

**VEDECKÝ ČASOPIS VYSOKEJ ŠKOLY
EKONÓMIE A MANAŽMENTU VEREJNEJ SPRÁVY
V BRATISLAVE**

VEREJNÁ SPRÁVA A REGIONÁLNY ROZVOJ

EKONÓMIA A MANAŽMENT

**School of Economics and Management
in Public Administration
Scientific Journal**

**Číslo 2, december 2019, ročník XV.
No. 2, December 2019, Volume XV.**

Verejná správa a regionálny rozvoj

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave

Public administration and regional development

School of Economics and Management in Public Administration

Redakcia (Editorial Office)

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave
Furdekova 16
851 04 Bratislava
Tel.: +421905864457
E-mail.: edita.kulova@vsemvs.sk

Redakčná rada (Editorial board)

Viera Cibáková	VŠEMvs v Bratislave, Slovenská republika
Zoran Čekerevac	Union University Belehrad, Srbsko
Iveta Dudová	VŠEMvs v Bratislave, Slovenská republika
Vladimír Gozora	VŠEMvs v Bratislave, Slovenská republika
Iryna V. Gontareva	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukrajina
Sebastian Jabłoński	Vysoká škola ekonomiky, turizmu a spoločenských vied, Kielce, Poľsko
Jozef Kuril	VŠEMvs v Bratislave, Slovenská republika
Vasyl Kyfiak	Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Ukrajina
Ján Liďák	Vysoká škola politických a spoločenských vied, Kutná Hora, Česká republika
Robert Magda	Szent University Gödöllő, Maďarsko
Janus Paweska	Medzinárodná vysoká škola logistiky, Wrocław, Poľsko
Thomas Prorok	Center for Public Administration Research, Wien, Rakúsko
Agota Raisiene	Mykolas Romeris University, Vilnius, Litva
Gerrard Russell	Cas Business School, City Univesity London, Veľká Británia
Antonín Slaný	Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, Brno, Česká republika
Renata Stasiak- Betlejewska	University of Technology, Czestochova, Poľsko
Oleg Soskin	Národná akadémia manažmentu, Kijev, Ukrajina
Daniela Todorova	Transport University T. Kableshkov, Sofia, Bulharsko
Jaroslav Vykluk	Bukovinská univerzita, Černivci, Ukrajina
Harald Wilhelm	College of Public Administration in Bavaria, Hof, Nemecko
Lukáš Zagata	Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta Praha, Česká republika

Hlavný redaktor (Chief Editor)

Vojtech Kollár

Výkonný redaktor (Executive Editor)

Michal Fabuš

Zodpovedné redaktorky (Editors)

Lucia Balajová
Edita Kulová

Vydavateľ (Publishing House)

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave
Furdekova 16
851 04 Bratislava
Tel.: +421905864457
IČO: 35 847 018

Náklad: 200 ks

Tlač (Printed by):

Tlačiareň IRIS, spol. s r. o.
Žitavská 14
821 07 Bratislava
Tel.: +421908741472
E-mail: dtp@iris-knihy.sk

Číslo (No.): 2, december 2019, ročník XV.

Registračné číslo (Registration No.): MK SR EV 2950/09

ISSN 1337-2955

Verejná správa a regionálny rozvoj

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave

Public administration and regional development

School of Economics and Management in Public Administration

**Číslo 2, december 2019, ročník XV.
No. 2, December 2019, Volume XV.**

Contents

SMEs digitalization in Slovakia and Serbia <i>Milanka BOGAVAC - Lyudmila PRIGODA - Zoran ČEKEREVAC</i>	7
Vybrané nástroje implementácie etiky v organizácii <i>Selected Tools of Implementing Ethics in an Organization</i> <i>Jarmila BRTKOVÁ</i>	20
A theoretical study of the social aspects of social media in the marketing of small and medium-sized enterprises <i>Bence CSINGER – Enikő KORCSMÁROS</i>	25
Európsky vzdelávací priestor a Slovensko – vybrané aspekty <i>European Educational area and Slovakia – selected aspects</i> <i>Iveta DUDOVÁ</i>	30
Bezpečnostné riziká a krízové javy v hospodárskej sfére <i>Security risk and crisis phenomena in the economic sphere</i> <i>Vladimír GOZORA</i>	37
Riešenie krízových javov v agropotravinárskych podnikoch <i>Dealing with crisis phenomena in agri-food businesses</i> <i>Vladimír GOZORA</i>	43
Spoločensky zodpovedné správanie občanov Slovenskej republiky vzhľadom na ekonomickú sebestačnosť <i>Socially responsible behavior of Slovak citizens with respect to economic self-sufficiency</i> <i>Pavol GRMAN - Petronela ŠVIKRUHOVÁ - Radka KATANÍKOVÁ</i>	48
Postoj malých a stredných podnikoch k vzdelávaniu v oblasti manažmentu rizík v krajinách Vyšehradskej štvorky <i>Attitude of small and medium sized enterprise towards education in the Enterprise risk management area in Visegrad countries</i> <i>Mária HUDÁKOVÁ - Matej MASÁR - Daniel BREZINA</i>	55
Riešenie konfliktov týkajúcich sa štátneho občianstva v medzinárodnom práve <i>Results of Conflicts of Nationality in International Law</i> <i>Petra HULLOVÁ</i>	63
Kvalita ekonomických údajov a ukazovatele finančnej výkonnosti podnikov <i>Quality of economic data and indicators of financial performance of enterprises</i> <i>Ladislav KABÁT</i>	71
Inovačné aktivity pre znižovanie potravinových strát <i>Innovative activities to reduce food losses</i> <i>Radka KATANIKOVÁ - Zuzana KAPSDORFEROVÁ - Petronela ŠVIKRUHOVÁ - Pavol GRMAN</i>	82
Vybrané inovatívne technológie v rámci e-Government <i>Selected innovative technologies within e-Government</i> <i>Vladimír KOVÁČIK</i>	93

Služobný pomer príslušníkov PZ v SR – zamestnanecký vzťah sui generis <i>The employment service of the Police force in the Slovak republic</i> – <i>the employment relationship sui generis</i> Jozef KURIL	101
Analýza faktorov vplyvujúcich na celkovú spokojnosť s reštauračnými službami <i>Analysis of factors affecting overall satisfaction with restaurant services</i> Peter MADŽÍK - Pavol KRIŽO	111
Klimatické zmeny a ich predpokladané dopady na ekonomiku malých a stredných podnikov <i>Expected impacts of climate changes on economy of Small and Medium Enterprises</i> Andrej RÁCIK	121
Využitie alternatívnych foriem financovania environmentálnych projektov <i>The use of alternative financing in case of environmental projects</i> Eva ROMANČÍKOVÁ	130
Innovation of investment protection mechanisms: determination of legal pillars to ensure sustainable development in the EU Mykola SIDAK - Edita HAJNIŠOVÁ	139
Miestny rozvoj a sociálne služby <i>Local development and social services</i> Vojtech STANEK	146
Udržateľnosť dôchodkového systému v Slovenskej republike <i>Sustainability of the pension system in Slovak Republic</i> Katarína ŠVEJNOVÁ HÖESOVÁ – Hana KRCHOVÁ	151
Priame zahraničné investície a postavenie malých a stredných podnikov v SR <i>Foreign direct investment and the position of small and medium-sized enterprises</i> Judita TÁNCOŠOVÁ	159
Súčasný pohľad na verejnú správu s očakávaním vyššieho štandardu služieb <i>Current view of public administration expecting a higher service standard</i> Silvia VADKERTIOVÁ	169
Stratégia – inovácie – kvalita, vyspelá spoločnosť <i>Strategy - Innovation – Quality, advanced society</i> František VOJTECH - Michal LEVICKÝ	177
Malé a stredné podniky v odvetví pôdohospodárstva na Slovensku <i>Small and medium-sized enterprises in the agricultural sector in Slovakia</i> František VOJTECH - Michal LEVICKÝ	184
Informácie a pokyny pre autorov príspevkov	191
Instructions for authors	193
Autori článkov	194

SMEs digitalization in Slovakia and Serbia

Milanka BOGAVAC - Lyudmila PRIGODA - Zoran ČEKEREVAC*

Abstract

Digitalization covers all areas and in the coming period, it can be expected that it will penetrate deeper and into increasingly complex levels of business. This perspective will force SMEs to become more digitalized as well. On the one hand, this will provide them with new opportunities for development, but on the other hand, they will be forced to re-organize themselves and even join to be able to accept more complex tasks and create more complex products and services.

Keywords: *micro, small and medium-sized enterprises (SMEs), digitalization*

JEL Classification: L8, M12, M15, O32

Introduction

Although at 95% they represent the vast majority of all global businesses, SMEs are not sufficiently studied today. What is more, it can be said that despite all the efforts made, there is even no single definition today for SMEs globally. Even in the EU where is applied the definition "The category of micro, small and medium-sized enterprises (SMEs) is made up of enterprises which employ fewer than 250 persons and which have an annual turnover not exceeding EUR 50 million, and/or an annual balance sheet total not exceeding EUR 43 million" (EC, 2003) German Federal Ministry of Economic Affairs and Energy in the SME category includes companies with less than 500 employees and an annual income of less than EUR 50 million. (BMW, 2014). In the same way, SMEs are viewed by the German State-Owned Development Bank (KfW), but it uses stricter restrictions for analytical purposes. (Bogavac, 2019)

In 2016, 93% of all SMEs were micro-enterprises and therefore special attention will be paid to them in this research. In the areas of providing "business services" and "accommodation and food services", as well as in the construction industry, SMEs provide more than 80% of jobs and in the wholesale and retail sectors 70%. All EU member states except Latvia recorded an increase in employment in SMEs in 2016, with 14 Member States recording an increase in employment of 2% or more. The leaders were Malta, Croatia, Slovakia, Portugal, Cyprus, Lithuania, and Luxembourg, with an increase of more than 3%. All EU member states except Greece and Poland also saw an increase in value-added in SMEs in 2016. However, the EU is not uniform about the success of SMEs. Only in nine Member States (Austria, Belgium, Finland, Germany, Luxembourg, Malta, Poland, Sweden, and the United Kingdom) were the numbers of SMEs, employment levels and value-added in SMEs higher in 2016 than in 2008. year. These three SME performance indicators were still below 2008 levels in six Member States (Croatia, Cyprus, Greece, Italy, Portugal, and Spain). (Muller, et al., 2017)

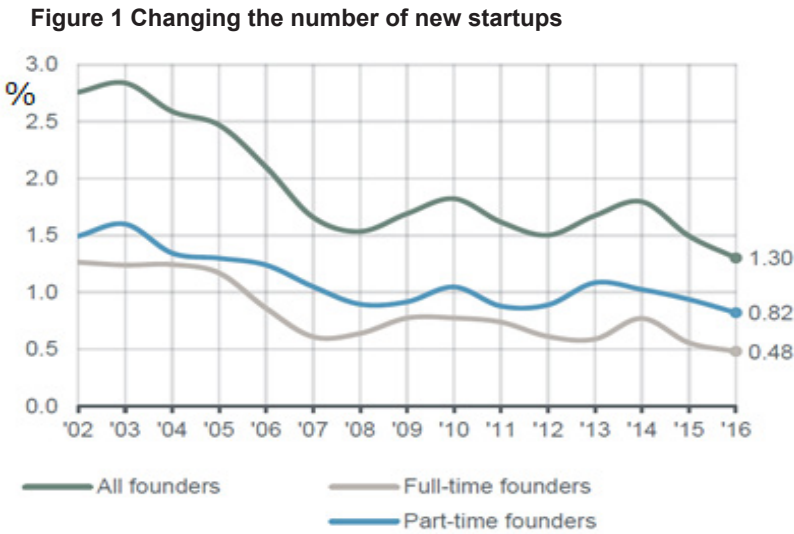
* Milanka Bogavac, assoc. professor, PhD, Dr. h. c., Faculty of Business and Law, "Union – Nikola Tesla" University, Belgrade, Serbia, e-mail: bogavac.milanka@gmail.com

* Lyudmila Prigoda, prof. Dr., Maykop State Technological University, Maykop, Russian Federation, e-mail: lv_prigoda@mail.ru

* Zoran Čekerevac, prof. Dr. Dr. h. c., Faculty of Business and Law, "Union – Nikola Tesla" University, Belgrade, Serbia, e-mail: zoran@cekerevac.eu

SMEs are created, operate, grow into large ones or broke under different conditions and for different reasons. Some of them emerge for the sake of launching a new idea, and some for the survival of the founder. Accordingly, their capabilities to be carriers or users of new technologies may be considered. In cases where the establishment of an SME is linked to the self-employment of the founder, it is often a weakness and not an advantage.

Metzger in KfW analyzes (2017), in Germany, distinguishes between Schumpeter-type startups and “necessity” startups. With the continuing decline in the number of startups in 2016, it is observed that 46% of startups operate to realize a new business idea and that 25% were developed out of “necessity”. Figure 1 shows the dynamics of the change in the number of new start-ups in the total number of companies by year and by the founder. The figure shows that the number of startups with smaller oscillations has been declining since 2003.

Source: (Metzger, 2017)

Numerous studies, including (Bogavac, 2019) have shown that the level of education of the founder has a decisive influence on the orientation of the SME itself. When founders have a higher level of education, most often their businesses also engage in more sophisticated businesses with greater potential to find their place in a digitized environment. Table 1 shows the education levels of startup founders in Slovakia and Slovenia, as well as the European average.

Table 1 Level of education and gender distribution of startup founders

Level of education of start-up founders		Slovakia	Slovenia	EU average
Less than high school degree		2.94%	0%	0.67%
High school degree or equivalent		2.94%	13.89%	4.95%
Some university/college but no degree		8.82%	13.89%	7.89%
Bachelor's or equivalent		2.94%	38.89%	19.25%
Master's or equivalent		58.82%	25.00%	53.01%
Doctoral or equivalent		23.53%	5.56%	12.57%
Gender	Male	76.50%	80.60%	82.8%
	Female	23.50%	19.40%	15.6%

Source: Authors based on (Steigertahl & Mauer, 2018)

Table 1 shows that there are three times as many startup founders as males. We will not go into a sociological analysis of the phenomenon here, but it is obvious that men are more likely to choose to create startups. At the same time, Slovakia ranks third in the EU where women are startup founders (23.5%), behind Poland (23.9%) and Hungary (23.7%). The Czech Republic (9.3%) is second to last, with last Portugal 5.1%.

Steigertahl and Mauer conducted an analysis aimed at identifying the reasons why entrepreneurs launched their startups. The results of the analysis are shown in Table 2. The sum is greater than 100% because the respondents could have stated more than one reason.

Table 2 To found startup motivation

Motivation	Share
Intrinsic rewards (self-fulfillment)	79.1%
Extrinsic reward (making money)	63.0%
Independence	62.9%
Keeping up the family tradition	45.3%
Opportunity (opportunity in the market)	7.6%
Necessity (didn't find a job)	6.0%
Other	4.4%

Source: Authors based on (Steigertahl & Mauer, 2018)

According to the same source, 88% of startups are planning internationalization, mostly within the EU, and considering the sector distribution, it can be noticed that more than one half (at least 53.5%) of startups did their work in the area of IT. If there are added consulting companies, education, advanced technologies, and finance, it is to conclude that vast majority of startups works in digitalized environment and needs to be digitalized. In the case of Serbian startups, the dominant area of business is within enterprise solutions (21%), gaming (16%), AI, big data and analytics (14%), and smart cities (12%) (Vatić, 2019). Table 3 gives an overview of the startups' maturity in Slovakia, Slovenia, and EU average. It is evident that Slovak and Slovenian startups are predominantly in the growth stage, and the biggest part of EU SMEs is young and in the startup stage.

Table 3 Development Stages of Startups

COUNTRY	SEED STAGE	STARTUP STAGE	GROWTH STAGE	LATER STAGE	STEADY STAGE	NONE	NO IN-PUT
Slovakia	14.7%	23.5%	50.0%	2.9%	5.9%	2.9%	0.0%
Slovenia ¹	19.4%	30.6%	38.9%	2.8%	5.6%	2.8%	0.0%
EU average	13.2%	46.1%	33.7%	1.5%	3.3%	1.5%	0.7%

Source: Authors based on (Steigertahl & Mauer, 2018)

It is estimated that there are around 200 startups operating in Serbia and that they are very young. As many as 22% of active startups were founded in the previous year, and only 50% are over 2 years old. This indicates either that there has been a boom in the entrepreneurial initiative in the past two years in Serbia, or that startups flourish quickly and then quickly shut down. The analysis of the maturity of Serbian startups shows that more than three-quarters of Serbian startups have launched their product, and 63% succeed in generating revenue, dominantly oriented to the B2B model (57%). Serbian startups see end-users as clients with 41%, and only 2% are oriented to government and non-governmental. They see their clients in the USA (37%), the EU (26%), in the countries of the former SFRY (11%), and within Serbia only 11%. (Vatić, 2019)

Startup financing in EU countries is primarily based on the private capital of founders, i.e. their savings (77.8%). Families and friends, and business angels support startups by 30.2% and 29% respectively. Venture capital supports them with 26.3%. Incubators and government funding provide around 20% each. Significant parts of financing belong also to crowdfunding (18.1%) and internal financing (15.7%). At the end of the list, there are bank loans (7.4%), and venture debts (4.8%).

As in most other countries, startup financing is predominantly based on private equity in Serbia, which the founders manage to provide, and when it comes to external financing, the figure of € 143 million is most often mentioned. It should be borne in mind that 85% of that amount went to a small number of startups (only 3.45%) and that the remaining 96.55% provided only 21 million euros. If startups under two years young are separated from the previous group (roughly one half), one can see that they had a total of 6.8 million euros at their disposal. (Vatić, 2019)

The biggest challenges for startups are differences in legislation and regulations (59.1%), in tax systems (38.2%) and cultural differences (32.4%). (Steigertahl & Mauer, 2018)

1 Digitalization as a modern world process

To highlight the impact of the digitalization wave, Autio (2017) called it digital disruption, and others call it the Third or Fourth Industrial Revolution or the "Second Machine Age". The simplest example of such a digital disruption could be the appearance of Uber that plagued taxi companies at the time. Previous practice was to stop a taxi by waving a hand or making a phone call to a taxi carrier's central office. Uber lets users know the price of the ride before getting in the vehicle, and payment is made at the end of the ride in a pre-selected way: credit card, Google Pay, Apple Pay, Uber cash ... What could the taxi drivers' response be? In some states, including Serbia (taxi drivers against CarGo), taxi drivers demonstrated and pressured authorities to ban the service. In others, taxi companies have adapted and released their own application for better communication with users (e.g. MyTaxi).

The second alternative is significantly more favorable to taxi users and will certainly expand beyond obstruction and administrative obstacles. (Bogavac, 2019) A similar digital disruption oc-

¹ Slovenia (as the present part of the EU and the former part of the SFRY) was selected for this analysis as a link between Slovakia and Serbia

curred with the advent of Netflix. It greatly affects the monopoly status and revenues of TV companies, since the reduction in the number of users and the importance of the advertisements is reduced, including the price per individual advertisement. The only effective answer to this disruption could be to tailor broadcasting companies to the new situation and to offer content in a new way that would include video on demand, web content delivery and new subscriber benefits.

Digitization has already made significant changes in relation to workforce engagement and the necessary knowledge and skills that workers need to possess during work engagement. Automation has introduced robots and even "artificial intelligence" into production processes, ensuring more uniform production and higher quality of products and production with larger batches and higher productivity, safety, and other positive indicators. But in parallel with these positive effects, there is a trend of separating employment and productivity. Jobs are declining and productivity is rising (Brynjolfsson & McAfee, 2011, str. 188).

One of the key features of digitization is "transparency". Analyzing this trend is time-consuming and brings with it many issues that will not be addressed in detail in this study, but the emergence of "digital discrimination" in some areas is evident. An example is a study regarding Airbnb published by Edelman and Luca (2014). It revealed that using images of New York City renters on Airbnb together with their rental rates and the quality of the space they rent shows that non-black hosts charge an average of 12% more than black hosts for equal rent. These findings highlight the emergence of discrimination in the online marketplace and lead to the conclusion that an important unintended consequence of what appears to be a routine trust-building mechanism (Edelman & Luca, 2014). A similar analysis was done by Pope and Sydnor (2008) for the new P2P lending market. Their analysis showed that those who posted a picture of a black man would be 25-35% less likely to get credit than those who posted a picture of a white man, even though they had a similar credit profile.

Digitalization brings new challenges and still has many unanswered questions. The relationship between worker and employer, human and platform, about monopolies and competition, whether, or where and how taxes should be paid, future development trends, etc., are still unclear. Digitization and globalization have led to these issues becoming issues of global concern. Given the nature of digital goods and services, it is already noticeable that it is difficult to monitor the real impact of digitalization on changes in the economy and society.

2 Eksperimentalno istraživanje

2.1 Sample and methodology

This research used the authors' own survey conducted online and in face-to-face interviews. The survey covered 66 SMEs in Slovakia and 90 SMEs in Serbia. It was very difficult to obtain a suitable representative sample for many different reasons, including that there is no publicly available company information in a downloadable and usable format. For example, in Serbia even where where were expected reliable and accurate data are in use, a lot of data is available with .yu domain that has not been in use since 30.03.2010. year. In addition to the inaccuracy of addresses, this fact also indicates bad communication between companies and those who should cooperate with them. Interestingly, many law firms do not publish their email addresses. The same and even worse is with hostels, construction companies, restaurants, discos, cafes, clubs, shops of all kinds, hairdressing and beauty salons, etc. In Belgrade, on the website privatniksam.rs, more than 40% of registered SME companies, which have their own websites, have no published email addresses. If one looks at the register of companies of the Serbian Chamber of Commerce, even for those companies that have ISO certificates, there is no complete contact information. When collecting data on potential participants in the survey, it did not go unnoticed that many companies that had ISO certificates, including ISO 9001, were in liquidation. From entrepreneurial and micro-companies, the least unfavorable image provided translation and accounting companies.

In this paper, a truly random sample was used, though with some limitations. Businesses were chosen from the common list by random numbers, but many selected did not have the correct contact information or did not respond to the survey, so obtaining the sample was, in part, directed to available sources. The contact information was mostly mined from the Internet, so it is to assume that the results obtained were more favorable than from the survey that would include those companies that are not present on the Internet. However, this does not have to be considered as a handicap because the topic of the paper is geared toward exploring the impact of digitalization on SMEs, and it is nonetheless expected that businesses will use the Internet. (Bogavac, 2019)

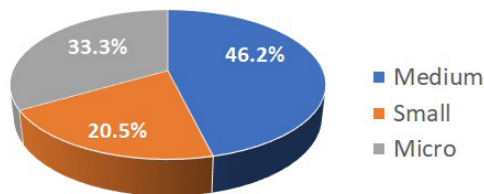
One of the problems in the study of phenomena in the social sciences is the inability to perform a controlled laboratory experiment. Most often the researchers as a tool use statistics and their main problem is the elimination of noise in the results. Therefore, it is rational to limit the research to simpler phenomena and then step-by-step progress to the more complex phenomena. Of the general methodological methods, the analytical and synthetic method, induction and deduction, as well as the historical and comparative method were used in this research. The research is exploratory with elements of explanatory, and descriptive. Deduction and induction were used in the study. The empirical method used as an analytical method makes it possible to draw reliable conclusions about the interdependence of certain observed elements and trends phenomena. The statistical analysis included relevant data that made it possible to discover the regularities of the mass phenomena covered by this analysis. Nevertheless, one should be aware that statistically obtained results give a quantitative determination of an occurrence, but not a qualitative one, and that the qualitative determination is obtained by the induction method, and thus the conclusions may depend on the one performing the analysis.

2.2 Analysis of survey results 5.5.2

A sample of 156 SMEs was used for the analysis, 66 in Slovakia and 90 in Serbia. All the questionnaires were filled completely. The survey was conducted based on online forms available at: <https://goo.gl/forms/Uui6r3jbeS4nQKSJ3> in English and <https://goo.gl/forms/4MxhwBzIYj5Rrk5q2> in Serbian.

Table 4 Structure of SMEs surveyed

Type of SME	Number
Medium	72
Small	32
Micro	52
Total	156

The survey included medium, small and micro enterprises as shown in Table 4. There were four groups of respondents: owner, director, public relations official and, most often, an employee of a company.

2.2.1 Communications

The first group of questions concerned the use of landline and fax. Although relatively outdated, landline and fax are still in (widespread) use. Due to the widespread use of IP phones, mobile phones, SMSs and the Internet, it is logical to expect that the share of these means of communication will decrease each year, but there are still SMEs who use them in communication (as well as in communication with state authorities). The survey showed that 83.3% of SMEs use a fixed telephone line and that 50% of SMEs (still) use a fax. The group of telephone line users also

includes those who use that connection for voice communication, but also alternatively for voice communication and credit card payment devices.

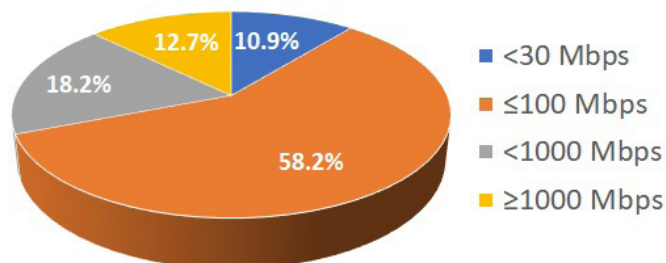
The second group of questions included questions regarding the connection of SMEs to the Internet and the use of mobile phones. In this connection, the question was raised whether the SME allows employees to work remotely (from home). The data processed regarding the types of Internet connection are shown in Table 5.

Table 5 Structure of Internet connection by types of connection

	Fixed Internet connection			Mobile Internet connection	
	Dial-up, ISDN and/or ADSL	Broadband Cable	Average connection speed [Mbps]	Have a connection	Average connection speed [Mbps]
SMEs	60.3%	70.5%	232	55.1%	37.9

Over 60% of SMEs still use Internet access via a landline. The result is unexpected. Because the dial-up and even ISDN connections do not allow comfortable use of the Internet, this question is not detailed in the survey. Based on the additional consultations with ten respondents, it can be concluded that most of this type of communication is used for faxing and for credit cards in retail. In this group, there are also ADSL Internet users who can at best expect connection speed from 1.5/5 to 12/1.8 Mbps. Almost 90% of those surveyed who are connected to the Internet are connected to fixed broadband Internet (Figure 2). If one looks at the average values of Internet connection speeds, results are much higher than 100 Mbps, which is not realistic. The reason for this result is the fact that four SMEs have Internet access at 500 Mbps, and seven of them have a gigabit internet connection, which increases the average speed of Internet access disproportionately. If these SMEs are excluded from consideration, mean theoretical Internet access speeds of 81.9 Mbps are obtained.

Figure 2 Distribution of access speeds of SMEs to fixed Internet

The analysis showed that many SMEs (63.6%) in addition to fixed Internet access also have access to mobile Internet. Access speeds vary from country to country and depend on the service package one chooses. The mean value of mobile Internet access speeds for the surveyed SMEs that use mobile Internet access was 47.6 Mbps. It should be borne in mind that the calculation was performed with the declared download speeds and that the real speeds are usually significantly below the declared ones.

In Serbia, mobile telephony and mobile high-speed Internet access were raised to a high level. Telenor covered 99% of Serbia's population via a 3G network and 93.6% of Serbia's population via a 4G network. As of May 2018, 4G + Internet access is in use in 7 major Serbian cities. (Telenor, 2019) Similarly, the other ISPs offering 3G and 4G Internet access. In 2018, MTS introduced the

fifth generation of the mobile telephony network. The plan is to introduce a 5G network in Serbia by 2020, which will achieve data rates of 24 to 27 Gbps. (mts, 2018) 5G technology will enable businesses to deploy cloud-based robotics and bring the so-called *Internet of knowledge*. The situation is similar in Slovakia. The 5G network is planned to be introduced between 2020 and 2022 and is seen as a great opportunity for Slovak SMEs. (Spectator staff, 2017)

Table 6 Internet access speeds with mobile and fixed broadband

Country	Mobile Internet access		Fixed broadband access	
	Download [Mbps]	Upload [Mbps]	Download [Mbps]	Upload [Mbps]
Slovakia	32.67	11.45	50.80	18.38
Serbia	37.60	14.90	37.37	8.15
World – globally	25.08	9.79	54.33	26.80

Source: (Speedtest, 2019)

Table 6 shows the results of Speed Test (2019) research on Internet access speeds with mobile and fixed broadband in Slovakia and Serbia together with the world average. According to a survey by OpenSignal (Fogg, 2018), download speed in Serbia is 20.3 Mbps and in Slovakia 21.7 Mbps. Mobile Internet in Serbia is performing better than fixed broadband, and this is due to the still under-activated fiber-optic network. Upload speeds are especially poor. Slovak fixed broadband Internet access is much more favorable than Serbian. Serbia's mobile Internet access is in the 30th place in the world, while Slovakia is 36th.

Internet technologies allow companies to disperse their businesses across different locations. A significant benefit for employees is the ability to work in their homes. One of the criteria for considering the success of Internet connectivity was the criterion: Does the company allow employees to work remotely (from home)?

There existed two indicators:

Share of those who have worked remotely in the last three months compared to the number of SME employees who could work remotely

Criterion B - Share of those who have worked remotely in the last three months in comparing to the number of all SME employees by type and total.

The results of the survey are shown in Table 7.

Table 7 Possibility and share of working remotely in SMEs

SMEs	Remote operation possible	Criterion A	Criterion B
Medium sized	51.4%	4.86%	3.3%
Small	46.7%	27.1%	13.1%
Micro	48.0%	66.7%	24.8%
Total	48.7%	5.73%	3.8%

It can be noted that micro-companies are more flexible in terms of working remotely, but it should be borne in mind that 24 companies (13.6% of all SMEs surveyed) had three or fewer employees and 14 micro-companies had one or two employees. It is to expect that part of their activities can be done from homes. It has not been verified, but it is quite logical that many of the-

se micro-companies are registered in the founders' homes. The analysis of jobs related to SMEs that were made from home has revealed that they are mainly the tasks of network administrators, accounting and marketing jobs and communication with business partners.

Related to the Internet connection and the connection of employees with their SMEs, the criterion of owning official telephones was set, together with the number of mobile phones that SMEs have distributed to employees for use, as well as the capabilities of those phones (whether they only allow voice communication or they are smartphones that allow Internet access). The results of the survey are shown in Table 8.

Table 8 The possession of official mobile phones and their ability to access the Internet by type of SME and aggregate

	Share of companies that equip employees with a mobile phone	Share of employees equipped with mobile phones in relation to the number of employees in SMEs equipping employees with mobile phones	Share of employees equipped with a mobile phone in relation to the total number of employees in SMEs	Share of companies that provide employees with Internet access through an official mobile phone
SMEs				
Medium	81.1%	46.6%	40.2%	75.7%
Small	93.3%	56.3%	44.7%	75.0%
Micro	60.0%	76.6%	37.9%	54.2%
Total	75.3%	47.5%	40.5%	68.8%

It can be seen on the table that SMEs did not save on mobile phone purchases and mobile telephony subscriptions. There are many reasons for this. In addition to the basic reason, the needs of the SME technological process, as reasons appear favorable business packages for larger groups of users, indirect increase in employee remuneration, increase in loyalty (but also availability) of employees and others. Surprisingly, there was a lower percentage of mobile phone equipment in micro-companies, however, if one looks at the share of mobile phone employees compared to the total number of employees in SMEs equipping their employees with mobile phones, one can see that it is growing with the decline of the company. This is logical since a micro company with one or two employees is more likely to provide all its employees by telephone than a medium-sized company with 200 employees will do. Also, some micro companies, offices, and stores do not need mobile communication for their businesses. If one compares the results for the number of companies providing mobile phones to employees (75.3%) and the share of employees in those companies who received mobile phones for use (47.5%), the previous conclusion becomes obvious. The table shows that just under 10% of SMEs who give mobile phones to employees do not feel that their employees need a smartphone and that older phone models are enough.

2.2.2 Digital skills

The second group of questions in the survey was about the digital skills of users, about employees' ability to harness the digital resources of SMEs. Within this group of questions, the structure of employees was also discussed, the level of their education, either through formal education or through the organization of training in the use of information technology. The assumption is that those with academic backgrounds in IT-related fields can use them more successfully than others.

The first task was to identify tasks for which Internet technologies and business software are being used. The results of the survey showed that the use of some type of business software is the most represented. Here, the term business software does not stand for Internet browsing software and e-mail clients, and focus is on software tools used in major workflow activities, va-

rious offices (MS, Open or Libre) and software packages for machine programming, monitoring business SMEs, decision support tools and other software tools. It turned out that all medium-sized companies used some kind of business software, as well as almost all small companies. A few small companies did not use business software in the form of a survey, as these activities were outsourced to other SMEs, and the same applies to a slightly larger number of micro-companies.

Table 9 Use of Internet, email and business software by a number of users by types of SMEs and aggregate

SMEs	Share of employees		
	Internet	email	Business software
Medium sized	47.9%	48.0%	46.7%
Small	62.9%	65.4%	50.5%
Micro	78.9%	74.7%	54.7%
Total	49.3%	49.4%	47.1%

The results obtained ranged from 94.2% to 97.3%, so it can be concluded that the vast majority of SMEs are successfully using some type of business software. A more detailed analysis could show whether SMEs are fully able to meet their software needs or need additional software.

If one looks at the share of employees' activities, it can be seen that practically the same number of employees used the Internet and e-mail, and a slightly smaller number used business software. This high number of Internet and e-mail users can be due to many smartphone users, so it can be assumed that activities that are not directly related to the business process are included here.

2.2.3 Employee education

Another important element in assessing the ability of SMEs to reap the benefits of IT was the formal education of employees. Here, the first criterion for evaluation is the number of SMEs that have STEM graduated employees. The other criteria were:

- How many employees in the company have completed high school in the field of information technology?
- How many employees in the company are engaged in programming?
- Has the company organized employee training to use information technology in the last three years?
- Does the company plan to organize employee training to use information technology in the coming year?

The results of the analysis according to the above-listed criteria are shown in Table 10.

Table 10 SMEs employees' education and training

SMEs	Share of STEM graduated	Share of employee completed IT high school	Share of the programmers	Organized IT training in the last three years	Plans to organize IT training in the next year
Medium	16.3%	5.1%	1.3%	67.6%	64.9%
Small	16.6%	13.2%	6.4%	37.5%	37.5%
Micro	28.4%	8.4%	17.9%	29.2%	25.0%
Total	16.5%	5.7%	1.8%	49.4%	46.8%

The survey found that over 90% of medium-sized enterprises had employees who graduated in STEM universities. Over 80% of medium-sized enterprises have at least one employee who has graduated from IT faculty. The situation is worsening as the size of the business decreases. Thus, just over 80% of small businesses have at least one graduate STEM specialist, and just over 55% of small businesses have at least one graduate IT specialist. For micro-enterprises, these values are about 50% and about 20% respectively. In total, about 75% of SMEs have at least one STEM specialist, and about 50% have at least one specialist employee.

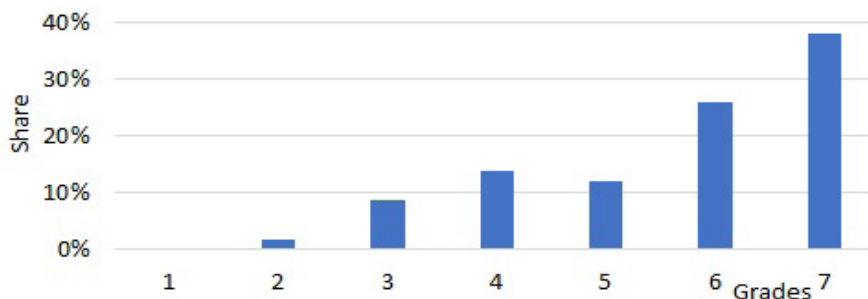
However, the situation is quite different when analyzing the share of employees who have completed STEM and IT colleges. As shown in Table 10, the share of employed STEM experts is increasing with the decrease of SMEs. One of the reasons is that those with completed faculties are increasingly choosing to start a micro-business society on their own or in cooperation with their close ones. The survey found that this was not the case with IT professionals, but the result was certainly influenced by the sample size and company orientation. The differences are particularly pronounced in the share of developers in the total number of employees. One can see that their share in micro-enterprises is very large, so it can be assumed that many micro-enterprises are established for the purpose of software development. The difference between the number of developers and the number of IT graduates is because a successful developer does not have to possess a college degree.

One way to meet the needs for IT professionals is to organize appropriate training within the SME itself. It is quite clear that most SMEs do not need top-notch IT professionals and that it is only sufficient to train existing employees to perform most of their business activities. The narrower their task is, the shorter and more effective the training can be. If one look at the survey results shown in Table 10, it can be seen that 67% of medium and 37% of small companies have organized some form of training in the last three years and that the number of those planning to organize some form of training in the next year coincides with the number of those already experienced in the field. This may point to the positive experiences of SMEs in the training they have completed. The situation with micro-companies is different from the previous two groups. About one-third (29%) of micro-companies have organized some type of training in the previous three years and about one-fourth (25%) plan some type of training in the next year. Here, the results are less comparable, as some micro-companies are less than three years old, with a greater number of developers and IT professionals training on a day-to-day basis, even without the need for some specially planned training. However, it can also be seen here that the experience with organizing the training has shown good results.

2.2.4 The effects of digitization

The survey also analyzed respondents' perceptions of the importance of e-commerce to the SME business with which they are connected either as owners or employees. A bit less than three-quarters (74%) of the respondents thought that e-commerce had an impact on the business of their SMEs. Of this, 78.4% of respondents from the medium-sized, 62.5% from small and 75% from micro-companies answered "yes".

Figure 3 Distribution of respondents' ratings regarding the importance of the impact of e-business on the results of their SMEs

None of the respondents considered e-business to be insignificant for SMEs (grade 1 in Figure 3), while as many as 38% of respondents considered e-business to be extremely significant and another 26% (very) significant.

Of those who used e-commerce in their business, 41.2% noticed improvement of business after the start of the implementation of the e-commerce model, but 58.8% of respondents did not notice any benefit. There are different reasons, starting with the turbulence of the market and other external influences, to the fact that the interviewee got a job after the company started to use e-commerce and therefore could not even notice the possible difference.

Conclusions

Digitalization covers all areas and in the coming period, it can be expected that it will penetrate deeper and into increasingly complex levels of business. This perspective will force SMEs to become more digitalized as well. On the one hand, this will provide them with new opportunities for development, but on the other hand, they will be forced to reorganize themselves and even join to be able to accept more complex tasks and create more complex products and services. Now, it seems that the procurement of equipment will not be a major challenge, but SMEs will face the problem of the skilled labor force. The problem of securing a skilled worker will also be felt by large companies, but it will be easier for them to solve the challenge because of their greater potentials. It is already evident that education will also have to adapt to new needs so that high turbulences in higher education can be expected. One of the solutions could be lifelong learning based on specialized courses and on-demand training.

Digitization problems are not and will not be limited to SMEs. Great challenges will be faced by the people themselves, who will have to adapt to constant changes, but the even bigger problem is that these changes are very fast.

Bibliography

- [1] AUTIO, E. (2017). Digitalisation, Ecosystems, Entrepreneurship and Policy. Perspectives into Topical Issues Is Society and Ways to Support Political Decision Making. *Government's Analysis, Research and Assessment Activities Policy Brief*(20).
- [2] BMWI. (2014). *The German Mittelstand: Facts and figures about German SMEs* . Retrieved from Federal Ministry for Economic Affairs and Energy: https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Publikationen/wirtschaftsmotor-mittelstand-zahlen-und-fakten-zu-den-deutschen-kmu.pdf?__blob=publicationFile&v=4.
- [3] BOGAVAC, M. (2019). *Istraživanje uticaja digitalizacije na mikro, mala i srednja privredna društva, doktorska disertacija*. Beograd: Poslovni i pravni fakultet.

- [4] BRYNJOLFSSON, E. & MCAFEE, A. (2011). *Race Against The Machine: How the Digital Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity, and Irreversibly Transforming Employment and the Economy*. Lexington, Massachusetts: Digital Frontier Press.
- [5] EC. (2003, 05 20). Commission recommendation. *Official Journal of the European Union*, L 124/36-41.
- [6] EDELMAN, B. & LUCA, M. (2014). *Digital discrimination: the case of Airbnb.com*. Harvard Business School.
- [7] FOGG, I. (2018, 11). *The State of Wifi vs Mobile Network Experience as 5G Arrives*. Retrieved from OpenSignal: https://opensignal.com/reports-data/global/data-2018-11/state_of_wifi_vs_mobile_OpenSignal_201811.pdf.
- [8] MDT, M. D. (2012, 03 29). *Airtel's mobile wallet service*. Retrieved from moneylife: <https://www.moneylife.in/article/airtels-mobile-wallet-service/24606.html>.
- [9] METZGER, G. (2017). *KfWStart-up Monitor 2017: Record employment with side-effects: fewer start-ups than ever*. Frankfurt am Main: KfW.
- [10] MTS (2018, 04 01). *Najbrži ikad prikazan internet u Srbiji - 5G!* Retrieved from MONDO: <http://mondo.rs/a1094432/Mob-IT/Vesti/mts-5G-mreza-5G-u-Srbiji-5G-mreza-u-Srbiji.html>.
- [11] MULLER, P. - JULIUS, J. - HERR, D. - KOCH, L. - PEYCHEVA, V. & MCKIERNAN, S. (2017). *Annual Report on European SMEs 2016/2017 - Final Report*. Brussels: European Commission. doi:10.2873/742338.
- [12] POPE, D. & SYDNOR, J. (2008). What's in a picture? Evidence of discrimination from Prosper.com. *Journal of Human Resources*, 46(1), 53-92.
- [13] Spectator staff. (2017, 11 16). *Slovakia may get a 5G network between 2020 and 2022*. Retrieved from Slovak Spectator: <https://spectator.sme.sk/c/20698014/slovakia-may-get-5g-network-between-2020-and-2022.html>.
- [14] Speedtest. (2019, 01 15). *Global Speeds December 2018*. Retrieved from Speedtest Global Index: <https://www.speedtest.net/global-index>.
- [15] STEIGERTAH, L. & MAUER, R. (2018). *EU Startup Monitor - 2018 Report*. Strasbourg: European Commission. Retrieved from <http://www.startupmonitor.eu/report.html>.
- [16] Swarajya Staff. (2017, 07 20). *Now You Can Pay For Your Uber Ride Using UPI*. Retrieved from Swarajya: <https://swarajyamag.com/insta/now-you-can-pay-for-your-uber-ride-using-upi>.
- [17] Telenor. (2019, 02 07). *Telenor je najbolja 4G mreža u Srbiji*. Retrieved from Telenor: https://www.telenor.rs/sr/o-telenoru/o-nama/telenor-mreza/?gclid=CjwKCAiAy-_iBRAaEiwAYhSIA67hTrB-JAVG5EiX-b2vwQXqsTuo8Dy4LHjZ-Czp3vRnaORej17VrxoCHLwQAvD_BwE.
- [18] VATIĆ, S. (2019, 02 08). *Domaći startapi digli ukupno 143M evra investicija, većinom su fokusirani na američko tržište i registrovani u Srbiji*. Retrieved from Startit: <https://startit.rs/domaci-startapi-digli-ukupno-143m-evra-investicija-vecinom-su-fokusirani-na-ameriko-trziste-i-registrovani-u-srbiji/>.

Vybrané nástroje implementácie etiky v organizácii

Jarmila BRŤKOVÁ*

Selected Tools of Implementing Ethics in an Organization

Abstract

Author of the article deals with the issue of marketing ethics that is a very up-to-date topic at present. Ethics affects all aspects of human life. It is impossible to be successful in business without ethics and implementing some ethical principles. Marketing is a discipline that provokes much debate about ethical issues. In fact, it has been accused of being used for unethical purposes. This paper discusses the selected tools of implementing ethics in an organization and focuses mostly on a code of ethics as the most significant tool of ethical management.

Keywords: *ethics, marketing ethics, code of ethics, social criticisms of marketing*

JEL Classification: M31

Úvod

Marketing je zo všetkých funkcií podnikania najviac vystavený pohľadom verejnosti a samotným spoločenským analýzam a kritike. Často aj tí najsvedomitejší marketingoví pracovníci stoja pred dilemou, či ich postup alebo rozhodovanie sú správne. Na druhej strane nie všetci spomedzi nich uplatňujú cit pre etiku a zmysel pre zodpovednosť. Verejnosť často hodnotí marketérov ako podvodníkov či špekulantov. Skúsenosti ukazujú, že v našej marketingovej praxi väčšinou platí zásada, podľa ktorej, čo nie je zakázané, je dovolené a často ani marketingoví pracovníci nemyslia na dôsledky svojho konania vo vzťahu k zákazníkovi, k podniku a sebe samým. Marketing je vo všeobecnosti považovaný za oblasť, v rámci ktorej sa etické zásady najmenej rešpektujú.

Z tohto dôvodu je potrebné v rámci organizácií stanoviť a vypracovať taký súbor zásad, ktoré pomôžu marketingovým manažérom zhodnotiť etický význam jednotlivých situácií a rozhodnutí. Vo sfére inštitucionalizovanej roviny ide najmä o to, aby sa v rámci podnikového riadenia vedome stanovili určité základné etické hodnoty a pravidlá správania, ktoré sa musia manažérmi plne rešpektovať. Vhodnou formou uplatňovania inštitucionalizovanej etiky sú v dnešnej dobe najmä etické kódexy. (Janotová, Farkašová, 2001/3)

1 Etické kódexy a ich miesto v podnikateľskej praxi

Mnohé odvetvové a profesijné združenia navrhli normy etiky práve v podobe etických kódexov. Kódexy etiky sú najvýznamnejšie a najpoužívannejšie nástroje etického riadenia. (Seknička, Putnová, 2016/10) Kódexy síce nepokrývajú všetky problémové oblasti v marketingu, ale poskytujú prehľady o tom, čo marketingoví pracovníci vo všeobecnosti považujú za správne a etické pre marketingovú prax. Poskytujú usmernenia, ktoré umožnia zamestnancom dosiahnuť organizačné ciele eticky prijateľným spôsobom. (Dibb et al., 2016/2)

* PaedDr. Jarmila Brtková, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Inštitút cudzích jazykov, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: jarmila.brtkova@vsemvs.sk

1.1 Podstata a dôvody prijatia etických kódexov

Prostredníctvom etických kódexov organizácia dáva na vedomie, že etika sa stala súčasťou jej činnosti. Etické kódexy predstavujú jeden z možných spôsobov, ktorými organizácia deklaruje stanovisko k morálnym problémom v podnikaní a inštitucionalizuje etiku do svojej činnosti. Etický kódex alebo obdobný dokument obsahujúci a objasňujúci hodnoty a štandardy, ku ktorým sa organizácia hlási, je nevyhnutným dokumentom, pretože predstavuje významný krok na ceste k integrácii etiky do života organizácie. Organizácie prijímajú etické kódexy, čím dávajú najavo úsilie skvalitniť existujúci morálny systém a doplniť ho o etické požiadavky. (Remišová, 2015/7)

Etické kódexy predstavujú súhrn základných morálnych pravidiel a noriem, ktoré by mali byť zamestnancami podniku plne rešpektované a dodržiavané. Zohrávajú veľmi dôležitú úlohu v prezentácii podniku pri vzťahoch s verejnosťou. Slúžia ako preventívny nástroj (napríklad proti rôznym formám korupcie, škandálom a pod.) a zabezpečujú tiež morálny štandard v správaní všetkých zamestnancov. (Janotová, Farkašová, 2001/3)

Kódex etiky pre podnikateľské subjekty musí byť zostavený na základe, tak odborných znalostí z podnikovej etiky, ako aj praktických skúseností z fungovania konkrétneho podniku. (Seknička, Putnová, 2016/10)

Cieľom etického kódexu je vytváranie spravodlivého, transparentného a konkurenčného podnikateľského prostredia, ktoré nebude tolerovať korupčné praktiky a správanie odporujúce morálnym hodnotám. (Čierna, 2008/1)

Existujú dva základné dôvody pre prijatie etického kódexu, a to ekonomický, obzvlášť marketingový a etický dôvod. Z hľadiska marketingu firmy s etickým kódexom dávajú najavo svojmu okoliu, najmä však dodávateľom, zákazníkom a investorom, že im záleží na etickom podnikaní a že sú spoľahlivým obchodným partnerom, ktorý si plní svoje zmluvné záväzky a hlási sa k hodnotám a férovému podnikaniu. „*Podstata etického dôvodu k prijatiu etického kódexu v organizácii spočíva v tom, že vedenie je presvedčené, že morálne správanie je významným faktorom, ktorý ovplyvňuje kvalitu podnikania a vníma etiku ako hodnotu.*” (Remišová, 2011/5)

1.2 Funkcie a význam etických kódexov

Etický kódex je podľa Remišovej (Remišová, 2011/5) nástroj samoregulácie správania jednotlivca v súlade s prijatými skupinovými etickými požiadavkami a plní nasledovné funkcie:

- *Regulačná funkcia* – etické kódexy regulujú správanie jednotlivcov alebo celých skupín prostredníctvom podnikom stanovených etických noriem.
- *Reflexívna funkcia* – etický kódex pomáha formovať návyk etickej sebareflexie a zároveň aj reflexie správania iných na základe skupinových etických požiadaviek.
- *Rozhodovacia funkcia* - etické kódexy pomáhajú riešiť konfliktné situácie – uľahčujú pracovníkom rozhodnúť sa, čo je správne a čo nesprávne.
- *Hodnotiacia funkcia* - vďaka etickým kódexom získajú zamestnanci organizácií návyk hodnotiť svoje správanie.
- *Komunikatívna funkcia* - etické kódexy pomáhajú riešiť medziľudské spory na pracovisku v súlade s požiadavkami zakotvenými v kódexe.
- *Preventívna funkcia* - etické kódexy zabraňujú neetickej tvorbe zisku a nespravodlivému prerozdeleniu zisku.
- *Motivačná funkcia* – prijatie etického kódexu v organizácii motivuje jej zamestnancov prijsť svojím dielom k jej dobrému menu.
- *Výchovná funkcia* - etický kódex organizácie je elegantným nástrojom, ako upozorniť niekoho na to, že to či ono konanie nie je eticky správne.
- *Monitorovacia funkcia* - etický kódex vyzýva zamestnancov, aby poukázali na porušovanie etických a právnych noriem v organizácii. Každý, kto vie o porušení etického kódexu, je povinný takéto porušenie nahlásiť.

„Etický kódex, ktorý ašpiruje na to, aby ho všetci zamestnanci prijali s uznaním a akceptovali vo svojej práci, by mal byť predovšetkým realistický, jednoznačný, zrozumiteľný a mal by sa kontrolovať a sankcionovať.“ (Remišová, 2011/5)

- a) Vytvorenie etického kódexu a napĺňanie jeho funkcií prináša organizácii nasledovné výhody: (Remišová, 2011/6)
- b) Etický kódex umožňuje upevňovať firemnú kultúru odrážajúcu hodnoty uznávané organizáciou. Definuje firemnú politiku vo všetkých možných oblastiach a vo vzťahu k zainteresovaným záujmovým skupinám. Obmedzuje subjektivitu a nekonzistentnosť v rozhodovaní.
- c) Etický kódex má ubezpečiť tak zákazníkov, ako aj celú verejnosť, že daná firma koná podľa etických princípov. Takýmto spôsobom si organizácia zlepšuje reputáciu v povedomí verejnosti a zákazníkov.
- d) Je čiastočnou ochranou organizácie pri obvinení z neetického konania. Demonštruje snahu organizácie konať v súlade s platnými normami a dobrými mravmi.
- e) Zvyšuje lojalitu zamestnancov, hrdosť byť zamestnancom danej organizácie a napomáha vytvárať priaznivé pracovné prostredie.
- f) Je dôležitým predpokladom účinného vedenia a katalyzátorom pozitívnych zmien.
- g) Etický kódex permanentne a stabilne usmerňuje, čo je správne, a čo nesprávne, je skutočným sprievodcom zamestnancom v eticky nejasných situáciách.
- h) Etický kódex je možné použiť ako argument, ktorý zamestnanci uvedú, keď sa od nich požaduje, ako konali v rozpore s jeho obsahom.

Na druhej strane sú však etické kódexy často podrobované kritike. Za hlavné námietky proti kódexom možno považovať predovšetkým nasledujúce tvrdenia: (Remišová, 2011/6)

- Sú to len frázy a „krásne“ slová. Niektoré organizácie totiž nesprávne predpokladajú, že dobré „public relations“ je hlavným zmyslom etického kódexu.
- Etické kódexy nemôžu ani obsahovať detailnú prezentáciu morálnych posudzovaní, príčin, sú príliš všeobecné a nezohľadňujú špecifiká odboru pôsobenia organizácie.
- Etické kódexy nemajú zmysel, pokiaľ nie sú sankcionovateľné.
- Etické kódexy zvyčajne predpisujú, čo je morálne nesprávne, ale málo hovoria o tom, čo je morálne a ako konať morálne.

Je nevyhnutné, aby organizácie neustále revidovali etické kódexy a aktualizovali ich na podmienky meniaceho sa trhového prostredia. Zároveň je dôležité prispôbiť obsah a zameranie kódexu špecifikám odboru podnikania so zadefinovaním konkrétnych postupov pre jednotlivé funkčné oblasti podnikania. Súčasťou kódexu by mali byť tiež jasne definované sankcie v prípade porušenia jeho pravidiel. S tým priamo súvisí vymáhateľnosť etického kódexu, presný opis očakávaného správania i správania, ktoré vedie k jeho porušovaniu. Ako jedna z foriem inštitucionalizácie etiky tak nadobúda etický kódex právnu záväznosť.

Napokon je nevyhnutné, aby samotní zamestnanci organizácie kódexu dostatočne rozumeli, aby sa s ním stotožnili. Podľa S. P. Robbinsa a M. Coultera by mal byť etický kódex dostatočne konkrétny na to, aby ukázal zamestnancom ducha, v akom majú robiť veci, ale dosť voľný, aby umožnil slobodu úsudku. (Robbins, Coulter 2014/9) Etický kódex sám o sebe automaticky nezaručí etické správanie, avšak je ťažké takéto správanie dlhodobo dosahovať bez jeho existencie.

2 Ďalšie formy inštitucionalizácie etiky v organizácii

Základným poslaním jednotlivých etických opatrení je etický rozvoj organizácie, čo znamená podporiť etické správanie zamestnancov a eliminovať skutky, ktoré sú v rozpore s etickými hodnotami. (Remišová, 2011/6) Organizácia, ktorá sa rozhodne cieľavedome podporovať rozvoj morálnej orientácie svojich zamestnancov, by mala svoje predstavy o etickom rozvoji formulovať v etickom programe. „Etický program organizácie predstavuje systém spojení a väzieb medzi etickými mechanizmami.“ (Remišová, 2011/5) Zostavenie a realizácia vlastného etického programu v organizácii je záležitosťou organizácie a jej vedenia a svedčí o tom, že daná firma uvažuje o eti-

ke ako o nevyhnutnej súčasť firemnej kultúry, a nie ako o nutnom zle či azda módnom výstreľku.

Základným pilierom etického programu je bezpochyby etický kódex. Medzi ďalšie nástroje etického riadenia a prvky etického programu môžeme zaradiť napríklad etický leitmotív, mentoring, riaditeľa pre etiku, ombudsmana pre etiku, komisiu pre etiku, etický audit, etickú poradňu, pravidelné vzdelávanie formou seminára o etike alebo etického workshopu a iné.

Etický leitmotív predstavuje spracovanie určitého eticky problematického alebo neetického prípadu, ktorý sa skutočne odohral v danej organizácii a spôsobil veľké materiálne alebo morálne škody. Je spracovaný vo forme prípadovej štúdie alebo eticko-ekonomickej dilemy a jeho riešenie závisí nielen od odborných, ekonomických a právnych vedomostí, ale najmä od morálneho postoja subjektu, ktorý sa rozhoduje. Etický leitmotív je vhodným etickým opatrením pre boj s korupciou. Jeho najväčším prínosom je, že človek sa učí z etického zlyhania iných a získava zručnosť v analyzovaní svojich rozhodnutí z hľadiska etiky. (Remišová, 2011/5)

Mentoring je forma individuálneho rozvoja konkrétneho človeka. Ide o profesionálny vzťah medzi skúseným pracovníkom (mentorom) a jeho menej skúseným kolegom (mentorovaným), v ktorom mentor vedie svojho menej skúseného kolegu nielen v odborných otázkach, ale zdieľa s ním aj schopnosť objasňovať rozhodnutia v etickej sfére. Preto mentoring možno chápať ako súčasť etického rozvoja mentorovanej osoby. (Seknička, Putnová, 2016/10)

Funkciu kontaktnej osoby a sprostredkovateľa pri riešení otázok súvisiacich s etikou vykonáva riaditeľ pre etiku. Je to osoba z vedenia organizácie, ktorá zodpovedá za rozvoj etiky v organizácii a zabezpečuje realizáciu etického programu. Riaditeľom pre etiku by mal byť empatický a dôveryhodný človek s vedomosťami z podnikateľskej etiky, ktorý by mal mať od vedenia garantovanú autonómiu pri výkone funkcie. (Remišová, 2011/6)

Vedenie organizácie môže taktiež zriadiť komisiu pre etiku, ktorej úlohou je kontrolovať dodržiavanie etického kódexu, riešiť etické konflikty, navrhovať opatrenia na rozvoj etiky v organizácii a podľa potreby aktualizovať a korigovať etický kódex. Tu je dôležité, aby komisia pracovala pravidelne a systematicky a oboznamovala zamestnancov organizácie napríklad formou časopisu s výsledkami zavedených etických opatrení. (Remišová, 2011/5)

V prípade ombudsmana pre etiku ide o novú formu inštitucionalizácie etiky, ktorá sa počas krátkej existencie rýchlo rozšírila v USA, ale v Európe sa zatiaľ vo väčšej miere nepresadila. Hlavnou úlohou etického ombudsmana je chrániť záujmy tých, ktorí sú vo vzťahu k firme v asymetrickom, znevýhodnenom postavení. Zahŕňa napríklad vzťahy klient-firma, podriadený- nadriadený a všetky ďalšie, v ktorých je pre jednotlivca ťažké vymedziť sa voči veľkej spoločnosti. (Seknička, Putnová, 2016/10) Ombudsman je človek, ktorý má vo firme prirodzenú autoritu a na ktorého sa môže obrátiť akýkoľvek zamestnanec s otázkou z oblasti etiky, alebo ktorému možno nahlásiť porušenie etického kódexu. Je to nezávislá inštitúcia, ktorú vymenúva najvyšší exekutívny orgán firmy, a preto je na túto pozíciu vhodný iba človek, ktorý okrem odbornosti a slušnosti dokáže odolať rôznym tlakom a stáť za svojím názorom. (Remišová, 2011/6)

K významným formám inštitucionalizácie etiky v organizácii patrí aj etický audit, ktorý je zameraný na systematické hodnotenie etického programu v organizácii a preverovanie etických štandardov. Realizuje sa prostredníctvom špeciálne vypracovaných testov, dotazníkov, osobných rozhovorov so zamestnancami organizácie, ale aj rozborom relevantných dokumentov ako napr. protokolov, kolektívnych zmlúv. Jeho primárnym cieľom je meranie etickej klímy vnútri organizácie. (Luknič, 1994/4) Etická kontrola nie je samoúčelná činnosť, ale jej význam spočíva v odstránení odhalených pochybení a v prijatí konkrétnych opatrení, ako zdokonaľiť etický rozvoj v organizácii. (Remišová, 2011/5)

Ďalšou formou inštitucionalizácie etiky, ktorej sa venuje len málo priestoru v podnikateľskom prostredí, je etické poradenstvo. Za základné zásady fungovania etickej poradne sa považujú nezávislosť poradcu a anonymita klienta. Etickú poradňu vedie odborník z externého prostredia, aby sa zabezpečila jeho objektívnosť a sloboda v rozhodovaní. Kľúčové je aj rešpektovanie anonymity klienta. Návštevníci poradne by sa nemali obávať sankcií za vyslovený názor a anonymita im má dať záruku, že môžu konať a vyjadrovať svoje presvedčenie slobodne. (Remišová, 2011/8)

Veľký význam má aj pravidelné vzdelávanie zamestnancov organizácie v oblasti etiky ako napríklad organizovanie etických seminárov s cieľom sprostredkovať etické poznatky alebo usporiadanie etických workshopov, v ktorých sa môžu podrobnejšie rozobrať jednotlivé etické témy. Vzdelávanie dospelých ľudí je však vždy náročné a môže byť úspešné len vtedy, ak sleduje jasnú koncepciu a spätne taktiež využitie nadobudnutých znalostí. (Seknička, Putnová, 2016/10)

Záver

Každá ľudská činnosť sa riadi určitými pravidlami, ktoré sú všeobecne uznávané. Nejde len o formálne normy, ako sú napríklad zákony, smernice alebo predpisy, ale najmä o dodržiavanie etických princípov a zásad v správaní a konaní ľudí v rozličných situáciách a oblastiach života. V etických pojmoch a zásadách sú zakotvené povinnosti, ktorými sa ľudia riadia v každodennom živote pri hodnotení správania ako čestného alebo nečestného.

Vývin etiky a zavádzanie etických princípov do marketingovej a vôbec podnikateľskej praxe je nevyhnutnou súčasťou budovania dobrých obchodných vzťahov. Objavujú sa však otázky týkajúce sa zmysluplnosti, významu a normatívnej sily etických princípov a všeobecne hodnot v spoločenskom systéme. Aj keď na Slovensku je táto problematika zatiaľ pomerne málo rozvinutá, mnohé podnikateľské subjekty, medzi inými aj obchodné reťazce, sa hlásia k etickým princípom a deklarujú, že ich uplatňujú vo svojich marketingových aktivitách. Vytváranie imidžu spoločnosti ako férovej, založenej na rešpektovaní a dodržiavaní zásad slušnosti a poctivosti v podnikateľských aktivitách, je pre ňu veľkou devízou. Etické správanie je jedným z predpokladov sily, úspešnosti a dlhodobého prežitia firmy v podnikateľskom prostredí. Je to prednosť, ktorá vytvára prestíž a buduje postavenie firmy na trhu i v podvedomí verejnosti.

Firmy využívajú rôzne nástroje ako implementovať etiku do chodu svojej spoločnosti. Medzi takéto nástroje patria hlavne etické kódexy, etické vzdelávanie, mentoring, etický leitmotív, etické workshopy a pod. Článok mal ambíciu poukázať na význam a podstatu etických kódexov a zároveň priblížiť ďalšie formy implementácie etiky v organizáciách.

Literatúra

- [1] ČIERNA, H. 2008. *Spoločensky zodpovedné podnikanie a model výnimočnosti*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2008. ISBN 978-80-8083-372-5. s. 40.
- [2] DIBB, S. – SIMKIN, L. – PRIDE, W. M. – FERRELL, O. C. 2016. *Marketing. Concepts and strategies*. Hampshire : Cengage Learning, 2016. 796 s. ISBN 978-1-4737-2512-6. s. 729.
- [3] JANOTOVÁ, H. - FARKAŠOVÁ, V. 2001. *Manažérska etika a komunikácia v podnikaní*. Žilina : Žilinská univerzita, 1. vyd. 2001. ISBN 80-7100-814-1. s. 13-14.
- [4] LUKNIČ, A. S. 1994. *Štvrtý rozmer podnikania – etika*. Bratislava: SAP, 1994. 344 s. ISBN 80-85665-30-1. s. 147.
- [5] REMIŠOVÁ, A. 2011. *Vademékum podnikateľskej etiky*. Bratislava : Sprint dva, 2011. 148 s. ISBN 978-80-89393-68-8. s. 15-107.
- [6] REMIŠOVÁ, A. 2011. *Etika a ekonomika*. Bratislava : Kalligram, 2011. 495 s. ISBN 978-80-8101-402-4. s. 216-218.
- [7] REMIŠOVÁ, A. et al. 2015. *Etické vedenie ľudí v slovenskom podnikateľskom prostredí*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2015. 158 s. ISBN 978-80-8168-199-8. s. 9.
- [8] REMIŠOVÁ, A. 2011. Vybrané problémy aplikácie podnikateľskej etiky do praxe – na príklade etického poradenstva. In *Aplikovaná etika a profesionálna prax*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, 2011. 22 – 31 s. ISBN 978-80-557-0217-9.
- [9] ROBBINS, S. P. – COULTER, M. 2014. *Management*. Global edition. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2014. 720 s. ISBN 13-978-0-273-78702-0. s. 169.
- [10] SEKNIČKA, P. – PUTNOVÁ, A. 2016. *Etika v podnikaní a hodnoty trhu*. Praha : Grada Publishing, 2016. 199 s. ISBN 978-80-247-5545-8. s. 146-155.

A theoretical study of the social aspects of social media in the marketing of small and medium-sized enterprises

*Bence CSINGER – Enikő KORCSMÁROS**

Abstract

The aim of the article is to provide an insight into the theoretical background of the role of social media in SME marketing strategy. The significance of our topic is that social media has been greatly appreciated, especially for the SME sector. We divided our article into two different parts. First of all we are going to introduce the reader the theoretical background of social media. Secondly we would like to present the capabilities of digital world, which includes the overview of the conditions in Slovakia. Besides that we place great emphasis on presenting the role of our chosen theme in business, including that how can we make a marketing content plan and the growing importance of social media in the 21st century. The main benefit of the study is that it provides a comprehensive picture of the growth of social media in the SME sector.

Keywords: *theoretical approach, social media, SME sector, innovation, marketing communication*

JEL Classification: M 31, M 39

Introduction

Our research focuses on an area that is considered to be relatively new and aims to introduce the reader to the role of social media in the marketing strategy of small and medium-sized enterprises. As a first step, it is important to note that there is a great deal of uncertainty about the definition of each term, which means that we are seeing more and more expressions today. Noteworthy are Enterprise 2.0, Social Software in the Workplace, Enterprise Social Media (ESM), and Enterprise Social Networking (ESN). In addition to allowing the flow and processing of diverse information, Enterprise 2.0 responds to the ever-blurring nature of external and internal organizational boundaries. In contrast, the concept of Social Software in the Workplace is more based on a technological approach. The system is capable of providing each user with the ability to create different public or semi-public profiles in a closed system.

Theoretical background of the problem

In today's world, the terms Enterprise Social Media and Enterprise Social Networking are dominant. The difference between these two definitions is minimal. While the first term focuses on the communication interface itself, the second term on the previously mentioned community interface means networking of individual members of the organization (Baksa-Drótos, 2018). According to some surveys, 94% of businesses today do not take advantage of social media. As a result, this part of the small and medium-sized enterprise sector cannot create a competitive advantage over those who take the opportunity and seize the opportunities. But what are these, and what exactly are the benefits? The first and most important factor for businesses is feedback from customers. Different social platforms are best suited for this (eg Facebook, Twitter). Social media is also an excellent tool for generating future demand, as it enables the company to communicate in advance its target product or service to the market. In many cases, businesses also use the aforementioned platforms to offer various discounts, as in addition to monitoring the customer's

daily life, this method increases the likelihood of making a purchase. It is important to keep in mind that community media is the most valuable part of social media. It sounds simple, but it is by no means continuous, as it requires a lot of time, energy and, last but not least, capital. Additionally, spreading good news is one of the important features. The basic mission of a business is to make a profit, which will not work without the good news spread among customers. On the other hand, due to an inappropriate move, good news can very quickly turn into bad news. At the same time, a company can build brand loyalty by providing a good quality product or service. Creating a community is not a priority factor and very often businesses forget about this function. Social media interfaces are a great way to create different communities (like creating a fan group for a brand). In addition, customers need to feel the importance of their opinion to the company. This step is essential to build the right confidence. Key features include expanding the customer base. In addition, with the help of social media, your business has up-to-date information about your customers and the latest trends. Value creation as a key function also receives little attention. Last but not least, it is important to mention networking. People want to communicate with people, not businesses. And social media provides the opportunity for the user to follow one person, not a business (Sallai, 2011). Because information is readily available to everyone in today's world, one-way communication is constantly being replaced by a more complex model in which not only businesses communicate with consumers, but individual consumers as well. In addition to traditional marketing communication tools, the so-called earned media has emerged, which means communication between consumers, where large amounts of information about products and services appear on each platform. In addition, its importance is further enhanced by the ability of businesses to inspire consumers and encourage them to work together to improve and develop their products and services (Csordás-Markos-Gáti, 2013). Social media has completely changed the way businesses communicate, enabling businesses to customize their messages and make them interactive with users. Research by Trusov, Bucklin, and Pauwels in 2009 shows that word of mouth advertising has a major influence on acquiring new customers on social media platforms. As a result, social media platforms are proving to be the most powerful tool to drive customer mindset. According to Corometics, social media can be defined as the fastest growing marketing channel in the world. According to research conducted by Castronovo and Huang in 2012, social media can be used to measure awareness, increase sales, and build loyalty. Oracle (2012) and Salerno (2013), respectively, have found that consumers are responsible for shaping a company's brand and service by communicating with other consumers, which greatly influences business revenue.

Capabilities of digital world

As traditional marketing methods are less and less effective, companies need to integrate social media into their strategies in order to increase their profitability and develop a competitive advantage. In addition, social media offers many opportunities for SMEs willing to use these tools. These include creating a competitive edge and better communication (Meske and Stieglitz, 2013), more effective collaboration with suppliers (Michaelidou, Siamagka & Christodoulides, 2011), brand and reputation development (He, Wang and Zha, 2014), and market research (Kim, Lee and Lee, 2011).

While apparently more and more businesses are aware of the importance of social media, they are still sceptical about the benefits of using the aforementioned platforms because they do not have a large budget. Social networking has become an essential element of marketing strategy, only works and succeeds as long as the right professionals are employed, helping to position the brand.

Fig. 1 Digital World in numbers

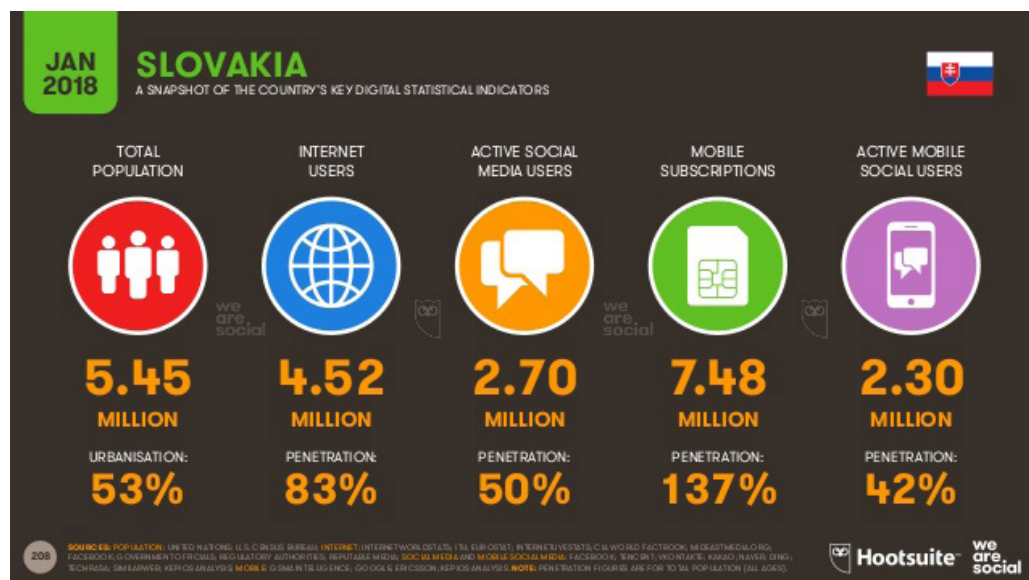

Source: Global Digital Report, 2018

Compared to the EU average (Fig. 1), Slovakia is ranked in the middle of several cities around Hungary. More than 80% of the population are Internet users, of whom more than 50% are active on social media.

According to the Global Digital Report of January 2018 (Fig. 2), of the 2.7 million active social media users, 2.3 million users have access to social media via their mobile phone. In Slovakia 72% of Internet users have used social media services at least once, with almost 10% above the EU average. In terms of communication 55% of people in Slovakia use social media to communicate with each other.

Fig. 2 Digital in 2018 in Eastern Europe

Source: Kemp, 2018

It is noteworthy that information retrieval is not considered to be a key factor in Slovakia due to research results (Bumm SK, 2017). As a next step, it is important to mention an essential ac-

tivity, which is to create a so-called marketing content plan. The first step is to identify the target consumer. Social media platforms can help you to understand customer needs and build trust if the business takes enough time to understand the mindset of their target customers. Next, you need to determine exactly why and for what the company wants to use corporate social media and identify the so-called KPI (key performance indicator). This activity is necessary because it is impossible to evaluate the success or failure of the plan without setting goals. The selection of the right social network is also worth mentioning, but before a business makes a decision, it has to do some essential research. It is important to focus on two important areas: network demography and cross-platform interaction. When the company has successfully decided which social network to focus on, the next step is to plan your content, which is important to be specific, relevant, and not least unique. The focus should be on creating content that involves the target audience. Now the company is aware of which platform is the best for them, the next step is to engage in two-way communication to find out exactly what kind of content the consumer needs. It is important for the company to follow their competitors, but do not copy, just be inspired! After completing the research, your business is ready to create content. The first step is to decide which target consumer you want to target. Then you will need to define the topic and then the title of the article, which should include the meaning of three keywords. By transactional concept we mean attracting people who are looking for the best or cheapest product or service. Information as a phrase includes the "we" and "how" elements, while the navigation keyword concludes that consumers will find what they are looking for, which is usually brand name. Finally, the content of each section should be outlined and divided into 4 main sections: introduction, body, conclusion, and call preference. When you know what kind of content you want your company to create, you need to create a so-called content plan which includes, for example, the date of publication, the title, the type of content, the distribution channel, and the keywords. After that, it is worth looking back at the previously mentioned two way communication as this is the basis for building trust. If the company spend more time and energy to communicate through social media, the consumers will feel safe. The final step in a media plan is to measure success. The undertaking must be aware of the fact that each effort has produced the expected results. This area can be divided into three different parts: transformation, achievement, and commitment. The conversion process, also known as conversion, helps you determine if it is a social media sale. If not, the company should change its business as quickly as possible. Google Analytics, which gives you all the social data you need to measure conversions, can help. By access, we mean how much content you create resonates with your target audience. And with engagement, metrics can be used to measure engagement, including clicks on social media posts, comments and mentions, Facebook, Instagram, and LinkedIn shares. With this information, we have come to the conclusion that creating a social media plan can make a huge contribution to increasing engagement and building and maintaining trust (Warren, 2017). Another important factor is conducting a social media audit. But what does this concept mean? During this process, the company collects and analyzes detailed data from all media accounts. This includes examining your business, your results, your audience, and your investments, including your advertising costs. In fact, it seeks to determine whether social media efforts are relevant to achieving their current goals. In addition to engagement and clicks, you should also consider average response rates and response times. The social media audit can be divided into 4 sections, which makes it easier to evaluate the results. As a first step, it is important to gather all the social media metrics that a company can use to measure results. This includes: number of followers, shares, comments, clicks. If the definitions are done, it is important to examine what types of comments are the best on each platform and which platform is the most valuable to the company. This is followed by an examination of the demographics and interests of the community. If the company is aware of who their target audience is and how they communicate with them on social media, the next step is to look at how they use social media platforms and what types of content they share and how often. The final activity of the audit is to control the budget and calculate the return. This part of the audit involves examining what percentage of the company budget is spent on social media (advertising expenses, consultancy fees, employees, competition software). Then you need to compare your earnings with the results you received. While control is extremely time consuming, it is worth investing in, as it helps the company know what works in social media, what it can improve and who its target audience is. In addition, the results obtained may help to build stronger social media

campaigns in the future (Ana, 2017).

Summary

Based on previous research, the study summarizes the role of corporate social media in business, with a strong focus on the theoretical role of small and medium-sized enterprises in their marketing strategy. The study will also provide the reader with a comprehensive view of each step in the preparation of an appropriate marketing content plan and the conduct of a social media audit. From the point of view of the research it is important to mention that the authors plan to further investigate the topic in the future, involving qualitative research processes.

References

- [1] A közösségi média számokban, 2018, online: <https://www.rgstudio.hu/kozossegi-media-szamokban/>.
- [2] BAKSA, M. – DRÓTOS, GY.: *Vállalati közösségi média. A személyközi hálózatok motorja.* (2018), online: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3382/1/VT_2018n4p2.pdf.
- [3] BUMM SK: Beszippant minket az internet?, 2018, online: <https://www.bumm.sk/belfold/2018/11/23/beszippant-minket-az-internet>.
- [4] CSORDÁS, T. - MARKOS-KUJBUS, É. – GÁTI, M.: *A közösségi média, mint stratégiai marketingkommunikációs eszköz.* 2013, Budapest. Budapesti Gazdasági Főiskola. 322-334.
- [5] GOTTER, A.: *How to conduct a social media audit.* 2017, online: <https://www.socialmediaexaminer.com/how-to-conduct-social-media-audit/?fbclid=IwAR20MEbAnwEaofbGwgQQLMmhKKD5hYdeHtsVbz6MW4bqTjUDDaZPgkFsCXo>.
- [6] HE, W. – WANG, F.- K. – ZHA, S.: Enhancing social media competitiveness of small business: insight from small pizzerias. 2014, *New Review of Hypermedia and Multimedia*, 225-250.
- [7] KEMP, S.: *New people Join Social Media Every Second (And Other Impressive Stats)*, 2018, online: <https://blog.hootsuite.com/11-people-join-social-every-second/>.
- [8] KIM, H.D. – LEE, I. - LEE, C.K.: *Building Web 2.0 enterprises: A study of small and medium enterprises in the United States.* 2011, *International Small Business Journal*, 156-174.
- [9] KNIGHT, W.: *How to create a social media marketing content plan in 7 steps.* 2017, online: https://www.socialmediaexaminer.com/how-to-create-social-media-marketing-content-plan-in-7-steps/?fbclid=IwAR3VUTdYxyNdzpsPq8WiJJOXIs4usf3SVZ_DK-OLICEH9ipAMWO3fTa6y0w.
- [10] MESKE, C. - STIEGLITZ, S.: *Adoption and use of social media in small and medium-sized enterprises*, 2013, *Practice-Driven Research on Enterprise*, 61-75.
- [11] MICHAELIDOU, N. - SIAMAGKA, N.T. - CHRISTODOULIDES, G.: *Usage, barriers and measurement of social media marketing: An exploratory investigation of small and medium B2B brands.* 2011, *Industrial Marketing Management*, 1153-1159.
- [12] SALLAI, M.: *Social Media az üzleti életben.* 2019, online: <http://www.sallaimate.eu/social-media-az-uzleti-eletben/>.

Európsky vzdelávací priestor a Slovensko – vybrané aspekty¹

Iveta DUDOVÁ*

European Educational area and Slovakia – selected aspects

Abstract

Quality education for all is the foundation of social cohesion and open society. Quality education is essential for personal, social and professional development, as well as for employability throughout life. It is one of the ways to address socio-economic inequality and promote social inclusion. The education system must provide access for all, must provide equal opportunities and ensure a high quality of education and outputs from the education system.

Keywords: Education, educational system, European educational area, Education and Training Monitor

JEL Classification: I25, I28

Úvod

V Európe sa považuje nepretržitý rozvoj vzdelávania a odbornej prípravy za veľmi dôležitý, pretože prístup ku kvalitnému vzdelaniu a odbornej príprave je hnacou silou hospodárskeho rastu, sociálnej súdržnosti, výskumu a inovácií a výrazne prispieva k osobnému rozvoju občanov.

V EÚ svoje vzdelávacie systémy organizujú a riadia členské štáty, úlohou EÚ je podporovať a dopĺňať ich možnosti. EÚ preto podporuje členské štáty prostredníctvom politickej spolupráce cez rámec Vzdelávanie a odborná príprava 2020 a európskych nástrojov financovania, akými sú program ERASMUS + a európske štrukturálne a investičné fondy. Monitorovanie vzdelávania a odbornej prípravy tiež zabezpečuje túto podporu prostredníctvom komplexného ročného hodnotenia systémov vzdelávania a odbornej prípravy v celej Európe.

1 Súčasné aspekty budovania európskeho vzdelávacieho priestoru

EÚ pomáha budovať európsky vzdelávací priestor (jeho vízia bola formovaná v roku 2002) na posilnenie vzdelávacích výstupov a vzdelávacej mobility, presadzovanie spoločných hodnôt a uľahčenie cezhraničného vzájomného uznávania diplomov. Vzdelávanie a odborná príprava sú kritickým aspektom širšej sociálno-ekonomickej agendy EÚ.

Na sociálnom samite v novembri 2017 v Göteborgu lídri členských štátov vyjadrili ochotu vyvinúť väčšie úsilie v oblastiach vzdelávania, v ktorých EÚ zohráva dôležitú doplnkovú a podpornú úlohu. Európska komisia v rámci prebiehajúcej diskusie o budúcnosti Európy predstavila svoju víziu európskeho vzdelávacieho priestoru do roku 2025. Európsky vzdelávací priestor by mal pomôcť pri dosahovaní troch cieľov - podporovať cezhraničnú mobilitu a spoluprácu v oblasti vzde-

¹ IG 1/2019 Výzvy koncepcie sociálnej integrácie v Európe

* doc. Ing. Iveta Dudová, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: iveta.dudova@vsemvs.sk

lávania a odbornej prípravy; pomáhať pri prekonávaní neopodstatnených prekážok, ktoré sťažujú štúdium, odbornú prípravu alebo prácu v inej krajine, v záujme uplatňovania „voľného pohybu vzdelávajúcich sa osôb“ a vytvorenia skutočného európskeho vzdelávacieho priestoru; podporovať členské štáty pri zlepšovaní inkluzívneho charakteru ich systémov vzdelávania a odbornej prípravy založeného na celoživotnom vzdelávaní a inováciách.

Vybudovanie európskeho vzdelávacieho priestoru má umožniť členským štátom EÚ, aby mohli intenzívnejšie a rýchlejšie realizovať svoje ciele zamerané na zvýšenie kvality, konkurencieschopnosti a inkluzívnosti svojich systémov vzdelávania a odbornej prípravy. Bude sa uskutočňovať 1) na základe programu ERASMUS+ a jeho následníckeho programu, a 2) existujúcej európskej spolupráce vo vzdelávaní a odbornej príprave s jej zameraním na náležité empirické dôkazy, referenčné porovnávanie, výmenu skúseností a vzájomné učenie sa. Tento rámec sa končí v roku 2020, nový rámec bude prostriedkom na stanovenie priorít, ktorými sa budú usmerňovať politiky, ako aj prostriedkom na lepšie zacielenie financovania EÚ. Komisia takisto navrhne súbor ukazovateľov a referenčných hodnôt s cieľom poskytnúť dôkazy o tom, ako vzdelávanie a odborná príprava podporujú rozvoj zručností a kompetencií vo všetkých štádiách života (Oznámenie komisie, 2018).

Pri budovaní tejto vízie boli už prijaté viaceré patrenia, akými sú nový program v oblasti zručností pre Európu, aktualizované Odporúčanie Rady z 22. mája 2018 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie, referenčný rámec DigComp - Európsky rámec digitálnych kompetencií, referenčný rámec EntreComp - Rámec pre podnikateľské kompetencie, Akčný plán digitálneho vzdelávania.

Pripravujú sa ďalšie opatrenia, ako dosiahnutie automatického uznávania kvalifikácií (vzájomného uznávania diplomov a študijných pobytov v zahraničí) do roku 2025, lepšie jazykové vzdelávanie (nový komplexný prístup), európska študentská karta (zníženie nákladov súvisiacich s mobilitou - bezpečná elektronická výmena informácií súvisiacich so vzdelávaním v inštitúciách vysokoškolského vzdelávania, pre študentov získať prístup k rôznym službám, predpokladané zavedenie do r. 2021), vznik aspoň dvadsiatich európskych univerzít do roku 2024.

Európske univerzity by sa mali stať kľúčovým prvkom európskeho vzdelávacieho priestoru. Tieto európske univerzity sa budú opierať o súbor kľúčových zásad: akákoľvek inštitúcia vysokoškolského vzdelávania v ktoromkoľvek členskom štáte sa bude môcť zúčastniť na základe spravodlivých a vyvážených kritérií. Tieto siete by mali byť geograficky vyvážené a sociálne inkluzívne. Nebude existovať žiadny univerzálny model. Inštitúcie môžu navrhnúť model, ktorý vyhovuje ich potrebám prostredníctvom otvoreného a transparentného prístupu a postupným zvyšovaním úrovne ambícií. V záujme udržateľnosti financovania by európske univerzity mali mať možnosť čerpať tak zo zdrojov EÚ, ako aj z vnútroštátnych zdrojov. Malo by to viesť ku vzniku „európskych titulov“ uznávaných v celej Európe.

Škola európskej a nadnárodnej správy vecí verejných zriadená v rámci Európskeho univerzitného inštitútu vo Florencii v roku 2017 posilní svoju činnosť, a to aj rozvojom partnerstiev s prepojenými inštitúciami. S cieľom poskytovať odborné vzdelávanie pre manažérov z verejného a zo súkromného sektora a z organizácií občianskej spoločnosti.

Mali by sa rozvíjať aj ďalšie opatrenia na podporu prístupu k vzdelávaniu a odbornej príprave na základe celoživotného vzdelávania a inovácií. Napríklad, na podporu inovácií a konkurencieschopnosti je nevyhnutné poskytovanie kvalitných technických a osobitných odborných zručností - na tento účel by sa malo podporovať zriaďovanie centier excelentnosti odborného vzdelávania a prípravy. Tieto centrá by mali spájať poskytovateľov odbornej prípravy v jednotlivých členských štátoch, uľahčovať spoluprácu vrátane spolupráce so zainteresovanými stranami a mali by sa snažiť o rozvoj kvalitných učebných osnov a kvalifikácií zameraných na potreby odvetvových zručností. (Oznámenie Komisie, 2018/4)

2 Plnenie cieľov strategického rámca pre vzdelávanie a odbornú prípravu 2020 na Slovensku

Správa Európskej komisie Monitor vzdelávania a odbornej prípravy každoročne hodnotí pokrok členských štátov EÚ smerom k dosiahnutiu cieľov strategického rámca pre vzdelávanie a odbornú prípravu 2020 (ET 2020), ktorý podporuje európsku spoluprácu v týchto oblastiach. Poskytuje tiež prehľad o opatreniach prijatých na riešenie otázok súvisiacich so vzdelávaním v rámci procesu európskeho semestra. Monitor ponúka návrhy na politické reformy, vďaka ktorým môžu národné systémy vzdelávania a odbornej prípravy lepšie reagovať na spoločenské potreby a potreby trhu práce.

Tab. 1 Národné ciele (referenčné hodnoty) pre vzdelávaciu politiku SR pre rok 2020

Referenčné hodnoty pre rok 2020	Národný cieľ
Osoby s predčasne ukončeným vzdelaním a odbornou prípravou (vo veku 19 – 64 rokov)	6 %
Podiel osôb s dosiahnutým terciárnym vzdelaním (vo veku 30 – 34 rokov)	40 %
Vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve	95 %
Základné zručnosti (slabí žiaci - vo veku 15 rokov, úroveň 1 alebo nižšia podľa štúdie PISA):	15 %
Čítanie	15 %
Matematika	15 %
Prírodné vedy	
Miera zamestnanosti čerstvých absolventov (vo veku 20 – 34 rokov so vzdelaním ukončeným 1-3- roky pred referenčným rokom) : ISCED 3 - 6	82 %

Zdroj: Európska komisia: Monitor vzdelávania a odbornej prípravy 2017. Slovensko. 2017. [online]. Európska komisia: Generálne riaditeľstvo pre vzdelávanie a kultúru, 2017. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017-sk_sk.pdf.

Výsledky, ktoré dosiahlo Slovensko pri plnení týchto referenčných kritérií pri porovnaní s priemerom EÚ, sú uvedené v tabuľke 2.

Tab. 2 Plnenie referenčných hodnôt ET 2020

Referenčné hodnoty ET 2020	Slovensko (v %)		Priemer EÚ (v %)	
	2009	2018	2009	2018
Osoby s predčasne ukončeným vzdelaním a odbornou prípravou (vo veku 19 – 64 rokov)	4,9	8,6	14,2	10,6
Podiel osôb s dosiahnutým terciárnym vzdelaním (vo veku 30 – 34 rokov)	17,6	37,7	32,3	40,7
Vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve	77,4	78,2	90,8	95,4

Základné zručnosti (slabí žiaci - vo veku 15 rokov, úroveň 1 alebo nižšia podľa štúdie PISA):				
Čítanie	22,2	32,1	19,5	19,7
Matematika	21,0	27,7	22,3	22,2
Prírodné vedy	19,3	30,7	17,7	20,6
Miera zamestnanosti čerstvých absolventov (vo veku 20 – 34 rokov so vzdelaním ukončeným 1-3- roky pred referenčným rokom) : ISCED 3 - 6	74,4	83,4	78,3	81,6
Účasť dospelých na celoživotnom vzdelávaní (vo veku 25 – 64 rokov) ISCED 0 – 8 (spolu)	3,1	4,0	9,5	11,1

Zdroj: Európska komisia: Monitor vzdelávania a odbornej prípravy 2019. Slovensko. 2019. [online]. Európska komisia: Generálne riaditeľstvo pre vzdelávanie a kultúru, 2019. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-slovakia_sk.pdf.

Podľa hodnotenia v Monitore vzdelávania 2019 sú investície do vzdelávania a odbornej prípravy naďalej nízke. Výdavky verejnej správy na vzdelávanie ako podiel HDP zostali pod priemerom EÚ: 3,8 % oproti 4,6 %. Vzdelávanie predstavuje 9,4 % verejného rozpočtu, čo je tiež pod priemerom EÚ (10,2 %). Slovensko vynakladá na predprimárne a primárne vzdelávanie (36,4 % oproti priemeru EÚ 32 %) pomerne vyšší podiel svojho rozpočtu na vzdelávanie než na sekundárne vzdelávanie (24,6 % oproti priemeru EÚ 41 %). Ročné verejné výdavky na študenta v štandardoch kúpnej sily ostávajú nízke: v roku 2018 výdavky na študenta primárneho a nižšieho sekundárneho vzdelávania dosahovali 4 541 eur (priemer EÚ je 6 139 eur), na študenta vyššieho sekundárneho a postsekundárneho (nie terciárneho) vzdelávania 4 736 eur (priemer EÚ je 7 029 eur). Vzhľadom na zhoršujúce sa výsledky žiakov v medzinárodných testoch, pretrvávajúci výrazný vplyv sociálnoekonomického prostredia, rozdiely medzi regiónmi, ako aj vzhľadom na zvyšujúcu sa mieru predčasného ukončovania školskej dochádzky odporúča EK zvážiť nové zameranie na investície s cieľom zlepšiť výsledky vzdelávania, zručnosti učiteľov a atraktivnosť učiteľstva, ako aj dosiahnuť väčšie začlenenie znevýhodnených skupín, najmä Rómov, do vzdelávania a odbornej prípravy. Podpora pre odborníkov a inkluzívne tímy na uľahčenie inkluzívneho vzdelávania, a to aj pre rómske deti, sa v súčasnosti poskytuje z ESF. V budúcnosti budú na udržanie tejto podpory potrebné národné zdroje.

Verejné výdavky na vzdelávanie riadi 1) Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, ktoré je zodpovedné za 35,7 %; 2) Ministerstvo vnútra SR, ktoré je zodpovedné za 30,5 % a 3) samosprávne orgány (regiónov, miest a obcí), ktoré spravujú zostávajúcich 33,8 %. Slovensko má z celej EÚ najvyšší podiel žiakov na špeciálnych školách. EK odporúča lepšiu koordináciu politík vzdelávania na vnútroštátnej úrovni. Je pozitívne, že pridelovanie rozpočtu jednotlivým školám od roku 2019 je presnejšie, keďže sa v ňom zohľadňujú odpracované roky každého učiteľa.

V roku 2018 Slovensko spustilo Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania na roky 2018 – 2027, aby riešilo súčasné výzvy v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy. Celkový kumulatívny rozpočet na plánované opatrenia je 15,6 miliardy eur. Medzi opatrenia s vysokým vplyvom z prvého akčného plánu (2018 – 2019) patrí zavedenie povinnej školskej dochádzky od veku 5 rokov plánované na rok 2020 a zavedenie právneho nároku na predprimárne vzdelávanie pre štvorročné a trojročné deti plánované na roky 2021 a 2022. Vykonávanie týchto opatrení sa podporuje aj

z európskych štrukturálnych a investičných fondov. Do konca roka 2019 vláda plánuje aktualizovať opatrenia na nasledujúce roky.

Situácia v zabezpečovaní predškolských zariadení sa zlepšila, ale podiel zapísaných detí je naďalej nízky. V roku 2017 bola miera účasti slovenských detí starších ako štyri roky na vzdelávaní a starostlivosti v ranom detstve 78,2 %, čiže najnižšia. Najnižšia účasť na úrovni 65,3 % sa zaznamenala na východnom Slovensku. Vláda rozšírila bezplatné miesta v materských školách pre všetky deti (bez ohľadu na vek) zo sociálno - ekonomicky odkázaných rodín od septembra 2018. V júni 2019 parlament schválil zníženie veku začiatku povinnej školskej dochádzky na päť rokov od januára 2021. Zabezpečovanie materských škôl je podporované z európskych štrukturálnych a investičných fondov. V rokoch 2014 – 2020 sa má vytvoriť 11 147 nových miest, aby sa umožnilo zvýšenie podielu zapísaných päťročných detí na predpokladaných 96,4 % v roku 2020. Aby sa zaistilo, že zapísané budú všetky deti, bude potrebných dodatočne ešte okolo 2 100 nových miest. Riadenie ponuky miest a dopytu po nich je neefektívne. V školskom roku 2018/2019 sa z kapacitných dôvodov nevyhovelo 12 502 prihláškam detí, a to najmä v rozvíjajúcich sa mestách a obciach a mestách a obciach s veľkým podielom rómskeho obyvateľstva, hoci na celoštátnej úrovni je voľných 12 000 miest. Plánujú sa opatrenia na ďalšie uľahčenie účasti na vzdelávaní a starostlivosti v ranom detstve a na preskúmanie požiadaviek výučby. V školskom roku 2017/2018 bolo len 43 % detí vo veku 3 – 5 rokov z rodín, ktorým sa poskytuje „pomoc v hmotnej núdzi“ 12, a 31,7 % detí v tejto vekovej skupine z marginalizovaných rómskych komunít zapísaných v materských školách. Na zvýšenie podielu zapísaných detí z rodín s nízkym príjmom sa v Národnom programe rozvoja výchovy a vzdelávania od roku 2020 počíta so zabezpečením bezplatnej dopravy. V roku 2020 sa majú preskúmať požiadavky na kvalifikáciu zamestnancov materských škôl.

Pokiaľ ide o rovnosť vo vzdelávaní a kvalita výsledkov vzdelávania, v prieskume PISA z roku 2015 sa zistilo, že podiel študentov s nedostatočnými výsledkami v čítaní, matematike a vo vede na slovenských stredných školách je výrazne vyšší ako priemer EÚ a v priebehu rokov rastie. Národné testovanie z roku 2018, ktoré uskutočňuje Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR medzi žiakmi základných škôl, potvrdzuje veľké rozdiely vo výsledkoch vzdelávania medzi okresmi a krajinami. Žiaci zo sociálne znevýhodnených rodín dosiahli v tomto testovaní v matematike priemernú mieru úspechu 22,9 %, pričom u žiakov bez sociálneho znevýhodnenia je to 60,9 %. Zároveň je medzi žiakmi zo sociálne znevýhodneného prostredia a marginalizovaných rómskych komunít 15-krát vyššia miera opakovania ročníka – 14,9 % oproti 1 % medzi ostatnými žiakmi. Podľa odporúčania EK by pri riešení ťažkostí žiakov s učením mohli pomôcť investície do kompetencií učiteľov a prilákanie najlepších učiteľov do znevýhodnených oblastí. Miera predčasného ukončenia školskej dochádzky sa od roku 2010 zvýšila. Miera predčasného ukončenia školskej dochádzky sa na Slovensku výrazne zvýšila na 8,6 % v roku 2018, zo 4,7 % v roku 2010. Táto miera je najvyššia na východnom Slovensku, a to 13,9 %. V školskom roku 2017/2018 okrem toho 7,8 % šestnásťročných žiakov nenastúpilo do posledného ročníka nižšieho sekundárneho vzdelávania, v dôsledku čoho im hrozí odchod zo školy. Táto miera je osobitne vysoká v prípade žiakov z rodín, ktorým sa poskytuje „pomoc v hmotnej núdzi“ (32,6 %), a z marginalizovaných rómskych komunít (37,2 %). Slabé výsledky sekundárneho vzdelávania sa premietajú do zhoršujúceho sa trendu miery predčasného ukončenia školskej dochádzky, čo sa prejavuje v dlhodobej nezamestnanosti medzi nízko kvalifikovanými osobami. 60 % nízko kvalifikovaných dlhodobo nezamestnaných osôb na Slovensku má menej ako 29 rokov.

Slovensko dosahuje pokrok v oblasti digitálnych zručností. V roku 2017 malo 59 % Slovákov vo veku 16 až 74 rokov aspoň základnú úroveň digitálnych zručností, čo je o 4 percentuálne body viac ako v roku 2016 a nad priemerom EÚ (57 %). Slovensku patrí 20. priečka v indexe digitálnej ekonomiky a spoločnosti EÚ za rok 2018. V Národnom programe rozvoja výchovy a vzdelávania sa poukazuje na potrebu rozšíriť používanie IKT v triedach. Plánuje sa v ňom vytvorenie centrálného úložiska digitálneho vzdelávacieho obsahu vrátane obsahu vytvoreného v rámci projektov ESF, ktoré bude k dispozícii pedagogickým pracovníkom.

Miera dosiahnutia terciárneho vzdelania sa stabilne zvyšuje, ale vyskytujú sa rozdiely. V roku 2018 bola vnútroštátna miera dosiahnutia terciárneho vzdelania 37,7 %. Rozdiel oproti priemeru

EÚ sa postupne znižoval z 11,7 percentuálneho bodu v roku 2010 na iba 3,0 percentuálneho bodu v roku 2018. Rozdiel medzi ženami a mužmi je 13,5 percentuálneho bodu v prospech žien. Pretrvávajú výrazné rozdiely medzi krajinami: v Bratislavskom kraji má 59,9 % dospelé populácie ukončené terciárne vzdelanie, čo je takmer dvojnásobok podielu v ostatných krajinách, ktorý dosahuje 33,4 % až 35,2 %. Miera zamestnanosti čerstvých absolventov terciárneho vzdelávania je nižšia ako v prípade absolventov vyššieho sekundárneho odborného vzdelávania. Na rozdiel od situácie v ostatných členských štátoch (okrem Luxemburska) je miera zamestnanosti čerstvých absolventov terciárneho vzdelávania (vo veku 20 – 34 rokov) nižšia ako u absolventov vyššieho sekundárneho odborného vzdelávania - 82,4 % oproti 84,7 %. Miera je takisto nižšia ako priemer EÚ 85,5 %. Medzi ľuďmi mladšími ako 30 rokov vrátane absolventov terciárneho vzdelávania je častá pracovná migrácia, a to najmä medzi absolventmi lekárskeho a technického odboru, z ktorých odchádza z krajiny 22 %. To predstavuje výzvu pre rozvoj. Zodpovedajúca strata investícií sa odhaduje na 45 miliónov eur. V roku 2017 získalo akademický titul v zahraničí 13 % slovenských absolventov (priemer EÚ je 3,6 %). (Monitor vzdelávania, 2019)

Záver

Slovensko zlepšuje vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve, čo je osobitne pozitívne pre deti z chudobných rodín. Slovensko prijíma strategickjší prístup k celoživotnému vzdelávaniu, zvyšovaniu úrovne zručností a rekvalifikácií. Miera predčasného ukončenia školskej dochádzky od roku 2010 naďalej rastie, pričom na východnom Slovensku sa približuje k 14 %. Investície do vzdelávania a odbornej prípravy nie sú dostatočné, čo sa odráža na platoch učiteľov, ktoré sú napriek nedávnomu zvyšovaniu stále nízke.

Literatúra

- [1] DUDOVÁ, I.: *Ekonomika vzdelávania*. Bratislava: Iura Edition, 2013. ISBN 978-80-8078-668-7.
- [2] DUDOVÁ, I. – STANEK, V. – POLONYOVÁ, S.: *Sociálna politika*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018. ISBN 978-80-8168-866-9.
- [3] EUROPEAN COMMISSION: *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. [online]. ISBN 978-92-79-67343-6.
- [4] EUROPEAN COMMISSION: *DigComp into action user guide*. [online]. Dostupné na internete: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC110624/dc_guide_may18.pdf.
- [5] EURÓPSKA KOMISIA: *Monitor vzdelávania a odbornej prípravy 2017*. Slovensko. 2017. [online]. Európska komisia: Generálne riaditeľstvo pre vzdelávanie a kultúru, 2017. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017-sk_sk.pdf.
- [6] EURÓPSKA KOMISIA: *Monitor vzdelávania a odbornej prípravy 2019*. Slovensko. 2019. [online]. Európska komisia: Generálne riaditeľstvo pre vzdelávanie a kultúru, 2019. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-slovakia_sk.pdf.
- [7] Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov: Nový program v oblasti zručností pre Európu. COM(2016) 381. [online]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>.
- [8] Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov Budovanie silnejšej Európy: význam politik v oblasti mládeže, vzdelávania a kultúry. COM(2018) 268 final. [online]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>.
- [9] Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov o akčnom pláne digitálneho vzdelávania. COM(2018) 22 final. [online]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>.

- [10] Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov Budovanie silnejšej Európy: význam politík v oblasti mládeže, vzdelávania a kultúry. COM(2018) 268 final. [online]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>.

Bezpečnostné riziká a krízové javy v hospodárskej sfére

Vladimír GOZORA*

Security risk and crisis phenomena in the economic sphere

Abstract

The article analyzes security risks and crisis phenomena in economic activity of business entities. On the detail of agri-food businesses evaluates applied systems of crisis management, security risks and crisis phenomena in agri-food sector. The synthetic part reports few suggestions for increasing economic security in agri-food businesses.

The results of the survey show that over 33 % of the companies surveyed do not apply crisis management systems, namely during increase of potential sales, financial and economic crises. Such a situation in an enterprise requires application of effective security measures and proven crisis management systems to maintain the financial health and economic growth of enterprise.

Keywords: *agri-food businesses, economic activity, security risks, crisis management, crisis phenomena, critical infrastructure*

JEL Classification: M21, D22

Úvod

Hospodárska sféra je plná turbulencií, nerovnovážnych stavov a organizačných stresov podnikateľských subjektov. Je miestom tvrdej hospodárskej súťaže a ekonomickej diferencie podnikov v konkurenčnom prostredí, ale aj priestorom, v ktorom tisíce podnikateľských subjektov vznikajú, vytvárajú ekonomické hodnoty, ale sú aj nositeľom ekonomického neúspechu a hospodárskeho krachu.

Príčinou uvedeného javu sú vonkajšie i vnútorné determinanty hospodárskeho prostredia, ktoré utvárajú podmienky podnikateľskej činnosti, formujú podnikateľskú štruktúru a sú rozhodujúcimi činiteľmi ekonomického rastu, či ekonomickej diferenciácie podnikateľských subjektov.

Určujúcim determinantom udržateľného rozvoja slovenských podnikov je zdravé a konkurenčné podnikateľské prostredie s vysokým stupňom reprodukcie a obnovy zdrojov podnikateľskej činnosti, založenom na racionalizačných a inovačných procesoch a na vysokom stupni právneho, ekonomického a finančného vedomia spoločnosti.

V neposlednom rade sú rozhodujúcimi determinantmi ekonomického rozvoja podnikovo-hospodárskej základne nerovnovážne stavy vo výrobe, odbytovaní a speňažovaní výrobkov a služieb, ktoré sú zdrojmi bezpečnostných rizík a krízových javov v podnikaní hospodárskych subjektov.

Preto cieľom nášho príspevku je identifikovať bezpečnostné riziká v hospodárskej sfére, kvantifikovať ich váhu v rozhodovacích procesoch podnikových manažérov a zhodnotiť systémy krí-

* Dr. h. c., prof. mpx. h. c., prof. Ing. Vladimír Gozora, PhD., MBA, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra manažmentu, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vladimir.gozora@vsemvs.sk

zového manažmentu v podnikovo-hospodárskej základni agrárneho a potravinárskeho sektora. V neposlednom rade navrhnúť opatrenia na zvýšenie účinnosti krízového manažmentu v agropodnikateľských subjektoch.

1 Uplatňovanie systémov krízového manažmentu

Realizácia predznačeného cieľa si vyžiadala uskutočniť prieskum v súbore 320 podnikateľských subjektov, zameraný na bezpečnostné riziká a krízové javy v podnikovej základni a na uplatňované systémy krízového riadenia v diapazóne rokov 2015 – 2018 v Slovenskej republike.

Výsledky prieskumu sme verifikovali v súbore 72 poľnohospodárskych a 21 potravinárskych podnikov v Nitrianskom, Žilinskom a Prešovskom samosprávnom kraji. Z výsledkov prieskumu vyplynuli rozdielne prístupy vrcholových manažmentov k uplatňovaniu systémov krízového manažmentu v podnikateľských subjektoch. Značná diferenciácia sa ukazuje v ponímaní, posudzovaní a uplatňovaní systémov krízového manažmentu, a to v prospech potravinárskeho sektoru. Celkovo však možno povedať, že komplexný systém krízového manažmentu uplatňuje iba 20,43 % agropotravinárskych podnikov zo skúmanej vzorky verifikovaných podnikov. Najväčšie uplatnenie našiel v súbore podnikov redukovaný systém krízového manažmentu v podnikoch (46,24 % - tab. 1) založený na personálnej únii funkčných pozícií hospodárskych a krízových manažérov, na utváraní krízových štábov a zdravotníckych skupín a na vedení podpísanej dokumentácie krízových javov.

Tabuľka 1 Uplatňovanie systému krízového manažmentu v podnikoch agrárneho a potravinárskeho sektora

p. č.	Forma krízového manažmentu	sektor				Spolu	
		poľnohospo- dárstvo		potravinarstvo			
1	komplexný systém krízového manažmentu	7	9,72	12	57,14	19	20,43
2	redukovaný systém krízového manažmentu	38	52,78	5	23,81	43	46,24
3	nesystémové uplatňovanie krízového manažmentu	12	16,67	3	14,29	15	16,13
4	absencia krízového manaž- mentu	15	20,83	1	4,76	16	17,20
1-4	spolu	72	100,00	21	100,00	93	100,00

Zdroj: Výsledky verifikačného výskumu autora, 2019

Tabuľka 2 Opis foriem krízového manažmentu

Forma krízového manažmentu	Prvky krízového manažmentu
Komplexný systém krízového manažmentu	- organizačné začlenenie krízového manažmentu do podnikových štruktúr - utvorené funkčné pozície krízových manažérov - metódy a nástroje krízového riadenia podniku - indikátory rovnovážneho stavu hospodárskeho subjektu - utvorené krízové štáby a zdravotnícke skupiny - písomná dokumentácia krízových opatrení - profesiogramy funkčných miest krízových manažérov
Redukovaný systém krízového manažmentu	- utvorenie personálnej únie hospodárskych a krízových manažérov - utvorené krízové štáby a zdravotnícke skupiny - písomná dokumentácia plánu krízových opatrení - indikátory rovnovážneho stavu hospodárskeho subjektu
Nesystémové uplatňovanie krízového manažmentu	- utvorenie personálnej únie hospodárskych a krízových manažérov - dočasné krízové štáby - indikátory rovnovážneho stavu hospodárskeho subjektu
Absencia krízového manažmentu	- povinnosti a úlohy vedúcich zamestnancov k dosahovaniu hospodárskej prosperity podniku

Zdroj: Výsledky prieskumu autora, 2019

Napriek uvedenej skutočnosti až 33,33 % podnikateľských subjektov uplatňuje nesystémové uplatňovanie krízového manažmentu alebo sa problematikou krízového riadenia zaoberá iba sporadicky. Z tohto dôvodu sa agropodnikateľské subjekty zaraďujú na ostatnú priečku v poradí podnikateľských subjektov.

Príčinami uvedeného stavu je ekonomická situácia a nezáujem podnikových manažmentov o zavedenie komplexných systémov krízového riadenia vo svojich podnikoch, zľahčovanie a benevolentný prístup manažérov k uplatňovaniu nástrojov krízového plánovania a nefunkčný systém cyklického vzdelávania vedúcich zamestnancov rezortného okruhu Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky.

2 Bezpečnostné riziká v podnikovom prostredí

Jedným z predpokladov úspešnej podnikateľskej činnosti je využitie krízového manažmentu pri eliminovaní bezpečnostných rizík a krízových javov. Výsledky prieskumu to dokumentujú aj na detaile skúmaného súboru podnikateľských subjektov s rozdielnou úrovňou krízového riadenia v agrárnom prostredí.

Tabuľka 3 Štruktúra bezpečnostných rizík v podnikovo-hospodárskej základni

p. č.	riziká	váha v %	p. č.	riziká	váha v %
1	Energetické riziká	31,3	6	Menové riziká	11,7
2	Technologické riziká	37,8	7	Ekonomické riziká	68,9
3	Výrobné riziká	67,1	8	Finančné riziká	72,3
4	Transformačné a privatizačné riziká	12,8	9	Personálne riziká	35,6
5	Odbytové riziká	71,2	10	Cenové riziká	73,5

Zdroj: Výsledky verifikačného výskumu autora, 2019

Ukázalo sa, že so zvyšujúcim sa počtom bezpečnostných rizík sa manažmenty podnikov aktivizovali v oblasti prevencie a eliminovania krízových javov v hospodárskej činnosti. Značnú pozornosť v tejto súvislosti pripisujú odbytovým (71,2 %), ekonomickým (68,9 %) a finančným rizikám (72,3 %) v agropotravinárskom sektore (tabuľka 3). Menšie nebezpečie pociťujú zo strany menového (11,7 %), transformačného (12,8 %) a personálneho rizika (35,6 %), i keď v ostatnej dobe rastú požiadavky na kvalitatívne vyššiu úroveň operátorov strojových komplexov v poľnohospodárstve.

Osobitnú skupinu bezpečnostných rizík predstavujú výrobné, technologické a energetické riziká, ktorých váhu respondenti udávajú diferencovane v závislosti od adaptácie podnikov trhovému prostrediu. Podobného názoru je Gozora, V. (1), Strelcová, S. - Šimák, L. (5) a Hudáková, M. (4).

Manažmenty podnikateľských subjektov v snahe eliminovať bezpečnostné riziká prijímajú systémové opatrenia na dosiahnutie rovnovážnych stavov v produkčnej a ekonomickej oblasti vedúcich k dlhodobému finančnému zdraviu podnikov (Gozora, V. (2)).

3 Krízové javy v hospodárskom prostredí

So zvyšujúcim sa počtom bezpečnostných rizík rastie potencionálne nebezpečie vzniku krízových javov a znižovania ekonomickej bezpečnosti podnikateľských subjektov. Aj v tomto prípade to dokumentujú výsledky nášho prieskumu na detaile nerovnovážnych stavov agropotravinárskych podnikov. V snahe eliminovať krízové javy v hospodárskom prostredí manažmenty podnikov prijímajú úsporné opatrenia v investičnej činnosti, znižujú výrobné, organizačné a personálne štruktúry, ako aj opatrenia na eliminovanie odbytových problémov pri finalizácii poľnohospodárskych komodít. Vrcholové manažmenty podnikov prispôbujú svoje rozhodnutia hrozbám bezpečnostných rizík v podnikateľskom prostredí.

Výsledky prieskumu bezpečnosti podnikateľského prostredia udávajú za najväčšie hrozby pre agropodnikateľské subjekty odbytové (72,1 %), finančné (70,6 %), ekonomické (67,3 %) a výrobné krízy (49,8 %) (tabuľka 4). Poradie krízových javov nie je konečné a pri zvyšujúcom sa počte ochranných opatrení predpokladáme nárast technologických a personálnych kríz v hospodárskom prostredí.

Tabuľka 4 Krízové javy v hospodárskych subjektoch

p. č.	Krízové javy	váha v %	p. č.	Krízové javy	váha v %
1	Výrobné krízy	49,8	5	Ekonomické krízy	67,3
2	Technologické krízy	47,4	6	Finančné krízy	70,6
3	Odbytové krízy	72,1	7	Personálne krízy	32,9
4	Substitučné krízy	31,2	8	Sociálne krízy	27,5

Zdroj: Výsledky prieskumu autora, 2019

Výsledkom manažérskych rozhodnutí na podnikovej úrovni je výrazné narušenie vedeckej sústavy hospodárenia na poľnohospodárskej pôde, výrazná redukcia stavov hospodárskych zvierat, eliminovanie osevných plôch špeciálnymi plodinami a krmovinami na ornej pôde, rozširujúca sa pôdna erózia a klimatické zmeny. Negatívnym dôsledkom uvedených prístupov bude výrazná redukcia bioenergetického potenciálu pôdy, vody a nárast technologických a výrobných kríz v agrárnom sektore. Takýto stav vyžaduje okamžité riešenie na úrovni ústrednej štátnej správy a podnikovo-hospodárskej základne.

Záver

Výsledky prieskumu i verifikačného výskumu potvrdzujú, že agropodnikateľské subjekty naďalej realizujú podnikateľskú činnosť v zložitom konkurenčnom prostredí. Nefunkčnosť regulačných systémov v agrozorte, správanie obchodných reťazcov a nesystémové opatrenia na podporu agropotravinárskej výroby vedú podnikateľské subjekty k prispôbovaniu podnikových štruktúr so zameraním na ekonomicky výhodné komodity.

Takáto výrobná orientácia však narušuje vedeckú sústavu hospodárenia na pôde a determinuje krízové javy v agropotravinárskych podnikoch. Preto najbližšou úlohou vrcholových manažmentov bude zhodnotiť štruktúrne a procesné zmeny v podnikateľských subjektoch, uplatniť kritické infraštruktúry a vecné opatrenia na zvýšenie ekonomickej výkonnosti podnikov.

Ďalší rozvoj agropodnikateľských subjektov sa nezaobíde bez riešenia nerovnovážnych stavov ekonomickej činnosti. Preto prvoradou úlohou podnikových manažmentov bude pravidelné monitorovanie a identifikácia bezpečnostných rizík, zavedenie krízového manažmentu a regulačných systémov podnikového riadenia.

Účinnou metódou eliminovania bezpečnostných rizík je prehlbovanie vnútropodnikového ekonomickeho riadenia podnikov. Racionálne nastavenou ekonomickou štruktúrou a účinnými nástrojmi vnútropodnikového ekonomickeho riadenia možno predchádzať krízovým javom v hospodárskej činnosti podnikateľských subjektov.

Literatúra

- [1] GOZORA, V.: *Adaptation of small and medium-sized enterprises to a specific environment*. In: Gozora, V., Hudáková, M., Gozorová, Z. (2014) *The way of life*, Merkury s.r.o., Bratislava, pp. 106-112, ISBN 978-80-89458-35-6.
- [2] GOZORA, V.: *Economic safety and recovery of enterprises*. EIF Drives for Progress in the Global Society. Medihond. ISBN 978-88-7587-726-2.
- [3] GOZORA, V.: *Priebežná správa z riešenia čiastkového projektu „Efekty malého a stredného podnikania v špecifickom prostredí“*. GA VŠEMVS 1/2017-M1 za rok 2018, 2019.

- [4] HUDÁKOVÁ, M.: *The importance of a Human Factor for Small and Medium Business Development in the Slovak Republic*. In. Economic and Social Effects of Entry V-4 on the European Union, Proceedings of Scientific Papers, Košín, 2011, SAPV, ALMAMER-Wyzsa Szkola Warszawa, pp. 44-49, ISBN 978-80-85458-21-9.
- [5] STRELCOVÁ, S. – ŠIMÁK, L.: *Ekonomická bezpečnosť podniku a jej ochrana*. Verejná správa a regionálny rozvoj, VŠEMVS Bratislava, Ročník XIV, č. 1, s. 130-139, ISSN 1337-2955.
- [6] Slovak Business Agency – Small Businesses in Numbers of the Year 2015 Bratislava, 2016, p. 73.
- [7] Statistical Yearbook, SÚ SR 2016.

Riešenie krízových javov v agropotravinárskych podnikoch

Vladimír GOZORA*

Dealing with crisis phenomena in agri-food businesses

Abstract

The article analyzes crisis phenomena in the economic environment of the Slovak Republic. On the detail of agricultural and food businesses identifies vectors of economic and sales crises and presents some proposals to eliminate security risks in business entities. The main emphasis puts on solving crisis phenomena of agri-food businesses in relation to the external and internal business environment. Part of the submitted proposals are proven methods and tools of crisis management to achieve a state of equilibrium and sustainable development of agri-food enterprises.

Keywords: security risks, crisis phenomena, agricultural and food businesses, reengineering, revitalization, bankruptcy and restructuring, economic security

JEL Classification: M21, D22

Úvod

Neoddeliteľnou súčasťou podnikovej misie je ochrana podniku pred nepriaznivými vplyvmi vonkajšieho a vnútorného prostredia, systematické monitorovanie procesných činností a riešenie krízových javov v utvorenom špecifickom prostredí. Výsledky prieskumov agropotravinárskych podnikov však naznačujú, že početné podniky sa touto úlohou zaoberajú len sporadicky a nedisponujú primeranými skúsenosťami z manažovania podnikov v kritických podmienkach. Uprednostňujú výrobné porady pred monitorovaním vonkajšieho a vnútorného prostredia a značné úsilie venujú kontrolným procesom a následnému eliminovaniu krízových javov.

Napriek plošnému zavádzaniu krízového riadenia do podnikovo-hospodárskej praxe nedošlo k výraznejším zmenám v agropotravinárskych podnikoch. Na príčine je nedostatočné personálne obsadenie funkčných pozícií krízových manažérov a ich odborná spôsobilosť v oblasti krízového manažmentu podniku. Chýbajú skúsenosti z monitorovania krízových javov, uplatňovania krízových stratégií a revitalizačných opatrení. Aj preto sa veľká časť podnikov nachádza v kategórii ekonomicky zaostávajúcich a v likvidácii.

Cieľom nášho príspevku je preto hľadať možnosti riešenia krízových javov v podnikovo-hospodárskej základni, charakterizovať metódy sanácie a revitalizácie zaostávajúcich podnikov a na detaile agropotravinárskych podnikov demonštrovať možnosti dosahovania ekonomickej bezpečnosti a udržateľného rozvoja v špecifickom prostredí.

* Dr. h. c., prof. mpx. h. c., prof. Ing. Vladimír Gozora, PhD., MBA, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra manažmentu, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vladimir.gozora@vsemvs.sk

1 Kľúčové činitele úspechu

Ekonomickému zaostávaniu podnikateľských subjektov možno predchádzať účinnými protikrizovými opatreniami, stratégiami a nástrojmi ekonomického rastu podniku (Gozora /2/). To v plnom rozsahu platí aj pre agropotravinárske podniky, ktoré dlhodobo podnikajú v turbulentnom ekonomickom prostredí. Súčasťou protikrizových opatrení v hospodárskych subjektoch je uplatnenie efektívnej výrobnnej či produktovej štruktúry. Vhodne koncipovaná výrobná štruktúra je zárukou úspešnej transformácie výrobných faktorov na finálne produkty a zvyšovania ekonomickej výkonnosti podnikov. Preto treba vedieť, aké sú hraničné parametre výkonnosti podnikovej výrobnnej štruktúry. Riešením je nastavenie podniku na kritickú výrobnú štruktúru.

Kritická výrobná štruktúra je determinovaná hraničnými parametrami výrobnnej štruktúry potrebnými na plnenie najdôležitejších funkcií podniku v špecifickom prostredí. Ide o minimálne materiálo-technické, finančné a personálne zabezpečenie výrobného procesu, ktoré zabezpečí hraničnú produkciu pri minimálnych nákladoch a výsledkoch podnikania.

Efektívne uplatnenie kritickej výrobnnej štruktúry v podnikateľských subjektoch je preventívnym opatrením krízového manažmentu, založenom na vnútropodnikovej regulácii prvkov kritickej výrobnnej štruktúry prostredníctvom nástrojov a manažérskych stratégií. Z nich možno uviesť:

- rezervné fondy s primeraným objemom likvidných prostriedkov,
- zazmluvnené poistné udalosti,
- podporné výrobné programy zabezpečujúce diverzifikáciu výroby, finalizáciu a odbyt produktov s vyššou pridanou hodnotou,
- primerané zásoby materiálových vstupov a kapacity skladovacích objektov,
- účelová mobilita zamestnancov spojená s personálnym leasingom,
- uplatnenie úsporného prevádzkového režimu v podniku,
- vstup podnikov do krízových kartelov alebo strategických aliancií,
- získanie zákaziek v ekonomicky výkonnejších regiónoch a v zahraničí,
- kreovanie a účasť v spoločných podnikoch so zahraničnou kapitálovou účasťou,
- kreovanie výrobo-odbytových združení a obchodných spoločností regionálneho a celoštátneho významu.

Nositeľom uvedených nástrojov musia byť ekonomické útvary v súčinnosti s výrobnými a obslužnými útvarmi podnikov (Gozora /4/).

2 Bezpečnosť ekonomického prostredia

Aby podniky mohli naplno rozvinúť svoje funkcie, dosahovať primerané podnikové ciele a udržateľný rozvoj, potrebujú bezpečné podnikateľské prostredie s minimálnou úrovňou podnikateľských rizík. Preto je podrobná analýza bezpečného prostredia podnikateľských subjektov základným krokom uplatňovania stratégie plošného riešenia diferenciacie podnikov v špecifickom prostredí.

Úlohou podnikových manažérov je systematicky monitorovať podnikateľskú činnosť a prostredníctvom indikátorov hodnotiť hospodársku situáciu podnikov. Indikátormi ekonomickej bezpečnosti podnikov sú preto spravidla produkčno-ekonomické ukazovatele, ktoré svojimi hodnotami vyjadrujú mieru podnikovej bezpečnosti. Hraničnými hodnotami uvedených ukazovateľov sú klasické normatívne hodnoty. Porovnaním hraničných noriem a normatívov s hodnotami indikátorov možno orientačne zistiť, aká je hospodárska situácia podnikov a na akom stupni ekonomickej bezpečnosti sa podniky nachádzajú.

Na základe dlhodobých skúseností, poznatkov a metód hodnotenia podnikov možno v agropotravinárskych podnikoch využiť indikátory ekonomickej bezpečnosti v tabuľke 1. Popri uvedených indikátoroch možno pri monitorovaní ekonomickej bezpečnosti využiť ďalšie ukazovatele finančnej analýzy, ukazovatele dôveryhodnosti a bonity podnikov, ukazovatele kvality práce a zdravotného stavu výrobkov (Gozora /5/).

Tabuľka 1 Indikátory ekonomickej bezpečnosti podnikov

Indikátor - ukazovateľ	Optimálne rozpätie - hodnota
nákladová miera rentability v %	nad 10
zadlženosť podniku v %	do 70
obrátkovosť zásob a celkového kapitálu	primeraná ekonomickému typu podniku
produktivita práce z čistej pridanej hodnoty	primeraná ekonomickému typu podniku
pomer záväzkov voči celkovému kapitálu	nesmie presiahnuť hodnotu 1,00
cash flow – výsledok hospodárenia	priemerná výška disponibilných peňažných prostriedkov
podiel na trhu v %	priemer dlhoročného podielu

Zdroj: Návrh autora, 2017

Rýchle hodnotenie hospodárskej situácie podnikov je vektorom ekonomickej bezpečnosti a udržateľnej podnikovej ekonomiky. Systematické monitorovanie ekonomickej situácie podnikov umožní podnikovým manažérom získať dostatok informácií na prijímanie kvalifikovaných rozhodnutí a uplatnenie efektívnych metód manažérskej práce. Indikovanie ekonomickej bezpečnosti v optimálnych hodnotách signalizuje dobrý zdravotný stav, primerané finančné záťaž a dostatok vlastných zdrojov financovania podnikov (Strelcová – Šimák /6/). Podobného názoru sú aj Filip a Kováč (1).

3 Riešenie krízových javov v podnikateľských subjektoch

Napriek monitorovaniu hospodárskej činnosti sa podnikateľské subjekty dostávajú do ekonomickej krízy. Utvorené špecifické prostredie nepriaznivo ovplyvňuje podnikateľskú činnosť a je prvotnou príčinou ekonomického zaostávania podnikateľských subjektov. Výsledkom dlhodobého pôsobenia je ekonomická stagnácia, prehlbovanie ekonomického zaostávania alebo likvidácia podnikov.

Riešenie krízových javov vyžaduje uplatnenie systémových opatrení, ktoré umožnia zvýšiť ekonomickú výkonnosť a zabezpečiť udržateľný rozvoj podniku. Podľa Šimáka (6) a Gozoru (4) možno ekonomicky zaostávajúce podniky oživiť nasledujúcimi metódami:

a) reinžinieringom, ozdravením a revitalizáciou:

Úlohou reinžinieringu je zásadné prehodnotenie a radikálna rekonštrukcia podnikových procesov tak, aby sa dosiahlo zásadné zdokonalenie z hľadiska kritických meradiel výkonnosti. Objektmi reinžinieringu sú podnikové procesy, v ktorých sú nevyhnutné radikálne premeny.

Ozdravenie podniku je dlhodobým procesom prekonávania ekonomickej stagnácie podniku. Je založené na uplatnení efektívnych foriem a metód aktivovania podnikateľskej činnosti, rastu produktivity práce a výkonnosti podniku. Oživenie podnikov možno dosiahnuť aj realizáciou opatrení, ktoré sú súčasťou revitalizačných procesov s cieľom prekonania ekonomickej stagnácie a dosiahnutia udržateľného rozvoja podnikateľských subjektov.

Uplatnením ozdravovacích a revitalizačných projektov možno zlepšiť ekonomickú situáciu a predĺžiť životnosť podnikateľských subjektov.

b) bankrotom a majetkovým vysporiadaním:

Podstatou tejto metódy je očistenie podniku od finančných záťaží, dlhodobých záväzkov, a to rôznymi formami predaja majetku, finančným vysporiadaním veriteľov, členov alebo akcionárov

podnikov. Takto očistené podniky môžu začať v nových ekonomických podmienkach a vlastníckych vzťahoch s novým manažmentom kvalitatívne novú etapu podnikateľskej činnosti.

c) konkurzom a reštrukturalizáciou:

Špecifickou metódou riešenia podnikových kríz je konkurz a reštrukturalizácia podnikateľských subjektov. Konkurz je proces riešenia úpadku dlžníka speňažovaním jeho majetku a kolektívneho uspokojovania jeho veriteľov spôsobom dohodnutým v reštrukturalizačnom pláne. Obsahom právnej normy o konkurze a reštrukturalizácii je aj riešenie hroziaceho úpadku dlžníka a oddĺženie fyzickej osoby.

d) asociáciou zaostávajúcich podnikov s ekonomicky silnými podnikateľskými subjektami:

Pričlenenie ekonomicky slabších subjektov sa môže uskutočniť akvizíciou alebo ekonomickým nájmom podnikov, zmluvným vstupom do voľných alebo užších združení hospodárskej činnosti, pri strate alebo zachovaní právnej a ekonomickej subjektivity.

Popri uvedených metódach možno využiť operatívne opatrenia na eliminovanie krízových situácií spôsobených oneskorením materiálových a peňažných tokov, odbytom a predajom výrobkov, nedostatkom zamestnancov alebo sekundárnymi vplyvmi prírodných katastrof, hromadným úhynom hospodárskych zvierat, devalváciou meny, či obchodnými embargami.

Záver

Uvedené kľúčové činitele a odporúčené riešenia krízových javov prinášajú možnosti prekonávania hospodárskej recesie v podnikateľských subjektoch.

Navrhnuté metódy krízového manažmentu sú osvedčenými postupmi pri eliminovaní krízových stavov agropodnikateľských subjektov. Úspešné uplatnenie týchto postupov je však podmienené plošným zavedením krízového manažmentu do podnikovo-hospodárskej základne a inštitucionalizáciou systémov krízového riadenia v agropotravinárskych podnikoch. Výsledky prieskumov ukázali, že v podnikoch s fungujúcim systémom krízového manažmentu sa dosahuje hospodárska prosperita a ekonomická bezpečnosť. Naopak, v podnikoch s minimálnym stupňom ekonomickej ochrany dochádza k znižovaniu ekonomickej výkonnosti a bezpečnosti podnikov.

Na základe uvedeného možno predpokladať, že plošným zavedením krízového manažmentu do hospodárskej sféry sa eliminujú bezpečnostné riziká a zvýši ekonomická výkonnosť podnikateľských subjektov.

Literatúra

- [1] FILIP, S. – KOVÁČ, M. 2013. *Východiská formulovania bezpečnostného prostredia*. In: Gozora, V. a kol. Regionálne disparity v malom a strednom podnikaní – riešenie regionálnych disparít. Bratislava. Merkury, 2013. ss. 101 – 108. ISBN 978-80-89458-29-5.
- [2] GOZORA, V.: *Adaptation of small and medium sized enterprises to a specific environment*. In. Gozora, V. – Hudáková, M. – Gozová, Z., 2014. The way of Life Merkury s. r. o., Bratislava, pp. 106 – 112, ISBN 978-80-89458-35-6.
- [3] GOZORA, V.: *Economie Safety and recovery of enterprises*. EIF Drives for Progress in the Global Society. Medihond, ISBN 978-80-89458-35-6.
- [4] GOZORA, V.: *Krízový manažment podniku*. Wolters Kluwer, Praha 2017, s. , ISBN 978-80-7552-805-6.
- [5] GOZORA, V.: *Priebežná správa z riešenia čiastkového projektu „Efekty malého a stredného podnikania v špecifickom prostredí“*, GA VŠEMVS1/2017 – M1 za rok 2018, 19.
- [6] STRELCOVÁ, S. – ŠIMÁK, L.: *Ekonomická bezpečnosť podniku a jej ochrana*. Verejná správa a regionálny rozvoj, VŠEMVS Bratislava, Ročník XIV. Č. 1, s. 130/139, ISSN 13337-2955.

- [7] Slovak Business Agency – Small Businesses in Numbers of the Year 2015, Bratislava, 2016, p. 73.
- [8] Statistical Yearbook, SÚSR, 2016.
- [9] STRELCOVÁ, S. 2013. *Ekonomická bezpečnosť ako zložka viacúrovňového modelu bezpečnosti*. Habilitačná práca. Žilina, FŠI, 2013. 163 s.

Spoločensky zodpovedné správanie občanov Slovenskej republiky vzhľadom na ekonomickú sebestačnosť

Pavol GRMAN - Petronela ŠVIKRUHOVÁ - Radka KATANÍKOVÁ*

Socially responsible behavior of Slovak citizens with respect to economic self-sufficiency

Abstract

The article deals with theoretical and practical terms "Socially responsible behaviour and its perception in Slovakia in consideration to economic self-sufficiency of Slovaks". It focuses on socially responsible behaviour (SRB) and on the application of characteristics nowadays, where there has been created a scope to examine responsible behaviour of people living on the SK in terms of how they can meet their economic obligations. The aim of the first part of the article was to describe the theoretical aspects of SRB and elements of social responsibility. The aim of the practical part of the thesis is to analyse people's attitude to financial literacy, fulfilment of their economic obligations in time, creation of financial reserves as well as analysis of the current state of indebtedness, consumption and savings. On the basis of a comprehensive research, we found out people's attitudes to their financial literacy, responsibility and evaluated the other side of the data and what statistics are based on the SOSR and Eurostat data.

Keywords: *socially responsible behaviour, financial literacy, economic self – sufficiency*

JEL Classification: Z13, M140

Úvod

Článok na tému „Spoločensky zodpovedné správanie a jeho vnímania na Slovensku vzhľadom na ekonomickú sebestačnosť Slovákov“ sa zaoberá fenoménom súčasnej doby. Vo verejnom živote, v riadení štátnej správy a samosprávy, v činnostiach rôznych organizácií, teda aj v podnikateľskej praxi rovnako, ako v neziskovom sektore, sa čoraz viac objavuje požiadavka prepojiť ich hlavné poslanie s vnímaním okolitého prostredia a potrieb spoločnosti. Napĺňanie požiadaviek spoločenskej zodpovednosti sa teda javí ako jeden z možných uhlov pohľadu na hodnotenie jednania subjektu - aktéri spoločenského a ekonomického života súčasnej spoločnosti na rôznych úrovniach - jednotlivcov, spravovaných územných celkov, rôzne typy inštitúcií a organizácií. Spoločensky zodpovedným správaním podnikov, manažérov, zamestnancov, ale aj občanov, sa v súčasnosti zaoberá veľa inštitúcií. Nakoľko je spoločenská zodpovednosť termín, ktorý sa týka každého z nás, rozhodli sme sa preto pod známym SZP (CSR) venovať pozornosť človeku. Spoločenskej zodpovednosti jednotlivca. Konkrétnejšie teda, zodpovednosti ľudí vzhľadom na ich ekonomickú sebestačnosť.

1 Spoločenská zodpovednosť

Spoločenská zodpovednosť je témou, ktorá sa týka najmä podnikov. Názov je odvodený z pôvodného anglického názvu Corporate Social Responsibility a má medzinárodne používanú

skratku CSR. U nás sa možno stretnúť aj so skratkou SZP, vytvorenú zo slovenského prekladu spoločenská zodpovednosť podnikov.

CSR je v informačných zdrojoch vymedzovaná rôznorodo. Východzia myšlienka je, že akákoľvek organizácia je priamou súčasťou spoločnosti, v ktorej realizuje svoje aktivity či vytvára svoj prvotný zisk. Aktivity, či tvorba zisku by však mali ísť ruka v ruke so zodpovednosťou organizácie voči spoločnosti, ktorá jej aktivity, či tvorbu zisku umožňuje. Organizácia nie je izolovanou jednotkou, ale je súčasťou širšieho systému vzťahov v spoločnosti a jej prosperita v dôsledku toho závisí na zdravej okolitej spoločnosti aj na spôsobe jej vnímania okolitej spoločnosti. (Dytrt, Z., 2006)

Za prvého teoretika spoločensky zodpovedného podnikania je považovaný Howard R. Bowen, ktorý napísal v roku 1953 knihu s názvom „Sociálna zodpovednosť podnikateľa“. V knihe uvádza, že spoločenská zodpovednosť podnikov predstavuje záväzok podnikateľov sa snažiť o jednoznačnú stratégiu na prijatie primeraných rozhodnutí alebo realizáciu konkrétnych aktivít, ktoré sú žiadúce z pohľadu cieľov a štandardov spoločnosti. (W Bussard a kol., 2005)

Podľa obchodného zákonníka by sa spoločenská zodpovednosť v podobe CSR mala týkať podnikateľských subjektov. Aj z nahlľadnutia do dostupných zdrojov na tému CSR vyplývajú nejasnosti v poňatí významu slova podnik. Za všetkých autorov veľmi typicky aj Sokáčová k vymedzeniu podniku uvádza len, že „Podnik predstavuje základnú jednotku ekonomického systému. Ako živý mechanizmus nachádzajúci sa v zložitých väzbách s rôznymi záujmovými skupinami.“ ... „Podniky sa odlišujú tak spôsobom vzniku, spôsobom hospodárenia, ručením záväzkov a pod., avšak spoločným znakom všetkých podnikov je skutočnosť, že sa nachádzajú a pôsobia v istom podnikateľskom prostredí.“ (Sokáčová, V., 2009)

Upresnenie, či sa CSR týka len podnikateľských subjektov alebo všetkých typov organizácií, autori vo svojich výstupoch jednoducho neuvádzajú. Na druhej strane je téma CSR neustále spájaná s finančným profitom, trhom, zákazníkmi, stratégiami, konkurenčným prostredím a samotnou spoločnosťou, čo je typické práve najmä pre podnikateľské prostredie. V tomto poňatí možno za najvýstižnejšie považovať poňatie Jaromíra Vebera: „Aj keď by zrejme táto problematika mala byť zameraná prednostne na podnikateľské subjekty, nič nebráni ju aplikovať na všetky typy organizácií, tzn. i neziskové organizácie aj inštitúcie štátnej a verejnej správy. (Veber, J. a kol., 2005)

Pri prezentovaní témy CSR sú autormi a organizáciami používané rôzne označenia, prirovnania, pomôcky v podobe členenia obsahu CSR. Väčšinou ide o členenie do rôznych úrovní, pilierov, oblastí alebo fáz, ktoré majú pomáhať lepšie porozumieť prezentácii, obsahu i šírke témy CSR. (Trnková, J., 2004)

CSR je interpretovaná ako prechod vo vnímaní organizácií vlastnej spoločenskej role od úrovne „Profit only“ na úroveň troch P – „Profit, People, Planet“. Tri P predstavujú požiadavku zamerania organizácie mimo jej hlavnej ekonomickej činnosti („Profit only“) aj na sociálny rozvoj („People“) a ochranu životného prostredia („Planet“). Podnik musí byť spoločensky zodpovedný za dodávateľov, svojich zamestnancov, zákazníkov a tiež za životné prostredie. Je žiadúce zmeniť smerovanie z krátkodobých cieľov na dlhodobé ciele a od maximálneho zisku až po optimálny zisk. Podniky, ktoré sú spoločensky zodpovedné, sa snažia správať takým spôsobom, aby podporovali udržateľný rozvoj a celkové napredovanie spoločnosti. Spoločenská zodpovednosť podnikov sa v praxi javí ako integrácia pozitívnych postojov a postupov s obchodnou stratégiou subjektu na stupni jeho vrcholového vedenia. (Čierna, 2008).

V ekonomickej oblasti spoločenskej zodpovednosti sa sleduje samotné podnikanie a priebeh zlepšovania zodpovednej časti, čo pomôže k podpore rozvoja ekonomického prostredia a minimalizuje možné negatívne vplyvy aktivít spoločností vo danej oblasti. Takže sem môžeme pre príklad zahrnúť kódex obchodnej etiky, vzťahy so spotrebiteľmi, s akcionármi, s dodávateľmi, reklamné aktivity a ochranu duševného vlastníctva. V sociálnej časti sa zodpovednosť podnikania prejavuje monitorovaním a minimalizáciou nepriaznivého vplyvu podnikateľských subjektov na sociálny systém, v ktorom pracujú. Napríklad v tomto prípade môžeme spomenúť zdravie zamestnancov a ich bezpečnosť, balans medzi pracovným a osobným životom zamestnancov, pravidlá lobo-

vania, protikorupčný boj alebo zlepšovanie kvality života. V oblasti environmentálnej ochrany sa zodpovednosť podnikania prejavuje sledovaním a umenšovaním negatívneho vplyvu podniku na životné prostredie. (Bousard a kol., 2005).

2 Metodika

Na základe hlavného cieľa článku sme zvolili vybranú metodiku práce, ktorá je v súlade so všetkými štandardmi platnými pre spracovanie. Článok bol spracovaný v dvoch hlavných častiach:

- Teoretická časť je tvorená domácou, zahraničnou literatúrou a internetovými zdrojmi, kde popisujeme koncepcie spoločenskej zodpovednosti podnikov, spoločensky zodpovedného správania a ich jednotlivých zložiek.
- Praktická časť pozostáva z analýzy ekonomickej situácie na Slovensku, kedy sme opísali a poukázali najmä na ekonomickú sebestačnosť Slovákov a ich spoločenskú zodpovednosť v problematike finančnej gramotnosti. Potom sme vyhodnotili dotazník a interpretovali výsledky pomocou grafického zobrazenia a porovnania.

Pri príprave článku sme použili nasledujúce metódy:

- spôsob výberu pri výbere literatúry a internetových zdrojov pri spracovaní teoretickej časti,
- metóda analýzy pri hodnotení názorov autora na túto tému,
- matematicko-štatistická metóda vyjadruje percento celkových individuálnych odpovedí na dotazník,
- spôsob grafického zobrazenia obsahuje obrázky, ktoré boli použité v teoretickej časti, ale aj v praktickej časti, ktorá slúžila na vyhodnotenie a porovnanie údajov z dotazníka,
- metóda odpočtu vo formulácii návrhov a odporúčaní na využívanie spoločensky zodpovedného správania ako dobrého nástroja pre zlepšenie spoločnosti.

2.1 Dotazníkový prieskum

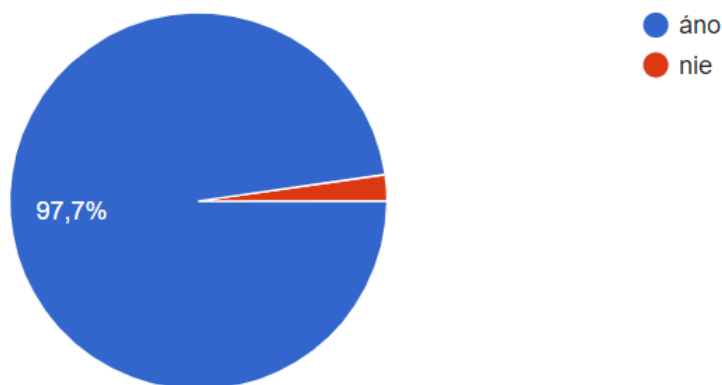
Na dotazníkovom prieskume, ktorý sme uskutočnili, sa zúčastnilo 200 respondentov na Slovensku. Obsahom dotazníka je 32 otázok so 7 klasifikáciami a on-line. Otázky sú zamerané na oblasť spoločenskej zodpovednosti vzhľadom na ekonomickú sebestačnosť respondentov. Otázky boli vyhodnotené pomocou grafického zobrazenia pomocou programu Microsoft Excel. Na stanovenie a vyhodnotenie odpovedí sme použili výsledky z dotazníka a prieskumov Štatistického úradu SR, Eurostatu, pre ktoré sme pomocou metódy porovnania vyhodnotili odpovede respondentov.

3 Výsledky dotazníku

V súčasnosti je na trhu mnoho malých, stredných a veľkých podnikov, organizácií, občianskych združení, ktoré si uvedomujú, že spoločensky zodpovedné správanie sa týka všetkých subjektov zahrnutých do spoločnosti. Od environmentálnej zodpovednosti až po ekonomickú zodpovednosť podnikov a jednotlivcov by sa mali organizácie, podniky, združenia snažiť nájsť rôzne spôsoby a metódy, ako implementovať niektoré prístupy, ktoré predvídajú vývoj spoločnosti s cieľom zlepšiť skutočný stav problémových oblastí so zámerom ich zlepšenia.

V prvej otázke dotazníkového prieskumu bolo naším cieľom určiť, aký prístup majú vybraní respondenti k plneniu si svojich ekonomických záväzkov. Respondenti si mohli vybrať z dvoch možností: áno, alebo nie. Z odpovedí vidíme, že až 97,7% respondentov si svoje ekonomické záväzky včas uhrádzajú.

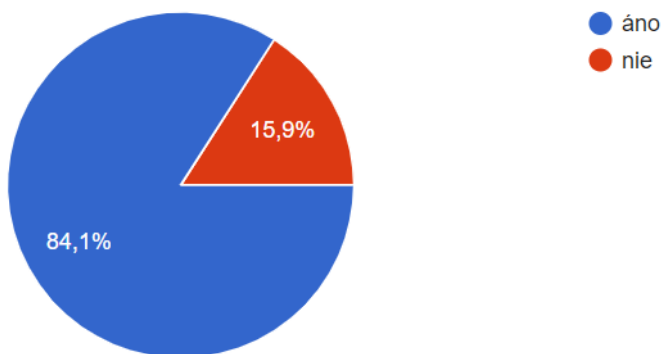
Obr. 1 Plníte si svoje ekonomické záväzky?

Zdroj: vlastné spracovanie

V druhej otázke dotazníkového prieskumu sme zisťovali, či si udržujú z dlhodobého hľadiska vyrovnané príjmy a výdavky v ich osobnom rozpočte. Odpovedať mohli dvoma spôsobmi, a to, áno alebo nie. Niektorým ľuďom to samozrejme ekonomická situácia nedovoľuje, avšak z odpovedí, ktoré sme získali, vieme povedať, že 84% z opýtaných si udržiava vyrovnaný rozpočet. Iba 16% respondentov odpovedali na otázku negatívne.

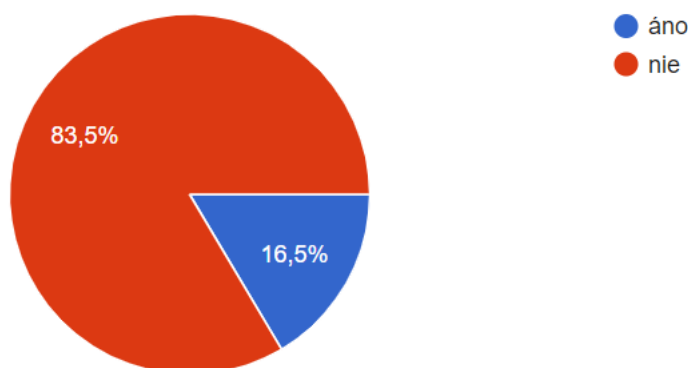
Obr. 2 Udržujete si dlhodobo vyrovnané príjmy a výdavky vo vašom osobnom rozpočte?

Zdroj: vlastné spracovanie

V tretej otázke dotazníkového prieskumu sme sa pýtali na nadmerné míňanie finančných prostriedkov, aj napriek tomu, keď si to nemôžu dovoliť. Odpovedať mohli taktiež dvoma spôsobmi, a to, áno alebo nie. Až 83,5% z respondentov odpovedalo negatívne, to znamená, že nemíňajú viac, ako si môžu dovoliť. Zvyšných 16,5% odpovedajúcich odpovedalo na otázku pozitívne, čo vyjadruje, že míňajú nad hranicu toho, čo si môžu dovoliť.

Obr. 3 Míňate viac ako si môžete dovoliť?

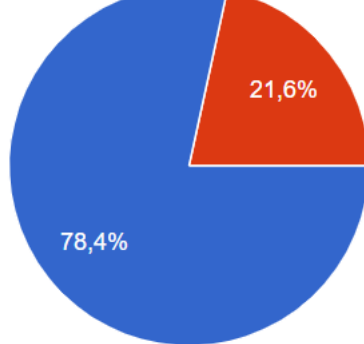

Zdroj: vlastné spracovanie

Paradoxne, je zaujímavé porovnať, že v posledných rokoch je situácia s mýňaním viac ako si môžeme dovoliť, a teda zadlžovaním sa horšia. Žiť na dlh a brať si pôžičky, aby sme mali finančné prostriedky na svoje každodenné, bežné a dlhodobé potreby, sa stalo všednou súčasťou života ľudí v rozvinutých aj rozvíjajúcich sa ekonomikách. Najviac sa však zadlžujú domácnosti v tzv. „dobrých časoch“, keď nastane obdobie ekonomického rastu s vyhovujúcimi podmienkami pre poskytovanie úverov a nízkou úrovňou nezamestnanosti. Zadlženosť v posledných rokoch nespomiera stúpa a NBS varuje pred rizikami jej náramného rastu. Za posledných šesť rokov sa množstvo úverov v domácnostiach zdvojnásobilo, kedy obyvatelia a živnostníci mali ku koncu minulého roka v bankách uložených 35,4 miliardy eur. Rovnaká skupina ľudí si pritom od bánk požičala približne 35,8 miliardy eur. Čistý majetok Slovákov v bankách sa tak dostal do zápornej hodnoty. Ešte pred dvoma rokmi predstavoval 3,1 miliardy eur. Inými slovami, za uplynulé dva roky si ľudia od bánk požičali 7,1 miliardy eur a vložili do nich len 3,7 miliardy eur. Dlž priemerného Slováka je 7437 eur, pričom priemer v regióne je 4868 eur. (Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie)

Na štvrtú otázku, či si vytvárajú respondenti pre seba a svoju rodinu finančné rezervy pre prípad krízovej situácie, sme získali až 78,4% pozitívnych odpovedí a 21,6% negatívnych odpovedí. Z toho vyplýva, že Slováci si finančné rezervy vytvárajú, avšak situácia s úsporami sa postupne zhoršuje.

Obr. 4 Vytvárate si pre seba a svoju rodinu finančné rezervy pre prípad krízovej situácie? (šetrenie na dôchodok, poisťka, atď...)?

Zdroj: vlastné spracovanie

S priemernou výškou úspor, ktorá predstavuje 6255 eur, tak Slováci zaostávajú za susednými krajinami aj za priemerom celého regiónu, ktorý je na úrovni 11 337 eur. Ako príklad si zoberme Poliakov: majú nasparené v priemere 8081 eur na osobu, potom Maďarov s 14 813 eurami alebo Čechov, ktorí sú na úrovni až 16 785 eur. Slovákov predbehli dokonca aj Bulhari s úsporami vo výške 8033 eur. Medzi 53 analyzovanými krajinami sveta je Slovensko s výškou úspor až na 40. mieste. Finančný majetok slovenských domácností v roku 2018 stúpol o 5,5 percenta, no opäť najmä vďaka vkladom v bankách. (Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie)

Záver

Hlavným zámerom článku je vychádzať z naučených teoretických poznatkov, zhodnotiť spoločensky zodpovedné správanie, koncepcie SZP v spojení s jeho ekonomickou súčasťou a priniesť nový pohľad na zodpovedné správanie ľudí voči spoločnosti, a tým vlastne aj k samým sebe. Zvýšiť povedomie, identifikovať a posúdiť vnímanie spoločensky zodpovedného správania sa spotrebiteľov a súčasne zhodnotiť postoj spotrebiteľov k ich ekonomickej sebestačnosti.

Na dosiahnutie hlavného cieľa bolo potrebné vytvoriť a implementovať niektoré čiastkové ciele, ktoré nám môžu pomôcť porozumieť otázkam sociálnej a ekonomickej zodpovednosti občanov, identifikovať znaky, pomocou ktorých je možné napredovať v oblasti spoločensky zodpovedného správania sa. Prieskum, ktorý sme vykonali na Slovensku, nám ukázal, ako Slováci vnímajú ich finančnú gramotnosť, resp. ekonomickú sebestačnosť v rámci spoločensky zodpovedného správania sa k plneniu si ekonomických záväzkov, mňaniu finančných prostriedkov nad rámec ich možností, ale aj vyrovnanosti ich rozpočtu.

V metodológii nášho článku sme rozdelili prácu na dve hlavné časti, teoretickú a praktickú časť. Opisujeme, aké metódy sme použili v našom výskume a čo konkrétne sme s nimi chceli zistiť.

V našej praktickej časti hodnotíme výsledky dotazníka a interpretované výsledky dopĺňame o štatistické dáta a pri niektorých otázkach aj o grafické zobrazenia predpokladu.

Z našich prieskumov sme zistili, že mnohí ľudia na Slovensku vnímajú ich spoločensky zodpovedné správanie, a teda najmä v ekonomickej oblasti. Štatistiky Eurostatu a ŠÚ SR v niektorých prípadoch poukazujú na paradoxne opačný výsledok, ako sme získali z odpovedí respondentov. Napríklad, ak sa pozrieme na odpovede na otázku mňania finančných prostriedkov nad rámec možností, zistíme, že až 84% odpovedalo záporne. To znamená, že respondenti nemňajú viac, ako si môžu dovoliť. Avšak, Slovensko je na prvom mieste v zadlžovaní obyvateľstva v celom regióne, a to aj pri momentálne sa znižujúcej rýchlosti rastu spotrebiteľských úverov. Taktiež pri odpovedi o udržiavaní si vyrovnaného rozpočtu je výsledok paradoxne opačný ako výsledky prieskumu. Podľa prieskumu mnoho ľudí minie značnú časť svojich financií hneď po výplate a potom im nezostávajú peniaze koncom mesiaca na nevyhnutné položky. A navyše, až sedem z desiatich Slovákov mňa peniaze na veci a služby, ktoré nepotrebujú. Čo sa týka šetrenia, tak stále viac Slovákov si odkladá peniaze na sporiaci bankový účet, následne využívajú životné kapitálové

poistenie a potom si sporia do dôchodkových pilierov alebo nehnuteľností. Slovenky si odkladajú viac na bankové účty ako muži.

Ekonomická sebestačnosť jednotlivca sa môže chápať ako zodpovedné narábanie s finančnými prostriedkami, ktoré úzko súvisí so spoločensky zodpovedným správaním. Pokiaľ sa nenachádza dostatok financií na kúpu spotrebných produktov či služieb, je treba zodpovedne rozhodnúť a zvážiť všetky možnosti.

Literatúra

- [1] BUSSARD, A. and the team. 2005. *A socially responsible business*. Bratislava: Nadácia Integra, 2005. 112 c.
- [2] ČIERNA, H. 2008. *Spoločensky zodpovedné podnikanie a model výnimočnosti*. Banská Bystrica: OZ Ekológia, 2008. 104 s. ISBN 978-80-8083-585-9.
- [3] DYTRT, Z. *Dobré jméno firmy*. Praha: Alfa-Publishing, 2006. 137 s. ISBN 80-86851-45-1.
- [4] SOKÁČOVÁ, V. *Je spoločensky zodpovedné podnikanie výhodné?* In I. OLECKÁ, M. ZIELINA (ed.). *Kdo je aktérom spoločenskej zodpovednosti firiem*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2009, s. 36-45. Sborník z odbornej česko-slovenskej konferencie konanej dňa 28. kvätna 2009 v Olomouci. ISBN 978-80-87240-07-6.
- [5] TRNKOVÁ, J. *Společenská odpovědnost firem: kompletní průvodce tématem a závěry z průzkumů v ČR* [online]. Praha: Business Leaders Forum, 2004, s. 58 [cit. 2009-12-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.blf.cz/csr/cz/vyzkum.pdf>>.
- [6] VEBER, J. *Společenská odpovědnost organizací – standard SA 8 000*. Stavební listy: časopis stavebních inženýrů, architektů, techniků a stavitelů. 2005, roč. 11, č. 10, s. 28–29. ISSN 1211-4790.
- [7] Eurostat (<https://ec.europa.eu/eurostat/home?>).
- [8] ŠÚ SR (<https://slovak.statistics.sk/>).

Postoj malých a stredných podnikoch k vzdelávaniu v oblasti manažmentu rizík v krajinách Vyšehradskej štvorky

Mária HUDÁKOVÁ - Matej MASÁR - Daniel BREZINA*

Attitude of small and medium sized enterprise towards education in the Enterprise risk management area in Visegrad countries

Abstract

The lifelong learning of owners and managers is a very popular in the world nowadays. Lifelong learning is indispensable need in current business environment. SMEs owners and managers should be prepared for various dynamic changes, which are coming from the external business environment. Based on several worldwide trends, the lifelong education of managers and owners of SMEs focused on the issue of enterprise risk management is becoming more and more needed today.

In 2017 - 2018, the authors of the paper conducted their own empirical survey aimed at assessing the current state of risk management in small and medium-sized enterprises not only in Slovakia, but also in Poland, the Czech Republic and Hungary. The research also included an evaluation of the current state of education of managers and owners of small and medium-sized enterprises in risk management.

The main aim of this paper is to analyze and evaluate the current state of managers and owners education of SMEs in the area of risk management in the V4 countries. The results are based on mathematical and statistical methods. The article also compares the results of V4 countries (Slovakia, Czech Republic, Poland and Hungary).

The results of the article point to a lack of current level of risk management training for SME owners and managers. Businesses in the V4 countries are currently not showing enough interest in risk management training. Therefore, it is necessary to convince the owners and managers of the MPS about the need to invest in education in the area of risk management. Effective risk management will help them to improve not only business performance, but also to achieve stability and competitiveness of the business in today's unstable business environment.

Keywords: Risk Management, risk, education, SMEs,

JEL Classification: M21, G32, L52, L26

Úvod

Rozvoj malého a stredného podnikania je jedným zo základných pilierov rozvoja ekonomiky krajiny [1, 4]. Slovenskú ekonomiku je možné charakterizovať ako otvorenú, v súčasnosti orientovanú predovšetkým na vývoz automobilov a elektroniky, čo predstavuje viac ako 80% hrubého domáceho produktu Slovenska. Slovensko je už niekoľko rokov považované za atraktívne pre priame zahraničné investície. Investorov stále láka predovšetkým lacná pracovná sila a priaznivé geografické umiestnenie v Európe. Medzi závažné problémy, ktoré potenciálne ohrozujú atraktív-

nosť slovenského trhu, patrí (CIA SLOVAKIA, 2018/4; LPI Slovakia/12; Slovak Business Agency, 2019/19):

- nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily,
- pretrvávajúce problémy s korupciou v krajine,
- početné zmeny právnych predpisov, ktoré sa v mnohých prípadoch negujú,
- pomalá inovačná výkonnosť slovenskej ekonomiky, ako i nízka úroveň vývoja a výskumu.

Majitelia a manažéri MSP pociťujú značné problémy, ktoré ovplyvňujú ich podnikateľskú činnosť. Na základe štúdií viacerých organizácií a spracovaných informácií je možné identifikovať nasledujúce problémy, ktorým MSP v súčasnosti na Slovensku musia čeliť (Havko, 2016/6; Kormancová, 2013/8; Lusková, 2016/13; Makká, 2019/14; Nedeliakova, 2016/15; Sira, 2016/19):

- **Nedostatok hotovosti** - spoločnosti nemajú dostatok finančných zdrojov, ako v hotovosti, tak aj na svojich bankových účtoch, čím nie sú schopné pokryť svoje náklady (na materiál, suroviny alebo mzdy zamestnancov).
- **Neefektívne riadenie zásob** - pociťujú nielen slovenské MSP, ale aj podniky na celom svete. Kvôli nevhodne uplatňovaným marketingovým nástrojom dochádza k neefektívnemu predaju produktov, ktoré sa následne hromadia na sklade a neprinášajú požadovanú hodnotu. Neefektívne hospodárenie s tovarom, ako i nízky predaj, značným spôsobom ovplyvňujú schopnosť podniku dosahovať zisk.
- **Neschopnosť splácať úver** - mnoho spoločností na Slovensku má problémy so splácaním úveru. Jedným z dôvodov je, že banky ponúkajú podnikom také podmienky, za ktorých nie sú MSP schopné splácať úver. Následne podniky siahnu po cudzom kapitále, čím vzniká značný nepomer medzi vlastným a cudzím kapitálom.
- **Nesprávne finančné hospodárenie** - neefektívne riadenie peňažných tokov môže spôsobiť problémy majiteľom a manažerom MSP. Neefektívne finančné hospodárenie sa časom môže prejavovať v súvislosti so spravovaním záväzkov a pohľadávok, ktoré sú spojené so zadlženosťou spoločnosti a nedostatkom hotovosti v podniku. Na Slovensku dodávatelia často vyžadujú platenie tzv. zálohových platieb, ktoré sú pre spoločnosť v mnohých prípadoch bremenom, pretože MSP nemajú dostatok hotovosti na krytie individuálnych výdavkov.
- **Nedostatok skúseností s riadením spoločnosti** - tieto problémy sa často vyskytujú počas nesprávnej implementácie podnikateľského plánu. Aj nedostatočne analyzovaná expanzia na trhy a vysoká diverzifikácia výrobkov spôsobuje, že MSP na Slovensku majú veľké problémy.

Manažéri čoraz viac cítia potrebu zaoberať sa problematikou manažmentu rizík. Podobným problémom čelia MSP nielen na Slovensku, ale i v krajinách V4. (Hudakova, 2016/7)

Česká republika je prosperujúcou trhovou ekonomikou, ale so závislosťou od vývozu. V roku 2017 mala jednu z najvyšších mier rastu HDP 4,5%, a najnižšiu úroveň nezamestnanosti v EÚ 2,8%. Tieto fakty spôsobujú, že hospodársky rast je vystavený kontrakcii zahraničného dopytu. Vývoz Česka tvorí približne 80% HDP a do veľkej miery sa skladá z vývozu automobilov, čo je najväčší priemysel v krajine. Česká republika v roku 2004 vstúpila do EÚ, ale ešte nevstúpila do eurozóny. Flexibilná česká koruna bola v roku 2017 jednou z najsilnejších mien na svete, pričom v porovnaní s americkým dolárom sa zhodnotila približne o 16% po tom, čo centrálna banka zvýšila sadzby v auguste a novembri 2017 na riešenie rastúcich inflačných tlakov spôsobených silným hospodárskym rastom a trhom práce. Vláda predstavila v decembri 2016 nový daňový systém, ktorého cieľom je znížiť daňové úniky a zvýšiť výnosy. Vláda taktiež plánuje v roku 2018 odstrániť nepružnosť trhu práce s cieľom zlepšiť podnikateľské prostredie, zaviesť postupy verejného obstarávania v súlade s osvedčenými postupmi EÚ a zvýšiť mzdy. (Belás, 2018/1; Belás 2018/2)

Medzi systémové hospodárske problémy v Českej republike patrí riešenie rýchlo starnúcej populácie, nedostatok kvalifikovaných zamestnancov, vzdelávacieho systému, financovanie systému dôchodkového a zdravotného systému a diverzifikácia smerom od výroby k smerovaniu založenému na vyšších technológiách založenom na službách hospodárstva. (Belás, 2018/1; Belás 2018/2; LPI Czech Republic, 2018/9)

Maďarsko prešlo z centrálne plánovaného riadenia štátu na otvorenú ekonomiku s príjmom na obyvateľa približne dve tretiny priemeru EÚ-28. Od roku 2010 sa však vláda viac zapájala do riadenia hospodárstva. Vláda zaviedla viaceré hospodárske politiky na udržanie fiškálnej rovnováhy, ako aj šesťročný plán zvýšenia miezd na zvýšenie spotreby domácností. Hospodársky rast závisí vo veľkej miere od vývozu, čím je Maďarsko vystavené nárazom na vonkajšie trhy. Maďarský verejný dlh (na úrovni 74,5% HDP) je stále vysoký v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ v strednej Európe. Rast reálneho HDP bol v posledných rokoch značný vďaka zvýšenému financovaniu EÚ, vyššom dopyte po maďarskom vývozu a nárastu domácej spotreby domácností. Na ďalšie zvýšenie spotreby domácností pred voľbami v roku 2018 vláda začala šesťročné postupné zvyšovanie minimálnych miezd a platov vo verejnom sektore, zníženie daní z potravín a služieb, zníženie dane z príjmov fyzických osôb zo 16% na 15% a zavedenie jednotnej 9% podnikateľskej dane pre malé a stredné podniky a veľké spoločnosti. Rast reálneho HDP sa spomalil v roku 2016 z dôvodu cyklického zníženia finančných prostriedkov EÚ, ale v roku 2017 sa zvýšil na 3,8% ako vládne projekty financované EÚ pred voľbami do roku 2018. (LPI Hungary, 2018/10)

Medzi systémové hospodárske problémy patrí všadeprítomná korupcia, nedostatok pracovných síl v dôsledku demografického poklesu a migrácie, rozšírená chudoba vo vidieckych oblastiach, zraniteľnosť voči zmenám v dopyte po vývoze a silná závislosť na ruskom dovoze energetických surovín. (LPI Hungary, 2018/10)

Poľská republika má šiestu najväčšiu ekonomiku v EÚ a už dlho má povest' krajiny, ktorá je priaznivá pre podnikanie. Krajina vedie makroekonomickú politiku, ktorá je pre krajinu priaznivá. Poľsko je najväčším príjemcom rozvojových fondov EÚ a ich cyklická alokácia môže výrazne ovplyvniť mieru hospodárskeho rastu. Poľské hospodárstvo sa v období rokov 2014 - 2017 rozvíjalo vcelku dobre, pričom miera rastu reálneho HDP vo všeobecnosti prekročila 3%, a to čiastočne kvôli nárastu vládnych sociálnych výdavkov, ktoré prispeli k urýchleniu rastu orientovaného na spotrebiteľov. Od roku 2015 však Poľsko zaviedlo nové obchodné obmedzenia a dane na hospodárske sektory dominujúce v zahraničí vrátane bankovníctva a poisťovníctva, energetiky a zdravotnej starostlivosti, ktoré utlmili vnímanie investorov a zvýšili vlastnícky podiel niektorých firiem na vládnej úrovni. Vláda znížila vek odchodu do dôchodku v roku 2016 a mala úspech pri zavádzaní nových daní a posilnení dodržiavania daňových predpisov s cieľom kompenzovať zvýšené náklady na programy sociálnych výdavkov a zmierniť tlak na rast rozpočtového deficitu. Niektoré agentúry pre hodnotenie úverov odhadujú, že v najbližších rokoch je Poľsko vystavené riziku prekročenia hranice EÚ o 3% HDP týkajúcej sa rozpočtových deficitov, čo môže mať vplyv na prístup k budúcim fondom EÚ. Očakáva sa, že poľské hospodárstvo bude v nasledujúcich rokoch dobre fungovať čiastočne z dôvodu očakávaného cyklického nárastu využívania rozvojových fondov EÚ, vrátane pokračujúcich a silných výdavkov domácností. (LPI Poland, 2018/11, Oláh, 2019/16)

Medzi systémové hospodárske problémy v Poľsku patria problémy v cestnej a železničnej infraštruktúre, podnikateľskom prostredí, prísnom kódexe práce, obchodnom súdnom systéme, vládnej byrokracii a zaťažujúcej daňovej sústave, najmä pre podnikateľov. Ďalšie dlhodobé výzvy zahŕňajú, posilnenie investícií do inovácií, výskumu a rozvoja a obmedzenie odlivu vzdelaných mladých Poliakov do iných členských štátov EÚ. (LPI Hungary, 2018/10, Pietranski, 2015/17)

Cieľ a metodika

Hlavným cieľom článku je analyzovať a zhodnotiť súčasný stav vzdelávania majiteľov a manažérov v krajinách V4 v oblasti manažmentu rizík. Výsledky boli získané na základe aplikácie matematických a štatistických metód a následne porovnané s výsledkami krajín V4 (Česká republika, Poľsko a Maďarsko).

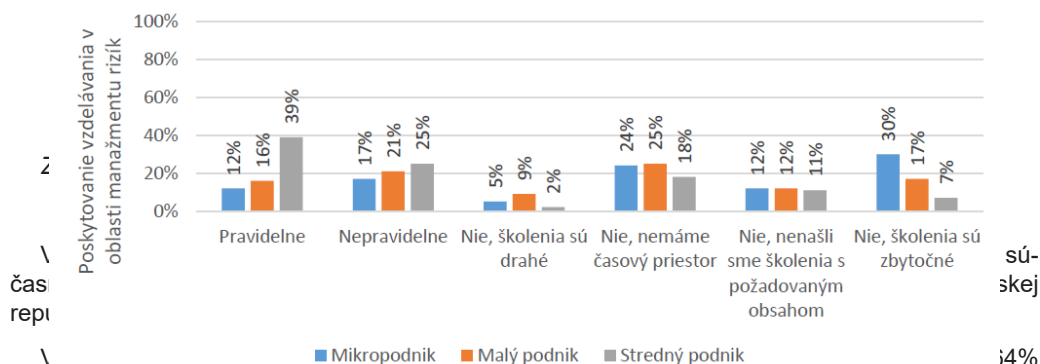
V rokoch 2017 a 2018 riešitelia projektu VEGA - Riadenie rizík MSP na Slovensku ako prevencia podnikových kríz realizovali empirický výskum zameraný na identifikáciu podnikateľských rizík

MSP na Slovensku. Jeho úlohu bolo posúdiť súčasný stav riadenia rizík v podnikoch. Podobný výskum vykonali aj partneri v EÚ - Česká republika, Poľsko a Maďarsko. Na tomto výskume sa na Slovensku zúčastnilo spolu 487 MSP. Štruktúra z hľadiska ich veľkosti bola nasledovná: 64% tvorili mikropodniky, 24% malé podniky a 12% stredné podniky.

Z hľadiska odvetvia podnikania MSP možno rozdeliť nasledovne: priemysel 16%, obchod 24%, poľnohospodárstvo 1%, stavebníctvo 12%, doprava, informácie 6%, ubytovanie a stravovanie 9%, obchod služby 7%, ostatné dopravné služby 22%, ostatné služby 3%.

Vzdelávanie zamestnancov majiteľmi a manažérmi podnikov na Slovensku je v súčasnosti značne podcenené. Viac ako 66% majiteľov a manažérov MSP nevzdeláva svojich zamestnancov v oblasti manažmentu rizík. Viac než 24% nevytvára dostatočný časový priestor na školenie zamestnancov v oblasti manažmentu rizík. Rovnaký počet majiteľov a manažérov MSP na Slovensku však považuje tieto školenia za zbytočné. Pravidelne sa venuje školeniu svojich zamestnancov len 16% MSP na Slovensku. Na základe výsledkov (obr. 1), najmenej školia svojich zamestnancov práve mikropodniky, t. j. 12% a súčasne 30% majiteľov mikropodnikov nevidí význam v tejto oblasti školiť svojich zamestnancov. Z pohľadu kategorizácie podnikov, najviac školia svojich zamestnancov stredné podniky 64%, pričom pravidelne len 39% manažérov a majiteľov stredných podnikov.

Obr. 1 Relatívna početnosť poskytovania vzdelávania v oblasti riadenia rizík pre zamestnancov MSP na Slovensku

- mikropodniky, 23% - malé podniky, 13% - stredné podniky. Z hľadiska odvetvia, v ktorej MSP pôsobia: priemysel 22%, obchod 23%, poľnohospodárstvo 4%, stavebníctvo priemysel 15%, doprava, informácie 13%, ubytovanie a stravovanie 6%, ostatné dopravné služby 15% (Belás, 2018/1; Belás, 2018/2).

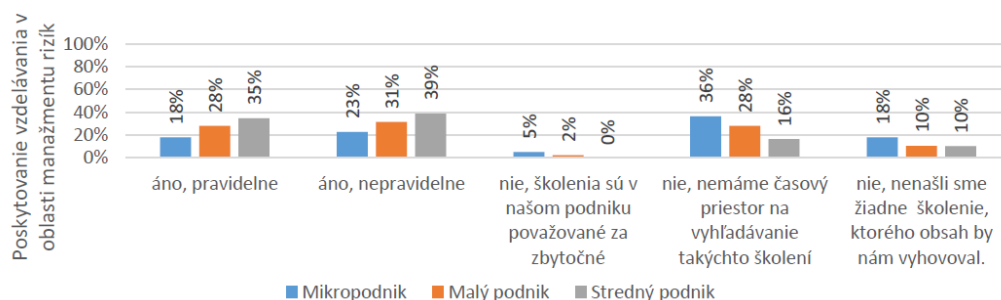
Vzdelávanie zamestnancov majiteľmi a manažérmi podnikov v Česku sa v súčasnosti čoraz viac dostáva do popredia. Viac ako 50% majiteľov a manažérov MSP nevzdeláva svojich zamestnancov v oblasti manažmentu rizík. Viac než 31% nevytvára dostatočný časový priestor na školenie zamestnancov v oblasti manažmentu rizík. Len 4% majiteľov a manažérov MSP v Česku však považuje tieto školenia za zbytočné. Pravidelne sa venuje školeniu svojich zamestnancov len 23% MSP v Česku. Na základe výsledkov (obr. 2), najmenej školia svojich zamestnancov práve mikropodniky, t. j. 18% a 30% majiteľov mikropodnikov nevidí význam v tejto oblasti školiť

svojich zamestnancov.

Empirický výskum priniesol nasledujúce výsledky (obr. 2):

- len 23% MSP v Českej republike pravidelne vzdeláva svojich zamestnancov,
- viac ako 50 % MSP nevzdeláva svojich zamestnancov, pretože toto vzdelanie považujú za zbytočné alebo nemajú dostatok času na vyhľadávanie školení alebo nenašli vhodný obsah školenia.

Obr. 2 Percentuálny podiel poskytovania vzdelávania v oblasti riadenia rizík pre zamestnancov MSP v Česku

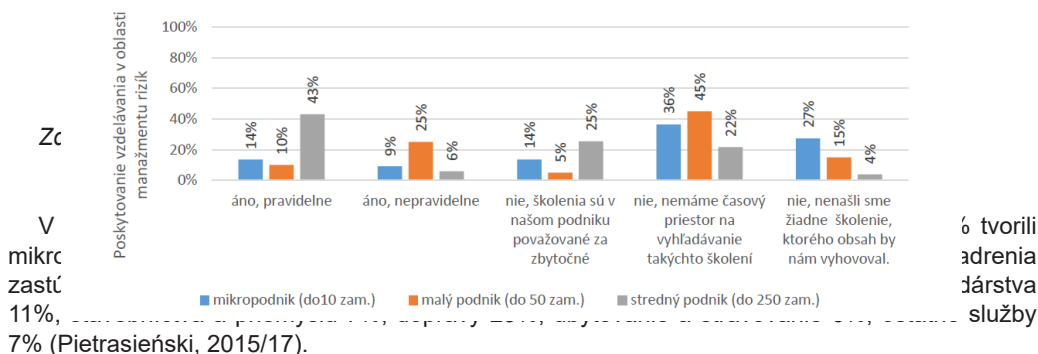

priemysel 5%, doprava, informácie 24%, ubytovanie a stravovanie 11%, ostatné dopravné služby 6% (Oláh, 2019/16).

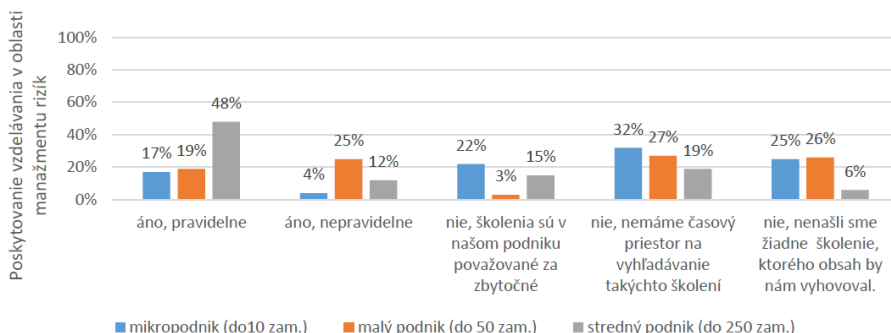
Empirický výskum poukázal na klesajúci trend vzdelávania zamestnancov v Maďarsku. Len 40% manažérov a majiteľov MSP školí svojich zamestnancov; viac ako 60% MSP neškolí svojich zamestnancov, pretože to považujú za zbytočné, alebo nemajú dostatok času na vyhľadávanie školení alebo nenašli vhodný obsah školenia. Z hľadiska kategorizácie podniku podľa počtu zamestnancov môžeme povedať, že len 49% manažérov a majiteľov stredných podnikov aktívne školí svojich zamestnancov naopak, až 71% majiteľov a manažérov MSP svojich zamestnancov neškolí (Obr. 3).

Výsledky ukazujú, že 41% z celkového počtu MSP by privítalo školenia v oblasti riadenia rizík. Najväčší záujem MSP prejavilo o školenie v oblasti riadenia špecifických rizík (projektových, finančných, bezpečnostných) - 24% a najmenší záujem bol o školenie v oblasti aplikácií metód, techník a nástrojov riadenia rizík - 8%. Iba 9% majiteľov a manažérov MSP v Maďarsku by privítali komplexné školenie v oblasti riadenia rizík.

Obr. 3 Percentuálny podiel poskytovania vzdelávania v oblasti riadenia rizík pre zamestnancov MSP v Maďarsku

Obr. 4 Percentuálny podiel poskytovania vzdelávania v oblasti riadenia rizík pre zamestnancov MSP v Poľsku

alebo nemajú dostatok času na vyhľadávanie školení alebo nenašli vhodný obsah školení.

Z hľadiska kategorizácie spoločností podľa počtu zamestnancov môžeme dospieť k záveru, že až 60% majiteľov a manažérov stredných podnikov školí aktívne svojich zamestnancov; a naopak, mikropodniky neškolia svojich zamestnancov takmer vôbec (79%). Výsledky poukazujú, že 57% z celkového počtu MSP by privítalo školenia v oblasti manažmentu rizík. Najväčší záujem je o komplexné školenie v oblasti riadenia rizík (29%) a najnižší záujem je o školenie v oblasti používania metód, techník a nástrojov riadenia rizík (10%). Iba 18% majiteľov a manažérov MSP by privítali školenie v oblasti riadenia špecifických rizík (projektových, finančných, bezpečnostných). Z hľadiska celkového hodnotenia možno povedať, že výsledky na Slovensku, v Českej republike, Poľsku a Maďarsku sa vyvíjajú podobným spôsobom. V súčasnosti manažéri a majitelia MSP neprejavujú dostatočný záujem a zastávajú negatívny postoj ku školeniu v oblasti manažmentu rizík. Výnimkou je Poľsko - tu majú manažéri MSP väčší záujem o vzdelávanie svojich zamestnancov v oblasti manažmentu rizík.

Záver

Zistené výsledky zdôrazňujú význam a dôležitosť zaoberať sa posudzovaním podnikateľských rizík v MSP na Slovensku. Zvýrazňujú potrebu aktívnej a systematickej práce s rizikom a prípravy na nástrahy súčasného podnikateľského prostredia. Preto je potrebné zvýšiť mieru znalostí o možných príčinách a následkoch pôsobenia rizika, ako aj aplikáciu adekvátnych opatrení na ich zníženie. Zlepšenie úrovne manažmentu rizík si vyžaduje v podnikoch na Slovensku nadobudnutie teoretických znalostí o procese manažmentu rizík, metódach a nástrojoch využiteľných v manažmente rizík. Majitelia, či manažéri by mali byť schopní aplikovať proces manažmentu rizík v podnikoch s využitím príslušných metód a nástrojov za účelom včasnej identifikácie zmien v prípade nepriaznivého vývoja podnikateľského prostredia.

Celkové výsledky výskumu poukazujú na súčasný stav aplikácie manažmentu rizík v MSP na Slovensku, ktoré nie sú priaznivé. Majitelia a manažéri MSP si uvedomujú riziká, ale nevenujú im patričnú pozornosť:

- nezaoberajú sa v dostatočnej miere riadením rizík v podniku,
- nevnímajú manažment rizík ako strategickú výhodu pre podnik,
- nevytvárajú priestor na diskusiu ohľadom kľúčových rizík,
- nevytvárajú v podniku katalóg rizík,
- nevenujú dostatočnú pozornosť posudzovaniu rizík, skôr už konkrétnym návrhom na ich zníženie,
- zvyčajne hľadajú zdroje rizík iba pri najzávažnejších rizikách,
- na stanovenie hodnoty rizika využívajú hlavne kvalitatívne metódy hodnotenia, z pohľadu možných následkov a pravdepodobnosti,
- najčastejšie opatrenia na zníženie rizík využívajú vyhýbanie sa riziku,
- pri posúdení rizík využívajú iba kontrolu plnenia stanovených cieľov,
- nevyužívajú konkrétne metódy a techniky manažmentu rizík,
- neposkytujú vzdelávanie v oblasti manažmentu rizík svojim zamestnancom.

Aplikácia manažmentu rizík predstavuje zvýšenie výkonnosti podnikov a úsporu nákladov. Dôležité je, aby manažéri boli presvedčení, že efektívne riadenie rizík zaisťuje menej negatívnych prekvapení, väčšiu finančnú stabilitu a výkonnosť podniku. Taktiež poskytuje príležitosti na dosahovanie ziskov a udržanie dobrého mena spoločnosti. Majitelia a manažéri MSP by si mali vytvoriť priestor na riadenie rizík a zmeniť svoj postoj a čoraz viac sa venovať manažmentu rizík v podniku.

PodĎakovanie

Publikáciu tohto príspevku podporila Vedecká grantová agentúra - projekt KEGA č. 030ŽU-4/2018 - Výskum riadenia rizík v podnikoch na Slovensku s cieľom vytvoriť nový študijný program Riadenie rizík pre FBI Žilinská univerzita.

Literatúra

- [1] BELÁS, J. - DVORSKÝ, J. - KUBÁLEK, J. - SMRČKA, L. 2018. *Important factors of financial risk in the SME segment Journal of International Studies* 11(1): 80-92.
- [2] BELÁS, J. - SMRČKA, J. - GAVURKOVÁ, B. - DVORSKÝ, J. 2018. The impact of social and economic factors in the credit risk management of SME, *Technological and Economic Development of Economy* 24(3): 1215-1230.
- [3] BOGODISTOV, Y. - WOHLGEMUTH, V. 2017. *Enterprise risk management: a capability-based perspective, Journal of Risk Finance*, 18(3): 234-251.
- [4] CIA Slovakia. The World Factbook – Slovakia [online cit.: 2019-03-11]. Available from: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lo.html>.
- [5] GARCIA, Y.M. - MUÑOZ, M. – MEJÍA, J. - GASCA, G. P. - MIRELES, A. 2018. *Application*

- of a risk management tool focused on helping to small and medium enterprises implementing the best practices in software development projects, *Advances in Intelligent Systems and Computing* 746: 429-440.
- [6] HAVKO, J. - KLUČKA, J. - HAVIERNIKOVÁ, K. 2016. *Risk management in cluster's co-operation in Slovak republic*. 76 Proceedings of the 3th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts, Albena, Bulgaria, pp: 577-584.
 - [7] HUDÁKOVÁ, M. - VRBINČÍK, M. - PAWERA, R. - VOJTECH, F. 2016. *Small and medium-sized enterprise in the context of the Slovak and European integration*. Proceedings of the 3th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts, Albena, Bulgaria, pp: 597-604.
 - [8] Kormancová, G. 2013. Possibilities of project financing in Slovak companies. Conference on Current Problems of the Corporate Sector, Bratislava, Slovakia, pp: 271-275.
 - [9] LPI - The Legatum Prosperity Index – Czech Republic [online cit.: 2019-03-11]. Available from: <https://www.prosperity.com/globe/czech-republic>.
 - [10] LPI - The Legatum Prosperity Index – Hungary [online cit.: 2019-03-11]. Available from: <https://www.prosperity.com/globe/hungary>.
 - [11] LPI - The Legatum Prosperity Index – Poland. [online cit.: 2019-03-11]. Available from: <https://www.prosperity.com/globe/poland>.
 - [12] LPI - The Legatum Prosperity Index – Slovakia [online cit.: 2019-03-11]. Available from: <https://www.prosperity.com/globe/slovakia>.
 - [13] LUSKOVÁ, M. - TITKO, M. 2016. Current trends in work motivation and perceived risks. Proceedings of the 3th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts, Albena, Bulgaria, pp: 157-164.
 - [14] MAKKA, K. - STACHOVÁ, D. - KAMPOVÁ, K. 2019. *Assessment of the mobile risk source in road transport*, Communications - Scientific Letters of the University of Zilina 21(1): 68-73.
 - [15] NEDELIÁKOVÁ, E. - HARMANOVÁ, D. - PANÁK, M. - KUDLÁČ, S. 2016. Selected Problems of Risk Management in the Company of Railway Infrastructure Manager. Proceedings of the 20th International Scientific Conference on Transport Means Location: Juodkrante, Lithuania, pp: 877-880.
 - [16] OLÁH, J. – VIRGLEROVÁ, Z. – POPP, J. – KLIESTIKOVÁ, J, KOVÁCS, S., 2019. *The Assessment of Non-Financial Risk Sources of SMES in the V4 Countries and Serbia*. In: SUSTAINABILITY, Volume: 11 Issue: 17. DOI: 10.3390/su11174806.
 - [17] PIETRASIEŃSKI, P. - ŚLUSARCZYK, B. 2015. *Internationalization of small and medium enterprises – Empirical research review on barriers to entry into foreign markets*, Polish Journal of Management Studies 11(1): 113-123.
 - [18] ŠIRA, E. – VOZÁROVA – KRAVČÁKOVÁ, I. - RADVANSKÁ, K. 2016. *Using of risk management at small and medium- sized companies in the Slovak Republic*, Economic Annals-XXI 156(1-2): 71-73.
 - [19] Slovak Business Agency [online cit.: 2019-03-11]. Available from: <http://www.sbagency.sk/stav-maleho-astredneho-podnikania>.

Riešenie konfliktov týkajúcich sa štátneho občianstva v medzinárodnom práve

Petra HULLOVÁ*

Results of Conflicts of Nationality in International Law

Abstract

Several instruments have been adopted to deal with the conflicts of Nationality, both bilateral and multilateral. Multiple Nationality and Statelessness is the phenomena that occurs, even states are trying to reduce it to its minimum. Hague Convention on certain questions relating to the conflict of nationality laws from 1930 is considered to be the main effort to deal with these conflicts of law, yet not to be the only one. Afterwards adopted conventions by the Council of Europe and United Nations helped to solve the incoming problems related to conflicts of nationality in international law.

Keywords: *nationality, international law, convention, statelessness*

JEL Classification: K33

Úvod

Podstatou tohto príspevku je ozrejmiť a zanalyzovať problematiku konfliktov týkajúcich sa štátneho občianstva, ktoré môžu viesť k tomu, že osoba nemá žiadne štátne občianstvo alebo má viac ako jedno štátne občianstvo. Štáty považovali tento vznikajúci fenomén už dlhodobo za zlý a snažili sa o to, aby sa im v maximálnej možnej miere zabránilo, či už z dôvodov bezpečnosti štátu alebo v súvislosti s demografickými faktormi. Taktiež sa však štáty museli primárne zaoberať svojimi vlastnými záujmami, ktoré niekedy viedli k neblahému vzniku apatridov alebo bipatridov. Hypotéza, že štátne občianstvo patrí výlučne do vnútroštátnej oblasti štátov, môže viesť ku konfliktu právnych úprav týkajúcich sa štátneho občianstva.

Na riešenie problémov vyplývajúcich z apatridity a bipatridity bolo prijatých niekoľko medzinárodných nástrojov, a to dvojstranných aj mnohostranných. Prvé dohovory boli prijaté na konci 19. storočia a na začiatku 20. storočia známe ako Bankroftské zmluvy, ktorý upravovali pravidlá zamedzenia vzniku bipatridity. Po nich nasledovali mierové zmluvy uzavreté po prvej svetovej vojne a Haagsky dohovor z roku 1930. Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti sa pri viacerých príležitostiach musel zaoberať otázkami štátneho občianstva vyplývajúcich z výsledkov mierových zmlúv po prvej svetovej vojne, ktoré ako kritérium na účely získania štátneho občianstva používali obvyklý pobyt. To bolo v čase, keď sa medzinárodné právo zaoberalo otázkami v súvislosti so skutočným putom medzi občanom a štátom a otázkou nediskriminácie, pričom Haagsky dohovor z roku 1930 predstavoval po dlhú dobu jedinú snahu medzinárodného spoločenstva o riešenie tejto otázky.

*JUDr. Mgr. Petra Hullová, Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav medzinárodného a európskeho práva, Tomášikova 20, 821 02 Bratislava, e-mail: hullovap@gmail.com

1 Viacnásobné štátne občianstvo

1.1 Viacnásobné štátne občianstvo v tradičnom chápaní

Viacnásobné štátne občianstvo sa vyskytuje pri narodení alebo po narodení. Ako uvádza Hudson najčastejším prípadom viacnásobného štátneho občianstva je jeho nadobudnutie pri narodení a je spôsobené uplatnením princípu *ius soli* a zároveň *ius sanguinis* na rovnakú osobu.¹ Situácie, týkajúce sa bipatrity, vznikajú po narodení, ak je nové štátne občianstvo udelené osobe prostredníctvom naturalizácie alebo v dôsledku sukcesie územia bez toho, aby táto osoba stratila svoje pôvodné štátne občianstvo. Ďalšou možnosťou však je, že iné štátne občianstvo je nadobudnuté uzavretím manželstva alebo naturalizáciou a pôvodný domovský štát umožňuje dotknutej osobe zachovať si pôvodné štátne občianstvo. Prípady viacnásobného štátneho občianstva môžu pre štáty a jednotlivcov spôsobiť ťažkosti najmä v kontexte vzájomných záväzkov, napríklad v prípadoch diplomatickej a konzulárnej ochrany a v prípade výkonu vojenskej služby.²

Prax ukázala, že prípady viacnásobného štátneho občianstva sa budú objavovať najmä dovtedy, pokiaľ štáty neprijmú unifikované pravidlá pre nadobúdanie štátneho občianstva pri narodení. To sa zdá byť však veľmi nereálne, berúc do úvahy, multipolaritu medzinárodného spoločenstva. Podľa Weisa, medzinárodné právo obyčajové môže tiež napomôcť k predchádzaniu vzniku bipatrity, ak sa zadefinujú obmedzenia čo do nadobúdania a straty štátneho občianstva.³

Hoci sa autori Harvardského návrhu domnievali, že viacnásobné štátne občianstvo je výhodou pre jednotlivcov, v článku 12 stanovili, že osoba, ktorá má dve štátne občianstva, si musí po dosiahnutí veku 23 rokov zachovať štátne občianstvo iba toho štátu, v ktorom má svoj obvyklý pobyt.⁴ Haagsky dohovor z roku 1930 vo svojej preambule tiež uvádza, že hlavným cieľom je, aby jedna osoba mala jedno štátne občianstvo. Vo svojich článkoch 3 a 5 však Haagsky dohovor z roku 1930 neposkytuje mechanizmus na predchádzanie viacnásobného štátneho občianstva, ale iba stanovuje základné pravidlá toho, ako by sa malo k bipolítom pristupovať.⁵

Dohovor Rady Európy o znížení počtu prípadov viacnásobného štátneho občianstva z roku 1963 uvádza, že vzhľadom na tieto prípady viacnásobného štátneho občianstva je spoločným opatrením členských štátov a Rady Európy, aby sa podľa možnosti znížil počet týchto prípadov viacnásobného štátneho občianstva.⁶

Následne boli prijaté protokoly k Dohovoru Rady Európy o znížení počtu prípadov viacnásobného štátneho občianstva. Prvý protokol, prijatý v roku 1977, bol zameraný na zjednodušenie postupov pri vzdávaní sa iného štátneho občianstva. Poskytol tiež podrobnejšiu úpravu vojenských povinností a plnenia civilnej služby v prípade viacerých štátnych občianstiev. Taktiež ustanovil účinnú výmenu informácií medzi štátmi, zmluvnými stranami dohovoru, v prípadoch, keď osoby získajú štátne občianstvo a ak tým vznikne status viacnásobného občianstva. Až v roku 1995, kedy vstúpil do platnosti ďalší protokol, Rada Európy signalizovala liberalizáciu svojich politík týkajúcich sa viacnásobného štátneho občianstva. Protokol stanovil, že vzhľadom na veľký počet migrantov a zmiešaných manželstiev by sa dotknutým osobám malo umožniť zachovať si pôvodné štátne občianstvo. Podľa preambuly protokolu by to uľahčilo integráciu migrantov do

¹ Hudson O. M., *Nationality including Statelessness*, 1952, UN Document A/CN.4/50

² Verzijl J. H.W., *International Law in Historical Perspective*, časť 5, 1972, Sijthoff a Leyden, s. 57

³ Weis P., *Nationality and Statelessness in International Law*, 2. vydanie, 1979, Sijthoff a Noordhoff, s. 32

⁴ International Law Association: *Harvard Draft on Nationality*, 1929, *American Journal of International Law* vol. 23, s. 40

⁵ The Hague Convention concerned certain questions relating to the conflict of nationality laws, League of Nations Treaty Series (LNTS) vol. 179, s. 90

⁶ Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and Military Obligations in Cases of Multiple Nationality, citované dňa 09. 12. 2019, dostupné na internete: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/02/2-07/multiple-nationality.xml>

spoločnosti, najmä migrantov druhej generácie. Uľahčilo by to tiež získanie občianstva druhého z manželov jedným z manželov a získanie občianstva oboch rodičov ich deťmi. Bohužiaľ je treba povedať, že žiadny z týchto nástrojov nepritiahol podstatný záujem zo strany členských štátov Rady Európy. Aj keď je potrebné zaoberať sa týmto praktickým problémom, neochota zaviazat' svoje národné politiky k medzinárodným záväzkom, definovala postoje štátov k tomuto dokumentu a jeho protokolom.⁷

1.2 Európsky dohovor z roku 1997

Všeobecný vývoj medzinárodných vzťahov a migračné toky si vynútili postupnú zmenu v riešení problémov týkajúcich sa viacnásobného občianstva. Najvýznamnejšia kodifikácia, ktorú priniesol Európsky dohovor z roku 1997 potvrdila odchýlku od predtým stanovených cieľov v rámci Rady Európy. EÚ sa v tejto súvislosti stáva mocným nástrojom, ktorý však zdôrazňuje, že boj proti dvojitému občianstvu zmysel nemá (viď rozhodnutia vo veci C-135/08 Rottmann a C148/02 Avello, Súdny dvor EÚ).

Rada Európy, berúc do úvahy celý rad udalostí, ktoré sa odohrávali v Európe od roku 1963, sa rozhodla prehodnotiť prísne uplatňovanie zásady predchádzania viacnásobného štátneho občianstva. V dôvodovej správe Európskeho dohovoru z roku 1997 sa uvádza, že príliv výrazného množstva prisťahovalcov a potreba integrácie týchto osôb s trvalým pobytom, rastúci počet manželstiev medzi manželmi rôznych národností, ktoré súvisia okrem iného aj so slobodou pohybu medzi členskými štátmi EÚ, si vyžaduje preskúmanie doterajšej praxe.⁸ Európsky dohovor z roku 1997 ponecháva na uváženie každého štátu, aby určil, do akej miery povoľuje viacnásobné štátne občianstvo. Členské štáty EÚ by okrem toho mali náležite zohľadniť rovnaké zaobchádzanie s mužmi a ženami v zmiešaných manželstvách a občianstvo EÚ.

Článok 14 Európskeho dohovoru z roku 1997 výslovne stanovuje, že štáty musia umožniť deťom, aby si zachovali rôzne štátne občianstvá získané pri narodení. Od štátov sa tiež vyžaduje, aby povolili viacnásobné občianstvo, ak sa manželstvom automaticky nadobudne aj iné štátne občianstvo. Toto ustanovenie vychádza z Dohovoru o štátnom občianstve vydatých žien z 1957, ktorý v článku 1 konštatuje, že manželstvo nemá vplyv na štátne občianstvo žien. V tomto prípade ženy nemôžu stratiť svoje pôvodné štátne občianstvo z dôvodu uzavretia manželstva. Podľa článku 15 Európskeho dohovoru z roku 1997 je v právomoci každého štátu regulovať viacnásobné občianstvo v prípadoch, keď jeho štátni občania získajú aj iné štátne občianstvo.⁹ V porovnaní s Dohovorom Rady Európy o znížení počtu prípadov viacnásobného štátneho občianstva z roku 1963 sa to považovalo za zásadnú zmenu postoja. Preto by prípady, keď ženy a deti nadobudnú štátne manželstvo z dôvodu uzavretia manželstva alebo pri narodení, nemali viesť k automatickej strate pôvodného štátneho občianstva. Tolerancia vo vzťahu k viacnásobnému občianstvu vznikajúcemu v dôsledku rôznych rodinných vzťahov a pút sa v medzinárodnom práve riešila aspoň na európskej úrovni.

V článku 16 Európskeho dohovoru z roku 1997 sa ustanovuje zachovanie predchádzajúceho štátneho občianstva, t.j. štát by nemal podmieniť nadobudnutie alebo zachovanie štátneho občianstva vzdaním sa alebo stratou iného štátneho občianstva, ak takéto vzdanie sa alebo strata nie je možná alebo sa nedá odôvodniť. Dôvodová správa k Európskemu dohovoru z roku 1997

⁷ Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and Military Obligations in Cases of Multiple Nationality, citované dňa 09. 12. 2019, dostupné na internete: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/02/2-07/multiple-nationality.xml>

⁸ Explanatory Report to European Convention on Nationality, citované dňa 10.12.2019, dostupné na internete: <https://rm.coe.int/16800ccde7>

⁹ Scharer R., The European Convention on Nationality, 1997, German Yearbook of International Law, vol. 40, s. 453

uvádza utečencov ako potenciálnych príjemcov tejto zásady.¹⁰ Nemožno očakávať, že sa utečenci vrátia do svojho domovského štátu alebo sa obrátia na úradníkov, aby sa vzdali svojho pôvodného štátneho občianstva. Bez článku 16 Európskeho dohovoru z roku 1997 by preto právo na zmenu štátneho občianstva pre nich stratilo svoj zmysel.

Európsky dohovor z roku 1997 však nezahŕňa články týkajúce sa kolíznych noriem vyplývajúcich z viacnásobného občianstva. Článok 17 Európskeho dohovoru z roku 1997 výslovne vylučuje uplatňovanie príslušných ustanovení vo vzťahu k pravidlám medzinárodného práva súkromného. V dôvodovej správe k Európskemu dohovoru z roku 1997 sa uvádza, že „*rastúci počet štátov využíva skôr pojem obvyklý pobyt ako pojem štátne občianstvo ako faktor medzinárodného práva súkromného. Toto vylučuje množstvo problémov, ktoré môžu vzniknúť v súvislosti s osobami s viacnásobným štátnym občianstvom*“.¹¹ Európsky dohovor z roku 1997 preto uznáva, že na účely uplatňovania zákonov o štátnom občianstve by sa mohli prijať flexibilnejšie prístupy ich uplatňovania. V týchto prípadoch by mohli mať prednosť pravidlá obvyklého pobytu (bydliska) pred pravidlami štátneho občianstva.

2 Osoby bez štátneho občianstva

Podobne ako v prípade viacnásobného štátneho občianstva sa riešenie otázky osôb bez štátneho občianstva stalo predmetom medzinárodného záujmu, pretože štáty ju nedokázali prekonať iba odkazom na svoje vnútroštátne právne predpisy. Weis bol toho názoru, že „*z hľadiska medzinárodného práva je osoba bez štátneho občianstva anomáliou, ktorú je možné prirovnať k plavidlu, ktoré sa plaví na mori, avšak pod žiadnou vlajkou*“.¹² Osoby bez štátneho občianstva sú skôr amorfnou skupinou. Osoba sa môže stať apatridom pri narodení alebo po narodení alebo v dôsledku územných zmien.

Už v roku 1896 Inštitút medzinárodného práva vyhlásil, že „*nikto nemôže stratiť svoje štátne občianstvo alebo sa ho vzdať bez toho, aby získal iné.... a stratu štátneho občianstva nemožno nikdy uložiť ako trest*“.¹³ Asociácia medzinárodného práva v roku 1924 uviedla, že „*štátny občan by nemal byť pozbavený, na základe administratívneho alebo súdneho aktu, jeho štátneho občianstva či už pôvodného alebo nadobudnutého*“.¹⁴ Haagsky dohovor z roku 1930 sa zaoberal aj otázkami osôb bez štátneho občianstva. Zahŕňal ustanovenie, ktoré bránilo strate štátneho občianstva bez získania iného štátneho občianstva, ako aj ustanovenia zamerané na zníženie počtu osôb bez štátneho občianstva pri narodení.

Problémom však zostávala ratifikácia týchto dokumentov. V roku 1950 Hospodárska a sociálna rada prijala Rezolúciu č. 319 B III. (XI) z 1. augusta 1950, v ktorej naliehala na Komisiu pre medzinárodné právo, aby pripravila potrebné návrhy nového medzinárodného dohovoru alebo dohovorov na odstránenie apatridity v čo najskoršom termíne.¹⁵

Osobitný spravodajca Komisie pre medzinárodné právo Hudson zdôraznil problém vo svojej správe o štátnom občianstve s odkazom na štatistiku osôb bez štátneho občianstva. Dospel k zá-

¹⁰ Explanatory Report to European Convention on Nationality, citované dňa 10.12.2019, dostupné na internete: <https://rm.coe.int/16800ccde7>

¹¹ Explanatory Report to European Convention on Nationality, citované dňa 10.12.2019, dostupné na internete: <https://rm.coe.int/16800ccde7>

¹² Weis P., The United Nations Convention on the Reduction of Statelessness, 1962, International & Comparative Law Quarterly, vol. 11, s. 1073

¹³ Donner R., The Regulation of Nationality in International Law, 1994, 2nd edition, Transnational Publishers Inc: Irvington on Hudson, NY, s. 177-178

¹⁴ International Law Association: Harvard Draft on Nationality, 1929, American Journal of International Law vol. 23, s. 40

¹⁵ Donner R., The Regulation of Nationality in International Law, 1994, 2nd edition, Transnational Publishers Inc: Irvington on Hudson, NY, s. 193

veru, že územné zmeny v dôsledku prvej svetovej vojny zapríčinili existenciu veľkého počtu apatridov: t.j. 80 000 iba pre Československo, ďalej revolúcia v Rusku 355 000, nacistické Nemecko 400 000 - 4 000 000, a vznikli aj veľké skupiny utečencov z východnej Európy po druhej svetovej vojne, ďalší boli arabskí utečenci z Palestíny a Ďalekého východu.¹⁶

Riešenie týchto problémov bolo možné vyriešiť iba prijatím komplexného medzinárodného dokumentu. V roku 1949 bolo na pôde Komisie pre medzinárodné právo predložených niekoľko návrhov. Členovia Komisie pre medzinárodné právo uznali, že keďže otázka štátneho občianstva patrí do vnútroštátnej jurisdikcie štátov, nie je ľahké nájsť jej riešenie v medzinárodnom kontexte. Rozdiely v politických názoroch jednotlivých štátov zabránili vypracovaniu všeobecného dohovoru o štátnom občianstve.¹⁷

2.1 Dohovor o právnom postavení osôb bez štátneho občianstva

V tejto časti príspevku považujem za dôležité zamerať pozornosť na dva hlavné dohovory, ktoré sa zaoberajú otázkou osôb bez štátneho občianstva, a to Dohovor o právnom postavení osôb bez štátneho občianstva z roku 1954 a Dohovor o obmedzení počtu osôb bez štátneho občianstva z roku 1961. Európsky dohovor z roku 1997 okrem toho obsahuje niekoľko ustanovení zameraných na zníženie počtu osôb bez štátneho občianstva, ktoré sú v európskom kontexte relevantné.

Už v roku 1947 Komisia OSN pre ľudské práva vyjadrila želanie, aby „*Organizácia Spojených národov čo najskôr zvážila právne postavenie osôb, ktoré nepoživajú ochranu žiadnej vlády, najmä čo do získania štátneho občianstva, pokiaľ ide o ich právnu a sociálnu ochranu*“.¹⁸ Nasledovala žiadosť Hospodárskej a sociálnej rady adresovaná generálnemu tajomníkovi OSN o začatie štúdie na túto tému. Na základe toho generálny tajomník OSN zriadil ad hoc výbor ECOSOC, ktorý vypracoval návrh dokumentu. Komisia pre medzinárodné právo sa súčasne zaoberala otázkou osôb bez štátneho občianstva a považovala za žiaduce, aby sa apatridom pred nadobudnutím štátneho občianstva udelilo v krajine ich pobytu osobitné postavenie. Apatridi by mali mať práva ako štátni občania, s výnimkou politických práv, a mali by mať nárok na diplomatickú ochranu vlády krajiny svojho obvyklého bydliska. Štát by im mohol na oplátku uložiť rovnaké povinnosti, aké zvyčajne ukladá svojim štátnym občanom, vrátane vojenskej služby. Prístup, ktorý navrhla Komisia pre medzinárodné právo sa však nestretol s podporou zástupcov štátov, a zúčastnené štáty sa rozhodli pre prístup, ktorý by postavil osoby bez štátneho občianstva na úroveň utečencov radšej ako na úroveň vlastných štátnych občanov.¹⁹

V roku 1954 prijatý Dohovor o právnom postavení osôb bez štátneho občianstva vo svojom úvodnom článku definuje kto je osobou bez štátneho občianstva a je to „*osoba, ktorá nie je považovaná za štátneho občana žiadneho štátu na základe jeho právnych predpisov*“.²⁰ V súlade s článkom 7 Dohovoru o právnom postavení osôb bez štátneho občianstva z roku 1954 musia zmluvné strany priznať apatridom rovnaké zaobchádzanie ako vo všeobecnosti cudzincom, s výnimkou prípadov, keď tento dohovor obsahuje priaznivejšie ustanovenia. Článok 12, ktorý upravuje postavenie apatridov potvrdzuje, že ich postavenie sa spravuje právnym poriadkom krajiny ich obvyklého bydliska alebo, ak nemajú takéto bydlisko vôbec, tak právnym poriadkom krajiny

¹⁶ Hudson O.M. Nationality including Statelessness, 1952, UN Document A/CN.4/50

¹⁷ Summary Records and Documents of the First Session including the Report of the Commission to the General Assembly, ILC Yearbook, UN:NY 1949, citované dňa: 15.12.2019, dostupné na internete: http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1949_v1.pdf

¹⁸ Weis P., The Convention Relating to the Status of Stateless Persons, 1961, International & Comparative Law Quarterly, vol. 10, s. 255

¹⁹ Weis P. 1961, The Convention Relating to the Status of Stateless Persons, International & Comparative Law Quarterly, vol. 10, s. 257

²⁰ The Convention Relating to the Status of Stateless Persons, UN document, citované dňa 15.12.2019, dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/protection/statelessness/3bbb25729/convention-relating-status-stateless-persons.html>

ich aktuálneho pobytu.²¹ V celom dohovore sa však nachádzajú rôzne režimy uplatňovania týchto práv. Možno ich zaradiť do troch štandardov zaobchádzania – štátni občania, štátni občania krajiny obvyklého pobytu a cudzinci.

Ako však poznamenáva Weis, bohužiaľ, Dohovor o právnom postavení osôb bez štátneho občianstva z roku 1954 poskytuje menej priaznivé zaobchádzanie, pokiaľ ide práva a výhody, ako sú tie uvedené v Dohovore OSN o utečencoch z roku 1951. Dohovor o právnom postavení osôb bez štátneho občianstva z roku 1954 napríklad neobsahuje žiadne ustanovenia podobné článku 31 - zákaz uloženia sankcií z dôvodu nezákonného vstupu do krajiny a článku 33 Dohovoru OSN o utečencoch z roku 1951 - vyhostenie z krajiny alebo návrat do krajiny, kde by bol ohrozený jeho život alebo sloboda. Výhodou Dohovoru OSN o utečencoch z roku 1951 oproti Dohovoru o právnom postavení osôb bez štátneho občianstva z roku 1954 je vytvorenie monitorovacieho mechanizmu v rámci OSN, konkrétne vytvorenie úradu Vysokého komisára OSN pre utečencov. Weis vo svojich záverečných pripomienkach k Dohovoru o právnom postavení osôb bez štátneho občianstva z roku 1954 dospel k záveru, že jeho hlavný význam spočíval v jeho samotnej existencii, aj keď pri pohľade na počiatočné návrhy jeho znenia by sa dalo očakávať prijatie ďalekosiahlejšieho dokumentu, čo do obsahu.²²

2.2 Dohovor o obmedzení počtu osôb bez štátneho občianstva

Dohovor o obmedzení počtu osôb bez štátneho občianstva z roku 1961 ukladá zmluvným štátom povinnosť v určitých prípadoch priznať štátne občianstvo osobám bez akéhokoľvek štátneho občianstva.²³ Ako poznamenal Weis, skutočnosť, že značný počet štátov bol schopný dosiahnuť dohodu v tejto oblasti, ktorá je v mnohých ohľadoch citlivá, je vítaným krokom vo vývoji medzinárodného spoločenstva.

Článok 1 Dohovoru o obmedzení počtu osôb bez štátneho občianstva z roku 1961 zaväzuje štáty, aby udelili štátne občianstvo osobe narodenej na ich území, ak by takáto osoba bola inak bez štátneho občianstva, pri narodení alebo na základe žiadosti predloženej príslušnému orgánu. Článok 4 stanovuje, že štátne občianstvo je potrebné udeliť aj osobe, ktorá sa narodila na území zmluvného štátu a ktorá by inak nebola jeho štátnym občanom, ak štátne občianstvo jedného z jej rodičov bolo v čase jej narodenia štátnym občianstvom tohto štátu. Články 5 a 6 pripúšťajú stratu štátneho občianstva iba za podmienky, že osoby, ktorých sa strata týka, sú zároveň držiteľmi iného občianstva. Článok 7 umožňuje vzdanie sa štátneho občianstva za splnenia rovnakých podmienok.²⁴

Dohovor o obmedzení počtu osôb bez štátneho občianstva z roku 1961 však obsahuje aj niekoľko výnimiek. V článku 7 ods. 4 sa povoľuje strata štátneho občianstva v prípade naturalizovaných osôb, ktoré sa nenachádzajú na území štátu a neprejavia svoju vôľu zachovať si toto štátne občianstvo. Napriek tomu, že štáty nemôžu pozbaviť osobu štátneho občianstva, ak by sa tým stala osobou bez štátneho občianstva, v článku 8 sú uvedené prípady, kedy štáty môžu vykonať odňatie štátneho občianstva. Takéto odňatie sa povoľuje v prípade podvodu, konania osoby, ktoré nie je v súlade s prejavom lojality voči štátu, pričom táto osoba, bez ohľadu na svoj domovský štát,

²¹ The Convention Relating to the Status of Stateless Persons, UN document, citované dňa 15.12.2019, dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/protection/statelessness/3bbb25729/convention-relating-status-stateless-persons.html>

²² Weis P. 1961, The Convention Relating to the Status of Stateless Persons. International & Comparative Law Quarterly, vol. 10, s. 259-263

²³ Donner R., The Regulation of Nationality in International law, 2nd edition, Transnational Publishers Inc. Irvington on Hudson, 1994, s. 194

²⁴ The Convention on the Reduction of Statelessness, 1961, UN Document, citované dňa 15.12.2019, dostupné na internete: https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-reduction-of-Statelessness_ENG.pdf

ktorého je štátnym občanom, poskytla služby pre účely iného štátu, taktiež v prípade, keď správanie osoby vážne poškodzuje záujmy štátu. Štát môže tiež pozbaviť osobu štátneho občianstva, ak táto osoba prisahou alebo vyhlásením uznala vernosť inému štátu alebo ak poskytla jasný dôkaz o svojom odhodlaní odmietnuť svoje občianstvo k štátu, ktorého je štátnym občanom.²⁵ Vo všetkých prípadoch straty štátneho občianstva by sa osobe malo poskytnúť právo na spravodlivé súdne konanie.

2.3 Európsky dohovor z roku 1997

Európsky dohovor z roku 1997 je založený na zásadách, ktorých cieľom je odstránenie osôb bez akéhokoľvek štátneho občianstva. V Dôvodovej správe Európskeho dohovoru z roku 1997 sa uvádza v ustanovení § 33, že povinnosť vyhnúť sa stavu apatridity sa stala súčasťou medzinárodného práva obyčajového. Hoci sa dosiahol značný pokrok v postojoch k bipatridite, pokiaľ ide o znižovanie počtu osôb bez štátneho občianstva, Európsky dohovor z roku 1997 zostáva neposkytuje žiadne významné inovácie v tejto oblasti.²⁶

V článku 7 Európskeho dohovoru z roku 1997 sa uvádzajú dôvody pre stratu štátneho občianstva štátu, ktorý je jeho zmluvnou stranou. Obsahuje podmienku pre štáty, aby v ich vnútroštátnom práve taxatívne zadefinovali dôvody straty štátneho občianstva, ako je nadobudnutie iného štátneho občianstva, podvod, neexistencia skutočného puta medzi štátnym občanom a štátom. Pokiaľ ide o vecné dôvody, strata štátneho občianstva musí byť vo všeobecnosti predvídateľná, proporcionálna a predpísaná zákonom. Najdôležitejšie je článok 7 ods. 3 ktorý stanovuje: „*štát nesmie vo svojom vnútroštátnom práve stanoviť stratu svojho štátneho občianstva podľa odsekov 1 a 2 tohto článku, ak by sa príslušná osoba stala apatridom, s výnimkou prípadov uvedených v odseku 1 pododsek b) tohto článku*“.²⁷

Európsky dohovor z roku 1997 preto ex lege vylučuje vznik osôb bez štátneho občianstva, s výnimkou prípadov, kedy bolo štátne občianstvo získané podvodným konaním. To možno považovať za progresívnejšiu formuláciu ako v prípade Dohovoru o obmedzení počtu osôb bez štátneho občianstva z roku 1961.

Článok 8 Európskeho dohovoru z roku 1997 umožňuje jednotlivcom vzdať sa svojho štátneho občianstva za predpokladu, že sa tým nestanú osobami bez štátneho občianstva. V súčasnosti sa povinnosť vyhnúť sa stavu apatridity stala súčasťou medzinárodného práva obyčajového.

Záver

Dohovor o právnom postavení osôb bez štátneho občianstva z roku 1954, Dohovor o obmedzení počtu osôb bez štátneho občianstva z roku 1961 a Európsky dohovor z roku 1997, v rámci právnych predpisov týkajúcich sa ľudských práv, zadefinovali viaceré základné zásady a normy, ktoré obmedzujú diskrečnú právomoc štátov na odopretie alebo odmietnutie udelenia štátneho občianstva na základe svojvoľných a diskriminačných dôvodov. Možno povedať, že viacnásobné štátne občianstvo sa sformovalo a naplno prejavilo ako výsledok globalizácie. Je však vnútornou záležitosťou každého štátu aby regulovalo nadobúdanie a stratu štátneho občianstva. Hoci úsilie medzinárodného spoločenstva zredukovať počet osôb bez štátneho občianstva je do dnešného dňa značné, je takmer nemožné zabrániť tomu, aby sa prípady vzniku apatridov v budúcnosti neopakovali.

²⁵ Ibidem

²⁶ Explanatory Report to European Convention on Nationality, citované dňa 16.12.2019, dostupné na internete: <https://rm.coe.int/16800ccde7>

²⁷ European Convention on nationality, European Treaty Series č. 166, citované dňa 16. 12. 2019, dostupné na internete: <https://rm.coe.int/168007f2c8>

Na záver tohto príspevku možno konštatovať, že konflikty týkajúce sa štátneho občianstva budú v spoločnosti pretrvávať dovtedy, dokým sa neodstráni podstata ich vzniku a teda ustanovenie jednotnej legislatívy nadobúdania a straty štátneho občianstva. Na základe vyššie uvedeného možno odpovedať na hypotézu, ktorú sme si stanovili v úvode tohto príspevku tak, že štátne občianstvo síce patrí výlučne do vnútroštátnej oblasti štátov, avšak v dnešnom svete, ktorý je poznačený globalizáciou, nie je možné sa pozerať na problematiku štátneho občianstva len vo vnútroštátnom ponímaní ale je potrebné brať do úvahy aj medzinárodné právo, nakoľko konflikty týkajúce sa štátneho občianstva vznikajú práve z dôvodu, že štáty nemajú harmonizované právne úpravy nadobúdania a straty štátneho občianstva.

Literatúra

- [1] DONNER, R.: *The Regulation of Nationality in International Law*, 1994, 2nd edition, Transnational Publishers Inc: Irvington on Hudson, NY, s. 177-178, ISBN 9780941320771.
- [2] HUDSON, O. M.: *Nationality including Statelessness*, 1952, UN Document A/CN.4/50, Year book of the [1] International Law Commission, vol. 2, UN Publications.
- [3] SCHARER, R.: *The European Convention on Nationality*, 1997, German Yearbook of International Law, vol. 40, s. 453, ISSN 0344-3094.
- [4] VERZIJL, J. H.W.: *International Law in Historical Perspective*, časť 5, 1972, Sijthoff a Leyden, s. 57, ISBN 9789028601581.
- [5] WEIS, P.: *Nationality and Statelessness in International Law*, 2. vydanie, 1979, Sijthoff a Noordhoff, s. 32, ISBN 9789028603295.
- [6] WEIS, P.: *The United Nations Convention on the Reduction of Statelessness*, 1962, International & Comparative Law Quarterly, vol. 11, s. 1073, ISSN 0020-5893.
- [7] WEIS, P.: THE CONVENTION RELATING TO THE STATUS OF STATELESS PERSONS, 1961, International & Comparative Law Quarterly, vol. 10, s. 255, ISSN 0020-5893.
- [8] European Convention on Nationality, European Treaty Series č. 166, Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/168007f2c8>.
- [9] Explanatory Report to European Convention on Nationality, Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/16800ccde7>.
- [10] Harvard Draft on Nationality, 1929, International law Association: American Journal of International Law vol. 23, s. 40, ISSN 0002-9300.
- [11] The Hague Convention concerned certain questions relating to the conflict of nationality laws, League of Nations Treaty Series (LNTS) vol. 179, s. 90, ISSN 1019-3430.
- [12] The Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and Military Obligations in Cases of Multiple Nationality, Dostupné na internete: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/02/2-07/multiple-nationality.xml>.
- [13] The Convention Relating to the Status of Stateless Persons, UN document, Dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/protection/statelessness/3bbb25729/convention-relating-status-stateless-persons.html>
- [14] The Convention on the Reduction of Statelessness, 1961, UN Document, Dostupné na internete: https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-reduction-of-Statelessness_ENG.pdf.
- [15] Summary Records and Documents of the First Session including the Report of the Commission to the General Assembly, ILC Yearbook, UN NY 1949, Dostupné na internete: http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1949_v1.pdf.

Kvalita ekonomických údajov a ukazovatele finančnej výkonnosti podnikov

Ladislav KABÁT*

Quality of economic data and indicators of financial performance of enterprises

Abstract

Management of economic entities must be based on reliable data. These are largely extracted from the final accounts of businesses, thus ensuring their unified structure. Nevertheless, the data are often incomplete, unrealistic, or inconsistent. This weakens their usability for subsequent qualified analysis. This also weakens an ability of companies to apply such data for managerial actions. We present the partial results of a multi-annual research in quality of economic data, especially those used in the financial analysis of enterprises. Our solution is documented on a randomly selected set of 389 enterprises coming from 8 SK NACE groups. We propose and compare the statistical characteristics of selected ratio indicators of individual enterprises with adequate indicators for sectoral groupings (NACE). The results achieved can be effectively used to improve business information control tools

Keywords: accounting data, balance sheets, statistical data, corporate finance, ratio indicators

JEL Classification: G32, C81

Úvod

Riadenie ekonomických subjektov musí byť budované na báze spoľahlivých údajov. Tieto sa zväčša preberajú zo záverečných účtovných závierok, čím je zabezpečená aj ich jednotná štruktúra, rozsah sledovaných ukazovateľov a ich časové a obsahové vymedzenie. Údaje za podniky sú napriek tomu neúplné, hodnotovo nereálne, alebo výrazne odlišné od analogických ukazovateľov iných podnikov s podobným podnikateľským zameraním a parametrami výroby i odbytu. Toto oslabuje využiteľnosť primárnych údajov pre kvalifikovanú analýzu predmetných podnikov a znižuje možnosť odvodzovania všeobecne platných štatistických vzťahov medzi ich ukazovateľmi. Následne sa oslabuje aj možnosť vzájomného porovnávania podnikov, čo znižuje význam sofistikovanejšieho využitia účtovných údajov pre ich manažérske riadenie.

Spracovanie údajov účtovnej evidencie štatistickými metódami, so snahou o identifikáciu a kvantifikáciu vzájomných kauzálnych vzťahov, naráža na viaceré problémy, z ktorých je osobitne potrebné zdôrazniť **chýbajúce hodnoty a nekorektné hodnoty**. Ich riešenie nie je možné riešiť štandardnými postupmi ako eliminácia extrémnych hodnôt, alebo algoritmická imputácia chýbajúcich hodnôt.

Pojem **extrémna hodnota** v prípade ekonomických ukazovateľov, u ktorých nemožno predpokladať teoreticky jednoznačný typ rozdelenia, si žiada špecifické kritériá hodnotenia, ktoré vychádzajú z poznania ekonomických vzťahov a súvislostí, ktoré sledované údaje prezentujú.

Chýbajúce údaje sa vyskytujú často, čo narušuje reprezentatívnosť údajovej základne. Teoreticky jednoduché riešenie, ktoré spočíva v odhade chýbajúcich hodnôt metódami regresnej analýzy je paušálne nevhodné a žiada si predbežnú obsahovo dôslednú analýzu a identifikáciu

explanatórnych premenných, pomocou ktorých je možné imputovať chýbajúce hodnoty. Až po takomto ošetroaní údajov a vytvorení reprezentatívnej databázy „*spolahlivých údajov*“ možno prejsť k ich exaktným štatistickým analýzám, alebo modelovým aplikáciám.

Aj následné analýzy a aplikácie dát je však potrebné vykonávať s predpokladom, že **spolahlivé údaje** v prípade podnikového účtovníctva nie sú jednoznačne definovaným pojmom. Metodika ich zberu poskytuje pomerne široké možnosti ich „*kreatívnej tvorby*“ a tým aj hodnotovo nejednoznačné zavedenie do účtovných dokladov. Možným riešením je iba ich kvalifikované porovnanie s hodnotami ďalších ekonomických ukazovateľov konkrétneho podniku, ako aj s hodnotami rovnakých ukazovateľov iných podnikov.

1 Štatistické dáta v dokumentoch medzinárodných organizácií

Vzhľadom na rozsah príspevku uvedieme iba vybrané dokumenty, ktoré významným spôsobom ovplyvňujú procesy tvorby, zberu, archivácie a spracovania pre **ekonomické dáta**. Osobitne upozorňujeme na tie, ktoré zjednocujú definičné vymedzenie sledovaných štatistických údajov tak, aby boli porovnateľné a agregovateľné aj na medzinárodnej úrovni.

Koordináčne funkcie v tejto oblasti plnia medzinárodné organizácie a ich špecializované zložky pre oblasť štatistiky. Spomedzi nich je potrebné uviesť Organizáciu spojených národov a jej Štatistickú divíziu, ale aj viaceré významné inštitúcie, ktoré majú funkčné odborné zložky so zameraním na oblasť štatistiky. Pre oblasť ekonomickej štatistiky možno výberovo uviesť Eurostat, FAO (Food and Agriculture Organization), IMF (International Monetary Fund), OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), UN (United Nations), UNCTAD (UN Conference on Trade and Development), UNIDO (UN Industrial Development Organization), UNSD (UN Statistics Division), WCO (World Custom Organization), WTO (World Trade Organization), WHO (World Health Organization) a ILO (International Labor Organizations).

V okruhu svojej členskej základne väčšina týchto organizácií systematicky buduje klasifikačné schémy pre vymedzenie okruhu činností, tovarov a služieb za určitú oblasť štatistických dát a zabezpečuje a aktualizuje metodické postupy ich zberu a spracovania.

Osobitný význam v procese medzinárodnej koordinácie zberu ekonomických dát má dokument, ktorý je známy ako **IFRS** (International Financial Reporting Standards, 1). V prostredí Európskej únie bol legislatívne uvedený ako Smernica (EC) 1602/2002 (2). Táto smernica stanovuje, že „všetky podnikateľské subjekty *musia spracovať konsolidované finančné správy v súlade s jednotným systémom medzinárodných štandardov*“. Ich rešpektovanie umožňuje kvalifikované porovnávanie podnikateľských subjektov, hĺbkovú analýzu ich činností, hľadanie úzkych miest vo výrobnom či marketingovom procese a ich odstraňovanie.

Správna klasifikácia podnikov a rešpektovanie **IFRS** štandardov umožňuje triediť podnikateľské subjekty podľa ich hlavnej činnosti na kvázi homogénne odvetvovo orientované podskupiny, ktoré tvoria tzv. **NACE** klasifikáciu (**Nomenclature of Economic Activities**). NACE je štvorčíslicová klasifikácia, ktorá vytvára rámec pre zber, triedenie a prezentáciu štatistických údajov podľa ekonomickej aktivity podnikov.

Vytváranie takto orientovaných skupín podnikov umožňuje dosiahnuť vysokú relevanciu ich štatistických charakteristík pre celý súbor a preto sú interpretované ako *odvetvové štandardy*. Ich poznanie rozširuje možnosti podnikov skvalitňovať svoju činnosť porovnávaním s inými podnikmi rovnakej NACE skupiny a taktiež umožňujú kontrolným orgánom kvalifikovanejšie vykonávať svoje činnosti. Odvodenie odvetvových štandardov je základným cieľom nášho príspevku.

Na úrovni makroekonomického reportovania v medzinárodnom prostredí sú ako usmerňujúce dokumenty najčastejšie uvádzane **Systém národných účtov**, (UNDESA, 3) a **Compilation Guide on Inventories** (Eurostat&OECD, 4). Tieto medzinárodne rešpektované dokumenty vznikli na pôde Štatistickej komisie OSN v roku 1947. Od ich vzniku prešli viacerými zásadnými aktualizáciami, pričom posledná sa uskutočnila v roku 2018. V súčasnosti predstavujú súbor štandardov

a odporúčaní o spôsobe zberu údajov o ekonomických výsledkoch krajín a podnikov tak, aby tieto výsledky boli medzinárodne porovnateľné a konzistentné s medzinárodne akceptovanými pojmami a definíciami, klasifikáciami a pravidlami účtovníctva.

Viaceré špecializované medzinárodné organizácie rozpracovali pravidlá zberu a spracovania informácií o tovaroch a službách, ktoré poskytujú ich členské krajiny, zväčša začlenené do systému Spojených národov. Ako príklad možno uviesť medzivládnu Svetovú obchodnú organizáciu (World Trade Organization-**WTO**), ktorá gestoruje zber štatistických údajov z oblasti medzinárodného obchodu, vrátane pravidiel a nástrojov obchodnej a colnej politiky (WTO, 5).

S WTO úzko spolupracuje Svetová organizácia pre clá (**WCO**, 6), ktorá zabezpečuje najvýznamnejší, celosvetovo uplatňovaný nástroj pre organizovanie údajov o obchode a clách. Je to tzv. Harmonizovaný systém (HS) colnej a štatistickej nomenklatúry, ktorý prepája tovary a nadväzuje technologické komponenty s ich štatistickou a colnou špecifikáciou.

Dôsledné metodické sledovanie tvorby hrubého domáceho produktu v súlade s pravidlami medzinárodného obchodu a rešpektovaním colných opatrení má jednoznačne pozitívny vplyv na kvalitu štatistických informácií, ktoré tieto procesy informačne zaznamenávajú (UN, 7).

Možno konštatovať, že metodické nástroje ako **IFRS**, **SNÚ** a **HS** prispievajú k tvorbe spoľahlivých informačných zdrojov a umožňujú ich následné aplikácie. Ani tieto nástroje však nezaručujú, že v systéme podnikového účtovníctva sa uvádzajú iba spoľahlivé a korektné informácie zo strany podnikateľských subjektov.

Jednotlivé podnikateľské subjekty v účtovnej prezentácii svojich výsledkov sledujú minimálne *dva protichodné ciele*. Prvým je získanie objektívneho prehľadu o priebehu a výsledkoch ekonomických procesov vo vnútri podniku a o jeho obchodných a technologických vzťahoch k iným relevantným subjektom v rámci podnikateľského prostredia. Druhým (formálne nedefinovaným) cieľom, resp. úlohou je odvodiť súhrnný hodnotový ukazovateľ, na základe ktorého sa vypočítajú daňové povinnosti podnikateľského subjektu. Tento ukazovateľ sa označuje ako daňový základ.

Skôr než prejdeme k diskusii o jeho výpočte, je potrebné uviesť dva základné prístupy, ktoré sa vyskytujú pri hľadaní priestoru pre úpravy daňových povinností. Na základe rozsiahlej analýzy medzinárodného daňového systému Pogge upozorňuje na jeho nedostatky, osobitne na nedostatočný boj proti praktikám vyhýbania sa daňovým povinnostiam a postupom, ktoré vo svojich dôsledkoch oberajú materské krajiny o ich finančné zdroje. (Pogge, 8).

2 Kvalita a spoľahlivosť štatistických údajov a daňová zodpovednosť

Základné problémy s efektívnosťou daňového systému sa však rodia už na podnikovej úrovni. Historické skúsenosti ukazujú, že tieto dve povinnosti podnikateľskej sféry na seba často narážajú. Zatiaľ čo na strane štátu sa zdôrazňujú povinnosti dôsledne rešpektovať legislatívne vymedzenie odvodových povinností, na strane platcov daní, pretrvávajú snahy o minimalizáciu týchto povinností. Dôkazom toho je, že sa dlhodobo pracuje s riešeniami na ich „optimalizáciu“, čo je skôr eufemistické vyjadrenie pre ich minimalizáciu. Pri využívaní manévrovacieho priestoru v úprave odvodových povinností sa zväčša *vyžívajú legislatívne medzery*, alebo nejasné formulácie v metodike tvorby daňového základu. Tento prístup sa teda realizuje v rámci legislatívnych pravidiel. Terminologicky sa označuje ako *vyhýbanie sa daňovým povinnostiam (tax avoidance)*.

Iný postup manipulácie daňového základu predstavuje *daňový únik (tax evasion)*, ktorý označuje vedomé nepriznanie príjmov, neplatenie dane, prípadne započítavanie neoprávnených nákladov a vymáhanie ich kompenzácie od správcu dane. Podrobnejšie o tejto problematike pojednáva tematicky zamerané vydanie časopisu Journal of Law and Management (Khelif, 9). V literatúre sa uvádzajú rôzne metodiky pre odhad incidencie týchto zlyhaní (Rizzi, 10). O ich zdrojoch a spoločenskej závažnosti sa taktiež uvádzajú odlišné výsledky (Hines, 11). Upozorňujú na chýbajúce nástroje pre kontrolu znižovania daňového základu a presun ziskov do zdaňovacieho priestoru (BEPS) s nízkymi, alebo žiadnymi daňovými sadzbami.

Pre zlepšenie situácie v efektívnosti výberu daní sa využívajú tak penalizačné, ako aj mobiliizačné nástroje. V tejto súvislosti je zaujímavá analýza faktorov, ktoré pôsobia iniciačne na plnenie daňových povinností (12, Alm). Na význam nástrojov pozitívneho ocenenia daňovej spoľahlivosti poukazuje aj Bazar (13, Bazart).

Situáciu so znižovaním daňového základu prehľadne uvádza ostatná správa OECD/G20 (14, Inclusive). Podľa tohto dokumentu zo stretnutia vrcholných predstaviteľov krajín, ktorí podpísali deklaráciu BEPS (**B**ase **E**rosion and **P**rofit **S**hifting) vyplýva, že jej opatrenia sa priebežne plnia a zainteresované členské krajiny podporujú plnenie pôvodne definovaných úloh v boji proti znižovaniu daňových základov.

3 Implementácia programu ATAD

K základným cieľom predmetnej iniciatívy bolo vytvoriť priestor pre aplikáciu konkrétnych opatrení vo formulácii daňových princípov a ich dôslednom uvádzaní do praxe na národnej i medzinárodnej úrovni. K iniciatíve sa pripojila aj Európska komisia a pripravila návrh smernice o boji proti daňovým únikom ako tzv. Anti-Tax-Avoidance-Directive-**ATAD**, ktorú následne schválil aj Európsky parlament ako EU Directive 2016/1164. Aj napriek platnosti uvedenej smernice však problémy s manipulatívnym spracovaním údajov výpočtu daňového základu pretrvávajú.

Ako uvádza prehľad o vývoji ekonomickej kriminality Tabuľke 2, aj napriek prijatým opatreniam sa incidencia trestných činov krátenia dane na Slovensku dlhodobo zvyšuje (údaj za rok 2018 vyjadruje zaznamenaná prípadu do apríla), čo iba zvýrazňuje potrebu hľadania efektívnejších foriem boja so všetkými formami jej realizácie.

Pozornosť je však potrebné venovať aj priamej ekonomickej kriminalite, ktorá súvisí s falšovaním ekonomických údajov, alebo ich „kreatívnu“ úpravou. Podnety k diskusii ponúka Tabuľka 1.

Tabuľka 1 Vývoj ekonomickej kriminality na Slovensku

Vývoj ekonomickej kriminality na Slovensku												
	Ekonomická kriminalita			Krátenie dane				Sprenevera				
Rok	Zistená	Objasnená	t.j. %	Odhadnutá škoda 1000 euro	Zistená	Objasnená	t.j. %	Odhadnutá škoda 1000 euro	Zistená	Objasnená	t.j. %	Odhadnutá škoda 1000 euro
2006	19 167	9 616	50	9 119 565	1 689	807	48	1 235 938	1 486	841	57	727 217
2007	16 974	7 513	44	8 363 715	1 845	929	50	2 016 043	1 421	758	53	862 911
2008	16 974	7 513	44	8 363 715	1 845	929	50	2 016 043	1 421	758	53	862 911
2009	19 518	8 739	45	350 554	2 702	1 344	50	148 175	1 524	904	59	30 292
2010	16 781	7 338	44	550 841	2 229	1 185	53	156 823	1 423	903	63	28 538
2011	18 145	8 137	45	438 933	3 573	1 927	54	138 661	1 378	863	63	21 502
2012	16 681	7 272	44	583 768	3 679	2 385	65	160 969	1 101	670	61	28 277
2013	19 218	7 995	42	438 816	6 053	3 057	51	142 280	1 023	641	63	17 852
2014	17 450	8 060	46	355 595	5 739	3 440	60	139 220	851	531	62	18 053
2015	15 661	7 375	47	313 247	4 911	3 145	64	93 834	785	498	63	36 996
2016	14 895	6 994	47	303 166	5 585	3 721	67	133 801	706	426	60	14 410
2017	14 460	7 108	49	1 425 195	5 734	4 082	71	111 714	622	422	68	15 474
2018	4 885	2 255	46	100 240	2 065	1 444	70	41 695	219	121	55	5 471

Zdroj: Generálna prokuratúra, Ročenky 2006-2018, spracovanie autor

Z uvedených údajov tiež vyplýva, že napriek rastúcemu počtu zistených prípadov krátenia dane sa objem odhadnutých škôd nezvyšuje. Možno iba predpokladať, že orgány činné v trestnom konaní pracujú efektívnejšie a pokusy o takúto trestnú činnosť sú blokované už vo fáze pokusov.

V decembri 2017 schválila princípy ATAD, rozpracované na podmienky Slovenska, Národná rada SR ako Zákon č. 344/2017 Zb., formou dodatku k zákonu č. 595/2003 o dani z príjmu. Cieľom tejto národnej legislatívnej normy bolo formulovať opatrenia na zvýšenie ochrany pred agresívnymi daňovými praktikami zameranými na znižovanie daňového základu a presunu ziskov mimo územia Slovenskej republiky.

Implementácia smernice ATAD do daňovej sústavy SR je jednou z úloh so zameraním na odvodnenie odvetvových štandardov vybraných pomerových ukazovateľov finančnej analýzy podnikov, ktoré sú v praxi všeobecne akceptované a široko využívané (Zalai, 15). Dlhoročné skúsenosti s odhadom odvetvových štandardov získala aj expertná skupina spoločnosti CRIF v rámci riešenia projektu Stredné hodnoty (CRIF, 16). Dosiahnuté výsledky sú dobrou východiskovou bázou pre obsahovo aj algoritmicke efektívny odhad odvetvových štandardov a pre ich vhodnejšie užívateľské spracovanie („user friendly approach“).

4 Metodika

Údaje účtovnej evidencie, v súlade s ich definičným vymedzením, by mali byť „neskresleným informačným zrkadlom“ ekonomických a finančných procesov, ktoré generuje reálne prebiehajúci výrobný, alebo distribučný proces. Jeho aktérmi sú dodávatelia, výrobcovia, distribútori, predajcovia, finančné inštitúcie, ale aj orgány verejnej správy. Z ich interakcie, ale hlavne z činnosti konkrétneho podnikateľského subjektu vychádzajú informácie, ktoré sa podľa metodiky spracovávajú a prezentujú v sústave účtovných dokladov ako *primárne dáta*.

Pred ich archiváciou v užívateľsky orientovaných databázach je potrebné štatisticky ošetriť tie, ktoré sa svojimi hodnotami výrazne odlišujú od hodnôt analogických dát iných podnikov a pozornosť je potrebné venovať aj údajom, ktoré sú v štatistických súboroch klasifikované ako „outliers“. Ich mechanická eliminácia podľa striktných štatistických pravidiel nie je vždy vhodným riešením úpravy dátových súborov. Ich dôslednejšia identifikácia a kvantifikácia môže byť podnetná pre hlbšie kontrolne analýzy, prípadne pre dôležité manažérske rozhodnutia.

Z údajov, ktoré sa získajú „očistením“ pôvodných súborov vhodným triedením a elimináciou extrémnych hodnôt, je možné odvodiť štatisticky kvázi homogénne súbory podnikov. V súlade s platnou terminológiou ich budeme označovať ako skupiny NACE. Ich podrobná klasifikačná štruktúra je obsiahnutá v dokumentoch Európskej únie (EU, 17).

Pre skupiny NACE následne vypočítavame štatistické charakteristiky vybraných finančných ukazovateľov. Pod odvetvovými štandardami rozumieme výber štatistických ukazovateľov pre sledované ukazovatele finančnej analýzy podniku. Ku sledovaným charakteristikám v našom výskume zaraďujeme:

- miery polohy (stredná hodnota, medián, modus),
- miery variability (STDEV)
- kvartilové ukazovatele a ukazovatele vyšších momentov
- šikmosť a špicatosť.

Tieto ukazovatele sú spracované *pre každý podnik* (pokiaľ to údaje jeho účtovnej evidencie umožňujú), ako aj *pre súbor podnikov* zoskupených do konkrétnej skupiny, resp. odvetvia NACE. Týmto krokom realizujeme štatistický odhad parametrov, ktoré považujeme za odvetvové štandardy.

Hodnoty vybraných finančných pomerových ukazovateľov vypočítavame podľa (Zalai, 17) nasledovne:

• Rentabilita aktív – hrubá	ROA = (Zisk pred zdanením/aktíva)
• Rentabilita vlastného imania	ROE = (Zisk po zdanení/vlastné imanie)
• EBITDA v tržbách	EBITDA=(Zisk pred zdanením+ úroky +odpisy)/Tržby
• Podiel pridanej hodnoty	PHvT = (Pridaná hodnota/Tržby)
• Podiel NVHvT	VHvT = (Novovytvorená hodnota*Tržby)
• Obrat aktív	OA = (Tržby/Aktíva)
• Tokové zadĺženie	TZ = (Cudzie zdroje/Aktíva)
• Doba obratu zásob	DOZ = (Zásoby/Tržby)
• Doba splatnosti	KPzOS = (Krátkodobé pohľadávky z OS/Tržby)

Na výberovom súbore podnikov overíme praktickú aplikovateľnosť navrhovanej metodiky tvorby odvetvových štandardov.

5 Ilustrácia výsledkov

Metodiku štatistického hodnotenia sme overili na skupine 389 podnikov, ktorú tvorili podniky z podskupín NACE 221, 289, 639, 661, 681, 861 a 889. Súbor bol analyzovaný z hľadiska dostupnosti primárnych údajov, pričom sme zistili, že údajová báza obsahuje vysoký podiel chýbajúcich údajov, potrebných pre výpočet pomerových ukazovateľov. Taktiež sme zistili vysoký podiel nekorektných (ekonomicky nelogických) údajov. Prehľadne túto situáciu uvádza nasledovná Tabuľka 2.

Tabuľka 2 Prehľad vybraných vlastností primárnych údajov

Indikátor	Ukazovateľ, súbor 389 podnikov								
	ROA	ROE	EBITDA	PPH v T	PNVH v T	Obrat aktív	Tokové zadlženie	Obrat zásob	Doba splatnosti kratk.pohľad.
Platné hodnoty	389	283	297	297	297	389	207	297	297
Nekorektné údaje	0	106	92	92	92	0	182	92	92
% nekorektných údajov	0	37,46	30,98	30,98	30,98	0,00	87,92	30,98	30,98

Zdroj: Autor

Po eliminácii podnikov, ktorých údajová báza nebola úplná, sme získali súbor 168 podnikov s kompletnými údajmi potrebnými pre výpočet pomerových ukazovateľov a ich štatistických parametrov.

Výsledky štatistického spracovania uvádzame podľa jednotlivých pomerových ukazovateľov v členení:

Charakteristiky polohy:

- Minimálna a maximálna hodnota ukazovateľa v príslušnej skupine NACE
- Priemerná hodnota (AVG), štandardná odchýlka (STDEV), medián
- Špicatost', šikmosť.

Kvartilová klasifikácia podnikov:

- Kvartilové hodnoty
- Početnosť podnikov podľa kvartilov – kontrolný výstup
- Relatívna početnosť podnikov podľa kvartilov – kontrolný výstup

Počet podnikov podľa hodnôt pomerových ukazovateľov

Počet podnikov so zápornou hodnotou

Počet podnikov s nulovou hodnotou

Počet podnikov s hodnotou ukazovateľa v intervale Priemer + $-1 \cdot \text{STDEV}$

Počet podnikov s hodnotou ukazovateľa v intervale Priemer + $-2 \cdot \text{STDEV}$

Počet podnikov s hodnotou ukazovateľa v intervale Priemer + $-3 \cdot \text{STDEV}$

Outliers –podniky s hodnotou ukazovateľa nad Priemer + $3 \cdot \text{STDEV}$

Outliers –podniky s hodnotou ukazovateľa pod Priemer - $3 \cdot \text{STDEV}$

V poslednej časti tabuľky sú uvedené prechádzajúce údaje v relatívnom vyjadrení.

Výsledné štatistické spracovanie pomerových ukazovateľov pre súbor 148 podnikov, teda podnikov, ktoré poskytli kompletné údaje potrebné pre výpočet sledovaných pomerových ukazovateľov, obsahuje Tabuľka 3.

Tabuľka 3 Výsledné štatistické charakteristiky pomerových ukazovateľov pre celý súbor podnikov

Prehľad hodnôt pomerových ukazovateľov pre celý súbor 148 podnikov									
	ROA	ROE	EBITDA/T	PPH v T	PNVH v T	Obrat aktiv	TZ	Doba OZ	DSKPzOS
UKAZOVATEĽ	Miery polohy-pôvodné údaje - 168 podnikov								
MIN	0,13	0,36	0,31	0,36	0,36	0,00	0,00	0,00	0,00
MAX	106,41	436,20	100,00	100,00	100,00	12,07	1 008,44	936,52	861,14
AVG	25,92	45,24	28,62	42,64	26,52	1,92	11,88	28,92	61,46
STDEV	23,37	50,24	26,66	27,79	25,20	1,91	83,40	129,38	101,56
MEDIAN	19,77	28,86	18,61	37,25	18,15	1,43	1,72	0,00	33,54
KURT	2,09	24,79	0,70	-0,63	1,50	9,68	141,45	33,32	27,31
SKEW	1,55	3,84	1,28	0,54	1,44	2,60	11,78	5,66	4,38
KVARTIL	Kvartilové hodnoty								
0	0,13	0,36	0,31	0,36	0,36	0,00	0,00	0,00	0,00
1	9,00	16,09	8,30	21,91	7,26	0,69	0,55	0,00	4,44
2-Medián	19,77	28,86	18,61	37,25	18,15	1,43	1,72	0,00	33,54
3	32,46	65,15	39,63	60,55	36,14	2,45	4,76	0,07	74,77
4	106,41	436,20	100,00	100,00	100,00	12,07	1 008,44	936,52	861,14
Kvartil	Počet podnikov podľa kvartilov								
1	37	37	37	37	37	37	37	110	37
2	37	37	37	37	37	37	37	0	37
3	37	37	37	37	37	37	37	1	37
4	37	37	37	37	37	37	37	37	37
Spolu	148	148	148	148	148	148	148	148	148
Kvartil	Zastúpenie podnikov podľa kvartilov v %								
1	25	25	25	25	25	25	25	74	25
2	25	25	25	25	25	25	25	0	25
3	25	25	25	25	25	25	25	1	25
4	25	25	25	25	25	25	25	25	25
Spolu	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Klaster	Počet podnikov podľa hodnôt pomerových ukazovateľov								
< 0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
. = 0	0	0	0	0	0	0	3	110	31
Mean+-1STDEV	119	132	121	97	126	132	146	142	137
Mean+-2STDEV	138	64	81	117	85	99	1	0	28
Mean+-3STDEV	144	95	6	0	8	146	147	135	62
OUTLIERS -	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OUTLIERS +	4	2	0	0	0	3	1	4	2
Klaster	Podiel podnikov podľa hodnôt pomerových ukazovateľov v %								
< 0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
. = 0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	74,3	20,9
Mean+-1STDEV	80,4	89,2	81,8	65,5	85,1	89,2	98,6	95,9	92,6
Mean+-2STDEV	93,2	43,2	54,7	79,1	57,4	66,9	0,7	0,0	18,9
Mean+-3STDEV	97,3	64,2	4,1	0,0	5,4	98,6	99,3	91,2	41,9
OUTLIERS -	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
OUTLIERS +	2,7	1,4	0,0	0,0	0,0	2,0	0,7	2,7	1,4

Zdroj: Autor

Rovnakú obsahovú štruktúru má aj výsledná Tabuľka 4 pre podskupinu **NACE 221**, ktorú tvorí 21 podnikov. Počet sledovaných podnikov je príliš malý a preto neumožňuje odvodzovať štatisticky významné závery.

Tabuľka 4 Výsledné štatistické charakteristiky pomerových ukazovateľov pre 23 podnikov zo skupiny NACE 221

Prehľad hodnôt pomerových ukazovateľov pre súbor NACE 221 n=21 podnikov									
	ROA	ROE	T	PPH v T	PNVH v T	aktív	TZ	Doba OZ	DSKPzOS
MIN	0,26	0,36	0,31	0,36	0,36	0,26	0,00	0,00	0,00
MAX	81,37	146,09	100,00	100,00	100,00	3,13	111,11	408,89	148,29
CORREL	0,61	-0,01	0,94	0,92	-0,57	-0,09	0,95	-0,20	
Miere polohy-pôvodné údaje - NACE 221 - 23 PODNIKOV									
UKAZOVATEĽ	ROA	ROE	EBITDA/T	PH/T	NVH/T	OA	TZ	DOZ	DOZ
MIN	0,26	0,36	0,31	0,36	0,36	0,26	0,00	0,00	0,00
MAX	81,37	146,09	100,00	100,00	100,00	3,13	111,11	408,89	148,29
AVG	27,21	45,81	37,70	47,02	36,26	1,25	7,64	29,01	49,83
STDEV	21,60	42,41	35,49	33,66	34,95	0,89	23,88	91,87	45,25
MEDIAN	22,39	23,92	23,42	35,58	22,35	0,84	1,14	0,00	41,23
KURT	0,88	0,64	-0,59	-0,93	-0,43	-0,55	20,31	16,36	-0,57
SKEW	1,15	1,21	1,02	0,66	1,08	0,75	4,48	3,96	0,61
KVARTIL	Kvartilové hodnoty								
0	0,26	0,36	0,31	0,36	0,36	0,26	0,00	0,00	0,00
1	12,46	16,17	12,21	22,35	10,05	0,70	0,44	0,00	8,48
2-Medán	22,39	23,92	23,42	35,58	22,35	0,84	1,14	0,00	41,23
3	32,73	69,63	39,18	61,75	38,85	1,93	3,79	6,62	79,75
4	81,37	146,09	100,00	100,00	100,00	3,13	111,11	408,89	148,29
Kvartil	Počet podnikov podľa kvartilov								
1	6	6	6	6	6	6	6	13	6
2	5	5	5	5	5	5	5	0	5
3	5	5	5	5	5	5	5	3	5
4	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Spolu	21	21	21	21	21	21	21	21	21
Kvartil	Zastúpenie podnikov podľa kvartilov v %								
1	29	29	29	29	29	29	29	62	29
2	24	24	24	24	24	24	24	0	24
3	24	24	24	24	24	24	24	14	24
4	24	24	24	24	24	24	24	24	24
Spolu	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Klaster	Počet podnikov podľa hodnôt pomerových ukazovateľov								
< 0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
= 0	0	0	0	0	0	0	1	13	4
Mean+-1STDEV	14	16	15	13	15	13	20	19	13
Mean+-2STDEV	20	19	21	21	21	20	20	20	20
Mean+-3STDEV	21	21	21	21	21	21	20	20	21
OUTLIERS -	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OUTLIERS +	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Klaster	Podiel podnikov podľa hodnôt pomerových ukazovateľov v %								
< 0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
= 0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,8	61,9	19,0
Mean+-1STDEV	66,7	76,2	71,4	61,9	71,4	61,9	95,2	90,5	61,9
Mean+-2STDEV	95,2	90,5	100,0	100,0	100,0	95,2	95,2	95,2	95,2
Mean+-3STDEV	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	95,2	95,2	100,0
OUTLIERS -	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
OUTLIERS +	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,8	4,8	0,0

Zdroj: Autor

Z výsledkov štatistického spracovania máme možnosť analyzovať a porovnávať hodnoty pomerových ukazovateľov a ich štatistické rozdelenia pre jednotlivé NACE skupiny, ako aj ich hodnoty pre jednotlivé podniky. Osobitnú pozornosť si pritom zasluhujú podniky, ktorých sledované ukazovatele dosahujú extrémne hodnoty. Údaje pre takéto porovnávanie poskytujú posledné

časti predchádzajúcich tabuliek.

V zmysle metodiky, podstatný význam získaného riešenia spočíva v konštrukcii štatistických parametrov, ktoré by čo najvýstižnejšie charakterizovali celý súbor podnikov príslušnej skupiny NACE. Pre tvorbu takýchto ukazovateľov možno využiť hodnoty polohy – strednú hodnotu, prípadne mediánovú hodnotu ukazovateľa za konkrétnu skupinu NACE. V zavedenej terminológii považuje tieto ukazovatele za odvetvové štandardy.

V Tabuľke 5 uvádzame pre potreby rýchlejšej orientácie prehľad mediánových hodnôt pomero- vých ukazovateľov pre celý súbor 168 analyzovaných podnikov ako aj pomerové ukazovatele pre jednotlivé podskupiny NACE.

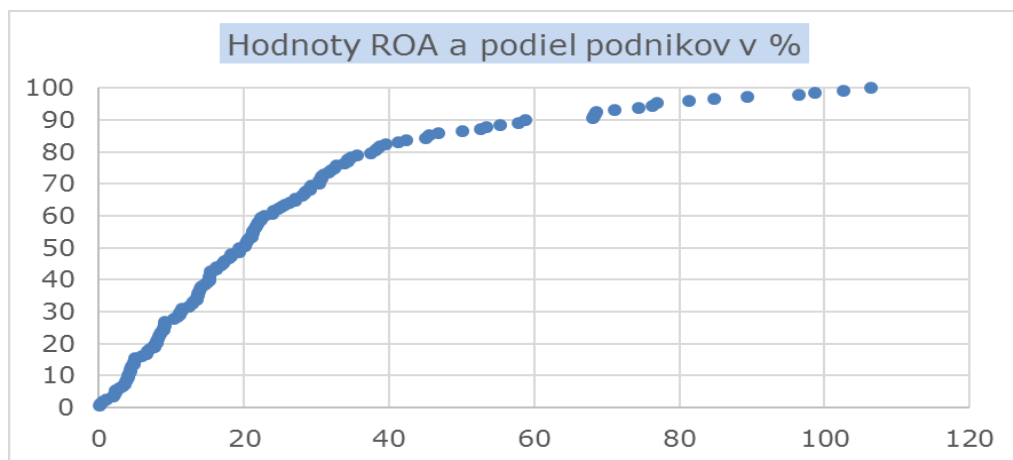
Tabuľka 5 Mediánové hodnoty pomerových ukazovateľov

MEDIANOVÉ DHODNOTY POMEROVÝCH UKAZOVATEĽOV N=148										
NACE		ROA	ROE	EBITDA	PHvT	NVHvT	OA	TZ	DOZ	DSKPzOS
681	MEDIAN	7,26	16,35	29,09	47,73	20,57	0,41	7,29	0,00	42,28
639	MEDIAN	8,40	15,58	24,80	48,74	19,66	1,08	2,77	0,00	75,53
661	MEDIAN	13,79	20,79	11,69	27,01	9,47	1,19	2,23	0,00	20,25
ALL	MEDIAN	17,60	25,43	18,36	36,07	13,44	1,41	2,22	0,00	29,48
289	MEDIAN	19,28	51,40	18,58	30,66	16,39	1,84	2,29	0,00	31,41
221	MEDIAN	21,08	23,63	22,69	35,02	22,09	0,84	1,34	0,00	36,99
889	MEDIAN	22,38	30,27	11,20	36,35	8,67	2,17	1,75	0,00	14,23

Zdroj: Autor

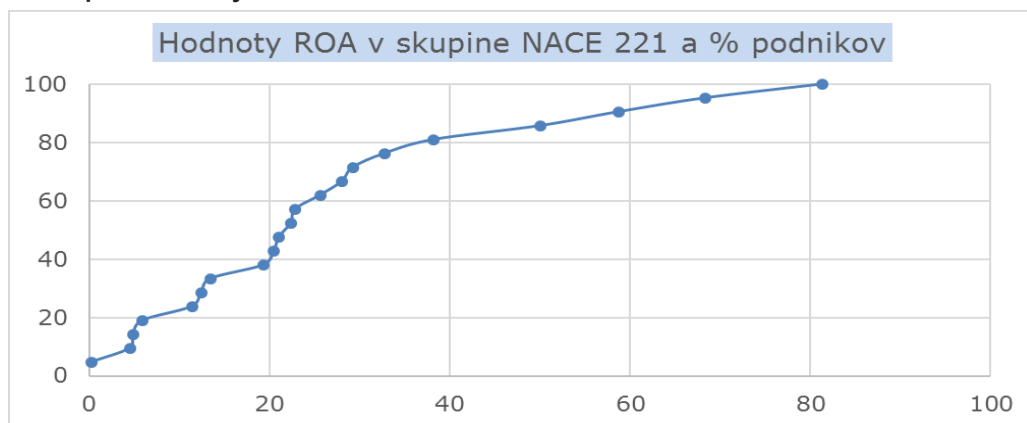
Pre jednoduchšiu interpretáciu štatistických vlastností vybraných pomerových ukazovateľov uvádzame grafickú prezentáciu ich pravdepodobnostného rozdelenie pre veličiny ROA a ROE na nasledujúcich obrázkoch. Na vodorovnej osi X prezentujeme absolútne hodnoty týchto veličín na vertikálnej osi Y zobrazujeme pravdepodobnostný výskyt podnikov s touto hodnotou parametru ROA..

Obr. 1 Rozdelenie mediánových hodnôt pomerovej premennej ROA v súbore 148 podnikov s vyznačenou hodnotou mediánu.

Zdroj: Autor

Obr. 2 Rozdelenie mediánových hodnôt pomerovej premennej ROE v súbore 148 podnikov s vyznačenou hodnotou mediánu.

Zdroj: Autor

Analogickú interpretáciu uvádzame v iných prácach aj vzhľadom na všetky ostatné pomerové ukazovatele.

V súvislosti s predchádzajúcimi diskusiami o kvalite štatistických údajov a o potrebe jej systematického sledovania a hodnotenia, si osobitnú pozornosť vyžadujú podniky, u ktorých boli výpočtom zistené extrémne hodnoty pomerových ukazovateľov. V týchto prípadoch je potrebné skúmať, či sú účtovné údaje správne, alebo sú výsledkom „kreatívnej“ účtovnej operácie. Následne je potrebné vykonať opatrenia na elimináciu takýchto dát, resp. odstrániť ich chybné hodnoty.

Záver

Cieľom predkladaného príspevku bolo prezentovať aktuálne teoretické pohľady a názory na

problematiku kvality štatistických údajov, ktoré vstupujú do ďalšieho spracovania, prípadne ďalších analýz a modelových aplikácií. Upozornili sme na základné metodologické dokumenty, ktoré spresňujú spôsoby zberu a spracovania ekonomických dát, a to tak na makro ako aj mikro úrovni. Vychádzali sme z medzinárodne formulovaných pravidiel a definícií pre zber a klasifikáciu ekonomických údajov.

Osobitne sme upozornili na potrebu sledovať kvalitu údajov podnikovej ekonomiky v kontexte programu ATAD, zameraného na boj proti znižovaniu daňového základu a úniku daní.

Na základe analýzy súboru podnikov sme vypočítali ich pomerové finančné ukazovatele výkonnosti a navrhli sme možný postup odvodenia ich odvetvových štandardov podľa skupín NACE. Takto získané ukazovatele by sa mohli stať významným hodnotiacim a kontrolným nástrojom kvality údajov, ktoré sa preberajú do štatistických databáz už na podnikovej úrovni. Takto vypočítané štandardy môžu pomôcť pri odvodzovaní objektívnych hodnotení a vzájomného porovnávania výsledkov jednotlivých podnikov, ale aj NACE skupín.

V súlade s úlohami programu boja proti úniku daní a znižovaniu daňového základu (ATAD) by sa mohli účinnou ochranou pred nesprávnou kalkuláciou hodnoty daňového základu, čo môže priniesť aj významný celospoločenský zisk.

Literatúra

- [1] BRAGG, M.: *IFRS Guidebook*, AccountingTools, Centennial, Colorado, 2018 ISBN-13:1-64221-017-0.
- [2] European Commission: Financial Reporting, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/company-reporting-and-auditing/company-reporting/financial-reporting_en, 2013.
- [3] UNDESA: Handbook on Supply, Use and Input-Output Tables with Extensions and Applications, 2018.
- [4] UN: Compilation Guide on Inventories (Eurostat and OECD), 2017.
- [5] WTO: World Trade Report 2018, ISBN: 978928704501.
- [6] WCO: WCO in Brief, <http://www.wcoomd.org/en.aspx>.
- [7] UN: National Accounts Statistics: Analysis of Main Aggregates, 2017.
- [8] POGGE, MEHTA: *Global Tax Fairness*, Oxford University Press, 2016.
- [9] KHLIF, H.: *The determinants of tax evasion: a literature review*, IJofLM, 57/5, 2015.
- [10] RIZZI, D.: *Tax Evasion Indices and Profiles*, Public Finance Review, Vol. 45, 2017.
- [11] HINES, R., J.: *How Serious Is the Problem of Base Erosion and Profit Shifting?* University of Michigan Law School, :<https://repository.law.umich.edu/articles/1379..>
- [12] ALM, J.: What motivates tax compliance? Journal of Economic Surveys, Vol 33, 2018.
- [13] BAZART, C.: *Fighting Income Tax Evasion - Positive Rewards*, Public Finance Review, Vol. 39, 2011.
- [14] OECD/G20: Inclusive Framework on BEPS: Progress Report July 2017-June 2018.
- [15] ZALAI, K.: *Finančno-ekonomická analýza podniku*, Sprint, ISBN 9788089710225, 2016.
- [16] CRIF: Stredné hodnoty, ISBN 978-80-971109-6-3 CRIF, Bratislava, 2018.
- [17] EU: NACE Rev. 2, Statistical classification of economic activities in the European Community, 2008.

Inovačné aktivity pre znižovanie potravinových strát¹

Radka KATANIKOVÁ - Zuzana KAPSDORFEROVÁ - Petronela ŠVIKRUHOVÁ - Pavol GRMAN*

Innovative activities to reduce food losses

Abstract

The article deals with a very important and actual topic. This topic is innovative activities to reduce food losses. The importance of this subject is underlined by the fact that in today's world there are 930 million people threatened by hunger and malnutrition. Food losses in developed countries can be reduced by introducing increasingly effective innovations, for example, in the area of food packaging, as described in this article. The article describes a way to reduce food losses through the use of innovations in the field of food packaging. We focused on describing smart and active packaging. We focused on the definitions, types and applications of innovative packaging. At the end of the article we present the development of innovations in the field of food packaging.

Keywords: food losses, innovation, packing materials, pack, reduction, consumer, economy

JEL Classification: Q1, Q130

Úvod

Úvodom tohto vedeckého článku si kladieme za cieľ priblížiť možnosti redukcie potravinových strát a to za pomoci inovatívnych obalov. Medzi ďalšie dielčie ciele patrí teoretické zhrnutie poznatkov týkajúcich sa témy potravinových strát. Našou prioritou je vysvetliť rozdiel medzi potravinovým odpadom a potravinovou stratou. Ďalej chceme poukázať na možnosti prevencie potravinových strát. V prehľadnej tabuľke chceme zobrazit' oblasti, v ktorých vznikajú potravinové straty a tiež možné príčiny týchto strát. Graficky chceme znázorniť prehľad inovácií, ktoré zvyšujú ekonomickú a sociálnu funkciu potravín. Ďalej chceme upozorniť na význam obalov v potravinárskom priemysle a tiež budeme odporúčať vhodné typy obalov pre rôzne typy potravín. Nasledovne popíšeme inovatívne balenia a zameriame sa konkrétne na dva typy, a to na aktívne a inteligentné balenia. V závere jadra práce popíšeme ekonomické a nákladové aspekty spojené s procesom balenia a s obalmi samotnými. V závere práce zhrnieme zistené poznatky a predovšetkým uvedieme prognózu vývoja v oblasti inovácií obalov.

Podpora eko-inovácií v podmienkach SR

Ministerstvo pôdohospodárstva a regionálneho rozvoja disponuje kompetenciami ako v oblasti poľnohospodárstva tak i v regionálnom rozvoji. V roku 2014 prebehla aktualizácia **Národnej stratégie regionálneho rozvoja SR do roku 2020**. Táto stratégia stanovuje ciele, ktoré sú v súlade so **zeleným rastom**. Víziou tejto stratégie je napríklad to, že Slovensko sa má stať krajinou s vysokou kvalitou života všetkých občanov. Ďalej sa uvádza, že každý región bude využívať svoje danosti **v prospech udržateľného hospodárskeho, sociálneho, environmentálne-**

¹ Vedecký článok bol napísaný v rámci projektu VEGA 1/0802/18 2018-020.

ho a územného rozvoja.“

Environmentálny rozmer zdôrazňuje i jedna z troch dôležitých oblastí, ktorá je známa ako **Udržiateľný rast**. Táto oblasť stanovuje podporovanie ekologickejšieho a konkurencieschopnejšieho hospodárstva, ktoré čo najefektívnejšie využíva zdroje. Podporovať hospodársku činnosť, ktorá nemá negatívny vplyv na životné prostredie, využíva nové technológie, druhotné suroviny a obnoviteľné zdroje – to je cieľom prioritizovanej oblasti, ktorá je v úplnom súlade s cieľmi, ktoré boli dané na úrovni EÚ v oblasti pre zeleného rastu a eko-inovácií. (SBA, 2018)

Podľa Eco-innovation observatory – projekt pod záštitou Európskej komisie pre životné prostredie a OECD Oslo manuálu (2005) „ekologické inovácie predstavujú zavedenie každého nového alebo významne zlepšeného produktu – výrobku alebo služby, procesu, organizačných zmien alebo nových marketingových metód, ktoré znižujú využívanie prírodných zdrojov, vrátane materiálov, energie, vody a pôdy a znižujú uvoľňovanie škodlivých látok v rámci celého životného cyklu.“ (ECO INNOVATION OBSERVATORY, 2018)

Okrem regionálneho rozvoja sa Ministerstvo pôdohospodárstva a regionálneho rozvoja venuje témam, ktoré súvisia s vidiekom a to konkrétne v oblastiach záujmu, ktorými sú: poľnohospodárstvo, rozvoj vidieka a iné. Pre všetky sféry záujmu bol vypracovaný **Program rozvoja vidieka na roky 2014 – 2020**. Medzi priority tohto dokumentu patrí: podpora prenosu znalostí a inovácií v poľnohospodárstve, lesníctve ako i vo vidieckych oblastiach. Ďalej sa zameriava na udržateľné obhospodarovanie lesa, podporu efektívnosti zdrojov, nízkouhlíkové a klíme odolné poľnohospodárstvo, lesníctvo a v neposlednom rade i na **potravinarstvo**. Na realizáciu podporných aktivít ministerstva je vytvorený **Integrovaný regionálny operačný program** s rozpočtom vyše 1,7 mld. EUR. (SBA, 2018)

Za závažný celosvetový problém, ktorý výrazne bráni dosiahnutiu hospodárskych, sociálnych a environmentálnych cieľov v oblasti rozvoja je považovaný potravinový odpad a straty vznikajúce pri výrobe, spracovaní, distribúcii a konzumácii potravín. Tento problém je možné riešiť skrze širokej a angažovanej spolupráce prebiehajúcej na rôznych úrovniach riadenia. A tiež prostredníctvom prepájania rôznych oblastí politiky. Nevyhnutnosťou je tiež aby boli do opatrení zapojené rôzne komunity a to predovšetkým občianska spoločnosť a podniky.

Vymedzenie pojmov

Vzhľadom k tomu, že problematika potravinových strát, odpadu a plytvania jedlom je veľmi obsiahla, považujeme za potrebné v úvode vysvetliť základné pojmy. Kladieme si teda za cieľ predložiť definície a vysvetliť rozdiely medzi pojmami akými sú napr.: potravinový odpad verzus potravinové straty, nadbytočné potraviny a tiež preskúmať význam činnosti, ktorá je označovaná ako plytvanie potravinami.

Potravinová strata

Podľa správy z dokumentu *Global Food Losses and Food Waste* predstavujú potravinové straty také straty, ktoré vznikajú a vo všeobecnosti sa vyskytujú najmä počas zberu, ako i po zbere, ďalej počas výrobného procesu, pri fázach spracovania a pri iných činnostiach, ktoré zabezpečujú potraviny pre ľudskú potrebu a spotrebu. Tieto straty sa častejšie než inde vyskytujú v rozvojových krajinách sveta a to najmä kvôli nedostatočnej infraštruktúre, nízkemu technologickému pokroku a tiež kvôli malým finančným investíciám do systému produkcie potravín. (FAO, 2012)

Potravinová strata (food loss) znamená úbytok množstva alebo nutričnej hodnoty potravín, ktoré sú určené k ľudskej spotrebe. K potravinovým stratám dochádza v prvotných štádiách potravinového reťazca. Častým činiteľom sú i prírodné katastrofy, ktoré dokážu úrodu znehodnotiť. Potravinové straty teda odkazujú na potraviny, ktoré pod vplyvom rôznych faktorov stratia na nutričnej kvalite, či na množstve (sušiny) a preto nemôžu byť skonzumované ľuďmi. (DESPOUDI, 2019)

Potravinový odpad

Potravinový odpad je oproti potravinovým stratám typický pre krajiny so stredným až vysokým

príjmom, v tomto prípade dochádza k vytváraniu potravinového odpadu predovšetkým na konci potravinového reťazca. (FAO, 2011)

Podľa GOLIANA (2016) presná definícia potravinového odpadu v podmienkach Slovenskej republiky neexistuje.

FAO definuje potravinový odpad ako masu potravín stratenú alebo znehodnotenú počas fázy potravinového reťazca – predaj potravín spotrebiteľovi (úroveň maloobchov). Tak sa stane potravinou, ktorá bola pôvodne určená pre ľudskú spotrebu, no dostala sa mimo tohto reťazca, odpadom a to i v tom prípade, že je ďalej použitá na nepotravinárske účely (krmivo, BIO energia a pod.). Tento prístup k potravinovému odpadu diferencuje „plánované“ a „neplánované“ nepotravinárske využitie potravín, ktoré sú započítané ako potravinový odpad.

Nadbytočné potraviny

Pojem nadbytočné potraviny odkazuje na neskazené, zdravotne nezávadné avšak už viac nepredajné potraviny. Nadbytočné potraviny sú potravinami, ktoré sú ešte stále využiteľné pre ľudskú spotrebu a tiež môžu byť darované pre humanitné organizácie. (NAGYOVÁ, 2012)

Plytvanie potravinami

GOLIAN (2017) uvádza, že v rámci Európy neexistuje jednotná definícia pre vymedzenie pojmu plytvanie potravinami. Vo všeobecnosti sa však pod plytvaním potravinami rozumie množstvo potravín vyradených z dodávateľského reťazca z ekonomického alebo estetického dôvodu, alebo tiež preto, že sa blíži koniec doby ich trvanlivosti. Golian upozorňuje na to, že takéto potraviny sú často ešte plne použiteľné a tak môžu byť určené na ľudskú spotrebu. Práve k plytvaniu dochádza vtedy ak sa neužijú a následne sú buď odstránené, čo vedie k negatívnym dopadom na životné prostredie, ďalej ku navýšovaniu ekonomických nákladov a tiež ku ušlému zisku pre príslušné podniky.

Potravinami sa plytvá v celom potravinovom a dodávateľskom reťazci. Plytvá sa od poľnohospodárskej prvovýroby až po finálnu spotrebu. Plytvanie potravinami má tiež širší rozmer a to najmä etický, sociálny a environmentálny.

Vzhľadom ku etickému rozmeru môžeme plytvanie potravinami považovať za určitý druh barbarstva, keďže podľa údajov FAO je až 930 miliónov ľudí ohrozených hladom a podvýživou.

V sociálnej rovine sa jedná najmä o to, že existujú priepastné rozdiely v sociálnom zabezpečení obyvateľstva sveta, a tak jedna skupina ľudí má potravín prebytok a tá druhá ich má nedostatok alebo má prístup len k menej kvalitným potravinovým zdrojom.

Environmentálny problém spočíva najmä v dopadoch na životné prostredie. Prevoz potravín zanecháva veľké uhlíkové stopy a to je len časť z komplexnosti tohto problému. Životné prostredie je kvôli plytvaniu ničené a čím ďalej tým viac zaťažované a to nielen emisiami ale tiež hlukom a ničením infraštruktúry.

Prevenca vzniku potravinového odpadu a strát

Preferovaným spôsobom, ako nakladať s odpadmi v podmienkach EÚ je **prevencia**. Už v roku 1975 bolo stanovené na základe Smernice o odpadoch, že je potrebné sa zamerať na vznik a zároveň znižovanie množstva produkovaného množstva odpadu. Prevencia odpadu je súčasťou odpadového hospodárstva a ako už bolo uvedené zároveň tiež najviac preferovaným spôsobom nakladania s odpadmi. Prevencia odpadu je jediné opatrenie, ktoré sa úplne zlučuje so zásadou trvalo udržateľného rozvoja. Prevencia odpadu je tiež jediná známa cesta k udržateľnému odpadovému hospodárstvu. Všetky ostatné spôsoby sú označované za málo dostatočné ba až nedostačujúce.

Prevencia je rovnako spätá ako s výrobcom tak i so spotrebiteľom, keďže vieme, že obe tieto skupiny majú vplyv na produkciu potravinového odpadu a strát. Pre výrobcov by mala stratégia prevencie odpadu a strát spočívať všeobecne v **racionálnejšom využívaní surovín, materiálov**

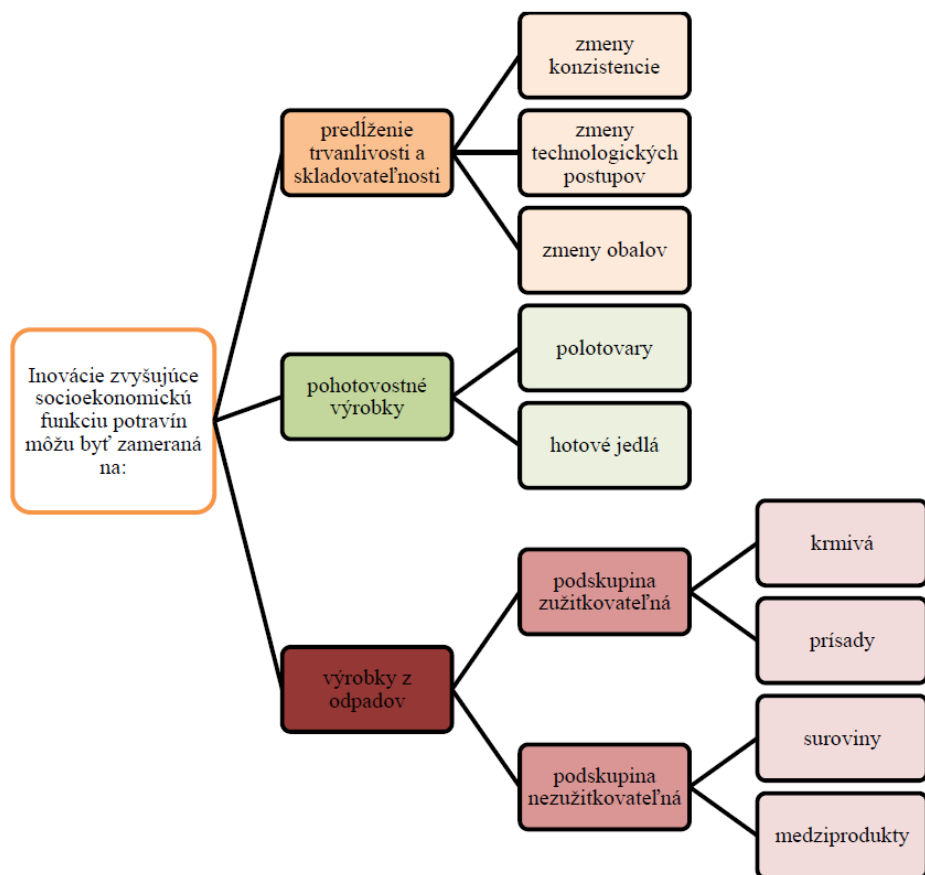
ako i energií. Cieľom všetkých snáh, inovácií a aktivít by malo byť znižovanie množstva vytvorených odpadov a strát pri výrobe a spracovaní. V súvislosti s prevenciou potravinových strát sa zavádzajú rôzne opatrenia ako napr.: **nízko odpadové a bezodpadové technológie.** (EURÓPSKY DVOR AUDITÓROV, 2016)

Tab. 1 Možné príčiny tvorby potravinových strát, odpadov a plytvania

Fáza potravinárskeho reťazca	Príklady možných príčin
Zber a ostatné práce v externom prostredí	- poškodenie strojmi - poškodenie nesprávnou technikou - neoptimálne načasovanie zberu
Skladovanie	- útoky škodcov - kontaminácie - nevhodné skladovacie podmienky
Primárne (čistenie, lúpanie, namáčanie, preosievanie, mletie) a sekundárne (varenie, smaženie, krájanie) spracovanie	- straty pri spracovaní (nižšie množstvo sušiny a nižšia kvalita) - vysokoodpadová/neefektívna technika
Označovanie, váženie a balenie	- nevhodné obaly - útoky škodcov
Preprava	- nevhodná teplota - príliš dlhá cesta/dlhé vzdialenosti
Odbyt/Spotreba	- ľudia kupujú viac než potrebujú - zlé skladovanie - zlá technologická úprava - prekročenie dátumu spotreby/minimálnej trvanlivosti

Zdroj: CENTRUM ROZVOJA ZNALOSTÍ O POTRAVINÁCH

Obr. 1 Inovácie zvyšujúce socioekonomickú funkciu potravín

môžu mať za následok jednak zníženie jeho kvality a jednak môžu tieto činnosti viesť ku potravinovým stratám. Na základe grafu číslo môžeme vidieť, že jednou z možností ako eliminovať potravinové straty je vyberať, používať a inovovať obaly do ktorých sú balené potraviny.

Obal plní dôležité úlohy: zachováva pôvodnú kvalitu, predlžuje trvanlivosť, zabraňuje mikrobiologickým a fyzicko-chemickým zmenám, zabezpečuje hygienu pri manipulácii s potravinami, chráni pred kontamináciou mikroorganizmami alebo škodcami, pomáha, aby si potravina zachovala formu, tvar, textúru, nestratila arómu a tiež reguluje obsah vody v potravine. Vhodné obaly predlžujú trvanlivosť alebo dokonca zlepšujú niektoré vlastnosti potravín napr. mliečne výrobky v nepriehľadných obaloch znamenajú menšiu stratu riboflavínu – vitamínu citlivého na svetlo.

Obaly delíme na SPOTREBITEĽSKÉ, SKUPINOVÉ a PREPRAVNÉ:

SPOTREBITEĽSKÝ obal je určený na ochranu tovaru pre spotrebiteľa.

SKUPINOVÝ obal je určený na to, aby tvoril v mieste nákupu skupinu určitého počtu tovaru.

PREPRAVNÝ obal je určený na uľahčenie manipulácie a prepravy tovaru.

Ďalej rozlišujeme:

Opakovane použiteľný obal takýto obal je určený na vykonanie najmenej dvoch obehov počas svojej životnosti na rovnaký účel.

Zálohovaným obalom je obal, za ktorý sa pri predaji účtuje peňažná čiastka viazaná na samotný obal a jej účelom je vrátenie použitého obalu.

Obalový materiál nesmie obsahovať škodlivé látky, ktoré by mohli reagovať s výrobkom.

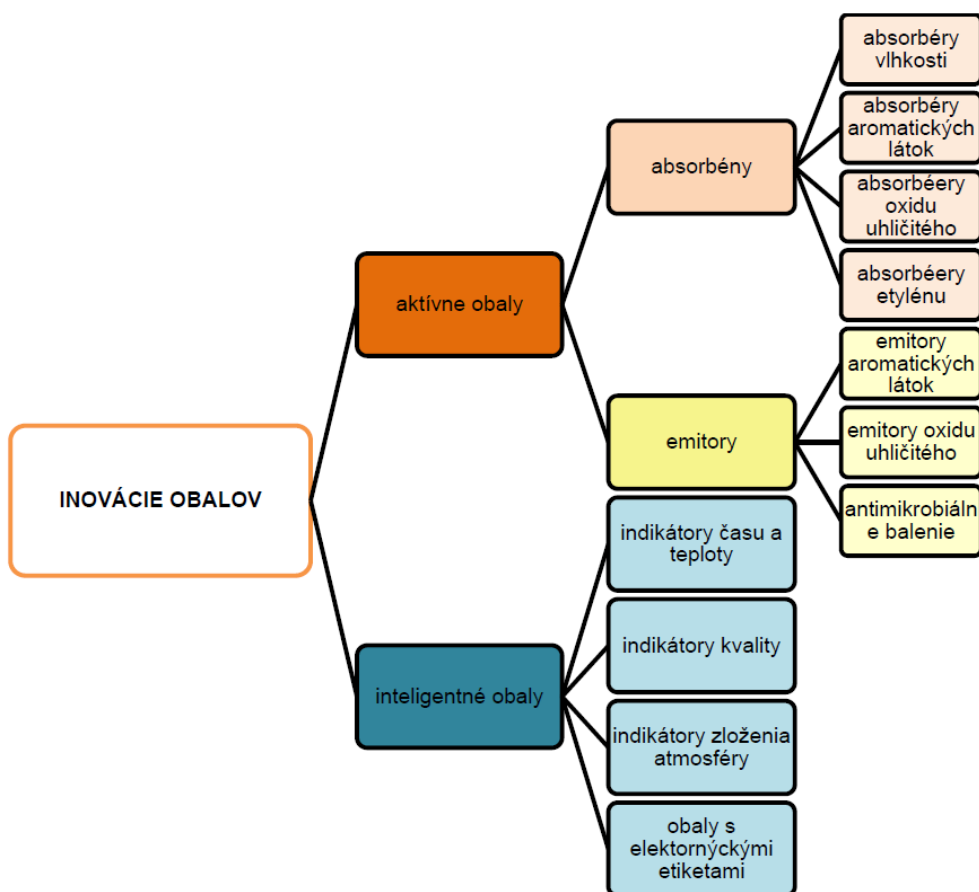
K uvoľňovaniu zložiek obalového materiálu do potravín môže dochádzať v dôsledku migrácie alebo korózie obalového materiálu. Základným kritériom pri výbere obalov a materiálov z nich je bezpečnosť. Ďalej je dôležité sústrediť sa na platné predpisy a dohody. Treba prihliadať na Zákon o potravinách, vyhlášky štátnych orgánov, hygienické predpisy, prepravné poriadky, predpisy o BOZP a ďalšie. (HOVORME O JEDLE)

Tab. 2 Odporúčané obaly

Potraviny obsahujúce väčšie množstvo vody	Potraviny s nízkym obsahom vody	Nápoje a tekutiny
Obal: - musí zabrániť nadmernému vysychaniu potravín, - nesmie prepúšťať vodnú paru, - musí byť vodotesný, - musí zabrániť kontaminácii potravín.	Obal: - nesmie prepúšťať vodnú paru, pretože tento tovar je veľmi citlivý na zvýšené množstvo vody alebo vodných pár – môže dôjsť k zmene konzistencie a následne k potravinovým stratám.	Obal: - musí byť vodotesný, - musí byť odolný voči chladniarskym a pasterizačným teplotám, - mal by byť odolný proti pretlaku – pri nápojoch sytených oxidom uhličitým.
Tuky, jedlé oleje a potraviny s prevažným podielom tuku	Čerstvé ovocie a zelenina	Pre potraviny s vysokým obsahom aromatických látok
Obal: - nesmie prepúšťať vodnú paru, kyslík, svetlo, tuk - musí chrániť produkty pre infekciou mikroorganizmami a to tak, že obal musí prilnúť k povrchu výrobku.	Obal: - je potrebné, aby obaly oplývali určitou mierou priepustnosti kyslíka, oxidu uhličitého, vody a vodných pár.	Obal: - nesmie prepúšťať aromatické látky, vodnú paru, tuky. - v ojedinelých prípadoch by nemal obal prepúšťať ani svetlo a kyslík. - pri káve sa odporúča, aby sa volili obaly, ktoré neprepúšťajú éterické oleje, oxid uhličitý, ale zároveň umožňujú prchanie nepríjemne zapáchajúcich látok.

Zdroj: Lacková 2017

Obr. 2 Inovácie obalov

Podľa Nariadenia č. 450/2009 z 29. mája 2009 o aktívnych a inteligentných materiáloch a predmetoch, ktoré môžu prichádzať do styku s potravinami, sú „aktívne materiály a predmety“ definované ako také materiály a predmety, ktoré majú predĺžiť životnosť alebo zachovať, či vylepšiť stav balených potravín. Sú zámerne navrhnuté tak, aby obsahovali zložky, ktoré uvoľňujú prípadne absorbujú látky do alebo z balených potravín alebo prostredia obklopujúceho potraviny. Medzi aktívne obaly patria absorbéry a emitory.

Absorbéry obsahujú látky, ktoré absorbujú a odstraňujú rôzne látky z prostredia vnútri obalu. V závislosti od typu výrobku sa môžu týkať: absorpcie kyslíka, etylénu, oxidu uhličitého, vlhkosti, alebo nepriaznivých vôní. Takéto obaly priaznivo ovplyvňujú senzorické vlastnosti potravín a ich trvanlivosť.

Emitory uvoľňujú látky prospešné pre kvalitu potravín. Tieto látky migrujú nad povrchom výrobku alebo priamo do potravín. Ich účelom je ochrana proti mikrobiálnej nákaze.

Najviac sa v oblasti využívania aktívnych obalov potravín uplatňujú kyslíkové absorbéry, avšak na svetovom trhu existuje veľa druhov aktívnych obalov, ktoré dokážu absorbovať kyslík z okolia výrobku. Do tejto skupiny patria napr.: „Ageless“, „FreshPax“, organický film „Longlife“, laminát „Bioka Oxygén Film“, vrečko „Bioka Oxygén Absorbér“ a i. (LACKOVÁ, 2017)

Inteligentné balenia

Podľa Nariadenia (ES) č. 450/2009 „inteligentné materiály a predmety“ sú také materiály a predmety, ktoré monitorujú stav balených potravín alebo prostredia obklopujúceho potraviny. Poskytujú

užívateľom informácie o podmienkach skladovania potravín a nemali by do potravín uvoľňovať svoje zložky. Inteligentné systémy môžu byť umiestnené na vonkajšom povrchu obalu a môžu byť od potravín oddelené funkčnou bariérou, ktorá slúži ako bariéra medzi potravinami a materiálmi alebo predmetmi, ktoré by s nimi mohli prísť do kontaktu, a tým bráni prechodu látok do potravín.

V oblasti eliminácie potravinových strát najlepšie poslúži indikátor kvality, keďže umožňuje sledovať podmienky, za akých boli potraviny skladované, dopravované, predávané ale i skladované u spotrebiteľa doma. Tieto obaly pomáhajú eliminovať potravinové straty, keďže upozorňujú na zmenu kvality výrobku, čo slúži ako výstraha a poučenie za účelom znižovania potravinových strát a odpadov. Podstatnou súčasťou indikátora je látka, ktorá v prítomnosti metabolitov mení farbu. Celá myšlienka stojí na reakcii aktívnej látky s prchavým metabolitmi uvoľnenými pri procese starnutia balených výrobkov, jedná sa napr. o: oxid uhličitý, amoniak, sírovodík a pod.

Indikátor „Ripe Sense“ funguje na princípe detekcie aromatických zlúčenín vylúčených zrelým ovocím, etiketa takto mení svoju farbu od červenej cez oranžovú až po žltú. (LACKOVÁ, 2017)

Obr. 3 Indikátor „Ripe Sense“

Zdroj: REWRI 2019

Ekonomika balenia

Podľa odborníkov by mali obaly prispievať k eliminácii potravinových strát a odpadov. Pod pojmom balenie rozumieme operácie, pri ktorých sa potravina dávkuje (meria, váži) a plní do obalov, ďalej všetky operácie súvisiace s prípravou a použitím obalov (umývanie, uzatváranie, značkovanie, etiketovanie a pod.).

Do procesu balenia sa zahrňujú tiež operácie súvisiace s ďalšou manipuláciou s obalmi (skupinové balenie spotrebiteľských obalov do obalov prepravných, odsun do skladov, a i.). Podiel týchto operácií na celkovom výrobnom procese (vyjadrený spotrebou času na jednotku výrobku) je napr. pri samotnej potravinárskej výrobe zásadný. V priemere sa pohybuje okolo 50%, často však presahuje aj 80% napr. pri výrobe nápojov a pod. Pomer času potrebného na balenie k celkovému výrobnému času závisí najmä od:

- druhu výrobku
- použitej technológie
- druhu a veľkosti použitého obalu. (LACKOVÁ, 2011)

Náklady na balenie

Medzi náklady na balenie patrí: mzda, cena obalového materiálu, spotreba energie a i. Všeobecne v celosvetovom meradle možno predpokladať, že hodnota obalu tvorí okolo 10% hodnoty tovaru, pričom pri potravinárskych výrobkoch je podiel nákladov na balenie ešte o niečo vyšší.

Keďže náklady na balenie sú pri výrobe potravín pomerne vysoké, je potrebné, aby balenie bolo čo najefektívnejšie. Cieľom je aby bola spotreba obalového materiálu minimálna a súčasne treba voliť optimálny kompromis medzi ochrannými vlastnosťami a jeho cenou.

Efektívnym spôsobom ako eliminovať náklady na balenie je využívanie vratných obalov, ktoré aj napriek vyšším nákladom na manipuláciu často umožňujú lacnejšie balenie najmä pri použití sklenených vratných fliaš pri balení mlieka, piva a nealkoholických nápojov. Problematickou oblasťou je ekonomická výhodnosť zavádzania vratných obalov z plastu. Dôvodom sú vyššie nároky na kontrolu čistoty obalov.

Náklady na balenie a obaly sú značne ovplyvnené aj veľkosťou obalov, keďže najvyššie náklady sú dosahované pri malých dávkach balenia, jedná sa napr. o jednorporciové výrobky. Je dôležité poznamenať, že so zvyšujúcim sa množstvom výrobku v obale sa podiel ceny obalu na cene výrobku znižuje.

Keďže cena za prepravu tovaru veľmi závisí od prepravovanej hmotnosti a vzdialenosti, hmotnosť obalu bude ďalším dôležitým faktorom pri hodnotení ekonomiky balenia. Hmotnosť obalu závisí od použitého materiálu. Otázka hmotnosti závisí tiež od konštrukcie a tvaru obalu, ako i s možnosťami uloženia tovaru v obale.

Pre znižovanie nákladov na prepravu má význam unifikácia obalov, pri ktorej sa vychádza z rozmerov medzinárodnej normalizovanej palety, ktorým sa prispôsobujú prepravné obaly. Unifikáciou sa znižuje počet rozmerových a typových variácií a časové straty vo výrobe.

Z ekonomického hľadiska je dôležité zamerať sa na maximálne využitie priestoru spotrebiteľských a prepravných obalov, prepravných prostriedkov a skladovacích priestorov. Na najlepšie využitie úložného priestoru sú najvýhodnejšie obaly pravouhlých tvarov, pri ktorých je využitie priestoru 100%.

Ekonomika balenia je tiež ovplyvnená technologickou úrovňou baliaceho zariadenia. Najnižšie náklady sú dosahované v prípade využitia vysokomechanizovaných a automatizovaných zariadení s vysokým výkonom. I z tohto dôvodu je vo väčšine prevádzok rentabilné vynaložiť investície na výkonnú a spoľahlivú baliacu linku, ktorá pracuje s maximálnou úsporou drahých obalových materiálov. (LACKOVÁ, 2010)

Záver

Medzi prednosti používania a zavádzania inovácií v oblasti balenia potravín, či už sa jedná o inteligentné alebo aktívne obaly, patrí tá výhoda, že takéto obaly napomáhajú pri znižovaní potravinových strát a odpadov a to za pomoci dosiahnutia vyššej bezpečnosti potravín a tiež skrze usmerňovania výrobcov, spracovateľov a spotrebiteľov v dodávateľskom reťazci potravín.

Inovatívne spôsoby balenia napomáhajú pri zabezpečovaní kvality potravín a tiež dopomáhajú získavať a sprostredkovať informácie o potravinách (napr.: krajina pôvodu, mesiac zberu plodiny, alergény, zloženie potravín a i.). Tieto inovatívne obalové metódy majú široký prínos prierezovo od prvovýrobcov a producentov, cez spracovateľov až po zákazníkov a spotrebiteľov, nevynímajúc značný potenciál i pre marketingový rozvoj v snahe diferenciacie značiek na trhu.

Budúci vývoj

Eliminovať potravinové straty – to je úlohou nielen podnikateľov ale spoločnosti ako takej. Za týmto účelom sa predpokladá, že bude dochádzať k zlepšovaniu systémov, ktoré využívajú nanotechnológie, elektronickú tlač a fotoniku, čo povedie k využívaniu lacnejších materiálov s vysokou

kapacitou detekcie a zaznamenávania zmien na potravinách.

Inteligentné obaly sa v najbližšej dobe začnú využívať okrem kontrolnej činnosti, tiež na spustenie požadovanej funkcie aktívnych mechanizmov v prípade potreby uvoľnenia účinnej látky. Integrácia viacerých funkcií v rámci jedného obalu a vývoj nových funkcií a systémov, to sú vyhliadky do budúcnosti o ktoré sa pokúšajú výrobcovia v oblasti eliminácie potravinových strát. Vedci očakávajú od najpokročilejších obalových systémov, schopnosť oznámiť prítomnosť potenciálnych alergénov, upozorniť na ohrozenia súvisiace s požitím stravy, či upovedomenie a upozornenie na prípadné chyby a ich prevenciu.

Internet of Everything bude mať svoj značný dosah i na vývoj obalov, čo bude mať za následok mnoho dopadov, bude sa jednať napr. o: aplikáciu pokročilých systémov riadenia bezpečnosti potravín (napr. HACCP), ktorý bude schopný monitorovať znehodnotenie potravín, potravinové straty a odpady, ďalej bude môcť identifikovať potenciálne riziká a tiež zaistiť vykonávanie analýzy biohazardu a bude schopný odporúčať kontroly, stanovovať kritické limity a vhodné opatrenia v prípade odchýlky od normálu. (CERQUEIRA)

Literatúra

- [1] CENTRUM ROZVOJA ZNALOSTÍ O POTRAVINÁCH. Plytvanie potravinami. [online]. [cit. 2019-11-5]. Dostupné na: <<http://www.opotravinach.sk/sciences/view/PLYTVANIE%20potravinami>>.
- [2] CERQUEIRA, M. – NURMI, M. – GREGOR-SVETEC, D. Inteligentné obaly. [online]. [cit. 2019-11-3]. Dostupné na: <http://www.actinpak.eu/wp-content/uploads/2018/06/Intelligent_packaging_Slovakia.pdf>.
- [3] DESPOUDI, S. 2019. Optimized food supply chains to reduce food losses. [online]. [cit. 2019-11-1]. Dostupné na: <<https://www.sciencedirect.com/topics/agricultural-and-biological-sciences/food-loss>>.
- [4] ECO INNOVATION OBSERVATORY. 2018. About us. [online]. [cit. 2019-11-2]. Dostupné na: <<https://www.eco-innovation.eu/index.php/about-us>>.
- [5] EURÓPSKY DVOR AUDITÓROV. 2016. Boj proti plytvaniu potravinami: príležitosť pre EÚ zlepšiť efektívnosť využívania zdrojov v potravinovom dodávateľskom reťazci. [online]. [cit. 2019-11-2]. Dostupné na: <<https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/foodwaste-34-2016/sk/>>.
- [6] FAO. 2011. Global food losses and food waste. [online]. [cit. 2019-11-1]. Dostupné na: <<http://www.fao.org/3/mb060e/mb060e00.htm>>.
- [7] FAO. 2012. Global food losses and food waste. [online]. [cit. 2019-11-]. Dostupné na: <<http://www.fao.org/3/mb060e/mb060e00.htm>>.
- [8] GOLIAN, J. – ČAPLA, J., – ZAJAC, P. BIELEJ, Ľ. 2016. Legislatíva a kontrola potravín. 2. vyd. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre. 146 s. ISBN 978-80-552-1595-2.
- [9] GOLIAN, J. 2017. Potraviny a spotrebiteľ. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre. 104 s. ISBN 978-80-552-1767-3.
- [10] HOVORME O JEDLE. OBALY. [online]. [cit. 2019-11-2]. Dostupné na: <http://www.opotravinach.sk/app/webroot/files/talk_files/3_Obaly.pdf>.
- [11] LACKOVÁ, A. – KARKALÍKOVÁ, M. 2010. Tovaroznalectvo potravinárskeho tovaru. 2. vyd. Bratislava: Ekonóm. 192 s. ISBN 978-80-22523-17-2.
- [12] LACKOVÁ, A. 2011. Systémy bezpečnosti potravín. In: Zborník vedeckých štátí Obchodnej fakulty, Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-22533-26-3.
- [13] LACKOVÁ, A. et. al. 2017. Tovaroznalectvo. Bratislava: Sprint 2 s.r.o. 341 s. ISBN 978-80-89710-33-1.
- [14] NAGYOVÁ, Ľ et al. 2012. Súčasný tendencie vo výrobe a odbyte vybraných poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkov v SR. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre. 120 s. ISBN 978-80-552-0920-3.
- [15] Nariadenie Komisie (ES) č. 450/2009 z 29. mája 2009 o aktívnych a inteligentných materiá-

loch a predmetoch, ktoré majú prísť do styku s potravinami.

- [16] REWRI, R. 2019. Label to sense ripening of fruits. [online]. [cit. 2019-11-2]. Dostupné na: <<https://www.packagingconnections.com/news/label-sense-ripening-fruits.htm>>.
- [17] SBA. 2018. Štúdia rodinného podnikania na Slovensku: *Analýza využívania eko-inovácií a obehovej ekonomiky v prostredí MSP*. [online]. [cit. 2019-11-1]. Dostupné na: <http://www.sbagency.sk/sites/default/files/7_analyza_vyuzivania_eko-inovacii_a_prvkov_obehovej_ekonomiky_v_prostredi_msp.pdf>.

Vybrané inovatívne technológie v rámci e-Government

Vladimír KOVÁČIK*

Selected innovative technologies within e-Government

Abstract

The dynamics of the development of information and communication technologies are forcing public authorities to respond to these new trends by introducing innovative technologies into their IT infrastructure. Innovative technologies are being introduced in particular in the context of the process of electronic interaction between public administrations as service providers and citizens and businesses as users of these services, known as e-Government. The aim of this paper is to introduce selected innovative technologies that have a great potential to be key elements of a modern public sector e-services infrastructure, with the aim of providing faster, more accessible and more reliable services to users, with regard of saving public spending and efficient management of public resources.

Keywords: *innovative technologies, e-Government, public administration, information and communication technologies, public services, NFC technology, cloud computing*

JEL Classification: H11, O30

Úvod

Proces informatizácie je v súčasnej rýchlo rozvíjajúcej sa dobe informačno-komunikačných technológií (IKT) nevyhnutnou súčasťou optimalizácie služieb vo verejnej správe. Práve rýchly rozvoj informačných technológií, zreteľný najmä v posledných niekoľkých rokoch, vytvoril priaznivé podmienky na zlepšenie všetkých aspektov ľudskej činnosti. Je to práve dynamika rozvoja IKT, ktorá je kľúčovým parametrom pre posudzovanie úspešnosti implementácie tých nových riešení do poskytovania služieb vo verejnej správe, ktoré aktuálna doba ponúka. Dynamika rozvoja IKT zároveň núti subjekty verejnej správy k zmene myslenia a doterajšieho prístupu k poskytovaniu verejných služieb. Verejný sektor je historicky známy tým, že oproti súkromnému sektoru bol menej flexibilnejší čo sa týka včasného zavádzania inovatívnych riešení do poskytovania svojich služieb. Jedným z hlavných dôvodov sa javí skutočnosť, že oproti súkromnému sektoru nepociťuje až taký konkurenčný tlak od iných subjektov, nakoľko prevažná väčšina služieb verejného sektora sa poskytuje výhradne orgánmi verejnej moci bez možnosti dodávať tieto služby alternatívnym spôsobom cez inštitúcie súkromného podnikateľského sektora; zároveň sú limitujúcim faktorom aj prísne pravidlá obstarávania štátnych zákaziek. Napriek uvedenej skutočnosti sa ale v poslednej dobe neustále dostávajú do popredia kroky predstaviteľov verejnej moci, ktoré smerujú k skvalitňovaniu služieb občanom. Je to pri dnešnom tempe rozvoja IKT na jednej strane nevyhnutnosťou, na druhej strane je to aj veľmi účinný politický marketing pre predstaviteľov verejnej (vládnej) moci, keď dokážu ľuďom priniesť riešenia, ktoré im uľahčia život, ušetria čas a náklady a odbúrajú časť byrokracie na úradoch.

* PhDr. Vladimír Kováčik, PhD., Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovenská republika, e-mail: vladimir.kovacik@ucm.sk

Proces elektronickej interakcie medzi verejnou správou ako poskytovateľom služieb a užívateľmi týchto služieb, pri ktorých sa využívajú IKT, sa nazýva e-Government. Hlavným cieľom e-Government je poskytovať svoje služby elektronicke, rýchlejšie, dostupnejšie, lacnejšie a spoľahlivejšie. Ide teda primárne o zvyšovanie účasti moderných elektronických technológií na procesoch verejnej správy s cieľom odbúrať nadbytočnú byrokráciu.

Tak ako v iných sférach elektronickej komunikácie medzi ľuďmi alebo inštitúciami, rovnako aj v rámci e-Government je nevyhnutné zavádzať také riešenia a opatrenia, ktoré sa zameriavajú na zefektívňovanie jednotlivých procesov a implementovanie nových dostupných technológií. Práve inovatívne technológie sú katalyzátorom premien v modernej, vedomostnej spoločnosti.

Fungovanie modernej spoločnosti do veľkej miery závisí od internetu a rozvoja v oblasti IKT. Vývoj v oblasti IKT a jeho vplyv na život ľudí v dnešnej dobe prišiel do takého štádia, že virtuálny svet sa stal neoddeliteľnou súčasťou každodenného života veľkej časti populácie a stal sa z neho akýsi „paralelný vesmír“. Základnou je jednotkou v tomto virtuálnom svete je informácia. Informácia môže mať mnoho podôb a môže byť použitá v rôznych kontextoch. Táto skutočnosť podnietila mnoho rôznych, zdanlivo konkurenčných technológií a modelov komunikácie, ktoré našli konkrétne oblasti využitia a prenosu informácií.

Problematickou rozvoja a zavádzania nových IKT do jednotlivých procesov v rámci e-Government sa zaoberá množstvo vedeckých a odborných publikácií, ako napr. Prins (2001/14), Grünlund (2002/7), Alabau (2002/1), Shahin (2002/16), Moon (2002/11), Yildiz (2007/17) alebo Cappanelli (2013/3). Zatiaľ čo množstvo článkov navrhuje opatrenia zamerané na zlepšenie existujúcich procesov a zavádzanie nových procesov založené na paradigmách zavedených modernými komunikačnými technológiami, iné zameriavajú svoje úsilie na problémy typické pre prostredia, v ktorých dochádza k rýchlemu zavádzaniu nových technológií bez všeobecného plánu. Predmetom ďalších odborných a vedeckých článkov je otázka bezpečnosti a možných úskalí súvisiacich s vývojom problematiky e-Government. Na jednej strane sa jedná o inherentnú nezlučiteľnosť medzi bezpečnostným hľadiskom prostredia e-Government a vnímaním e-Government postaveného na pôvodných základných zásadách fenoménu otvoreného vládnutia, transparentnosti, rýchleho a ľahkého prístupu k vládnym informáciám a právam ľudí na informácie (Doty & Erdelez, 2002/5; Halchin, 2004/8; Hernon, 1998/9). Na druhej strane niektorí autori kriticky upozorňujú na niekoľko možných úskalí fenoménu e-Government, keď napríklad Jaeger (2002/10) zdôraznil, že rozsiahla spolupráca a zdieľanie informácií medzi inštitúciami môže ohroziť niektoré ústavné princípy, ako je napríklad oddelenie právomocí, rozdelenie a rovnováha právomocí medzi federálnymi, štátnymi a miestnymi vládami.

1 NFC technológia

Každá vláda predstavuje komplexný systém, zložený z niekoľkých hierarchicky usporiadaných orgánov, ktoré komunikujú medzi sebou a s ostatnými subjektmi - občanmi, súkromnými organizáciami, spoločnosťami, zahraničnými inštitúciami atď. Tento systém predstavuje vhodnú platformu pre implementáciu inovatívnych technológií. Úspech v oblasti e-Government do veľkej miery závisí od flexibility organizácií verejnej správy reagovať na nové trendy v oblasti technológií a zosúladiť poskytované služby s požiadavkami a potrebami užívateľov týchto služieb.

Jednou z inovatívnych technológií, ktorá v sebe nesie potenciál zlepšovať existujúce, tradičné procesy vo verejnej správe je technológia „*Near Field Communication*“ (NFC), čo vo voľnom preklade znamená „komunikácia na krátke vzdialenosti“. Zjednodušene povedené, jedná sa o bezdrôtový prenos dát z jedného zariadenia na druhé pomocou elektromagnetického vlnenia s využitím vlastnej energie prenosových zariadení a špecifických prenosových frekvencií. NFC predstavuje ľahko použiteľný spôsob priameho zdieľania a komunikácie medzi zariadeniami alebo značkami, ktoré je možné použiť takmer kdekoľvek (Ebner a Maierhuber, 2013/6).

Využitie technológie NFC v dnešnom svete je rôznorodé. Okrem párovania zariadení sa NFC dnes využíva aj v mobilných telefónoch, tabletoch, smart zariadeniach, v tlačiarňach, identifikač-

ných kartách či rôznych lístkoch využívajúcich QR kódy, no jeho najväčší potenciál využitia sa javí v bezkontaktných platbách. Technológia NFC je veľmi flexibilná, pretože smartfóny môžu podporovať ľubovoľný počet rôznych aplikácií a sú škálovateľné z hľadiska siete (Ondrus a Pigneur, 2007/13). Jedným jednoduchým príkladom použitia technológie NFC je umožniť zariadeniu automatické pripojenie k sieti Wi-Fi alebo spárovanie s iným zariadením pomocou rozhrania Bluetooth. Všetky nastavenia pripojenia sa konfigurujú automaticky jednoduchým ťuknutím na značku alebo iné zariadenie podporujúce NFC. To poskytuje používateľom to najlepšie z oboch svetov - rýchle a ľahké pripojenie cez NFC a iné technológie zase poskytujú vyššiu rýchlosť a dosah.

Pri posudzovaní výhod NFC v elektronickej verejnej správe je zrejmé, že akýkoľvek proces využívajúci NFC by vzhľadom k charakteru dĺžky prenosu dát zostal v oblasti fyzických interakcií. Existuje však potenciál na zlepšenie iného rozmeru nahradením niektorých papierových dokumentov virtuálnymi verziami uloženými v mobilných telefónoch s NFC autorizáciou od občanov – užívateľov.

To najlepšie, čo technológia NFC môže ponúknuť, je poskytnúť určitú úroveň virtualizácie a zjednodušenia určitých procesov, ktoré musia občania vykonávať osobne. Používanie tejto technológie by prinieslo so sebou pre občanov aj isté úskalia. Hlavným problémom by bola potreba vzdelávať občanov o metódach používania NFC a zohľadniť tých, ktorí nevlastnia zariadenia s podporou NFC. Podobne ako v prípade osvedčených postupov v oblasti softvérového inžinierstva by sa model e-Government založený na technológii NFC musel integrovať do existujúceho prostredia a využívať ďalšie technológie a prístupy, aby umožnil hladké používanie poskytovaných služieb. Niektoré technológie, ktoré by mohli byť doplnené alebo nahradené technológiou NFC v určitých prípadoch, sú QR kódy, Bluetooth, Wi-Fi, informačné obrazovky s dotykovou obrazovkou atď. V nasledovných častiach príspevku sa bližšie pozrieme na niektoré možnosti využívania NFC technológie v rámci verejných inštitúcií.

1.1 Poskytovanie bezdrôtového prístupu k sieti s automatickým pripojením

Inteligentné prostredie podporujúce NFC poskytované zo strany vládnych inštitúcií pre občanov by bolo založené na transfere informácií od občanov smerom k vláde a naopak. Pasívne body NFC sú vhodné iba ako spúšťače akcií, pretože môžu obsahovať iba malé množstvo údajov. Aktívne body môžu byť pripojené k sieti a poskytovať digitálny obsah, čo umožňuje prenos ľubovoľného množstva údajov, ale vzhľadom k nízkej rýchlosti a malému dosahu sú nevhodné pre takéto úlohy. Vládne inštitúcie by mali poskytovať vo svojich priestoroch bezplatný bezdrôtový prístup na internet všetkým občanom. Občania by sa potom mohli pomocou svojich zariadení s pripojením na internet pripojiť k bezdrôtovej sieti pred vykonaním akýchkoľvek potrebných úkonov. V opačnom prípade bude používanie bodov NFC, ktoré závisia od internetového pripojenia, pre občanov znamenať ďalšie výdavky, čo by mohlo komplikovať akceptovanie používania tejto novej technológie. Proces pripojenia k bezdrôtovej sieti by bolo možné zrýchliť pomocou vytvorenia špeciálnych elektronických označení pripojenia na NFC. Užívateľ sa potom môže pomocou aktivovania vytvorenej značky na svojom zariadení okamžite pripojiť na sieť.

1.2 Aplikácie v rámci e-Government

Existencia špecializovanej a unifikovanej mobilnej aplikácie pre všetky typy zariadení by výrazne zjednodušila používanie technológie NFC a jej interakcií. Rôzne zariadenia totižto môžu pri kontakte s niektorými značkami NFC reagovať odlišne alebo vôbec nereagovať. Takáto aplikácia by mohla najskôr obsahovať základnú sadu funkcií súvisiacich s NFC, na ktoré by sa neskôr po zavedení viacerých interakcií založených na NFC v inštitúciách verejnej správy mohli pridať ďalšie funkcie. Táto aplikácia by tiež mohla poskytovať informácie a poskytovať funkcie založené na existujúcich online službách elektronickej verejnej správy. Na tejto báze by potom po integrovaní iných služieb verejnej správy mohli byť vytvárané ďalšie aplikácie, ktoré by občania mohli v rámci svojich potrieb využívať.

1.3 Plánovanie návštev úradov

Niektoré vládne služby vyžadujú, aby občania naplánovali svoju návštevu vopred, čo si často vyžaduje dve cesty do vládnej inštitúcie. Plánovanie vopred je často možné vykonať cez internet. V prípade služieb, ktoré majú tendenciu byť preťažené, sa implementujú systémy vydávania poradových lístkov. V prvom prípade nie je veľa výhod pri používaní technológie NFC. Používatelia budú pravdepodobne používať internet na naplánovanie svojej návštevy namiesto osobného príchodu. Ak má navyše užívateľ mobilnú aplikáciu e-Government, môže sa tento proces skrátiť jednoduchým stlačením tlačidla. Aplikácia môže vykonávať plánovanie automaticky a stiahnuť virtuálny poradový lístok. Ak by jeho mobilné zariadenie bolo schopné podporovať technológiu NFC, občan by mal hneď niekoľko možností. Značka NFC sa môže umiestniť blízko vstupu do inštitúcie alebo blízko útvaru, kde sa občan potrebuje dostať za účelom vybavenia svojej požiadavky. Občan s virtuálnym poradovým lístkom vo svojom zariadení sa môže dotknúť tejto značky, čím sa označí za „prítomného“ v systéme. Zamestnanci inštitúcie tým pádom o jeho prítomnosti už vedia a môžu zavolať ihneď ako sa uvoľní, pravdepodobne ešte pred plánovaným časom. Čítačka NFC dokáže prečítať virtuálny lístok zo zariadenia občana, prípadne by sa mohli informácie o lístkoch zobrazovať vo forme QR kódu.

1.4 Narábanie s formulármi

Väčšina interakcií medzi občanmi a vládou je založená na predkladaní a prijímaní rôznych dokumentov. Často ide o formuláre, ktoré občania musia vyplniť určitými informáciami. Aj keď už v niektorých prípadoch existujú online metódy predkladania, zvyčajne sa predkladania týchto formulárov vykonávajú osobne. V takýchto prípadoch NFC v spolupráci s ďalšími technológiami môžu pomôcť k zefektívneniu existujúcich procesov. Pri narábaní s papierovými formulármi existujú tri kroky - získanie, vyplnenie a odoslanie formulára. Pomocou NFC technológie je možné uľahčiť prvé dva z týchto krokov. Dokumenty je možné získať digitálne a tento proces je možné aplikovať pomocou NFC a ďalších technológií. Sieť značiek NFC sa môže nachádzať na viditeľnom mieste v rámci vládnej inštitúcie, kde by každá značka zodpovedala určitému typu dokumentu. Keď sa občan dotkne značky, zodpovedajúci dokument sa stiahne do telefónu. Čo sa týka vyplňovania dokumentov, mobilná aplikácia e-Government by mohla byť v tomto prípade veľkým prínosom. Aplikácia by mohla užívateľovi umožniť vloženie a uloženie niektorých jeho osobných údajov, ako je meno, rodné číslo, dátum narodenia, miesto bydliska, atď. Po získaní dokumentu potom aplikácia rozpozná všetky štandardné polia vo formulári a automaticky ich vyplní. Občan by potom musel vyplniť iba chýbajúce polia a polia ako „podpis“, ktoré je potrebné vyplniť manuálne. Aplikácia by tiež mohla poskytovať túto funkciu nezávisle od spôsobu získania. Posledným krokom väčšiny interakcií s vládou inštitúciou je predloženie dokumentu. NFC môže pomôcť, keď sa musí podanie vykonať osobne, ale údaje vo formulári sa môžu vyplniť v digitálnom formáte a nie je potrebný fyzický podpis. V takom prípade možno scenár interakcie zjednodušiť, aby sa preskočila tlač dokumentu. Občan si môže stiahnuť dokument pomocou NFC do zariadenia, ručne vypísať všetky povinné polia, ktoré neboli vyplnené aplikáciou, a potom pomocou čítačky NFC preniesť vyplnený digitálny dokument.

1.5 Platby

Mnoho interakcií medzi občanmi a vládou inštitúciou vyžaduje, aby občania vykonali platbu za službu na určený účet a potom predložili doklad o zaplatení pri predkladaní dokumentov. Na tento účel by sa mohli použiť existujúce platobné aplikácie NFC. Po vykonaní platby by občan dostal digitálne potvrdenie, ktoré by sa mohlo predložiť vládnej inštitúcii pomocou čítačky NFC, podobne ako v prípade elektronického predkladania dokumentov. Platenie pomocou NFC technológie zažíva v komerčnej sfére v dnešnej dobe veľký rozmach. Platby cez NFC sú bezkontaktné platby, ktoré využívajú technológiu komunikácie NFC na výmenu údajov medzi čítačkami a platobnými zariadeniami, ako sú napríklad Apple Pay a Android Pay eWallets.

2 Cloud computing technológia

Inovatívne cloudové technológie sú už niekoľko rokov každodennou súčasťou nášho sveta, aj keď si to častokrát možno ani neuvedomujeme. Pod pojmom cloud chápeme vo všeobecnosti akýkoľvek virtuálny priestor, ktorý slúži na ukladanie dát. Výhodou oproti klasickým fyzickým dátovým nosičom je, že je možné mať vždy a všade prístup k svojim dátam za podmienky pripojenia k internetu. Túto službu využívajú rôzne sociálne siete, mailové schránky alebo internetové úložiská. Najväčšou výhodou cloudových riešení pre inštitúcie je, že nemusia mať svoje vlastné fyzické dátové centrum, ktoré im poskytuje potrebný virtuálny priestor na prácu s dátami, ale si tento virtuálny priestor zabezpečia prenájmom v online prostredí a tým pádom šetria náklady na hardware a prevádzkové náklady vlastného dátového centra.

Čo sa týka technológie cloud computing, jedná sa o poskytovanie služieb, aplikácií alebo programov uložených na serveroch na webe s tým, že používatelia k nim môžu pohodlne pristupovať napríklad pomocou webového prehliadača alebo klienta danej aplikácie a používať prakticky odkiaľkoľvek. Cloud computing je jednou z najnovších inovácií v oblasti IKT, ktorá vedie k digitálnej transformácii súkromných a verejných organizácií. Plnohodnotné využitie jej potenciálu predstavuje budúcnosť nielen pre užívateľov zo súkromného a podnikateľského sektora, ale aj pre verejný sektor a primárne pre budúcnosť e-Government. V odbornej literatúre existuje mnoho definícií technológie cloud computing. Podľa Sultana (2011/15), cloud computing je „model poskytovania rôznych IT služieb na diaľku prostredníctvom internetu a / alebo sieťových IT prostredí“. Cloud Computing predstavuje vznik novej výpočtovej paradigmy (Ciegelski a kol., 2012/4). Národný inštitút pre normy a technológie (NIST, 2011/12), definuje cloud computing ako „model, ktorý na požiadanie umožňuje vyhovujúci prístup ku zdieľaným konfigurovateľným výpočtovým kapacitám (napríklad dátové úložiská, aplikácie, servery, ...), ktoré môžu byť v krátkej dobe navýšené alebo znížené podľa potreby, a to bez väčších správnych úkonov alebo zásahov poskytovateľa“. Vo všeobecnosti poznáme tri úrovne architektúry cloud computing (Tab. 1).

Tab. 1 Úrovně architektúry cloud computingu

IKT infraštruktúrne IaaS služby	• sieťová a bezpečnostná infraštruktúra • pripojenia na internet a siete štátnej správy • serverové platformy • úložiská dát • zálohovacia infraštruktúra
Platformové služby PaaS	• webové servery • aplikačné servery • integračné komponenty a platformy • databázy
Softvérové služby SaaS	• email a kolaboračné nástroje • DMS • ERP • CRM

Zdroj: vlastné spracovanie

V posledných rokoch je badať v rámci inštitúcií verejnej správy trend smerujúci k postupnému zavádzaniu cloudových riešení do prostredia svojej technologickej infraštruktúry. Tento trend má ale oproti dynamike zavádzania týchto riešení v súkromnom sektore značné oneskorenie. Napriek svojej byrokracii, nepružným štruktúram a nízkej miere zavádzania inovácií orgány verejnej správy

vy a vlády začali využívať niektoré služby cloud computingu, alebo o tom uvažujú v nadchádzajúcich rokoch. (Zwattendorfer & Tauber, 2015/18). Iniciatívy na prijatie cloud computingu vo verejnej správe sú však v počiatočnom štádiu a relatívne pomalé v porovnaní s iniciatívami na prijatie v súkromných organizáciách kvôli rôznym ovplyvňujúcim a brzdiacim faktorom, ako je napríklad nedostatočná informovanosť o cloud computingu, nedostatok štandardov, ktoré zabezpečia kompatibilitu s existujúcimi systémami, dostupnosť internetu a šírka pásma, obavy zo straty kontroly, náklady na prepínanie, trh nezrelých poskytovateľov cloudových služieb a riziko pri výbere vhodného poskytovateľa cloudových služieb, integrita údajov, bezpečnosť a ochrana osobných údajov a obavy z kontinuity operácií a systémov (Buyya a kol., 2009/2).

Z hľadiska výhod, ktoré technológia cloud computing poskytuje, je pre verejný sektor najrelevantnejšia úspora finančných prostriedkov. Táto obrovská úspora verejných zdrojov v kombinácii s jej trhovým potenciálom robí cloud computing dôležitým pre ďalší vývoj verejného IKT sektora, pretože znižovanie nákladov vo verejnej správe je dnes jednou z dominantných tém v oblasti verejnej politiky. Nespornou výhodou tejto technológie je možnosť poskytovať zo strany vlády a verejných orgánov spoľahlivé a inovatívne služby občanom bez dodatočného navyšovania nákladov. Existuje viacero prevádzkových modelov cloudových riešení, pričom pri výbere najvhodnejšej alternatívy pre verejný sektor je potrebné vziať do úvahy viaceré faktory. Verejné cloudové riešenia sú dostupné prakticky ktorémukoľvek užívateľovi, ktorý si tieto služby prenajme, pričom medzi základné pozitíva patria vysoká dostupnosť, vyššia dátová kapacita, nižšie náklady, spoľahlivosť a vyššia pružnosť prevádzkových požiadaviek klientov. Vzhľadom k povahe tohto riešenia je ale otázne, či je toto riešenie vhodné pre verejný sektor. Je to najmä preto, že dáta používané verejnými organizáciami majú mať v zmysle európskej ako aj národnej legislatívy zabezpečený vyšší stupeň ochrany, čo pri cloudových riešeniach poskytovaných verejným poskytovateľom nie je úplne možné. Práve naopak, vzniká tu veľké riziko ohrozenia dát z hľadiska ich úniku, resp. následného zneužitia, a znamenalo by to v prípade subjektov verejnej správy značný problém s legislatívnymi normami.

Alternatívou pre verejné cloudové riešenia je riešenie prostredníctvom súkromného cloudu. Súkromný cloud sa spravidla prevádzkuje pre jednu alebo viaceré organizácie s podobným charakterom. Typickým príkladom súkromného cloudového riešenia pre e-Government je vládny cloud, ktorý predstavuje platformu pre cloud computing štátnej správy, ktorá poskytuje zdieľané technické zdroje, ako napríklad servery, úložiská, databázy alebo aplikácie pre verejné inštitúcie.

Vládny cloud je určený na poskytovanie služieb v rámci verejnej správy. Znamená to, že neobsahuje také služby, ktoré by mohli priamo využívať občania alebo podnikatelia. Uvedené ale neznamená, že občania nemajú z tohto riešenia žiadny úžitok. Pokiaľ sa niektorý z užívateľov služieb vládneho cloudu, t. j. orgán verejnej správy, rozhodne prevádzkovať svoje existujúce informačné systémy vo vládnom cloud, resp. pripraví nové služby e-Government s využitím cloudových služieb, možno tým pádom konštatovať, že aj občania a podnikatelia tak nepriamo využívajú vládny cloud.

Nespornou výhodou alternatívy vládneho cloudu pre e-Government je vysoký štandard bezpečnosti a plný súlad s legislatívnymi normami v tejto oblasti. Otáznou je pri tejto alternatíve nákladovosť. Vstupné náklady na zaobstaranie vládneho cloudu sú vysoké, rovnako aj každoročné prevádzkové náklady. Pravdou je, že postupnou integráciou jednotlivých IT subsystémov v štátnej správe, ako napríklad dátové centrá jednotlivých verejných inštitúcií sa budú do budúcnosti šetriť náklady, ale je potrebné v tomto smere urobiť zodpovednú a detailnú cost-benefit analýzu nato, aby sa dalo s určitosťou povedať, či je toto riešenie pre e-Government efektívne. Cloudové riešenia, bez ohľadu na zvolený model, sú ale dozaista budúcnosťou IT prostredia e-Government.

Záver

Využívanie inovatívnych technológií v IT sektore verejnej správy bude pri dnešnej dynamike vývoja IKT oblasti čoraz viac nevyhnutnosťou ako luxusom. Nato, aby verejné inštitúcie dokázali aspoň čiastočne reflektovať na zmeny v dostupných technológiách a držať tak krok s úrovňou poskytovania služieb užívateľom súkromného sektora, je potrebné neustále modernizovať technologické prostredie v rámci e-Government. Napriek tomu, že zavádzanie inovatívnych technológií v rámci e-Government je často sprevádzané rôznymi prekážkami a komplikáciami (ako napríklad časové oneskorenie, prísne pravidlá obstarávania štátnych zákaziek, nepružnosť verejných inštitúcií a ich predstaviteľov), je v posledných rokoch badateľný trend smerujúci k väčšej aktivite verejných inštitúcií z hľadiska inovovania svojho IT prostredia. Inovatívne technológie popísané v tomto článku predstavujú iba niektoré z nových technológií, ktoré sú relevantné pre prostredie e-Government.

Technológia NFC sa považuje za budúcu technológiu s veľkým potenciálom v mnohých oblastiach, stále však nie je všeobecne akceptovaná, ale jej vyhliadky do budúcnosti sú dobré. Potenciál tejto technológie je ešte nedocenený, čomu zodpovedá slabá úroveň jej využitia v praxi v rámci IT prostredia verejnej správy. Jedným z možných dôvodov je to, že v súčasnosti je nedostatok analytických dokumentov o možnostiach využívania NFC v elektronickej verejnej správe a tejto oblasti by sa mala doista venovať väčšia pozornosť. Ďalším dôvodom môže byť skutočnosť, že samotná technológia nebola dostatočne vyvinutá na to, aby mohla byť implementovaná v takýchto stabilnejších prostrediach, ako je verejná správa. Keďže v poslednej dobe prišlo k masovému rozšíreniu nových zariadení s podporou technológie NFC, táto oblasť by sa mala ďalej intenzívne skúmať a mali by sa vyvíjať riešenia, ktoré by boli pripravené na nasadenie celoplošne vo verejných inštitúciách.

Cloud computing predstavuje nový posun v oblasti e-Government, pretože umožňuje digitálnu transformáciu orgánov verejnej moci prostredníctvom využívania inovatívnych a nákladovo efektívnych modelov a služieb. Na rozdiel od technológie NFC je cloudová technológia oveľa ďalej vo vývoji, ako aj oveľa rozšírenejšia. Existuje viacero modelov cloudových riešení, pričom pri rozhodovaní o vhodnom modeli pre e-Government je potrebné zohľadňovať nielen nákladovú stránku, ale aj bezpečnosť v legislatívne obmedzenia a normy. Rozhodnutie o prijatí cloud computingu vo verejnom sektore si vyžaduje rozsiahlu a systematickú analýzu vhodného modelu nasadenia, pričom je nevyhnutné zohľadniť vlastnosti, výhody a nevýhody každého modelu. Napriek veľkému potenciálu cloud computingu pre verejný sektor je potrebné sa vysporiadať s niektorými výzvami v tejto oblasti, na ktoré upozorňujú odborníci, najmä otázky súvisiace s bezpečnosťou a súladu s legislatívou.

Literatúra

- [1] ALABAU, A. (2002), *The European Union and its Information Society Policy – On the Threshold of a New European Governance*, Spain, Fundación Vodafone.
- [2] BUYYA, R. a kol. (2009). *Cloud computing and emerging IT platforms: Vision, hype, and reality for delivering computing as the 5th utility*. Future Generation Computer Systems, Vol. 25, No. 6, s. 599-616.
- [3] CAPANNELLI, E. (2013). eGovernment Transformation: From Nice-to-Have to Must-Have. [Online] Dostupné na: <http://www.worldbank.org/en/news/speech/2013/05/31/speech-eGovernment-transformation>.
- [4] CEGIELSKI, C. G. a kol. (2012). *Adoption of cloud computing technologies in supply chains: An organizational information processing theory approach*. The International Journal of Logistics Management. Vol. 23, No. 2, 2012. s. 184-211.
- [5] DOTY, P. – ERDELEZ, S. (2002). *Information micro-practices in Texas rural courts: Methods and issues for E-government*. Government Information Quarterly, 19 (2002), s. 369-387
- [6] EBNER, M. - MAIERHUBER, M. (2013). *Near Field Communication - Which Potentials Does NFC Bring for Teaching and Learning Materials?* International journal of interactive mobile Technologies. Vol. 7, No. 4, 2013.

- [7] GRÜNLUND, A. (2002). *Electronic Government – Design, Applications and Management*, Hershey, Idea Group Publishing.
- [8] HALCHIN, L. E. (2004). *Electronic government: Government capability and terrorist resource*. Government Information Quarterly, 21 (2004), s. 406-419.
- [9] HERNON, P. (1998). *Government on the Web: A comparison between the United States and New Zealand*. Government Information Quarterly, 15 (4) (1998), s. 419-443.
- [10] JAEGER, P. T. (2002). *Constitutional principles and e-government: An opinion about possible effects of Federalism and separation of powers on e-government policies*. Government Information Quarterly, 19 (2002), s. 357-368.
- [11] MOON, M. (2002), *The Evolution of E-Government among Municipalities: Rhetoric or Reality?* Public administration review, Vol. 62, Iss. 4, 2002. s. 424-433.
- [12] National Institute of Standards and Technology. (2011). US Government Cloud Computing Technology Roadmap Volume III Technical Considerations for USG Cloud Computing Deployment Decisions. Online] Available: https://www.nist.gov/sites/default/files/documents/itl/cloud/NIST_cloud_roadmap_VIII_draft_110111-v3_rbb.pdf.
- [13] ONDRUS, J. - PIGNEUR, Y. (2007). *Near field communication: an assessment for future payment systems*. Information Systems and e-Business Management 7, 2008, s. 347-361.
- [14] PRINS, J. E. J. (ed.) (2001), *Designing E-Government, On the Crossroads of Technological Innovation and Institutional Change*, Amsterdam, Kluwer.
- [15] SULTAN, N. (2011) *Reaching for the "cloud": How SMEs can manage*. International Journal of Information Management Vol. 31, No. 3, 2011, s. 272-27.
- [16] SHAHIN, J. (2002), *Developing a European Polity: the Case for Governance on the Internet at the European Level*, Maastricht, MERIT – Infonomics Research Memorandum Series.
- [17] YILDIZ, M. (2007), *E-government research: Reviewing the literature, limitations, and ways forward*. Government Information Quarterly, Vol. 24, Iss. 3, 2007, s. 646-665.
- [18] ZWATTENDORFER, B. - TAUBER, A. (2015). *The Public Cloud for e-Government*. International Journal of Distributed Systems and Technologies. Vol. 4, No. 4, 2013. s. 1-14.

Služobný pomer príslušníkov PZ v SR – zamestnanecký vzťah sui generis

Jozef KURIL*

The employment service of the Police force in the Slovak republic – the employment relationship sui generis

Abstract

In the processed article we pay attention to the legal nature of the employment service of the Police force in the Slovak republic (hereinafter referred to as „PZ“) as a legal relationship. We briefly define the subject and the content of the employment service as the elements of the examined legal relationship, we refer to the method of its legal regulation, respectively present the special characteristics of the employment service of the Police force with special regard to its public-legal features. In the conclusion there is a statement, which confirmed interdisciplinary nature of the mentioned employment service.

Keywords: *civil service, employment service of the members of the Police force, subject and content of the employment service, legal regulation of the employment service, characteristic features of the employment service as the public relationship, interdisciplinary nature of the employment service*

JEL Classification: K12, K31

Úvod

Štátna služba je dôležitou súčasťou štátnej organizácie spoločnosti, stav štátnej služby je odrazom spoločnosti a je jedným z ukazovateľov politických pomerov v štáte. Štátna služba je súčasťou štátu, v demokratickom štáte je založená na demokratických hodnotách a to jednak vo svojom vnútornom usporiadaní, tak aj v celej svojej činnosti. Štátna služba je zložitý inštitút, zahŕňa široký okruh radiacich, organizačných a iných vzťahov, ktoré si vyžadujú právnu reguláciu v podobe noriem viacerých právnych odvetví. Plnenie úloh v štátnej službe realizujú štátni zamestnanci prostredníctvom štátnozamestnaneckých vzťahov, štátna služba naplňa svoje poslanie realizáciou štátnozamestnaneckých vzťahov. Zamestnanecké vzťahy v štátnej službe predstavujú rovnorodú, ale zároveň aj osobitnú skupinu právnych vzťahov, ktorá má v sústave právnych vzťahov účasti občanov v pracovnom procese autonómne, nezávislé postavenie. Právne vzťahy pri výkone štátnej služby, majú vo svojom obsahu určité osobitosti, špecifiká a charakteristické črty v porovnaní s klasickými pracovnoprávnymi vzťahmi. V ďalšom je predmetom našej pozornosti služobný pomer príslušníkov PZ, ako právny vzťah spojený s výkonom štátnej služby a zároveň zamestnanecký vzťah sui generis.

Právne vzťahy príslušníkov PZ pri výkone štátnej služby upravuje zákon č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže a Železničnej polície v znení neskorších predpisov. V súlade s § 2 uvedeného zákona policajtom sa na účely zákona o štátnej službe rozumie fyzická osoba, ktorá je v služobnom pomere podľa tohto zákona a vykonáva štátnu službu v služobnom úrade. Štátna služba sa vykonáva v služobnom pomere. Služobný pomer sa zakladá k štátu.

Práva ustanovené zákonom o štátnej službe sa zaručujú rovnako všetkým občanom pri vstu-

pe do štátnej služby a policajtom pri vykonávaní štátnej služby v *súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania* v zamestnaneckých vzťahoch ustanovenou osobitným zákonom.[1] Predmetná povinnosť originálne vyplynula zo Smernice Rady 76/207/EHS o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní a o pracovné podmienky v znení Smernice 2002/73/ES, na základe ktorej je uložená povinnosť oboznámiť zamestnancov s predpismi prijatými na základe smernice.

Výkon práv a povinností vyplývajúcich zo služobného pomeru musí byť v súlade s dobrými mravmi (§ 2a ods. 2 zákona o štátnej službe).

Zákon o štátnej službe pojem „dobré mravy“ nevymedzuje. Je nepochybné, že uvedený pojem úzko súvisí s pojmom morálka, mravnosť či slušnosť. V súlade s príslušnou judikatúrou „dobrémi mravmi sa rozumie súhrn spoločenských, kultúrnych a mravných noriem, ktoré v historickom období osvedčili istú nemennosť, vystihujú podstatné historické tendencie, sú akceptované rozhodujúcou časťou spoločnosti a majú povahu základných noriem.“ Obdobné vymedzenie pojmu „dobré mravy“ je v náleze Ústavného súdu Českej republiky č. 14, zväzok 11, podľa ktorého „dobré mravy“ sú súhrnom etických, všeobecne zachovávaných a uznávaných zásad, ktorých dodržiavanie je mnohokrát zabezpečované aj právnymi normami tak, aby každé konanie bolo v súlade so všeobecnými morálnymi zásadami demokratickej spoločnosti. [2, s. 95]

Nikto nesmie práva a povinnosti vyplývajúceho zo služobného pomeru zneužívať na škodu druhého (§ 2a ods. 2 zákona o štátnej službe).

Subjekt, ktorý koná takým spôsobom, že práva a povinnosti vyplývajúce zo služobného pomeru zneužíva na škodu druhého, sa dopúšťa protiprávneho konania, keďže koná v rozpore s požadovaným spôsobom správania stanoveným v právnej norme. V tomto prípade ide o protiprávny úkon. Osobitosťou tohto protiprávneho úkonu je, že nevzniká porušením právnej povinnosti, ale pri výkone práva spôsobom, ktorý zákon zakazuje.

V služobnom úrade v mene štátu koná a vo veciach služobného pomeru podľa zákona o štátnej službe rozhoduje minister vnútra (ďalej len minister) a v rozsahu ním ustanovenom ďalšie orgány (ďalej len nadriadený), ak zákon o štátnej službe neustanovuje inak.

Ochrana tzv. ďalších (obdobných) pracovných vzťahov, kam patrí aj služobný pomer príslušníkov PZ, sa realizuje nielen na úrovni vnútroštátneho práva, ale má aj svoju neopomenuteľnú medzinárodnú (európsku) dimenziu. [3, s. 64 a nasl.] Špecifickú úlohu v tomto kontexte zastáva najmä Medzinárodná organizácia práce, ktoré systematicky presadzuje moderné prvky v pracovnom a sociálnom zákonodarstve, a to bez ohľadu na oblasť výkonu závislej práce [4, s. 65 a nasl.]

1 Stručná analýza predmetu a obsahu služobného pomeru ako prvkov tohto právneho vzťahu

Zapájanie občanov ako nositeľov pracovnej sily jednak do procesu materiálnej výroby, jednak do procesu, prostredníctvom ktorého dochádza k zabezpečeniu všetkých potrebných funkcií a úloh štátu a spoločnosti, patrí k základným otázkam organizácie práce. Pracovné vzťahy nevznikajú len vo výrobe, ale aj v oblasti nevýrobnej, v pracovnoprávnej teórii sa uznáva, že súčasťou pracovných vzťahov sú aj vzťahy vznikajúce pri uskutočňovaní nevyhnutných funkcií štátu. Aj zamestnanecký vzťah pracovníka štátneho aparátu je formou zapojenia občana do pracovného procesu. Sme toho názoru, že toto konštatovanie platí aj pre služobný pomer príslušníkov PZ. Aj v procese (čo do špecifickej povahy) činnosti príslušníkov PZ sa uskutočňuje práca, t. j. účelná, cieľavedomá činnosť človeka, smerujúca k uspokojovaniu rozmanitých potrieb jednotlivca i spoločnosti. Pracovná činnosť príslušníkov PZ vykonávaná v služobnom pomere predstavuje výkon práce pre iného za ekvivalent. Obdobne ako v pracovnoprávných vzťahoch, práca vykonávaná v služobnom pomere má charakter závislej práce, to znamená, že je uskutočňovaná v určitej osobnej i hospodárskej závislosti od zamestnávateľa. Zamestnanec (príslušník PZ) nepracuje pre seba, ale v rámci osobnej závislosti musí striktné plniť pokyny zamestnávateľa. Zároveň výkon práce prebieha tiež v podmienkach hospodárskej závislosti, to znamená, že príslušník PZ pracuje

za odmenu, ktorá je hlavným zdrojom zabezpečovania jeho existenčných prostriedkov.

Domnievame sa, že na základe doteraz uvedeného možno prijať smerom k predmetu služobného pomeru nasledujúce, zatiaľ len čiastkové konštatovanie: predmetom služobného pomeru je výkon závislej práce, práce pre iného za odmenu. Keďže za všeobecný predmet pracovnoprávných vzťahov sa považuje výkon závislej práce vykonávanej pre iného za odmenu, zdá sa, že predmet služobného pomeru sa kryje s predmetom pracovnoprávných vzťahov.

Výkon pracovnej činnosti v predmete služobného pomeru plne nevyčerpáva obsah uvedeného pojmu. Pre predmet služobného pomeru je charakteristické, že popri správaní spočívajúcom vo výkone práce sa v predmete tohto vzťahu zároveň objavuje ďalšie typické správanie jeho subjektu spočívajúce v profesionálnom uskutočňovaní štátnej moci. Sme tej mienky, že tento druh správania príslušníka PZ v predmete služobného pomeru nemožno subsumovať pod pojem uskutočňovania pracovnej činnosti, naopak, považujeme za žiaduce chápať tieto pojmy v určitej diferenciovanosti, vzhľadom na to, že medzi nimi existuje hodnotový, kvalitatívny rozdiel. Príslušník PZ vykonávajúci štátnu službu v služobnom pomere vystupuje ako praktický vykonávateľ moci, bezprostredne participujúci na zabezpečovaní mocenských funkcií štátu, realizujúc pritom špecifickú činnosť štátu vzhľadom na jej funkciu, obsah i povahu. Domnievame sa, aj na základe vyššie uvedeného, že sa nemožno stotožňovať a klásť znamienko rovnosti medzi pojmy výkon pracovnej činnosti a výkon štátnej moci. Opačné stanovisko znamená neplnohodnotné, zúžené a len parciálne chápanie predmetu služobného pomeru ako jedného z prvkov tohto právneho vzťahu. Pre predmet služobného pomeru je typický súbeh v správaní jeho subjektu zamestnanca (príslušníka PZ). Predmet služobného pomeru obsahuje správanie subjektov dvojakeho druhu, spočívajúce jednak v uskutočňovaní pracovnej činnosti a jednak v realizácii štátnej moci. Na úpravu naznačeného dvojakeho druhu správania v predmete služobného pomeru je potrebné spolupôsobenie noriem viacerých právnych odvetví, najčastejšie noriem pracovného a administratívneho práva.

S duálnou povahou predmetu služobného pomeru korešponduje aj jeho obsah, ktorý je viazaný na predmet, pre ktorý uvedené subjekty vstupujú do právneho vzťahu. *Obsah služobného pomeru je vyjadrený základnými povinnosťami a právami príslušníkov PZ (štátnych zamestnancov). V obsahu služobného pomeru popri právach a povinnostiach spojených s pracovnou činnosťou, (predovšetkým povinnosť zamestnanca – príslušníka PZ konať prácu pre iný subjekt, požadovať za výkon práce odmenu, ďalej právo zamestnávateľa vyžadovať výkon práce a povinnosť poskytovať za tento výkon práce odmenu, tiež povinnosť zamestnanca riadiť sa príkazmi a pokynmi nadriadených a právo zamestnávateľa riadiť výkon jeho práce), nachádzame aj ďalšie prvky, a to práva a povinnosti spojené s bezprostredným uskutočňovaním štátnej moci.* Tieto sú spravidla upravované osobitnými predpismi a obvyčajne nepatria do pracovného práva, ale do iných právnych odvetví.

Pre služobný pomer príslušníkov PZ, z hľadiska jeho spoločensko-ekonomickej podstaty, je ďalej príznačné, že pracovný vzťah takpovediac „sprevádza“ služobno-riadiaci vzťah. *Príslušník PZ v služobnom pomere vystupuje jednak ako zamestnanec, ktorý užíva pracovnú silu, a jednak vystupuje ako orgán štátu (určitej zložky štátneho aparátu) a v mene štátu aj koná. Služobný pomer, ako právny vzťah, má dva aspekty : ide jednak o vzťah zamestnanca k zamestnávateľovi, jednak o vzťah k vonkajšiemu prostrediu, t. j. k obyvateľstvu, inštitúciám, organizáciám a pod. Pracovná stránka, spočívajúca vo výkone práce a užívaní pracovnej sily, je predstavovaná vzťahom zamestnanca k zamestnávateľskému subjektu, funkčná stránka, spočívajúca v praktickom uskutočňovaní moci, v realizácii funkčných vzťahov spojených so vzťahom nadriadenosti voči vonkajšej sfére. Na úpravu naznačeného druhu správania, na reglementáciu práv a povinností tvoriacich obsah služobného pomeru nepostačujú len normy jedného právneho odvetvia, ale je potrebné spolupôsobenie noriem viacerých právnych odvetví, najčastejšie noriem pracovného a správneho práva. Vzťah zamestnanca k zamestnávateľovi je vzťah patriaci svojou povahou do pracovného práva, vzťahy vo vonkajšej sfére sú vzťahy svojou povahou administratívno-právne.*

Na základe vyššie uvedeného môžeme prijať nasledovné konštatovanie : 1) predmet služobného pomeru má duálnu konštrukciu, pozostáva jednak zo správania spočívajúceho vo výkone práce nositeľa pracovnej sily za odmenu a jednak v účasti na bezprostrednom uskutočňovaní štátnej

moci subjektom tohto vzťahu voči vonkajšej sfére; 2) právna úprava dvojakého druhu správania v predmete tohto vzťahu má hybridnú povahu, t. j. pracovná stránka je upravená normami pracovného práva, funkčná stránka je upravená normami administratívneho práva; 3) práva a povinnosti subjektov služobného pomeru smerujú jednak k uskutočňovaniu pracovného procesu (pracovnej činnosti), jednak k realizácii štátnomocenských funkcií štátu, t. j. k bezprostrednému uskutočňovaniu štátnej moci; 4) práva a povinnosti subjektov tvoriace obsah služobného pomeru sú upravené niekoľkými právnymi odvetvami (na ich úpravu nepostačujú len normy pracovného práva, ale aj normy iných právnych odvetví, najčastejšie normy administratívneho práva – vzhľadom na uvedené možno hovoriť o akýchsi zložených alebo kombinovaných právnych vzťahoch).

2 Stručne k metóde právnej regulácie v služobnom pomere príslušníkov PZ

Metóda právnej regulácie sa považuje za jedno z diferenciačných kritérií systemizácie práva do odvetví. Aj v súvislosti s členením práva na verejné a súkromné sa v teórii rozlišuje verejnoprávna (administratívnoprávna) a súkromnoprávna (občianskoprávna) metóda právnej regulácie. Za súkromnoprávnou metódou právnej regulácie možno označiť taký právny stav, keď právne normy viažu vznik, zmenu alebo zánik príslušných právnych vzťahov na právne úkony, ako súkromnoprávne konania vyjadrujúce vzťah rovnosti subjektov. Verejnoprávna metóda právnej regulácie vychádza zo vzťahov nadriadenosti a podriadenosti subjektov, jeden z účastníkov má mocenské postavenie voči druhému, právne normy viažu vznik, zmenu či zánik právneho vzťahu na právny akt štátneho orgánu. V ďalšej časti budeme podrobnejšie analyzovať spôsob právnej úpravy (metódu právnej regulácie) v služobnom pomere, predovšetkým vo väzbe na jeho kľúčové inštitúty, t. j. na vznik, zmeny a skončenie služobného pomeru.

Spôsob vzniku služobného pomeru, rozhodnutím nadriadeného o prijatí občana do služobného pomeru, t. j. na základe individuálneho právneho aktu, zodpovedá osobitnej povahe služobného pomeru ako štátnozamestnaneckého vzťahu, avšak zakladanie tohto vzťahu by nemohlo byť prístupné bez súhlasu príslušníka PZ (zamestnanca).

To znamená, že vznik služobného pomeru nie je sprevádzaný nerovnou pozíciou subjektov služobného pomeru, pri usporiadaní ich vzájomných pomerov, v tejto súvislosti sa neuplatňuje vzťah nadriadenosti a podriadenosti, pretože v postavení, v akom sa nachádzajú voči sebe, nemôže jeden druhému jednostranne vnútiť svoju vôľu (napr. formou záväzných pokynov). Ani jeden zo subjektov vzťahu nemôže jednostranným úkonom založiť povinnosť druhého subjektu a ani nemôže v rámci tohto vzťahu autoritatívne vynucovať splnenie povinnosti druhého subjektu. Služobný pomer nemôže vzniknúť proti vôli občana (uchádzača) o prijatie do služobného pomeru, ale len s jeho súhlasom. Vydaniu rozhodnutia vždy predchádza žiadosť uchádzača o prijatie do služobného pomeru. V tejto súvislosti poznamenávame, že § 16 zákona o štátnej službe príslušníkov PZ (vznik služobného pomeru) nemožno interpretovať staticky, izolovane, bez vnútorných súvislostí k iným ustanoveniam zákona. Naopak, je nevyhnutné chápať ho v kontexte s § 15 citovaného zákona (prijímacie konanie do služobného pomeru), to znamená v komplexnosti posudzovania celého problému. Na druhej strane však nemožno poprieť, že kogentné ustanovenie § 16 zákona obmedzuje dispozitívnosť v právnom konaní subjektov vzťahu.

Inú kvalitu má usporiadanie vzájomných vzťahov medzi subjektmi služobného pomeru v priebehu realizácie práv a povinností, t. j. počas trvania služobného pomeru. V služobnom pomere, v jeho priebehu sú oslabené rysy rovnosti subjektov, ako aj zmluvné rysy a naopak, prevládajú prvky nadriadenosti a podriadenosti. V existujúcej platnej právnej úprave služobného pomeru, v jednotlivých jeho inštitútoch (zmeny služobného pomeru, služobná disciplína a disciplinárna právomoc, čas služby, dovolenka a čas odpočinku, platové a ďalšie náležitosti príslušníkov PZ, starostlivosť o policajtov, podmienky výkonu služby príslušníkov PZ atď.), sa uplatňuje prevažne zamestnávateľa pri regulácii právneho postavenia príslušníkov PZ. Sme toho názoru, že vo všetkých vyššie uvedených právnych inštitútoch služobného pomeru, sa vyskytuje nerovná pozícia subjektov tohto vzťahu, výrazne sa obmedzuje zmluvná sloboda v súkromnoprávnom zmysle a nahrádza sa presným stanovením podmienok právneho vzťahu, uplatňujú sa správne rozhod-

nutia, prevláda administratívnoprávna metóda právnej úpravy.

Existujúca právna úprava skončenia služobného pomeru vychádza z trvalosti a nezrušiteľnosti služobného pomeru po tom, čo bol príslušník PZ po splnení predpísaných požiadaviek zaradený do stálej služby. Jednotlivé druhy skončenia služobného pomeru sú taxatívne vymedzené v § 189 zákona a podľa našej mienky sa v nich prejavuje prelínanie prvkov verejnoprávnej a súkromnoprávnej povahy. Na jednej strane prvky ochranné a sociálne, na druhej strane rovnosť v postavení subjektov v možnosti skončenia ich vzájomného vzťahu. Jednostranný prejav vôle smerujúci ku skončeniu služobného pomeru zo strany príslušníka (uvoľnenie) môže subjekt tohto vzťahu uskutočniť kedykoľvek, prakticky bez obmedzenia, pri dodržaní v zákone stanovených hmotnoprávných a procesnoprávných náležitostí, pričom právne účinky tohto jednostranného právneho úkonu nastanú bez ohľadu na vôľu druhého subjektu. Rovnako, jednostranným právnym úkonom z podnetu zamestnávateľa, môže byť príslušník PZ prepustený, avšak len z dôvodov taxatívne stanovených v zákone, a tiež pri dodržaní v zákone stanovených hmotnoprávných a procesnoprávných náležitostí, pričom právne účinky prepustenia nastanú bez ohľadu na vôľu príslušníka PZ.

Zákon o štátnej službe *expressis verbis* neupravuje dohodu ako spôsob rozviazania služobného pomeru, avšak jej existenciu zákon pripúšťa, a to aj formálne, keď umožňuje uzavretie dvojstranného právneho úkonu (dohody) medzi policajtom a nadriadeným vo veci časového momentu (termínu) skončenia služobného pomeru.

To je argumentom odôvodňujúcim prijať konštatovanie, že pri skončení služobného pomeru sa uplatňuje do istej miery rovnosť v postavení subjektov, vyplývajúca z rovnakej právnej možnosti zapríčiniť svojou vôľou skončenie tohto vzťahu. Vyššie prezentované spôsoby skončenia služobného pomeru (uvoľnenie, prepustenie) sú jednostrannými právnymi úkonmi v súkromnoprávnom zmysle, vyznačujúce sa dispozitívnou voľnosťou ich subjektov. Nevyznačujú sa predpokladom správnosti, treba na ne vzťahovať ustanovenia o neplatnosti právnych úkonov (§ 250 zákona). *Skončenie služobného pomeru nie je ovládané nadriadenosťou a podriadenosťou jeho subjektov*, ani jeden zo subjektov nemá mocenské postavenie voči druhému, uplatňujú sa tu prvky súkromnoprávnej metódy právnej regulácie. Popri nich je tu nepochybná aj existencia verejnoprávných prvkov, predovšetkým prvkov ochranných a sociálnych, ktoré sa prejavujú ochranou príslušníka PZ pred prepustením (zákaz prepustenia).

Vzhľadom na uvedené možno konštatovať, že *služobný pomer sa vyznačuje kombináciou metód právnej regulácie*. Pri vzniku služobného pomeru prevláda rovnosť v postavení subjektov vzťahu, autonómia vôle strán je však obmedzená kogentnosťou právnej úpravy, uplatňuje sa tu súkromnoprávna i verejnoprávna metóda právnej regulácie. Taktiež pre skončenie služobného pomeru je charakteristické, že sú tu zastúpené prvky súkromnoprávnej i verejnoprávnej povahy. Počas existencie služobného pomeru, to znamená v priebehu realizácie práv a povinností, prevláda nadriadenosť a podriadenosť v postavení subjektov, uplatňuje sa tu verejnoprávna metóda právnej regulácie.

3 Verejnoprávna povaha služobného pomeru príslušníkov PZ

Vo všeobecnosti sa za verejnoprávne vzťahy považujú tie právne vzťahy, v ktorých na jednej strane je subjektom štát (štátny orgán) ako nositeľ mocenských oprávnení pri výkone svojej právomoci a kompetencie. Uplatňuje sa tu vzťah podriadenosti jedných a nadriadenosti druhých subjektov. [5, s. 106] Verejné právo je celok, ktorý vytvoril štát (vyjadruje záujmy štátu), kým súkromné právo vyjadruje záujmy jednotlivca, vytvára ho jednotlivec vlastným konaním a vôľou. Verejné právo vyjadruje nadradenosť verejnej moci, v zákonom vymedzených prípadoch, voči ostatným subjektom práva. Sféru verejného práva možno vymedziť tiež ako vzťahy, v ktorých vystupuje vždy aspoň jeden zo subjektov ako vykonávateľ verejnej moci.

Koncepcia služobného pomeru príslušníkov PZ vychádza v prevažnej miere z kariérneho systému štátnej služby, ktorý predpokladá podriadenie zamestnancov statusu verejnoprávneho zamestnaneckého režimu, zároveň však, do určitej miery, je aj kompromisom voči požiadavkám

štátnych zamestnancov. [6 s. 89]

K charakteristickým črtám služobného pomeru, v ktorých sa prejavuje verejnoprávna povaha tohto vzťahu, patrí predovšetkým : 1) spôsob vzniku – služobný pomer vzniká na základe rozhodnutia (individuálneho právneho aktu); 2) služobný pomer sa zakladá k štátu (štát v služobnom pomere vystupuje ako zamestnávateľský subjekt); 3) v služobnom pomere sa uplatňuje definitíva, t. j. stabilita zamestnaneckého vzťahu, ako aj niektoré ďalšie kompenzačné opatrenia; 4) v služobnom pomere prevláda kogentnosť právnej úpravy (zmluvná sloboda je značne obmedzená, je nahradená kategorickým vymedzením oprávnení a povinností subjektov); 5) v služobnom pomere sa uplatňuje právne garantovaný služobný a platový postup (služobný pomer vychádza z princípov kariérneho systému štátnej služby); 6) v služobnom pomere sa uplatňuje disciplinárna zodpovednosť (disciplinárna zodpovednosť je jedným z charakteristických znakov služobného pomeru); 7) štátna služba sa vykonáva v služobnom pomere, služobný pomer predstavuje osobitnú, autonómnu právnu úpravu štátnej služby policajtov; 8) spôsob riešenia sporov (zodpovedá vzťahom nadriadenosti a podriadenosti, v prípade sporu rozhoduje príslušný nadriadený a až následne súd).

Ad 1) Je to jeden z klasických prvkov naplňujúcich verejnoprávny charakter služobného pomeru. Už v minulosti sa považovalo menovanie správnym aktom za typický znak verejnoprávnosti v zamestnaneckých právnych vzťahoch. Vtedajšia právna teória uznávala konštrukciu verejnoprávnej pracovnej zmluvy, vychádzajúc z názoru, že menovací akt je prijatím ponuky zamestnanca, ktorým sa takáto zmluva uskutočňuje. [7, s. 156] V skutočnosti však predpokladal i tento zamestnanecký vzťah súhlas zamestnanca so vznikom právneho vzťahu. Dnes sa rozdiely čiastočne stierajú, uznáva sa, že formálnemu menovaciemu aktu vždy predchádza „dohoda strán“ a tiež pri pomeroch vo svojej podstate verejnoprávných sa pripúšťa vznik zmluvou. Pracovný vzťah v štátnej službe vzniká menovaním, ktoré predpokladá buď predchádzajúci súhlas menovaného, alebo následný súhlasný prejav vôle zamestnanca, hoci aj konkludentným konaním.

Ad 2) Ďalším prvkom posilňujúcim verejnoprávny charakter služobného pomeru je obnovenie zamestnávateľskej subjektivity štátu. Podľa § 2 ods. 4 zákona o štátnej službe služobný pomer sa zakladá k štátu, štát je aj nositeľom pracovnoprávnej subjektivity.

Štát v pozícii zamestnávateľského subjektu je vhodný najmä tam, kde sa uplatňuje prísny centralizmus v riadení, čo bezpochyby platí aj v podmienkach PZ.

Vzniká otázka, či možno štát v polohe zamestnávateľského subjektu v služobnom pomere príslušníkov PZ považovať za právnickú osobu vytvorenú na tieto účely právom. Občiansky zákonník uznáva právnu subjektivitu štátu a na účely občianskoprávných vzťahov považuje štát za právnickú osobu, naproti tomu Zákonník práce sa výslovne o štáte ako možnom zamestnávateľovi nezmieňuje. Predmetný zákon o štátnej službe výslovne stanovuje štát za zamestnávateľský subjekt. Problematiku teoretických koncepcií právnických osôb sprevádza v našej právnej teórii značná názorová rozmanitosť, uvedené však nie je kľúčovým problémom výkladu o právnej povahe služobného pomeru, a preto v tomto smere len odkazujeme na niektoré mienkotvorné úvahy v odbornej literatúre. [8, s. 980 a nasl.]

Posilňujúcim prvkom v diferenciacii služobného pomeru od ostatných zamestnaneckých vzťahov je konštrukcia stanovujúca za zamestnávateľský subjekt štát. V mene štátu vystupuje ten štátny orgán, v ktorom úradník vykonáva štátnu službu (služobný úrad), hoci to nemusí byť vždy tak, pretože do úvahy prichádza aj iné riešenie, keď v mene štátu koná úrad poverený správou osobných vecí určitého okruhu štátnych zamestnancov (osobný úrad). Táto koncepcia má svoju logiku, uplatňuje sa v niektorých vyspelých demokratických štátoch (napr. Nemecko) a predovšetkým posilňuje jednotu systému štátnej služby.

Argumentácia v prospech štátu, ako zamestnávateľského subjektu, podľa niektorých autorov spočíva v možnosti voľnejšej dispozície so zamestnancom, vedie totiž k tendencii oslabovať zmluvnú povahu štátnozamestnaneckých vzťahov.

Podľa našej mienky, pri dôslednom naplňovaní konštrukcie služobného pomeru ako verejnopráv-

neho zamestnaneckého vzťahu, ale aj z hľadiska právnej teórie i praxe, sa javí ako pozitívne, aby v štátnozamestnaneckom vzťahu typu služobného pomeru to bol vzťah založený priamo k štátu. Iný, cez štátne orgány sprostredkovaný vzťah k štátu, by bol síce tiež možný, avšak mohol by oslabovať verejnoprávnú povahu tohto vzťahu, a tým aj efektívnosť právnej úpravy ako celku.

Ad 3) Štátna služba príslušníkov PZ je spojená s definitívou. Verejnoprávny služobný pomer sa odlišuje od súkromnoprávneho poňatia zamestnaneckých vzťahov svojou trvalosťou a zásadnou nezrušiteľnosťou. Zvýšená miera povinností spojená so systémom nevyhnutných obmedzení vyplývajúcich pre príslušníka PZ zo služobného pomeru je kompenzovaná okrem iného aj právnou zárukou stability zamestnaneckého vzťahu.

Právna úprava služobného pomeru príslušníkov PZ, ako sme už konštatovali, je založená na kariérom systéme štátnej služby, ktorého podstatným znakom je tzv. definitíva. Základom tohto systému je právom chránený služobný pomer, ktorý je trvalý a nezrušiteľný po tom, čo bol príslušník, po splnení predpísaných požiadaviek, zaradený do stálej služby, t. j. spravidla do doživotného služobného vzťahu, pokiaľ sa však nedopustí konania, s ktorým je spojené prepustenie zo štátnej služby. Kariérny systém štátnej služby je známy inštitútom definitívy, to znamená celoživotným zamestnaním, celoživotnou štátnou službou, možnosťou služobného postupu podľa získanej kvalifikácie a dĺžky štátnej služby, nezrušiteľnosťou služobného pomeru a ak, len na základe kvalifikovaných dôvodov. Uplatnenie definitívy predovšetkým znamená, že zrušiť služobný pomer z podnetu úradu (t. j. prepustiť úradníka) možno len celkom mimoriadne zo závažných dôvodov týkajúcich sa osoby úradníka. V tomto systéme sa zamestnanie v štátnej službe stáva celoživotnou profesiou, ktorá trvá aj po odchode do výslužby.

Definitíva a prepustenie? Nezrušiteľnosť vzťahu a jeho skončenie? Sme tej mienky, v súlade s prevládajúcimi názormi, že konanie štátneho zamestnanca spočívajúce v zvlášť hrubom porušení služobnej prísahy alebo služobnej povinnosti nenarušuje základný zmysel tohto inštitútu a prepustenie z týchto dôvodov treba považovať za plne oprávnené. Za spornejšie by bolo treba považovať dôvody prepustenia, spočívajúce v organizačných zmenách, racionalizačných či podobných opatreniach, v týchto prípadoch by definitíva značne strácala na hodnote. Definitíva v štátnej službe príslušníkov PZ musí pôsobiť ako výrazný stabilizačný faktor, avšak na druhej strane nesmie byť brzdou v efektívnosti a v realizácii nevyhnutných organizačných a personálnych zmien.

Ad 4) Správanie subjektov štátnozamestnaneckých vzťahov stanovené kogentnými právnymi normami je záväzné a nemeniteľné, ktoré nie je možné zmeniť alebo vylúčiť prejavom ich súkromnej vôle, realizácia práv a povinností obsiahnutých v kogentných právnych normách sa uskutočňuje výlučne spôsobom, ktorý ustanovuje právny predpis. Práva a povinnosti štátnych zamestnancov sú stanovené zákonom a nemôžu byť predmetom zmluvného dojednaní. [9, s. 111]

Zákon o služobnom pomere príslušníkov PZ je koncipovaný ako súbor predpisov zásadne kogentnej povahy, aj preto právnym úkonom sú venované iba §§ 249 a 250 v spoločných ustanoveniach.

Vyššie uvedené výrazne ovplyvňuje povaha zamestnávateľského subjektu, ktorým je štát, čo prispieva k tendencii vnášať do právnej úpravy maximum donucujúcich, prikazujúcich a nariaďujúcich prvkov, vylučujúcich odchýlnu úpravu strán. Prevaha štátu pri regulovaní právneho postavenia príslušníkov PZ v štátnej službe, ako prejav verejnoprávnosti služobného pomeru, sa premieta v právnej úprave týchto vzťahov ústupom prvkov súkromnoprávnej povahy, keď také právne inštitúty ako dohoda o získaní alebo zvýšení vzdelania, dohoda o hmotnej zodpovednosti, ale aj ďalšie dohody vo veciach služobného pomeru sú nahradzované administratívnoprávnymi rozhodnutiami. Existencia dvojstranných právnych úkonov je obmedzovaná na minimálnu mieru. Mocenské postavenie zamestnávateľa takmer paralyzuje zmluvnú slobodu [10, s. 334] príslušníka, ktorý nemôže vlastným právnym konaním upravovať svoje právne postavenie. Aj z tohto dôvodu je žiaduce, aby zákon o služobnom pomere precízne upravoval základné práva a povinnosti policajtov, ale aj nezlučiteľnosť výkonu štátnej služby s určitými činnosťami alebo pôsobením, ktoré môžu rôznym spôsobom ovplyvňovať kvalitu plnenia úloh v štátnej službe.

Ad 5) Prevaha štátu v regulácii štátnozamestnaneckých vzťahov predpokladá podriadenie za-

mestnanca verejnoprávnemu režimu, čo okrem iného tiež znamená zabezpečovanie predovšetkým, a to v prvom rade, verejných (štátnych) záujmov. Na druhej strane však, vo väčšej či menšej miere, musí takýto právny režim odrážať aj záujmy štátnych zamestnancov.

Právna úprava služobného pomeru kladie na príslušníkov PZ niektoré zvýšené nároky nielen pri výkone služby, ale aj mimo nej. V porovnaní so zamestnancami súkromného sektora platí pre príslušníkov PZ, ako kategóriu štátnych zamestnancov, neprípustnosť podnikateľskej a inej zárobkovej činnosti. Tieto obmedzenia štát kompenzuje tým, že im poskytuje právne zaručený platový a služobný postup podľa vopred stanovených podmienok. Slobodu voľby povolania (výkonu podnikateľskej činnosti) relativizuje v znení článku 35 už samotná Ústava Slovenskej republiky, keďže osobitný zákon môže ustanoviť podmienky a obmedzenia výkonu určitých činností alebo povolaní. Toto ustanovenie mohlo byť vykladané spôsobom, aby sa prípadné obmedzenia uplatňovali iba počas trvania pracovnoprávných vzťahov v podnikateľskej sfére, avšak najmä z dôvodu verejného záujmu by sa mohli uplatňovať v obdobných pracovných vzťahoch v nepodnikateľskej sfére nielen v priebehu ich existencie, ale i po ich skončení. [11, s. 84]

Ad 6) Povaha disciplinárnej zodpovednosti príslušníkov PZ v štátnej službe plne korešponduje s verejnoprávnym charakterom služobného pomeru a nepochybne predstavuje jeden z jeho charakteristických znakov. Porušenie povinností z kategoricky stanoveného obsahu právneho vzťahu nemá povahu súkromnoprávnej sankcie, ale býva interpretované ako správny (disciplinárny) delikt. Zodpovednostný vzťah tu vzniká medzi subjektom, ktorý porušil služobnú povinnosť, a nadriadeným služobným orgánom uplatňujúcim disciplinárnu právomoc. (V zodpovednostných vzťahoch súkromnoprávnej povahy vzniká zásadne právny vzťah medzi subjektom, ktorý porušil služobnú povinnosť, a subjektom, ktorému vznikla škoda).

Ad 7) Prijatím zákona o štátnej službe príslušníkov PZ sa začala uskutočňovať kvalitatívne odlišná reglementácia týchto vzťahov, zásadne legislatívne diferencovaná a odlišená od ostatných zamestnaneckých vzťahov, predovšetkým tých, ktoré vznikajú na trhu práce. Existujúca právna úprava vychádza z niektorých princípov, na ktorých bola budovaná služobná pragmatika, ďalej z právnych úprav štátnej služby vo vyspelých demokratických krajinách, ale tiež z medzinárodných zmlúv a Dohovorov Medzinárodnej organizácie práce, ktorými je Slovenská republika viazaná. Zákon o štátnej službe vychádza z princípov profesionality, spoľahlivosti, nestrannosti a politickej neutrality príslušníka PZ pri výkone štátnej služby, zároveň tiež vytvára rovnováhu medzi režimom povinností (nevyhnutných obmedzení) a rozsahom práv policajtov.

Zákon o štátnej službe príslušníkov PZ priniesol autonómnu úpravu zamestnaneckých vzťahov spomínanej kategórie štátnych zamestnancov. Napriek uvedenému môže vznikať otázka vzájomného postavenia zákona k niektorým iným právnym normám, najmä z oblasti pracovného a správneho práva, predovšetkým k Zákonníku práce alebo k zákonu o správnom konaní (zákon č. 71/1967 Zb. v znení neskorších predpisov).

Pokiaľ ide o otázku vzájomného postavenia zákona o štátnej službe príslušníkov PZ a Zákonníka práce, sme toho názoru, že ide o dve, od seba nezávislé právne normy, a to bez vzájomnej, priamej či sprostredkovanej väzby. Do úvahy by snáď mohlo prichádzať, veľmi výnimočne, použitie analógie, jedného z jej druhov, analógie iuris. Jej použitie je však neprípustné do kogentných ustanovení zákona, ktoré sú v právnej úprave štátnej služby jasne dominujúce. Použitím analógie nemožno zakladať alebo rozširovať zákonom uložené povinnosti alebo zužovať obsah priznaných práv, [12, s. 189] ani vyplňovať „medzery“ verejnoprávných noriem.

Ad 8) Zatiaľ čo vzťahy podľa súkromnoprávných úprav sú založené na tom, že žiadna súkromná vôľa nie je postavená vyššie ako druhá, vo verejnoprávných vzťahoch prevláda v postavení subjektov nadriadenosť a podriadenosť. Uvedená charakteristická črta týchto vzťahov nachádza svoj výraz aj v špecifickom spôsobe riešenia sporov. V prípade vzniku sporu o obsah a rozsah oprávnení a povinností vyplývajúcich zo služobného pomeru medzi jeho subjektmi tieto rieši oprávnený služobný orgán, t. j. spravidla minister, resp. nadriadený, príslušným rozhodnutím. Je to výrazom nerovného, nadriadeného postavenia štátu, ako jedného zo subjektov tohto vzťahu, ktorý tu súčasne vystupuje ako zamestnávateľ, ale aj ako nositeľ suverénnej moci. V týchto

vzťahoch je vlastne služobný orgán jednou zo strán sporu, čo evokuje myšlienku, že objektívnosť a spravodlivosť rozhodovania nie je spoľahlivo zabezpečená. Ide tu o vzťah moci a podriadenosti, o jednostrannú mocensko-právnu povahu tejto činnosti, keď sa vytvárajú jednostranné rozhodnutia záväzné pre iného, ktoré sú tiež právne vynúiteľné, čo predstavuje charakteristické črty vzťahov správneho práva. Zákon v záujme hľadania správnych a spravodlivých riešení jednotlivých prípadov zakotvuje tiež preskúmateľnosť právoplatného rozhodnutia zo strany súdu na návrh policajta, po vyčerpaní opravných prostriedkov v konaní vo veciach služobného pomeru. V zmysle § 248 zákona súdna preskúmateľnosť rozhodnutí služobného orgánu sa týka všetkých rozhodnutí vydaných nadriadeným, je teda koncipovaná značne široko. Preskúmanie rozhodnutia súdom sa končí vydaním rozhodnutia v spornej záležitosti, v ktorom súd potvrdí alebo zruší napadnuté rozhodnutie. Zmeniť rozhodnutie nemôže. Ak súd zruší rozhodnutie služobného orgánu, pri vydávaní nového rozhodnutia je služobný orgán viazaný právnym názorom súdu.

Záver

Sme tej mienky, že výrazom verejnoprávnej povahy služobného pomeru je existencia niektorých charakteristických znakov tohto vzťahu, inak tiež typických pre vzťahy v oblasti práva verejného. Služobný pomer sa zakladá k štátu, ako typickému subjektu verejnoprávných vzťahov, vzniká rozhodnutím (individuálnym právnym aktom) o prijatí občana do služobného pomeru, ktorému však vždy predchádza žiadosť občana o prijatie do predmetného vzťahu, čo svedčí o prelínaní pracovnoprávných a administratívno-právných prvkov v tejto oblasti. Po vzniku služobného pomeru, v priebehu realizácie práv a povinností vyplývajúcich z tohto vzťahu, sa prejavuje nerovné postavenie subjektov, prevládajú vzťahy nadriadenosti a podriadenosti. Zmluvná sloboda je značne obmedzená, je nahradená kategorickým vymedzením oprávnení a povinností subjektov, uplatňuje sa kogentná právna úprava. Služobný pomer je vzťahom zvýšených práv a povinností jeho subjektov, v porovnaní so všeobecnou mierou práv a povinností občanov. Uvedené je kompenzované niektorými výhodami, najmä právne garantovaným služobným a platovým postupom, inštitútom definitívy, ako aj ďalšími kompenzačnými ustanoveniami. Vyjadrením verejnoprávnosti služobného pomeru je aj jeho osobitná, autonómna právna úprava, uplatňovanie disciplinárnej zodpovednosti, ako osobitného druhu právnej zodpovednosti, s výraznou vnútroorganizačnou povahou a sankciami verejnoprávnej povahy, ktoré korešpondujú s podstatou tohto vzťahu. Vzťahom nadriadenosti a podriadenosti zodpovedá aj spôsob riešenia sporov, o ktorých rozhoduje príslušný nadriadený, t. j. služobný orgán a až následne súd. [13, s. 50]

Pre služobný pomer príslušníkov PZ, ako právny vzťah, je charakteristické, že v ňom prevládajú prvky verejnoprávnej povahy, tieto sú v jeho obsahu dominantné a aj determinujú jeho právnú povahu (možno hovoriť o verejnoprávnom vzťahu).

Na druhej strane služobný pomer príslušníkov PZ treba posudzovať v celej jeho komplexnosti, z tohto pohľadu nemožno opomenúť v jeho obsahu prvky súkromnoprávnej povahy, dotvárajúce jeho právnú charakteristiku.

Služobný pomer príslušníkov PZ je právny vzťah, ktorý z hľadiska systemizácie práva do odvetví nemožno jednoznačne a bez pochybností začleňovať iba do jedného klasického odvetvia práva (interdisciplinárna povaha služobného pomeru). [14, s. 49]

Zastávame stanovisko, že právna úprava služobného pomeru príslušníkov PZ v našich podmienkach v zásade zodpovedá pomerom súčasného demokratického štátu. Aktuálnou záležitosťou aj v súčasnej dobe sú otázky ďalšieho zdokonaľovania a zefektívňovania právnej úpravy týchto vzťahov, súvisiace predovšetkým so zvyšovaním miery stability, profesionality i depolitizácie. Je však tiež nevyhnutné, aby právna úprava služobného pomeru príslušníkov PZ mala potrebnú nadčasovosť a aby tak vytvárala dostatočne široký priestor pre jej ďalšie efektívne smerovanie.

Literatúra

- [1] Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou v znení neskorších predpisov (antidiskriminačný zákon).

- [2] Judikatúra Českej republiky (SJ č. 8/1997) In : BARANCOVÁ, H. - SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava: Sprint, 2002.
- [3] KURIL, M.: Šesť dekád normotvorných aktivít Rady Európy a ich význam pre Slovenskú republiku. In : *Polícijná teória a prax*, no. 3 /2009.
- [4] KURIL, M.: Medzinárodná organizácia práce na prahu nového milénia. In : *Polícijná teória a prax*, no. 1, 2008.
- [5] BOGUSZAK, J. a kol.: *Základy teórie práva*. Praha : Aleko, 1991.
- [6] KURIL, J.: *Verejná a štátna služba*, Bratislava, Wolters Kluwer, 2018.
- [7] KURIL, J. a kol.: *Pracovné právo*, Bratislava, VŠEMVS, 2014.
- [8] KNAPP, V.: O právnických osobách. In : *Právnik*, no. 10-11, 1995.
- [9] KURIL, J.: *Verejná a štátna služba*, Bratislava, Wolters Kluwer, 2018.
- [10] GALVAS, M.: Několik úvah o smluvní slobodě a jejich projevech v pracovním právu. In : *Právnik*, no. 4, 1999.
- [11] KURIL, M.: K niektorým aspektom právnej úpravy výkonu závislej práce z hľadiska Ústavy Slovenskej republiky. In : *Verejná správa a regionálny rozvoj*, č. 1, 2012.
- [12] BAŽIL, Z.: O analógii, jejím použití v legislativě a v správním právu. In : *Správní právo*, no. 3, 1995.
- [13] KURIL, J.: *Štátna služba a služobný pomer príslušníkov PZ*, Bratislava, Akadémia PZ, 2010.
- [14] KURIL, J. a kol.: *Služobný pomer príslušníkov PZ*, Bratislava, Akadémia PZ, 2010.

Analýza faktorov vplyvujúcich na celkovú spokojnosť s reštauračnými službami¹

Peter MADZÍK - Pavol KRIŽO*

Analysis of factors affecting overall satisfaction with restaurant services

Abstract

Service quality improvement is subject to various practical and scientific efforts. The quality of services is often associated with the issue of customer satisfaction. Measuring customer satisfaction and understanding its creation should be an essential step in improving quality. The aim of this paper is to investigate the impact of latent factors on overall satisfaction with restaurant services. The results are based on processing 404 questionnaires from the customer satisfaction survey. Statistical processing was based on standard procedures of descriptive statistics, correlation and factor analysis and DOE (Design Of Experiments). The results showed a synergistic effect of two factors - human factor and restaurant atmosphere factor.

Keywords: *customer satisfaction, satisfaction attributes, quality, restaurant services*

JEL Classification: L83, C1, C9

Úvod

Téma spokojnosti zákazníkov patrí už dlhé dekády medzi vedecky zaujímavé oblasti spojené s manažérstvom kvality. Spokojnosť zákazníka je podľa normy ISO 9000 definovaná ako miera, do akej sa splnili potreby a očakávania zákazníkov (Yeung, 2007/11). Každá spoločnosť, implementujúca systém manažérstva kvality podľa ISO 9001, je povinná pravidelne merať a vyhodnocovať spokojnosť zákazníka. Oblasť merania spokojnosti zákazníka je prierezovou aktivitou, ktorá nie je obmedzená typom alebo zameraním organizácie. Táto aktivita je prítomná ako v organizáciách vyrábajúcich produkty (napr. strojárstvo, potravinárstvo, stavebníctvo), tak i v organizáciách poskytujúcich služby (napr. ubytovacie služby, reštauračné služby, verejné služby a pod.). Po vedeckej stránke sa témy spokojnosti zákazníka často týkajú vymedzenia presnejších postupov na zachytenie percepcie zákazníka ohľadom poskytovanej služby (alebo dodaného produktu) (Rashvand, 2014/6).

1 Meranie spokojnosti zákazníka

Prístupy k meraniu spokojnosti zákazníka sú založené na dvoch premisách – priamom a nepriamom meraní. Priame meranie zahŕňa najčastejšie dopytovanie zákazníka vo forme dotazníkov (Yang, 2003/10). Nepriame meranie je vykonávané na základe zástupných ukazovateľov ako napríklad veľkosť obratu daného zákazníka, frekvencia nákupu, či opakované nákupy (Chen, 2011/1). Dopytovanie zamerané na spokojnosť zákazníka je často založené na sledovaní celkovej spokojnosti (ako je zákazník celkovo spokojný s produktom alebo službou) a zároveň na sledovaní tzv. atributívnej spokojnosti (ako je zákazník spokojný s konkrétnymi atribútmi produktu alebo služby – napr. s vzhľadom, s funkčnosťou a pod.). Celková spokojnosť dáva komplexný pohľad na to, ako zákazník vníma produkt alebo službu a je zároveň cieľovým ukazovateľom úspešnosti or-

ganizácie. Atributívna spokojnosť zase na druhej strane poskytuje detailnejší pohľad na vnútorný (a často implicitný) myšlienkový konštrukt vnímania zákazníka. Meranie atributívnej spokojnosti je predpokladom pre adresné smerovanie preventívnych alebo korektívnych opatrení na zvýšenie celkovej spokojnosti zákazníka.

1.1 Atribúty spokojnosti zákazníka v oblasti reštauračných služieb

– Nárast podielu služieb v národnom hospodárstve súvisí s ekonomickým rozvojom jednotlivých krajín. Vo vyspelých ekonomikách tvoria služby viac ako 80% tvorby hrubého domáceho produktu (Moro, 2012/4). S rastúcou mierou zastúpenia jednotlivých hospodárskych odvetví spravidla rastie aj miera konkurencie. Rast konkurencie zase spôsobuje snahu o zvyšovanie konkurencieschopnosti, najčastejšie v podobe nárastu kvality. Takéto trendy nevynímajú ani oblasť reštauračných služieb. Existuje viacero teoretických konceptov umožňujúcich hlbšiu analýzu kvality reštauračných služieb (Ryu, 2012/7). Mnohé z nich sú zamerané na to, čo by malo poskytovanie reštauračných služieb spĺňať – teda ktoré atribúty sú dôležité. K relatívne akceptovaným prístupom možno zaradiť 8 atribútový model kvality reštauračných služieb, ktorý navrhol a empiricky otestoval Namkung (Namkung, 2008/5) – atribúty sú nasledovné:

- pôsobivé servírovanie jedla,
- chutné jedlo,
- priestorové usporiadanie sedenia,
- príjemný interiér reštaurácie,
- príjemná hudba v pozadí,
- spoľahlivosť služieb,
- reagujúci a ochotný personál,
- kvalifikovaný personál.

1.2 Výskumná medzera

Vedecká pozornosť v oblasti kvality reštauračných služieb sa zameriava na špecificky orientované modely ako napríklad Mehrabian-Russelov model (Jang, 2009/3) alebo Dineserv (Stevens, 1995/8) alebo jeho všeobecnejší ekvivalent SERVQUAL (Heung, 2000/2). V oveľa menšej miere sa venuje pozornosť skúmaniu hlbších a často latentných väzieb voči celkovej spokojnosti. Istým spôsobom je to pochopiteľné, keďže dáta vyžadujúce splnenie takejto výskumnej úlohy by museli byť veľmi robustné (spoľahlivá veľkosť vzorky) a štatistické procedúry by mali byť pokročilejšieho charakteru a mali by obsahovať prvok modelovania. Napriek týmto realizačným prekážkam by však bolo veľmi zaujímavé zistiť, akú vnútornú štruktúru majú atribúty kvality reštauračných služieb a aký je ich vplyv na celkovú spokojnosť. Predkladaná štúdia si kladie za cieľ poukázať na výsledky primárneho výskumu, ktoré by mohli pomôcť túto zaujímavú oblasť lepšie pochopiť.

2 Metodika

Pre analýzu faktorov vplyvajúcich na celkovú spokojnosť zákazníkov s reštauračnými službami bol vybraný vyššie spomínaný 8 atribútový model kvality reštauračných služieb. Vytvoril sa dotazník, ktorý obsahoval otázku týkajúcu sa celkovej spokojnosti zákazníka a 8 otázok týkajúcich sa atribútov kvality. Dotazník obsahoval aj identifikačné premenné, ktoré však s ohľadom na zadanú výskumnú medzeru neboli relevantné, a preto sa vo výsledkoch nezohľadňujú. Celkovo teda tvorilo dátový súbor 9 premenných, ktoré boli merané na škále od 1 (minimálne spokojný) po 10 (maximálne spokojný). Z týchto 9 premenných bolo 8 vstupného charakteru (osem atribútov kvality) a 1 výstupného charakteru (celková spokojnosť). Všetky premenné boli numerického charakteru s ordinálnou metrikou. Výsledky boli spracované v štatistických softvéroch SPSS Statistics a Minitab 19.

Zber dotazníkov prebiehal v prvej polovici roku 2019 a lokálne bol vymedzený na reštaurácie v meste Poprad. Po testovaní reliability výsledkov bola využitá popisná štatistika s grafickou podporou v podobe histogramov zobrazujúcich frekvencie jednotlivých odpovedí v daných otázkach.

Pre úvodné preskúmanie vzťahov medzi premennými bola použitá bivariantná korelačná analýza. Latentné faktory boli extrahované prostredníctvom faktorovej analýzy s využitím PCA (Principal Component Analysis). Identifikované faktory boli základom pre analýzu ich efektov na celkovú spokojnosť zákazníkov a to za využitia trojfaktorového DOE (Design of Experiments).

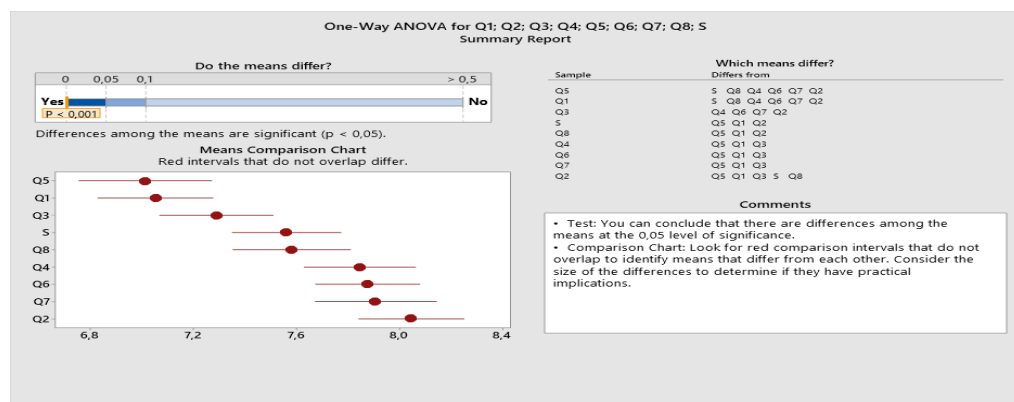
3 Výsledky

Celkovo bolo zozbieraných 404 platných dotazníkov. Testovanie relevantnosti použitej škály prebehlo pomocou analýzy reliability. Všetkých 9 premenných spoločne dosiahlo hodnotu Cronbachovej alfy na úrovni 0,892, pričom minimálna odporúčaná hodnota je 0,700. Použitá škála bola teda validovaná a výsledky možno považovať za relevantné. V nasledovných výsledkoch budú použité popisky „S“ pre celkovú spokojnosť a „Q1“ až „Q8“ pre atributívnu spokojnosť (z anglického „question“).

3.1 Popisná štatistika premenných

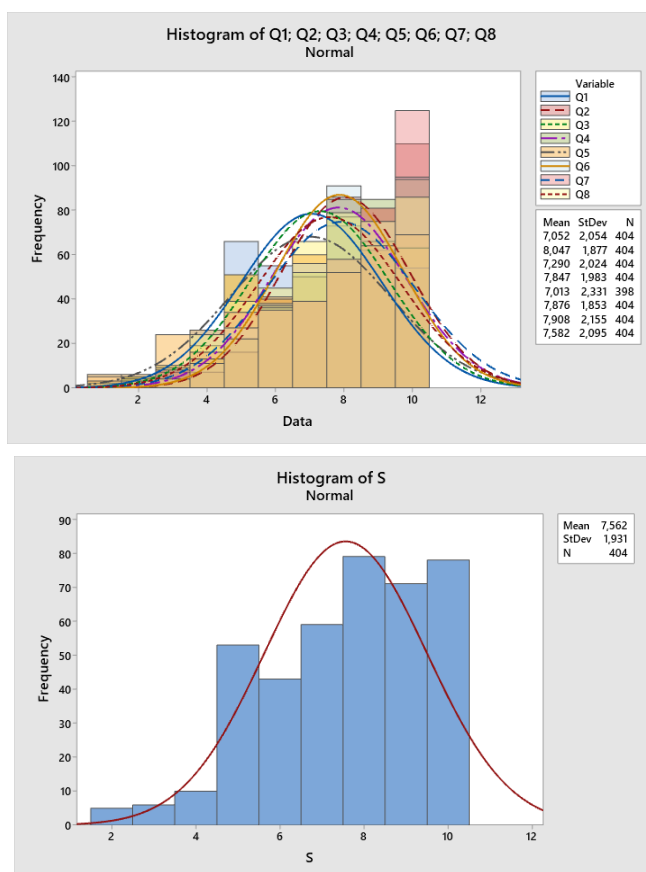
Použitá 10 stupňová odpovedná škála umožnilo jednotne posúdiť rozdelenie dát v rámci konkrétnych otázok (teda atribútov + celkovej spokojnosti). Štatisticky významné rozdiely boli identifikované vo viacerých premenných. Prehľad týchto rozdielov je zobrazený na obrázku 1. Výsledky naznačujú, že spomedzi všetkých otázok sa najviac odlišovala otázka č. 5 (teda „Q5“), ktorá sa týkala príjemnej hudby v pozadí. Odpovede na túto otázku zároveň dosiahli najnižšiu hodnotu spomedzi všetkých a to 7,013. Obrázok 2 zase obsahuje kombinované histogramy s projektovaným normálnym rozdelením pre všetky 8 vstupných premenných a jednu výstupnú premennú.

Obr. 1 Výsledky jednostrannej analýzy rozptylu

Zdroj: vlastné spracovanie

Obr. 2 Rozdelenie početností pre vstupné premenné (vľavo) a výstupnú premennú (vpravo)

Zdroj: vlastné spracovanie

Keďže priemerné hodnoty jednotlivých premenných sú štatisticky odlišné, možno konštatovať, že všetky atribúty spokojnosti boli relevantné. Zároveň z obrázka 2 je možné vidieť, že dáta sú ľavostranne zošikmené, čo potvrdzujú záporné hodnoty pri ukazovateli „skewness“. Napriek rozdielnosti priemerných hodnôt možno pozorovať, že histogramy medzi vstupnými premennými a výstupnou premennou sú relatívne podobné. V takýchto prípadoch sa odporúča preskúmať vzťah medzi premennými prostredníctvom korelačnej analýzy.

3.2 Vzťahy medzi spokojnosťou s atribútmi kvality a celkovou spokojnosťou

Analýza vzťahov medzi sledovanými premennými bola vykonaná prostredníctvom bivariantnej korelačnej analýzy. V tabuľke 1 sa nachádzajú výsledky zachytávajúce hodnoty Pearsonovho korelačného koeficientu pre jednotlivé dvojice premenných. Všetky hodnoty koeficientov dosiahli hladinu významnosti $p < 0,000$ a teda možno konštatovať, že vzájomne vzťahy sú štatisticky významné.

Tabuľka 1 Výsledky bivariantnej korelačnej analýzy

	Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Q6	Q7	Q8
--	----	----	----	----	----	----	----	----

Q2	0,534							
Q3	0,497	0,406						
Q4	0,517	0,451	0,595					
Q5	0,372	0,397	0,427	0,519				
Q6	0,506	0,503	0,436	0,544	0,406			
Q7	0,448	0,467	0,422	0,462	0,354	0,587		
Q8	0,491	0,498	0,401	0,431	0,432	0,581	0,632	
S	0,565	0,581	0,411	0,487	0,453	0,523	0,542	0,515

Zdroj: vlastné spracovanie

Pri hlbšom preskúmaní korelačnej matice si môžeme všimnúť, že hodnoty korelačných koeficientov nie sú veľmi vysoké a okrem jedného prípadu (Q8 vs. Q7) neprekročili hodnotu 0,600. Napriek tomu však bola štatistická významnosť potvrdená jednoznačne prostredníctvom hodnoty p . V takýchto prípadoch sa často predpokladá, že na vzťahy medzi premennými hlbšie avšak implicitné resp. latentné faktory. Tie však nie sú zadefinované explicitne a odhaliť ich možno prostredníctvom hlbšej analýzy korelačnej štruktúry. Predpoklad existencie latentných faktorov, ktoré by vysvetlili vzťahy medzi premennými je overený v nasledovnej kapitole.

3.3 Identifikácia faktorov vplyvujúcich na celkovú spokojnosť zákazníkov

Podľa výsledkov predchádzajúcej korelačnej analýzy má 8 atribútov kvality stredne veľký vplyv na celkovú spokojnosť. Predpokladali sme, že interné korelácie medzi týmito atribútmi je možné vysvetliť menším počtom latentných faktorov. Údaje zo 404 platných dotazníkov sme preto podrobili procedúre faktorovej analýzy. Náš predpoklad sa potvrdil, pretože ukazovateľ KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) dosiahol hodnotu 0,897. Minimálna odporúčaná hodnota KMO pre extrakciu latentných faktorov je 0,700. Pomocou metódy PCA (Principal Component Analysis) boli extrahované tri faktory, ktoré spolu vysvetľujú 72,69% variability. Výsledky sa nachádzajú v tabuľke 2.

Tabuľka 2 Extrakcia faktorov a vysvetlenie variability dát

Factor	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,33	54,14	54,14	4,33	54,14	54,14	2,40	29,96	29,96
2	0,84	10,49	64,62	0,84	10,49	64,62	2,03	25,41	55,38
3	0,65	8,07	72,69	0,65	8,07	72,69	1,39	17,32	72,69
4	0,58	7,29	79,98						
5	0,46	5,79	85,77						
6	0,44	5,55	91,32						
7	0,36	4,55	95,86						
8	0,33	4,14	100,00						

Pre dosiahnutie maximálnej miery vysvetlenej variability sa použila rotácia faktorovej matice. Matica bola celkovo rotovaná v šiestich iteráciách a prostredníctvom rotačnej metódy Varimax s Kaiserovou normalizáciou. V tabuľke 3 sa nachádza rotovaná faktorová matica obsahujúca ko-

Zdroj: vlastné spracovanie

relačné koeficienty jednotlivých faktorov s ohľadom na vstupné premenné (teda atribúty kvality). Z prehľadových dôvodov neboli korelačné koeficienty menšie ako 0,200 zobrazené.

Tabuľka 3 Rotovaná matica faktorov

	Factor		
	F1 Ľudský faktor služby	F2 Materializácia služby	F3 Atmosféra poskytovania služby
Q8 Kvalifikovaný personál	0,822		0,241
Q7 Reagujúci a ochotný personál	0,810	0,213	
Q6 Spoľahlivosť služieb	0,691	0,361	0,232
Q1 Pôsobilé servírovanie jedla	0,385	0,771	
Q3 Priestorové usporiadanie sedenia		0,728	0,414
Q4 Príjemný interiér reštaurácie	0,245	0,609	0,544
Q2 Chutné jedlo	0,539	0,553	
Q5 Príjemná hudba v pozadí	0,272		0,877

Zdroj: vlastné spracovanie

Z tabuľky 3 je vidieť, že extrahované boli tri faktory. Znamená to, že namiesto ôsmich atribútov kvality môžeme zohľadňovať tri všeobecnejšie faktory, ktoré jednoznačnejšie vplyvajú na celkovú spokojnosť zákazníka. Tieto tri faktory sme pomenovali podľa intenzity ich korelačných koeficientov k jednotlivým atribútom kvality:

- **Ľudský faktor služby** – tento faktor je z veľkej miery tvorený tromi atribútmi kvality (kvalifikovaný personál, reagujúci a ochotný personál a spoľahlivosť služieb). Všetky tieto tri atribúty sú spojené s prístupom personálu a preto bol faktor pomenovaný ako “Ľudský faktor služby”.
- **Materializácia služby** – druhý faktor je z prevažnej miery tvorený atribútmi, ktoré súvisia s materializáciou služby alebo ponúkaného produktu (pôsobilé servírovanie jedla, priestorové usporiadanie sedenia, príjemný interiér reštaurácie a chutné jedlo). Tieto atribúty majú spravidla za cieľ zákazníčkovi ponúknuť unikátny zážitok a podporiť jeho spokojnosť tým, že zhmotnia ponúkanú službu. Z tohto dôvodu bol tento faktor pomenovaný ako “Materializácia služby”.
- **Atmosféra poskytovania služby** – tretí faktor je tvorený najmä jedným atribútom kvality a tým je príjemná hudba v pozadí. Čiastočne však tento faktor ovplyvňujú aj dva ďalšie atribúty, a to príjemný interiér reštaurácie (korelačný koeficient 0,544) a priestorové usporiadanie sedenia (korelačný koeficient 0,414). Kombináciu týchto atribútov kvality by sme mohli nazvať “Atmosféra poskytovania služby”.

Pri extrakcii týchto troch faktorov boli vypočítané tzv. faktorové skóre. Do dátovej matice s deviatimi premennými sme tak získali tri nové premenné a to faktorové skóre pre faktor 1, 2 a 3. Tieto faktorové skóre boli vypočítané prostredníctvom regresnej analýzy. Faktorové skóre slúžili ako vstupné údaje do modelovania vplyvov faktorov na celkovú spokojnosť zákazníka.

3.4 Analýza faktorov vplyvujúcich na celkovú spokojnosť zákazníkov

Na analýzu faktorov bol použitý postup trojfaktorového DOE (Design Of Experiments). Táto

procedúra je založená na tom, že skúma vplyvy jednotlivých faktorov na cieľovú premennú (v našom prípade celkovú spokojnosť zákazníka). Výhodou DOE je to, že skúma aj efekty kombinácie faktorov a je teda možné posúdiť rozličné varianty nastavenia služby, resp. exaktne určiť priority poskytovania služby. K tomu, aby bol DOE aplikovateľný, je potrebné vytvoriť novú dátovú štruktúru pozostávajúcu zo vstupných parametrov a výstupného parametra. Vstupné parametre sú v prípade DOE binomického charakteru – teda daný faktor je alebo nie je v danom pokuse prítomný. Najprv sme teda transformovali faktorové skóre na hodnotu 1 (ak bolo faktorové skóre pozitívne) alebo na hodnotu -1 (ak bolo faktorové skóre negatívne). Pri troch faktoroch existuje celkovo 8 kombinácií, ktoré prinášajú rozličné výsledky. Vypočítali sme tak priemernú hodnotu celkovej spokojnosti zákazníka pre každú z ôsmich kombinácií. Výsledky sa nachádzajú v tabuľke 4, pričom "S_mean" znamená priemer celkovej spokojnosti zákazníka a "S_SD" znamená štandardnú odchýlku celkovej spokojnosti zákazníka.

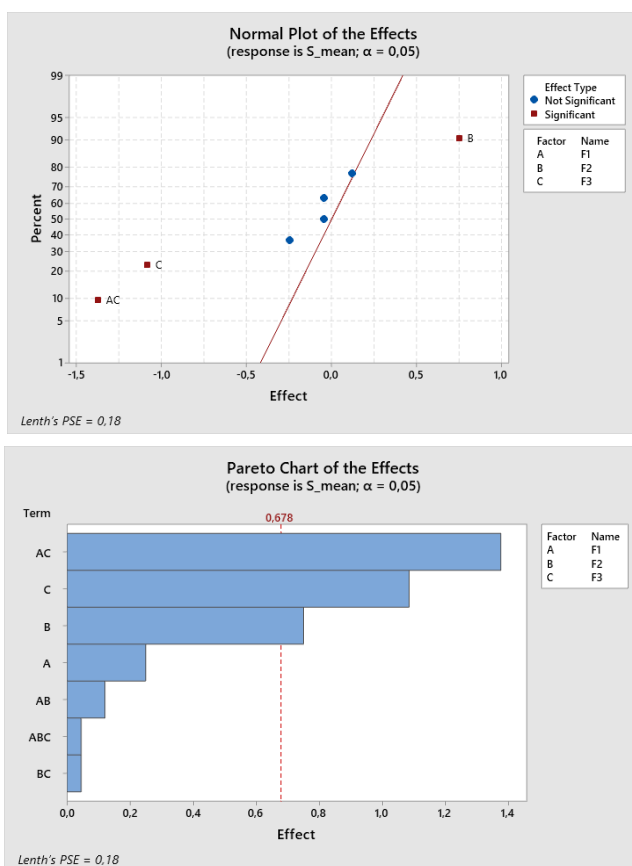
Tabuľka 4 Dátová matica pre realizáciu DOE

StdOrder	RunOrd	CenterPt	Blocks	Vstupné premenné			Výstupné premenné	
				F1	F2	F3	S_mean	S_SD
8	1	1	1	1	1	1	6,5	2,07
3	2	1	1	-1	1	-1	7,76	1,59
6	3	1	1	1	-1	1	5,72	1,98
1	4	1	1	-1	-1	-1	7,13	1,61
7	5	1	1	-1	1	1	8,05	1,56
5	6	1	1	-1	-1	1	7,42	1,55
4	7	1	1	1	1	-1	9,05	1,26
2	8	1	1	1	-1	-1	8,09	1,60

Zdroj: vlastné spracovanie

Procedúra DOE bola spustená dvakrát. Jedenkrát na testovanie polohy (teda priemer celkovej spokojnosti zákazníka) a druhýkrát na testovanie variability (teda štandardnej odchýlky celkovej spokojnosti zákazníka). Výsledok testovania preukázal, že zastúpenie faktorov nemá štatisticky významný vplyv na variabilitu (štandardnú odchýlku) celkovej spokojnosti. Pri testovaní polohy bol však identifikovaný štatisticky významný vplyv niektorých kombinácií faktorov. Výsledky tohto testovania sa nachádzajú na obrázku 3.

Obr. 3 Výsledky testovania vplyvov faktorov na celkovú spokojnosť zákazníka

Zdroj: vlastné spracovanie

Z výsledkov je evidentné, že najväčší vplyv na celkovú spokojnosť zákazníkov s reštauračnými službami má kombinácia Ľudského faktora (F1 resp. A) a atmosféra poskytovanej služby (F3 resp. C). Existuje oprávnený predpoklad, že organizácie, ktoré sa budú sústrediť na čo najlepšie pokrytie týchto dvoch faktorov súčasne, budú dosahovať vysokú mieru spokojnosti zákazníkov.

Diskusia a záver

Prezentované výsledky prinášajú viaceré empirické, praktické i vedecké implikácie. Po empirickej stránke možno považovať za zaujímavé zistenie, že najvyššiu mieru celkovej spokojnosti je možné dosiahnuť sústredením sa na dva kľúčové faktory reštauračných služieb: ľudský faktor a atmosféru poskytovanej služby. Zaujímavým zistením je totiž to, že v skutočnosti boli identifikované tri faktory. Ak by sme sa pozreli na obrázok 3, kde sú zobrazené efekty samostatných faktorov alebo ich kombinácií, tak zistíme, že sústredenie sa na všetky tri komponenty služby (teda faktory F1, F2 a F3 resp. A, B a C), prináša len minimálny efekt na celkovú spokojnosť. Zaujímavým zistením je tiež to, že ak by sme sa sústredili len na ľudský faktor (F1 resp. A), alebo len na atmosféru poskytovanej služby (F3 resp. C), tak nedosiahneme taký efekt, ako by sme dosiahli, ak by sme sa na oba faktory sústredili naraz.

Po praktickej stránke vyvoláva vyššie uvedené zistenie zaujímavé implikácie. Táto implikácia sa týka otázky primeranosti služby. Podľa Pareto pravidla by sme mohli očakávať, že s rastúcou investíciou do kvality služby sa rast úžitku pre zákazníka (v našom prípade celkovej spokojnosti

zákazníka) bude znižovať. Čo a do akej miery je v rámci zlepšovania kvality reštauračných služieb ešte primerané? Na túto otázku možno nájsť odpovede vo vyššie prezentovaných výsledkoch. Tie naznačujú, že na dosiahnutie vysokej miery spokojnosti nie je potrebné sústrediť sa na všetko, ale len na časť prvkov služby. V sledovanom prípade je to ľudský faktor a atmosféra poskytovania služby.

Výsledky prezentovaného výskumu ponúkajú možné odpovede aj v oblasti vedy. Kvalita služieb v oblasti cestovného ruchu je po vedeckej stránke stále živou témou. Naše výsledky v komparácii so súčasným poznaním možno interpretovať nasledovne. Meranie kvality služieb môže byť postavené na rozličných modeloch a metrikách. Najpoužívanější model SERVQUAL vymedzuje päť dimenzií kvality služieb – materializácia služby (tangibles), spoľahlivosť služby (reliability), pružnosť služby (responsiveness), hodnotenie služby (assessment) a empatiu personálu (empathy) (Heung, 2000/2). Naše výsledky ukazujú na to, že nie všetky z týchto piatich prvkov majú rovnakú dôležitosť pri reštauračných službách. Efekt materializácie služby sa v našich dátach nepreukázal ako významný, no naopak spoločný efekt ľudského faktora a atmosféry poskytovanej služby bol preukázateľný. Čiastočne sa nám potvrdili predpoklady, ktoré vo svojej štúdii zhrnul Wall, ktorý skúmal efekt fyzického prostredia a správania personálu na celkové hodnotenie kvality reštauračných služieb (Wall, 2007/9).

Hodnotenie kvality reštauračných služieb by malo byť založené na detailnom poznaní procesu tvorby spokojnosti zákazníka. Okrem vnútorných motívov a očakávaní zákazníkov by sme mali poznať aj všeobecne platné zákonitosti, ktoré je možné aplikovať pri zvyšovaní kvality. Prezentované výsledky ukazujú na možnosti, ktoré ponúka detailná a štatisticky validná analýza atribútov kvality a ich vplyvu na celkovú spokojnosť zákazníka.

Literatúra

- [1] CHEN, C. X. - MATSUMURA, E. M. - & SHIN, J. Y. (2011). *The Joint Effect of Competition Intensity and Competition Type on the Use of Customer Satisfaction Measures in Executive Annual Bonus Contracts*. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.1910170.
- [2] HEUNG, V. C. S. - WONG, M. Y. & HAILIN QU. (2000). *Airport-restaurant Service Quality in Hong Kong*. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 41(3), 86–96. doi:10.1177/001088040004100320.
- [3] JANG, S. (SHAWN), & NAMKUNG, Y. (2009). *Perceived quality, emotions, and behavioral intentions: Application of an extended Mehrabian–Russell model to restaurants*. Journal of Business Research, 62(4), 451–460. doi:10.1016/j.jbusres.2008.01.038.
- [4] MORO, A. (2012). *The structural transformation between manufacturing and services and the decline in the US GDP volatility*. Review of Economic Dynamics, 15(3), 402–415. doi:10.1016/j.red.2011.09.005.
- [5] NAMKUNG, Y., & JANG, S. (SHAWN). (2008). *Are highly satisfied restaurant customers really different? A quality perception perspective*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 20(2), 142–155. doi:10.1108/09596110810852131.
- [6] RASHVAND, P., & ZAIMI ABD MAJID, M. (2014). *Critical Criteria on Client and Customer Satisfaction for the Issue of Performance Measurement*. Journal of Management in Engineering, 30(1), 10–18. doi:10.1061/(asce)me.1943-5479.0000183.
- [7] RYU, K., LEE, H., & GON KIM, W. (2012). *The influence of the quality of the physical environment, food, and service on restaurant image, customer perceived value, customer satisfaction, and behavioral intentions*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 24(2), 200–223. doi:10.1108/09596111211206141.
- [8] STEVENS, P., KNUTSON, B., & PATTON, M. (1995). *Dineserv: A Tool for Measuring Service Quality in Restaurants*. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 36(2), 56–60. doi:10.1177/001088049503600226.
- [9] WALL, E. A., & BERRY, L. L. (2007). *The Combined Effects of the Physical Environment*

- and Employee Behavior on Customer Perception of Restaurant Service Quality*. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 48(1), 59–69. doi:10.1177/0010880406297246.
- [10] YANG, CH. (2003). *Improvement actions based on the customers' satisfaction survey*. Total Quality Management & Business Excellence, 14(8), 919-930.
doi: 10.1080/1478336032000090842.
- [11] YEUNG, A. C. L. (2007). *Strategic supply management, quality initiatives, and organizational performance*. Journal of Operations Management, 26(4), 490–502.
doi:10.1016/j.jom.2007.06.004.

Klimatické zmeny a ich predpokladané dopady na ekonomiku malých a stredných podnikov

Andrej RÁCIK*

Expected impacts of climate changes on economy of Small and Medium Enterprises

Abstract

Article aims to inform about historical and current views on climate change, its scale and foreseeable impacts on world's economy. In first part, evolution of scientific views on climatic change is described, with focus on correlation of emissions of carbon dioxide and global temperature change. Up to date measurements of CO₂ amount in atmosphere and mean climatic temperature are included. Various technological and economic impacts of global climate change are reviewed, with reports of ongoing scientific discussion about defining and calculating the social cost of climate change. Final part of the article reports on impact and action plan for Small and Medium Enterprises.

Keywords: climate change, small and medium size enterprises, global warming, carbon emissions, social costs

JEL Classification: Q54

Úvod

Jednou z najdiskutovanejších tém v súčasnosti sú potenciálne dopady klimatických zmien na svetové hospodárstvo. Dalo by sa povedať, že odborná diskusia sa za posledné roky čoraz viac posunula od nedôvery, či sú klimatické zmeny vôbec reálnym fenoménom, dokonca zapríčinenými antropogénnymi činiteľmi, predstavujúcim riziká pre ďalšiu existenciu ľudskej spoločnosti, k identifikácii týchto rizík a možným spôsobom ich čo najefektívnejšieho minimalizovania.

Článok je zameraný na prezentáciu historických a súčasných vedeckých názorov na klimatické zmeny, ako aj identifikáciu potenciálnych dopadov na globálnu ekonomiku. Využíva metódu komparácie pôvodných vedeckých článkov a právnych predpisov. V záverečnej časti sa zaoberá predpokladanými dopadmi klimatických zmien na malé a stredné podniky, a poskytuje prehľad názorov na ich rozsah a možné náklady. Možno konštatovať, že v tejto oblasti stále prebieha aktívny výskum a diskusia a jednotliví autori nemajú jednotný pohľad na spoločenské náklady klimatických zmien.

1 Klimatické zmeny

Analyzovaniu cyklického striedania teplejších a studených (alebo glaciálnych a postglaciálnych) období sa už dlhodobo venuje viacero odborníkov a inštitútov. Zároveň táto skutočnosť, že k výkyvom atmosférickej teploty dochádza od nepamäti, dokonca dávno pred ľudskou civilizáciou,

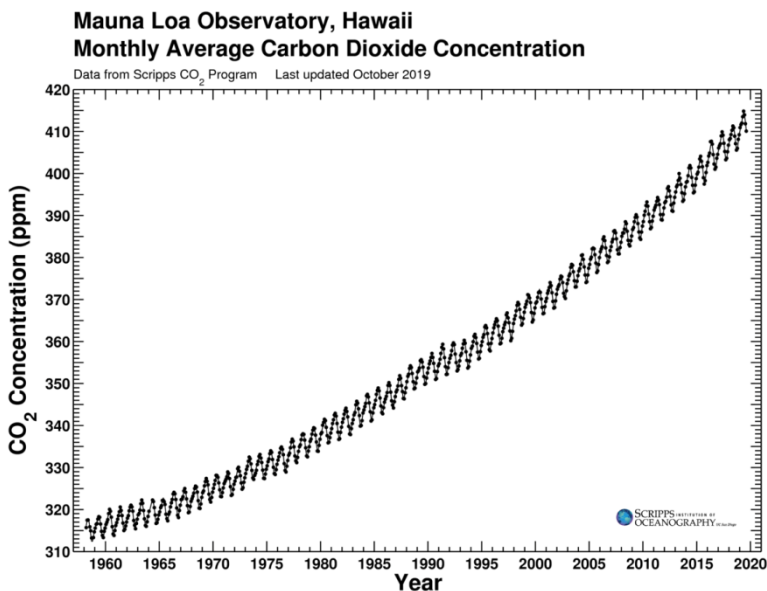
* Mgr. Andrej Ráčík, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Katedra ekonómie a financií, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: andrej.racik@vsemvs.sk

predstavuje asi najčastejšie používaný argument laickej a aj časti odbornej verejnosti proti víziám klimatickej katastrofy a globálneho kolapsu spoločenského a hospodárskeho systému.

Medzi relevantné publikované modely vývoja teploty zemskej klímy patria štúdie amerického Goddardovho inštitútu vesmírnych štúdií pri NASA, ktoré sú sústavne aktualizované a rozvíjané do dnešného dňa. Ale sledovaním a prognózovaním klimatických zmien sa vedci zaoberali už od dávnejšej minulosti. Americký profesor Gordon J. F. MacDonald v r. 1968 publikoval stať „Ako poukaziť životné prostredie“, kde hľadal odpovede na otázky posledných rokov o „predpokladaných celkových následkoch emisií oxidu uhličitého, uvoľňovaných do atmosféry spaľovaním fosílnych palív v peciach a motoroch, na svetovú klímu“ (Macdonald, 1968/6). Aj keď sa jednalo o úvahy o potenciálnom vojenskom využití riadených klimatických zmien s fatálnymi následkami, ako sucho, hladomor a ekonomický kolaps, podnietil tým záujem ďalších odborníkov o to, či sú takéto výrazné zmeny klímy vyvolané umelými podnetmi možné. Koordinované merania teploty na rôznych častiach planéty spolu s porovnaním historických hodnôt získaných laboratórnymi analýzami antarktického ľadu, vzoriek atmosféry konzervovanej v bublinách ľadovcového vzduchu, ako aj skúmaním atmosféry vesmírnych telies potvrdilo pozitívnu koreláciu medzi obsahom molekúl oxidu uhličitého v ovzduší a priemernou teplotou. Treba však povedať, že všetky tieto štúdie v podstate iba potvrdzovali a opakovali aj dovtedy publikované domnienky, ktoré sa vo vedeckých prácach začali objavovať už od 19. storočia (Tyndall, 1869/13).

V súčasnosti patrí k najucelenejším a najrešpektovanejším meraniam Keelingova krivka (Keeling, 2005/4), ktorá zaznamenáva koncentráciu častíc oxidu uhličitého od roku 1958 v observatóriu Mauna Loa na Havaji, v rámci výskumu Charlesa D. Keelinga.

Obr. 1 Priemerná mesačná koncentrácia CO₂ v atmosfére nameraná v Mauna Loa¹

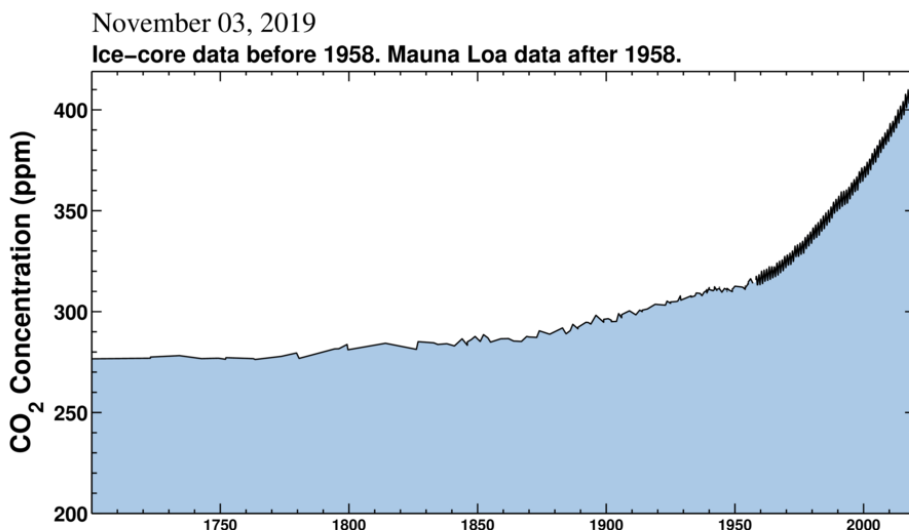
Keelingova interpretácia týchto dát poukázala na 2 skutočnosti (Keeling, 2005/4):

- Koncentrácia CO_2 v atmosfére osciluje v priebehu roka, čo sa vysvetľuje jeho zvýšenou spotrebou na fotosyntézu počas vegetačného obdobia rastlín.
- Dlhodobý trend koncentrácie CO_2 je rastúci a za vyhodnocované obdobie priemerná ročná hodnota narastala každoročne z pôvodných 316 častíc na 411 častíc v súčasnosti.

Porovnanie týchto hodnôt s výsledkami analýzy vzduchových bublín získaných pomocou sond v arktických a alpských ľadovcoch, keď sa vedcom podarilo rekonštruovať obsah CO_2 v atmosfére počas posledných deviatich striedaní ľadových dôb (teda počas približne 800 000 rokov), vyznieva jednoznačne: stredná hodnota vzoriek z 2 po sebe idúcich ľadových dôb sa vždy pohybovala medzi 210-230 p.p.m.v., a individuálne hodnoty sa iba jedenkrát sa priblížili k 300 p.p.m.v. (Lüthi, 2008/5).

Ešte jednoznačnejšie vyznieva pohľad na „industriálnu“ éru ľudstva. Z pôvodných 278 p.p.m.v., ktoré zodpovedajú dlhodobým priemerným hodnotám za státisíce rokov, v priebehu 20. storočia dochádza k prudko zrýchľujúcemu sa nárastu až po súčasné, s vysokou pravdepodobnosťou najvyššie koncentrácie CO_2 a ostatných skleníkových plynov v zemskej atmosfére vôbec.

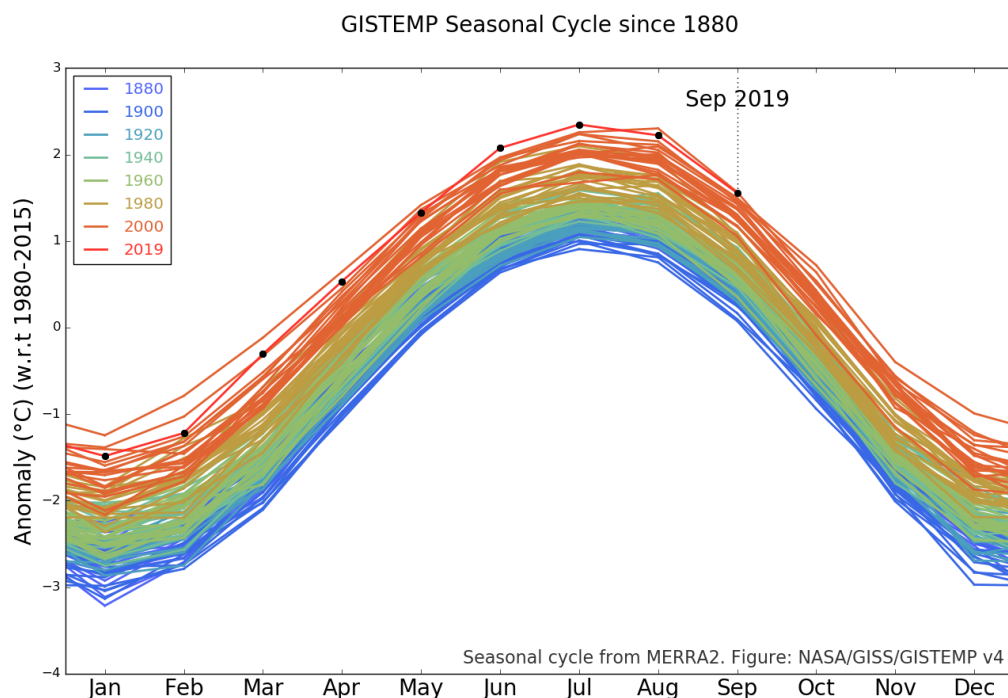
Obr. 2 Kombinované hodnoty vývoja koncentrácie CO_2 od r. 1700²

Ako už bolo spomenuté, je výrazná korelácia medzi obsahom oxidu uhličitého v atmosfére a priemernou teplotou zemskej atmosféry. A stúpajúca teplota zapríčiňuje celú škálu problémov, s ktorými sa spoločnosť stretáva už v súčasnosti, a ktoré, ako uvádzajú vedecké predpoklady, sa budú vyskytovať v čoraz väčšej miere. Možno povedať, že v súčasnosti sa väčšina spoločností zhoduje na potrebe riešiť tieto otázky klimatických zmien. Aj keď stále nemožno konštatovať jednoznačnú zhodu, a aj postoje jednotlivých krajín sa menia so striedajúcimi sa vládnyimi garnitúrami. Napríklad v USA bol vedecký výskum globálneho otepľovania výrazne podporovaný politickými kruhmi a dokonca čiastočne aj energetickým sektorom od konca 70. do konca 80. rokov, kedy možno pozorovať odklon od entuziazmu k postupnému spochybňovaniu vedeckých záverov napríklad Globálnou klimatickou koalíciou (financovanou uhoľným, energetickým a automobilovým sektorom), ktorý spôsobil aj postupnú opatrnosť politických predstaviteľov. Vo významnej miere v iniciatíve ochrany životného prostredia pokračuje Organizácia spojených národov, ktorá pravidelne organizuje klimatické konferencie a iniciuje zmeny v spoločenských aj v hospodárskych vzťahoch.

Rozsiahly výskum, merania a predikcie vývoja teploty zemskej atmosféry vykonáva Goddardov inštitút vesmírnych štúdií.

Obr. 3: Vývoj strednej hodnoty zemskej atmosféry na základe meraní od konca 19. storočia³

2 Dopady globálneho otepľovania na svetové hospodárstvo

Podľa štatistického modelu, ktorého premenné sú neustále spresňované podľa najnovších geoklimatických poznatkov, sa za posledných 140 rokov zvýšila priemerná teplota atmosféry skoro o 2.5 C. Jedna z prvých simulácií inštitútu, publikovaná v r. 1981, však túto hodnotu predpokladala ako konzervatívny scenár vývoja teploty zemskej atmosféry do r. 2100 (Hannsen, 1981/3). Už pri tejto miere oteplenia autori predpokladali ďalekosiahle dôsledky na periodicitu zrážok, úbytok poľnohospodársky využiteľnej pôdy a posúvanie pobrežia.

Napriek tomu sa však s konkrétnymi krokmi a iniciatívami k odbúraní uhlíkových emisií stretávame veľmi pomaly, kedy síce jestvujú dlhodobé plány, napríklad k dekarbonizácii hospodárstva v EÚ do roku 2050⁴, no alternatívne zdroje a technológie sú stále ekonomicky nákladnejšie, a často ich efektivita a reálne úžitkové vlastnosti za tradičnými zaostávajú.

Ako príklad možno uviesť analýzu návratnosti investície do kúpy elektromobilu v porovnaní s klasickým benzínovým pohonom, publikovanú Inštitútom environmentálnej politiky pri Ministerstve životného prostredia SR (Haluš, M. – Engel, M., 2019/2) Uvedený materiál kvantifikuje ekonomickú návratnosť investície automobilov pri bežnom rodinnom využití a predpokladanom vývoji cien energií na obdobie rádo 10 rokov. S využitím štátnej podpory v maximálnej výške 8 000 EUR sa táto návratnosť znižuje na obdobie 5 rokov. Treba však pripomenúť, že automobil s vekom 10 rokov a kalkulovaným nájazdom 150 000km je vo všeobecnosti zastaraný a môže sa blížiť ku koncu projektovanej životnosti. Takisto batéria, ako kľúčový (a v súčasnosti aj najdrahší) jednotlivý komponent elektromobilu bude potrebovať výmenu. Súčasná technologická úroveň elektromobilov takisto prináša niektoré praktické obmedzenia, najmä dojazd na jedno nabitie (ktorý je asi polovičný), a takisto aj proces nabíjania, ktorý je asi najväčšou slabinou, pretože oproti doplneniu paliva do klasického automobilu, ktoré vyžaduje rádo jednotky minút, pred pokračovaním v jazde elektromobilom je potrebné nabíjanie, ktoré trvá hodiny.

Publikovaný materiál inštitútu ďalej uvažuje nad environmentálnymi výhodami vo forme nižších emisií pri používaní elektromobilov, ale aj nevýhodami, napríklad pri výrobe batérií alebo samotnej elektrickej energie. Aj keď túto problematiku by bolo možné aj hlbšie analyzovať, na ilustráciu kontrastu medzi akútnosťou potreby riešenia rizík klimatických zmien a nedostatočnej technologickej pripravenosti riešení je použiteľná aj takáto jednoduchá analýza. Otázkou teda nie je, či zažívame klimatickú zmenu a s tým spojené riziká, ale ako im čeliť, a aké dopady to pre spoločnosť bude mať. V prvom rade, každý, či už sa jedná o jednotlivca - spotrebiteľa, alebo hospodárske subjekty, bude musieť postupne zmeniť svoje zaužívané vzorce osobného aj hospodárskeho správania. Prinesie to zmeny v osobnom komforte, či jednoduchosti riešení, bude si vyžadovať napríklad masívne nasadzovanie inovácií, zmeny celých hospodárskych odvetví.

S tým je spojená druhá časť dopadov, finančná, toto prispôsobovanie sa novému *statusu quo* má svoju cenu v podobe dlhej ekonomickej návratnosti technologických investícií.

Väčšina opatrení na zavádzanie čistejších technológií je napríklad v európskej environmentálnej politike podmienená existenciou podporných finančných mechanizmov na buď kapitálové krytie takýchto investícií, alebo zmiernenie dopadov na nárast ceny (ako napríklad v prípade európskeho systému obchodovania s emisiami).

Z globálneho hľadiska možno konštatovať, že zatiaľ čo klimatická zmena spolu so súvisiacimi rizikami a negatívnymi dopadmi pre spoločnosť aj hospodárstvo sa už prejavujú, jednotlivé krajiny stále hľadajú spôsob, ako sa im prispôbiť, a zastaviť ich zhoršovanie, prípadne uprednostnia relatívne krátkodobý efekt eliminácie investičných nákladov do čistejších technológií na zvýhodnenie domáceho trhu a domácich výrobcov.

⁴ COM/2018/773. Čistá planéta pre všetkých. Európska dlhodobá strategická vízia pre prosperujúce, moderné, konkurencieschopné a klimaticky neutrálne hospodárstvo

3 Náklady klimatických zmien pre malé a stredné podniky

Špecifické postavenie v ekonomike majú malé a stredné podniky. Podľa údajov Eurostatu tvorili malé a stredné podniky v roku 2015 v krajinách Európskej únie 99,8% zo všetkých spoločností⁵. V rozvíjajúcich sa ekonomikách tvoria takisto viac ako 90% (Murithi, 2017/8). Už len štatisticky možno teda stanoviť predpoklad, že akékoľvek ekonomické dôsledky klimatických zmien sa budú týkať malých aj stredných podnikov rovnako ako veľkých korporácií.

Ako už bolo spomenuté, dôsledkom globálneho otepľovania budú jednak technologické zmeny a potreba adaptácie, a potom aj ekonomické zmeny – keď sa zvýšené náklady investícií do životného prostredia budú internalizovať do výrobných nákladov a následne vyšších cien. A práve malé a stredné podniky sú v tejto oblasti zraniteľné, pretože ich (obmedzená) veľkosť im vo všeobecnosti neumožňuje vo výraznej miere diverzifikovať technologické ani ekonomické riziká tak, ako veľkým podnikom, ktoré majú silnejšie postavenie na trhu a trh, na ktorom, je rozsiahlejší aj geograficky. Vychádzame z predpokladu, že malé a hlavne mikro podniky sa orientujú skôr na uspokojovanie potrieb lokálneho, geograficky vymedzeného trhu v bezprostrednom okolí, pričom s narastajúcou veľkosťou sa zväčšuje aj trh, na ktorom daný podnik pôsobí.

Technologickými zmenami možno rozumieť:

- Zmeny nevyhnutné na zastavenie/spomalenie globálneho otepľovania.
- Zmeny nevyhnutné na prispôbenie sa zmeneným charakteristikám prírodného prostredia.

Technologické zmeny, ktoré predchádzajú klimatickým zmenám vyžaduje, sa tradične budú malých a stredných podnikov dotýkať vo väčšej miere hlavne nepriamo. Malé a stredné podniky sú skôr odberateľmi tradičných, primárnych priemyselných sektorov – energetika, hutníctvo, či letecká doprava⁶ – teda zvyčajne veľkých až nadnárodných korporácií – kde sa napríklad sústredia opatrenia Európskej únie na redukciu emisií oxidu uhličitého či už v dôsledku integrovanej prevencie a kontroly znečisťovania alebo vytvorením obchodovateľných emisných povolení. Bez ohľadu na to, ako sa zmení proces výroby týchto komodít a služieb, ich hlavná funkcia ostane zachovaná a malé a stredné podniky ich budú naďalej využívať. Prevažovať budú ekonomické dopady týchto opatrení, a to zvýšené náklady, ktoré v dôsledku nevyhnutných adaptačných investícií ovplyvnia cenu týchto komodít, a ktorú s využitím ekonomickej prevahy budú prvovýrobcovia prenášať na svojich odberateľov a spotrebiteľov.

Technologickými zmenami môžeme rozumieť aj prispôbenie sa negatívnym zmenám životného prostredia, ktoré klimatické zmeny prinesú. Tieto dôsledky sa už môžu výraznejšie prejavovať už aj vo vzťahu k malým a stredným podnikom. K hlavným dôsledkom globálneho otepľovania sa radia dopady na (Tol, 2009/12):

- Poľnohospodárstvo a lesníctvo
- Vodné zdroje a vodné hospodárstvo
- Pobrežné oblasti
- Rybolov
- Energetika a spotreba energie
- Kvalita ovzdušia
- Ľudské zdravie
- Cestovný ruch a turizmus

Tieto sú pre malé a stredné podniky relevantné, pretože práve v týchto sektoroch sú zvyčajne tieto podniky aktívne.

⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Number_of_enterprises,_turnover_and_persons_employed_and_the_share_of_enterprises_with_fewer_than_250_persons_employed,_2015.png

⁶ SMERNICA 2003/87/ES EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY z 13. októbra 2003, o vytvorení systému obchodovania s emisnými kvótami skleníkových plynov v Únii

Poist'ovacia spoločnosť Zurich publikovala v r. 2016 výsledky rozsiahleho globálneho prieskumu medzi malými a strednými podnikmi⁷. Z nášho pohľadu je zaujímavé zistenie, že až 25% oslovených organizácií v Európe nepredpokladá žiadne dopady klimatických zmien na svoje hospodárenie. Možno to prikladať vo veľkej miere lokalizácii v miernom podnebnom pásme, a teda historickej absencii výraznejších negatívnych skúseností s extrémnymi poveternostnými javmi. Napriek tomu, vzhľadom na silnú previazanosť európskej hospodárskej a environmentálnej politiky a bohatú informačnú a osvetovú činnosť je tento výsledok prekvapujúci. Možno vychádzať aj z toho, že relatívne malý počet zamestnancov spôsobuje, že niektoré poznatky a zručnosti v malých a stredných podnikoch absentujú, prípadne že riadenie ochrany životného prostredia je riešené využívaním dodávateľských služieb. Naproti tomu, v USA, kde existuje všeobecná skúsenosť s hurikánmi a záplavami, prípadne nedávnymi obdobiami sucha v Kalifornii, neočakáva žiadne dôsledky klimatických zmien iba 6% organizácií.

Najväčšie riziká klimatických zmien podľa tohto prieskumu sú:

- Dážď a záplavy,
- Sucho.

A navyše sa malé a stredné podniky obávajú dôsledkov vo forme:

- Materiálnych škôd,
- Obmedzenia a prerušenia prevádzky.

Možno očakávať, že výraznejšie sa dôsledky klimatických zmien prejavia práve prostredníctvom zvyšovania environmentálnych nákladov. Ekonomovia hľadajú spôsoby kvantifikácie týchto nákladov vo forme definovania spoločenských nákladov klimatických zmien, no precíznosť závisí od komplexnosti zvolených modelov ako aj očakávaní. Aj samotní autori vyslovujú potrebu ich spresnenia. Napríklad jedna z prvých takýchto štúdií od profesora Williama D. Nordhaus, rátala s kompenzáciou ekonomických strát aj pomocou úspor nákladov, napríklad na vykurovanie, či väčšou výnosnosťou z poľnohospodárstva v dôsledku väčšieho množstva CO₂ pre fotosyntézu (Nordhaus, 1991/10). Nordhaus v citovanom diele vyrátal dopad klimatických zmien v r. 2050 na 0.25% z globálneho hospodárskeho produktu, a aj po zvážení nepresností v stanovenom modeli nepredpokladal efekt vyšší ako 2%. Naopak, nedávna štúdia publikovaná kolektívom ekonómov London School of Economics očakáva drastické a potenciálne katastrofálne dopady na občanov, spoločensvá aj podniky (DeFries et al., 2019/1). Tak ako nárast CO₂ v atmosfére prekročil všetky konzervatívne odhady modelov spred 50 rokov, takisto aj magnitúdu jeho efektov v hospodárstve je ťažko určiť, pretože prichádza k výraznej zmene vzácnosti a teda cien niektorých neobnoviteľných komodít. Napríklad stúpajúca hladina morí nielenže zničí vybudované infraštruktúry v pobrežných oblastiach, ale výrazne obmedzí aj množstvo dostupnej pevninskej krajiny, čo spôsobí skokovitý nárast cien pozemkov. Tieto efekty budú také výrazné, že sa naruší stacionarita kľúčových ekonomických parametrov (Milly et al., 2008/7). Vo svojom najnovšom príspevku aj Nordhaus zvýšil očakávané straty v dôsledku klimatických zmien na 5% globálneho produktu, no poukazuje však na to, že príliš ambiciózne ciele Parížskeho dohovoru OSN o zmene klímy výrazne nákladovo zaťažia ekonomiku a v konečnom dôsledku spoločenské náklady klimatických zmien ešte zvýšia (Nordhaus, 2018/9). Preto sa zamýšľa nad vhodnosťou klasického laissez-faire prístupu a deregulácie. Kvantifikovať očakávané ekonomické dôsledky na hospodárstvo bude teda zložitou otázkou a výzvou pre ďalšie skúmanie.

Každopádne, na tieto dopady na hospodárstvo sa spoločnosť musí pripraviť. Európska únia prijala Zelený akčný plán pre malé a stredné podniky⁸ s cieľom podporovať:

- Ekologizáciu, udržateľnosť a konkurencieschopnosť malých a stredných podnikov,
- Inovácie a technológie pre podnikanie budúcnosti,

⁷ Survey report on key climate risks for SMEs in 2016. <https://www.zurich.com/-/media/project/zurich/dotcom/industry-knowledge/docs/biggest-climate-risks-2016.pdf?la=en>

⁸ COM/2014/0440 - Zelený akčný plán pre MSP. Umožniť MSP premeniť výzvy v oblasti životného prostredia na podnikateľské príležitosti

- Recykláciu a obehové hospodárstvo, ekologickejší hodnotový reťazec,
- Zapojenie malých a stredných podnikov do poskytovania environmentálnych technológií na boj s klimatickými zmenami.

Akčný plán definuje na širokú škálu nástrojov pomoci podnikom vyrovnávať sa s dôsledkami klimatických zmien a ekologizácie ekonomiky Európskej únie. Pomocou racionalizácie spotreby zdrojov a modernizácie výrobných procesov môžu podniky jednak efektívnejšie spĺňať sprísňujúce sa environmentálne ciele a limity, a na druhej strane tento plán definuje rôzne rámce finančnej pomoci pre malé a stredné podniky využitím nových aj existujúcich podporných schém v oblasti investícií do ochrany životného prostredia. Silnou stránkou akčného plánu je očakávané aktívne zapojenie malých a stredných podnikov do výskumu a vývoja, ale aj výroby a poskytovania progresívnych environmentálnych technológií, a pomôcť im uplatniť sa na globálnom trhu.

Záver

Cieľom predkladaného článku bolo poskytnúť prehľad dopadov klimatických zmien a globálneho otepľovania na hospodárenie malých a stredných podnikov. Téma globálneho otepľovania sa dostáva do zorného poľa masmédií a ovplyvňuje politické dianie aj v kontexte medzinárodných vzťahov. Existuje bohatá údajová základňa vývoja objemu CO₂ za posledných šesť desaťročí, a analýzou vzduchových vzoriek zakonzervovaných v najväčších ľadovcoch sme odvodili pomerne reprezentatívne hodnoty až do obdobia stredného pleistocénu. Dá sa konštatovať, že o náraste objemu CO₂ v atmosfére panuje pomerne široká zhoda. Takisto boli identifikované hlavné negatívne dôsledky pre ľudskú spoločnosť a hospodárstvo. Napriek tomu, o kvantifikácii týchto hospodárskych dôsledkov v podobe zvýšených nákladov ešte prebieha diskusia a neustále zdokonaľovanie vzorcov. Jednoznačne však vyplýva potreba pre malé a stredné podniky poznať tieto dôsledky a zo strany štátnych úradov pomôcť im v adaptácii na technologické zmeny aj s využitím programov finančnej pomoci.

Literatúra

- [1] DEFRIES, R. - EDENHOFER, O. - HALLIDAY, A. - HEAL, G. - LENTON, T. - , PUMA, M. - RISING, J. - ROCKSTRÖM, J. - RUANE, A. C. - SCHELLNHUBER, H. J. - STAINFORTH, D. - STERN, N. - TEDESCO, M. - WARD, B: *The missing economic risks in assessments of climate change impacts*. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London School of Economics and Political Science, London 2019.
- [2] HALUŠ, M. – ENGEL, M.: *Elektrický pohon dostáva postupne zelenú*. Ministerstvo životného prostredia SR, Komentár 04/2019, Bratislava.
- [3] HANSEN, J. - JOHNSON, D. - LACIS, A. - LEBEDEFF, S. - LEE, P. - RIND, D. - RUSSELL, G.: Climate impact of increasing atmospheric carbon dioxide. In: *Science*, ISSN 1095-9203. Roč. 1981, č. 213, s. 957-966.
- [4] KEELING C. D. Et al.: Atmospheric CO₂ and CO₂ exchange with the terrestrial biosphere and oceans from 1978 to 2000: observations and carbon cycle implications. In *A History of Atmospheric CO₂ and its effects on Plants, Animals, and Ecosystems*, Springer Verlag, New York, 2005. ISBN 978-0-387-27048-7.
- [5] LÜTHI, D. – LE FLOCH, M. – BEREITER, B. et al.: High-resolution carbon dioxide concentration record 650,000–800,000 years before present. In: *Nature* ISSN 1476-4687 Roč. 2008, č. 453, s. 379–382.
- [6] MACDONALD, G. J. F.: How to wreck the environment. In *Unless Peace Comes*, Viking Adult, USA, 1968. ISBN 978-0670741144.
- [7] MILLY, P. C. D. - BETANCOURT, J. – FALKENMARK, M. - HIRSCH, R.M. - KUNDZEWICZ, Z. W. - LETTENMAIER, D. P. - STOUFFER, R.J.: Stationarity Is Dead. Whither Water Management? In: *Science*, ISSN 1095-9203 Roč. 319 č. 5863. s. 573-574.

- [8] MURIITHI, S.: African small and medium enterprises (smes) contributions, challenges and solutions. In: *International Journal of Research & Reflection in Management Science*. ISSN 2056-5992, Roč. 5 č. 1, 2017.
- [9] NORDHAUS, W.: Global melting? The economics of Disintegration of the greenland ice sheet. In: *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*. ISSN 0898-2937. Roč. 2018, č. 24640.
- [10] NORDHAUS, W. D. : To Slow or Not to Slow: The Economics of The Greenhouse Effect. *The Economic Journal*. ISSN 0013-0133 Roč. 101, č. 407 (Jul., 1991), s. 920-937.
- [11] RICH, N.: Losing Earth: The Decade We Almost Stopped Climate Change. In *New York Times*, ISSN: 0028-7822, 1.8.2018.
- [12] TOL, R. S.J.: The Economic Effects of Climate Change. In *Journal of Economic Perspectives*. ISSN 0895-3309. Roč. 23, č. 2, s. 29–51.
- [13] TYNDALL, J.: *Heat considered as a Mode of Motion*. New York, USA, D. Appleton & Co. 1869. ISBN: 9781107239449.

Využitie alternatívnych foriem financovania environmentálnych projektov

Eva ROMANČÍKOVÁ*

The use of alternative financing in case of environmental projects

Abstract

The construction of infrastructure was historically realized by public sector. However the situation changed in last period, because financial sources and know-how of public sector are more often used for construction of infrastructure. The goal of the article is characteristics of selected models of public private partnerships and its difference with public contracts.

Keywords: *public private sector, public contracts, risk in models public partnership, financial mechanisms*

JEL Classification: Q59

Úvod

Verejný sektor veľmi často naráža na nedostatok finančných zdrojov potrebných na financovanie environmentálnych projektov, ktorých realizáciu vzhľadom k stavu životného prostredia a prebiehajúcim klimatickým zmenám nemožno odkladať. V tejto súvislosti je vhodné riešiť environmentálne problémy s využitím modelov verejno-súkromného partnerstva.

V prospech využitia tohto partnerstva možno uviesť skutočnosť, že súkromný sektor je pri realizácii veľkých infraštruktúrnych projektov efektívnejší ako verejný sektor a navyše využitie modelov verejno-súkromného partnerstva nemá okamžitý dopad na verejnú rozpočty.

V prvej časti príspevku je poukázané na historický kontext vzniku verejno-súkromného partnerstva, jeho pozitíva a negatíva, ako i prístup k riadeniu rizík a formy uplatňovaných platobných mechanizmov. Druhá časť príspevku je venovaná vybraným modelom verejno-súkromného partnerstva s poukázaním na vhodnosť či nevhodnosť ich využitia pri financovaní environmentálnych projektov.

1 Verejno-súkromné partnerstvo verus klasická verejná zákazka

Hneď úvodom je potrebné uviesť, že ekonomická teória nedisponuje jednotnou definíciou verejno-súkromného partnerstva. Európska únia [8] pod týmto termínom rozumie prevod investičných projektov, ktoré tradične zabezpečoval a financoval verejný sektor na súkromného partnera. Hemming R. [3] v tejto súvislosti hovorí, že ide o súkromnú produkciu, zapojenie súkromných finančných zdrojov, ako aj o prevod významných rizík na súkromný sektor. Štúdiá OECD pri rozlíšení klasickej verejnej zákazky od modelu verejno-súkromného partnerstva kladie dôraz na rozsah transferu rizík spojených s poskytovaním verejnej služby na súkromný sektor [4].

V súčasnosti prax disponuje viacerými modelmi verejno-súkromného partnerstva, ktoré otvárajú priestor pre ich široké použitie pri zabezpečovaní verejných služieb. Spoločným znakom týchto modelov je:

- dlhodobá spolupráca verejného a súkromného sektora pri poskytovaní verejnej služby, výstavbe a prevádzke verejnej infraštruktúry,
- presun vymedzenej časti rizík spojených s poskytovaním služby, výstavbe a prevádzke infraštruktúry na súkromného partnera,
- súkromné financovanie alebo spolufinancovanie,
- realizácia finančne náročných infraštruktúrnych projektov,
- definovanie výstupov, tzn. rozsahu a kvality poskytovaných služieb.

V uplatňovaných modeloch verejno-súkromného partnerstva možno podľa OECD [4] nájsť viaceré odlišnosti v nadväznosti na:

- právnu formu poskytovateľa služby,
- vlastníctvo aktív počas platnosti zmluvy,
- vlastníctvo aktív po skončení platnosti zmluvy,
- dobu trvania zmluvy,
- nositeľa aktív.

V zmysle uvedeného vymedzenia do modelov verejno-súkromného partnerstva nepatria klasické verejné zákazky, ktoré financuje samotný zadávateľ verejnej zákazky. Znamená to, že zadávateľ verejnej zákazky *musí* disponovať finančnými zdrojmi skôr, ako začne byť služba poskytovaná, pričom je nositeľom prevažnej časti rizík, ktoré súvisia s realizáciou projektu. Využitie tejto formy má svoje pozitíva a negatíva. Ak využitie verejnej zákazky v porovnaní s verejno-súkromným partnerstvom je v prípravnej fáze menej časovo náročné, jeho negatívom však je, že zadávateľ *musí* komunikovať s viacerými dodávateľmi, pričom často dochádza k prekračovaniu rozpočtových nákladov, ako aj k oneskoreniu samotnej doby výstavby.

Pri využití modelov verejno-súkromného partnerstva zadávateľ projektu v čase jeho výstavby *nemusí* disponovať finančnými zdrojmi, ktoré sú potrebné na realizáciu projektu. Finančné zdroje zabezpečuje konzorcium – účelovo založená spoločnosť, a to spravidla formou úveru alebo financovaním z vlastných zdrojov investora, prípadne iných kapitálových investorov.

Náklady investora vytvárajú nasledovné zložky:

- stavebné náklady vrátane finančných nákladov spojených so získaním potrebných finančných zdrojov,
- náklady spojené s údržbou a prevádzkou počas zmluvne dohodnutej doby prevádzkovania investície,
- náklady na uvedenie investície do pôvodného stavu (konzorcium po skončení zmluvy musí verejnému sektoru uviesť investíciu do pôvodného stavu).

Celkové náklady investora sú v princípe rozložené do dvoch skupín, a to na dobu výstavby a dobu prevádzkovania diela. Poznamenávame, že práve prevádzkové náklady v porovnaní s verejnou zákazkou sú pri využití modelov verejno-súkromného partnerstva nižšie z dôvodu, že ich výšku si dokáže optimalizovať sám prevádzkovateľ.

Rozhodnutie zadávateľa projektu o tom, či projekt bude realizovať formou verejnej zákazky alebo s využitím vybraného modelu verejno-súkromného partnerstva, ovplyvnia výsledky finančnej analýzy projektu, ktorá porovnáva kvantitatívne a kvalitatívne parametre jeho riešenia. Za výhodnejšiu formu sa považuje spravidla tá, ktorá preukáže lepší pomer medzi vynaloženými nákladmi a prínosmi zvažujúc pritom environmentálne aspekty projektu.

1.1 Priestor pre vznik rizík pri modeloch verejno-súkromného partnerstva

Presun rizika pri projektoch realizovaných s využitím modelov verejno-súkromného partnerstva predpokladá, aby sa riziko presunulo na ten subjekt, ktorý má najlepšie predpoklady na jeho zvládnutie. V prípade, ak by sa všetky riziká preniesli na súkromného partnera, ktorý by mal byť schopný ich riadiť efektívnejšie v porovnaní s verejným sektorom, môže to vyústiť do predraženia nákladov projektu.

Vznik rizík je možný v nasledovných fázach:

- plánovania – riziko zvýšenia nákladov v dôsledku nízkej kvality plánovacieho procesu – ide spravidla o manažérske riziká,
- výstavby – riziko predĺženia doby výstavby, ale aj riziká vyvolané externými faktormi (inflácia). V tejto súvislosti je potrebné reálne vyhodnotiť spôsob výstavby, výber technológií, ale i lehotu výstavby.
- financovania – riziko vzniku dodatočných nákladov na projekt v dôsledku zmeny v úrokových sadzbách,
- prevádzky – ide o riziko dopytu, to znamená, či užívatelia diela budú schopní platiť
- stanovené platby,
- presun na zadávateľa – takéto riziko môže vzniknúť v dôsledku chybných odhadov zostatkovej ceny diela v čase, keď sa odovzdá zadávateľovi,
- menové a kurzové riziká – mena, v ktorej bola poskytnutá pôžička, môže byť iná ako tá, v ktorej sa realizuje projekt. V tejto súvislosti je nutné zvažovať možnosti ochrany investorov pred rizikami devalvácie, kurzovými zmenami a pod.

1.2. Platobné mechanizmy v modeloch verejno-súkromného partnerstva

V modeloch verejno-súkromného partnerstva je platobný mechanizmus nástroj, pomocou ktorého sa uskutočňuje prenos rizík medzi verejným a súkromným sektorom. K takýmto platobným mechanizmom možno zaradiť:

- užívateľský poplatok,
- platba za dostupnosť,
- platba za užívanie.

Užívateľský poplatok

Projekty, ktoré vychádzajú z kvalitných informácií o rozsahu využitia infraštruktúry, a ktoré umožňujú presun rizika na súkromný sektor, sú vhodné pre uplatnenie platobného mechanizmu, ktorý je založený na *užívateľských poplatkoch*. K takýmto projektom možno zaradiť projekty v odvetví vodného hospodárstva, akými sú zásobovanie vodou a kanalizácia, projekty v odpadovom hospodárstve, ale aj oblasť cestnej infraštruktúry pri výbere mýta na mostoch, tuneloch, či diaľniciach.

Užívateľský poplatok je vnímaný ako platba, ktorá sa spája s ekvivalenciou za poskytnutie služby. Zámerom uplatnenia tohto mechanizmu je uhradiť primeranú časť nákladov spojených s výstavbou a prevádzkou infraštruktúry samotným užívateľom a tak zabezpečiť dodávateľovi návratnosť investície.

V prípade, ak dodávateľ nesprávne odhadne dopyt po službe, alebo nesprávne stanoví výšku poplatku, vtedy banky pri poskytovaní úveru budú reagovať na zvýšené riziko návratnosti úveru *vyššími úrokovými sadzbami*, čo následne zvýši náklady na projekt, ale aj výšku užívateľského poplatku. Uplatnením užívateľských poplatkov si súbežne verejný sektor, ako zadávateľ projektu, maximalizuje prevod rizika na samotného dodávateľa projektu.

Platba za dostupnosť

V prípadoch, keď riziko dopytu je problematické presunúť na dodávateľa, ako aj v prípade spoločného zdieľania rizika dodávateľom a zadávateľom projektu, vtedy je vhodné použiť platobný mechanizmus založený na platbách za dostupnosť. Takýto mechanizmus sa uplatňuje pri prevádzke cestnej infraštruktúry a to bez ohľadu na dopyt a rozsah jej využívania.

Výška platby za dostupnosť je zmluvne stanovená medzi verejným sektorom a súkromným partnerom. Platba sa stanovuje na 1 rok spolu so spôsobom výpočtu mesačnej platby. Náklady na dostupnosť sú štruktúrované do dvoch skupín, a to na tvrdé a mäkké. Tvrdé platby sa uplatňujú v spojitosti s využívaním a údržbou infraštruktúry. K mäkkým platbám možno zaradiť napríklad platby za upratovanie, stráženie a pod. Výšku týchto platieb ovplyvňujú hlavne mzdové náklady.

Platba za užívanie

Tento platobný mechanizmus je vhodné využiť v prípadoch, keď nie sú k dispozícii informácie o dopyte po využití infraštruktúry, alebo vtedy, keď nie je vhodné uplatniť užívateľské poplatky. Platbu dodávateľovi služby platí zadávateľ služby. Tieto platby bývajú spravidla odstupňované z dôvodu zníženia rozsahu rizika, a to ako pre zadávateľa, tak ak pre súkromného partnera. Najnižšie platobné pásmo je stanovené tak, aby reflektovalo najnižšiu úroveň predpokladaného využitia infraštruktúry. Toto pásmo však musí byť pre dodávateľa zárukou tvorby finančných zdrojov v takej výške, ktorá mu umožní splácať úvery a úroky z nich. Na druhej strane najvyššie platobné pásmo by malo poskytnúť zadávateľovi istotu, že nebude platiť viac ako bola dohodnutá maximálna platba za užívanie.

Vyššie uvádzané platobné mechanizmy je možné aj kombinovať. Vhodnosť využitia jednotlivých platobných mechanizmov v prípade ich kombinácie sa odvíja od charakteristiky projektu a rozdelenia rizík medzi súkromným a verejným sektorom.

2 Modely verejno-súkromného partnerstva

V odbornej literatúre je možné nájsť charakteristiky viacerých modelov verejno-súkromného partnerstva [1]. Každý z nich sa líši predovšetkým v miere zapojenia súkromného partnera, ale aj rozdelením rizík na jednotlivých partnerov.

Európska komisia [7, 8] jednotlivé modely člení do troch sektorov v nadväznosti na rozsah účasti súkromného partnera na realizácii projektu. Jednotlivými sektormi boli: súkromný outsourcing, integrovaný rozvoj súkromným partnerom a posledným sektorom je súkromné investovanie.

Súkromný outsourcing

Súkromný outsourcing nie je vhodné využiť pri realizácii nových infraštruktúrnych projektov. Priestor pre jeho využitie je hlavne pri už existujúcich objektoch infraštruktúry. V prípade využitia outsourcingu inštitúcie verejného sektora špecifikujú svoje potreby a následne súkromný sektor zabezpečuje návrh a realizáciu projektu. Po ukončení výstavby projektu jeho prevádzku a údržbu zabezpečujú inštitúcie verejného sektora.

Integrovaný rozvoj súkromným partnerom

Integrovaný rozvoj súkromným partnerom je vhodný pre nové investičné projekty, pri ktorých je nutné zabezpečiť vyššiu prevádzkovú efektívnosť. Negatívom využitia integrovaného rozvoja súkromným partnerom je, že vo väčšine prípadov sa na projekt nevyužívajú finančné zdroje súkromného sektora, ale len zdroje verejného sektora.

Súkromné investovanie – otvára priestor pre zabezpečenie nákladovej a prevádzkovej efektívnosti. Pozitívum súkromného investovania je využitie súkromným finančných zdrojov a urýchlená realizácia projektu. Legislatívny proces pri uzatváraní zmlúv je časovo náročný.

Zvažujúc mieru účasti súkromného sektora na financovaní infraštruktúrnych projektov je možné hovoriť o nasledovných modelových prístupoch [7]:

- modely s nízkou mierou účasti súkromného sektora,
- modely so strednou mierou účasti súkromného sektora,
- modely s vysokou mierou účasti súkromného sektora.

2.1 Modely s nízkou mierou účasti súkromného sektora

Verejný sektor pri realizácii infraštruktúrnych projektov dlhodobo využíval model klasického zadávania zákaziek. V tomto modeli môžu verejné inštitúcie využívať služby súkromného sektora pri vypracovávaní návrhov projektov a ich výstavbe, pričom súkromný sektor získava zákazky na základe verejnej súťaže. Spolupráca verejného a súkromného sektora môže nadobudnúť rôzne formy. Tak napríklad môže ísť o:

- zmluvy o poskytovaní služieb,
- zmluvy o prevádzke a riadení,
- zmluvy o prenájme (leasing).

Zmluvy o poskytovaní služieb

Zmluvy o poskytovaní služieb sú základnou formou spolupráce verejného a súkromného sektora. Verejné inštitúcie môžu takéto zmluvy uzatvárať na zabezpečenie plnenia špecifických úloh. Tak napríklad môže ísť o zabezpečenie prevádzky a údržby určitého zariadenia, odvoz komunálneho odpadu a pod. Súkromnému partnerovi sa za poskytovanú službu platí zmluvne dohodnutá platba, ktorej výšku ovplyvňuje rozsah poskytovaného výkonu.

Negatívom takejto formy spolupráce je, že takéto zmluva sa spravidla uzatvára na krátke obdobie, pričom zodpovednosť za plnenie úloh zostáva na verejnom sektore. Pozitívom však je, že verejný sektor môže využiť know-how súkromného sektora a tak si zabezpečiť zníženie nákladov pri poskytovanej službe.

Zmluvy o prevádzke a riadení

Zmluvy o prevádzke a riadení predstavujú najrozšírenejšiu formu spolupráce súkromného a verejného sektora. Verejný sektor využíva túto formu na *prenos zodpovednosti za prevádzku a správu určitej infraštruktúry na súkromný sektor*.

Zmluvy o prevádzke a riadení sú spravidla uzatvárané na dlhšiu dobu v porovnaní so zmluvami o poskytovaní služieb. Výška úhrady je stanovená buď pevnou sumou, alebo vo väzbe na kvalitu a kvantitu poskytovanej služby. Výhodou tejto formy spolupráce je, že jej implementácia je možná v krátkej dobe, pričom je vhodná len pre *už existujúce objekty* infraštruktúry.

Zmluvy o prenájme (leasing)

Leasing z vecného hľadiska predstavuje prenájom tovarov dlhodobej spotreby súkromnému a verejnému sektoru, ktorí ich používajú za leasingovú platbu v zmysle zmluvne dohodnutých podmienok. Z finančného hľadiska predstavuje leasing špeciálnu úverovú formu krytia potrieb.

Získanie majetkovej súčasti formou leasingu v porovnaní s jej nákupom a vlastníctvom má nasledovné výhody:

- pri leasingu v porovnaní s kúpou nie je potrebné mať k dispozícii finančné zdroje potrebné na obstaranie predmetu leasingu,
- predmet leasingu nezvyšuje aktíva nájomcu,
- leasingové platby sa zahŕňajú do nákladov nájomcu, to znamená, v plnej miere znižujú jeho zisk a následne aj daň z príjmov,
- odpisy v prípade, že sa príslušná majetková časť kúpy, možno zahrnúť do nákladov pre daňové účely len v rozsahu, ktorý umožňuje platná legislatíva.

Nevýhodou leasingu je, že nadobudnutie majetkovej súčasti je spravidla drahšie ako je kúpa za hotovosť alebo na úver. Navyše nájomca nesie väčšiu časť rizík, pričom vo svojich právach je limitovaný leasingovou zmluvou.

V určitých prípadoch môže byť prenajímateľ zodpovedný za určité opravy alebo obnovu. V tejto spojitosti možno hovoriť o nasledovných formách leasingu:

- Buy – Build – Operate (BBO) – Kúp – Postav – Prevádzkuj
- Lease – Develop – Operate (LDO) – Prenájmí – Rozvíjaj – Prevádzkuj
- Wrap – Around addition – Vybuduj – Riad' doplnok.

Tieto formy leasingu sú považované za komplexnejšie z dôvodu, že presúvajú väčšiu časť stavebných rizík na súkromný sektor. Zmluvy o prenájme – leasing sú pre verejný sektor z dôvodu nižšej administratívnej náročnosti považované za vhodnejšie v porovnaní so zmluvami o prevádzke a riadení.

2.2 Modely so strednou mierou účasti súkromného sektora

Ak v modeloch s nízkou mierou účasti súkromného sektora prechádza *obmedzená* zodpovednosť na súkromného partnera, naopak pri modeloch so strednou mierou účasti súkromného partnera – súkromný partner preberá *zodpovednosť za celý projekt* (návrh, výstavba a prevádzka) [8]. Takýto prístup k realizácii projektov je známy pod rôznymi menami, napr. „dodávka na kľúč“, model BOT (Build – Operate – Transfere), tzn. Postav – Prevádzkuj – Preved'. Pre projekty financované s využitím modelu BOT je charakteristické, že:

- investičné prostriedky na projekt plánuje, priamo alebo nepriamo financuje pre tento účel je zriadená „účelovo založená spoločnosť“, ktorá vystupuje v roli obstarávateľa. Úlohou tejto spoločnosti je:
- vybudovať investíciu,
- počas zmluvne dohodnutej lehoty ju prevádzkovať,
- po uplynutí dohodnutej lehoty previesť investíciu na obec, mesto, štát.

V tomto modeli zvýšené technické riziko, ktoré existuje v prvých rokoch prevádzky, sa prenáša na súkromný sektor. Investícia sa spláca predajom produktov, ktoré daný projekt poskytuje. Návratnosť investície je garantovaná zmluvne dohodnutou cenou produktu.

Táto koncepcia tvorí základ rôznych alternatív financovania projektov zo súkromných zdrojov. Tak napríklad môže ísť o nasledovné varianty modelu BOT:

- BOOM (Build – Operate Own and Maintain) – Postav – Prevádzkuj – Vlastni a udržiuj,
- BOOT (Build – Operate – Transfer – Training) – súčasťou prevedenia zariadenia na prevádzkovateľa je aj zaškolenie personálu,
- ROT (Rehabilitate – Operate – Transfer) – Obnov – Prevádzkuj – Preved' – sa dotýka obmedzenej rekonštrukcie existujúceho zariadenia, prevádzkovania a prevedenia. Daný model sa používa pri rekonštrukcii hydroenergetických zariadení,
- ROL (Rehabilitate – Operate – Leasing) – Inovácia – Prevádzka – Lízing – v tomto prípade existujúce zariadenie, technológia je inovovaná, prevádzkovaná a formou lízingu sa na určitý čas poskytne konzorciu.

Celý projekt realizuje účelovo zriadená spoločnosť (SPV Special Purpose Vehicle), ktorú vytvárajú viaceré subjekty s odlišnými úlohami v účasti na projekte. Účasť viacerých subjektov na projekte môže vyústiť k vzniku viacerých rizík, ktoré upravujú príslušné zmluvy.

V *štádiu výstavby* (Build) medzi základné právne dokumenty patrí licenčná dohoda a zmluva o výstavbe. V licenčnej dohode je okrem iného premietnutý návrh projektu, ako aj požiadavky verejného sektora na prevádzku, údržbu zariadení počas licenčnej dohody. Zmluva o výstavbe je koncipovaná ako „zákazka na kľúč“, kde realizátor výstavby je zodpovedný za realizáciu projektu a jeho odovzdanie prevádzky účelovo zriadenej spoločnosti (SPV).

V *štádiu prevádzky* sa vychádza z licenčnej dohody a dohody o prevádzke a údržbe. Predmetom dohody o prevádzke a údržbe je zabezpečiť funkčný mechanizmus prevádzkovania zariadení infraštruktúry.

Prevod (Transfer) v modeloch BOT znamená, že po uplynutí doby stanovenej v licenčnej dohode, je zariadenie prevedené do vlastníctva verejného sektora. Dobu prevodu zariadenia na verejný sektor ovplyvňuje doba životnosti zariadenia, ale aj ekonomická situácia účelovo zriadenej spoločnosti uhradiť všetky svoje záväzky a vygenerovať primeraný zisk.

2.3 Modely s vysokou mierou účasti súkromného sektora

Medzi modelmi verejno-súkromného partnerstva, v ktorých súkromný sektor zabezpečuje návrh projektu, jeho výstavbu, financovanie a prevádzku a zároveň nesie rozhodujúcu časť rizík projektu, možno zaradiť model DBFO (Desing – Build – Finance – Operate) Návrh – Výstavba – Financovanie – Prevádzka. Tento model patrí medzi najrozšírenejšie modely spolupráce verejného a súkromného sektora. V modeli sa využíva projektové financovanie, čo znamená, že zdro-

jom splácania poskytnutého úveru je budúce cash flow plynúce z realizovaného projektu. Úver je zaistený spravidla výlučne aktívami daného projektu.

Využitie tohto modelu predpokladá existenciu účelovo zriadenej spoločnosti (SPV), ktorá vystupuje v roli koncesionára. Jej akcionárom sú súkromní investori. Koncesionár si funkčnosť partnerstva zmluvne zabezpečuje napríklad nasledovnými zmluvami:

- koncesionárska zmluva so sektorom verejnej správy,
- akcionárska zmluva so sektorom verejnej správy a súkromnými investormi,
- zmluva o projektovom financovaní s veriteľmi,
- zmluva o výstavbe so stavebnou spoločnosťou,
- zmluva o prevádzkovaní s prevádzkovateľom.

Okrem uvedených zmlúv sú uzatvárané aj ďalšie zmluva, ako zmluva o špecifikácii služieb, zmluva o vzťahu k subdodávateľom a pod.

Koncesie možno udeliť na výstavbu novej infraštruktúry, ale aj na modernizáciu alebo rozšírenie už existujúceho zariadenia. Európska komisia [8] odporúča, aby boli zvažované nasledovné skutočnosti:

- cena, ktorú budú platiť užívatelia za využívanie služby,
- veľkosť finančnej podpory, ktorá môže byť požadovaná od verejného partnera – zadávateľa,
- schopnosť akcionárov zaistiť úspešnú realizáciu projektu.

Pri tomto modeli je dôležitá skutočnosť, že súkromný partner môže požiadať subjekt verejného sektora o participáciu pri financovaní projektu. V tejto spojitosti môže ísť o poskytnutie dotácie, ktorej výška môže byť ovplyvnená dopytom a dostupnosťou služieb. Veľmi často sú využívané aj vyrovnávacie platby, ktorými verejný sektor zaručuje určitú mieru výnosovosti projektu.

K výhodám tohto modelu spolupráce možno zaradiť:

- možnosť realizovať finančne náročné infraštruktúrne projekty,
- súkromný sektor je zodpovedný za zabezpečenie prevádzky a údržby, aj za financovanie projektu,
- investičné, stavebné a technologické riziká sú prenesené na súkromný sektor,
- potenciál na zvýšenie efektivity vo všetkých fázach projektu,
- po uplynutí zmluvnej dohodnutej doby prevádza zariadenie do vlastníctva verejného sektora.

Nevýhodou tohto modelu je:

- dlhšie výberové konanie,
- nevhodnosť pre menšie infraštruktúrne projekty,
- vysoké transakčné náklady,
- problematické posúdenie ekonomických, politických a sociálnych rizík.

Súkromná divestitúra

Súkromná divestitúra sa spája s predajom akcií subjektu, ktorý je v štátnom vlastníctve, súkromnému sektoru. Jej využitie je spravidla pri nútenom odpredaji buď celej alebo len časti aktív súkromnému vlastníkovi. V tejto súvislosti možno hovoriť o úplnej a čiastočnej divestitúre.

Úplná divestitúra je spojená s predajom všetkých aktív verejno-prospešného podniku buď jednému investorovi, skupine investorov, vedeniu spoločnosti alebo predajom akcií na burze[2]. Pri čiastočnej divestitúre si verejný sektor zachováva vlastníctvo časti aktív verejno-prospešného podniku.

Úplná divestitúra vychádza z modelu BOO (Výstavba – Vlastníctvo – Prevádzka), v ktorom subjekt verejného sektora natrvalo poverí súkromného partnera vykonávaním určitej služby. Súkromný partner vlastní aktíva, zabezpečuje financovanie, realizáciu, správu a údržbu, pričom nedochádza k prevodu aktív na verejného partnera. Verejný partner vystupuje v roli regulátora uplatňujúc svoj vplyv prostredníctvom dohodnutých zmlúv. Poznamenávame, že divestitúra nie je vhodná pri takýchto aktívach, ktoré sú národným majetkom (vodné zdroje).

Čiastočná divestitúra sa spája s ponechaním si určitej časti aktív verejno-prospešného podniku v rukách štátu. Táto alternatíva je vhodná pre vlády a ich inštitúcie, ktoré si chcú udržať určitú kontrolu pri správe aktív. V takýchto prípadoch dochádza k rozdeleniu zodpovednosti medzi verejným a súkromným sektorom [8]. Výhodou využitia súkromnej divestitúry je, že:

- odpredajom nefunkčných častí aktív získa verejný sektor finančné zdroje potrebné na financovanie iných projektov,
- súkromný sektor v snahe maximalizovať zisk venuje pozornosť zlepšeniu kvality fungovania svojej časti aktív.

Nevýhodou modelu je:

- potreba regulačného dohľadu z dôvodu možnosti vzniku monopolu,
- odpredajom aktív stráca verejný sektor rastový potenciál verejno-prospešného podniku.

Záver

Riešenie environmentálnych problémov miest a obcí súkromným partnerom predpokladá, aby obec – mesto v zmysle zákona o obecnom zriadení niesli zodpovednosť za splnenie zákonom stanovených úloh. Je preto nutné dodržiavať pravidlá rozpočtového hospodárenia a maximálnu efektívnosť využitia finančných zdrojov. Využitie modelov verejno-súkromného partnerstva tieto predpoklady spĺňa.

Výber formy verejno-súkromného partnerstva v odvetví vodného hospodárstva v rozhodujúcej miere ovplyvní finančná náročnosť projektu, vrátane jeho prevádzkovania, ale aj rozsah možného prenesenia rizika a možnosť spoplatnenia užívateľov. Dostupnosť kvalitných informácií je pre výber modelu kriteriálna.

Na vybudovanie veľkých vodných diel, ale aj vodovodných a kanalizačných sietí, vrátane čistiarň odpadových vôd, sú vhodné modely typu BOT „Postav – Prevádzkuj – Preved“ a DBFO „Návrh – Výstavba – Financovanie – Prevádzka“. Pre tento typ projektov je priestor využitia alternatívnych platobných mechanizmov, a to či už s využitím užívateľských poplatkov alebo uplatnením platieb za užívanie. Na projekty v odpadovom hospodárstve (skládky odpadov, spaľovne, recyklačné centrá) sú taktiež vhodné modely BOT a DBFO z dôvodu, že umožňujú presunúť rozhodujúcu časť prevádzkového rizika na súkromný sektor. Rozhodnutie o výbere toho-ktorého modelového prístupu ovplyvní výsledky analýzy zvažujúce nielen ekonomické ale aj environmentálne efekty.

Literatúra

- [1] AKINTOLA, A. kol. 2009. *Policy, Management and finance of PPP*. 1.vyd. West Sussex: Wiley Blackwell, 2009. 469 s. ISBN 978-1-4051-7791-7.
- [2] GRIMSEY, D. - MERVYN, K. 2004. *Public Private Partnerships – The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance*. 1.vyd. Massachusetts: Edwar Elgar Publishing, 2004. 268 s. ISBN 1-84064-711-6.
- [3] HEMMING, R. a kol. 2006. *Public-Private Partnerships, Government Guarantees, and Fiscal Risk*. 1.vyd. Washington DC: International Monetary Fund, 2006. 93 s. ISBN 1-58906-493-3.
- [4] OECD. 2008. *Public-Private Partnerships, In pursuit of Risk Sparing and Value For Money*. 1.vyd. Paríž: OECD Publishing, 2008. 142 s. ISBN 978-926404279-7.
- [5] OSTŘÍŠEK, J. 2007. *Public private partnership: Příležitost a výzva*. 1.vyd. Praha: C.H. Beck. 2007. 284 s. ISBN 978-80-7179-744-9.
- [6] VLACH a kol. 2008. *Príručka pre správne používanie PPP projektov*. 1.vyd. Bratislava: Transparency International SK, 2008. 64 s. ISBN 978-80-89244-37-9.
- [7] EUROPEAN PARLAMENT. 2006. *PPP Models and Trends in EU*. [online] 2006, 3 [2.1.2014] Dostupné na internete: <http://www.eurosfaire.prd.fr/7pc/doc/1265964211_ppp_briefing_

- note_en.pdf>.
- [8] EUROPEAN COMMISSION. 2003. Guidelines for successful PPP. [online] 2003, 3 [29.12.2013] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/ppp_en.pdf>.
 - [9] UNITED NATIONS. 2011. A Guidebook on PPP in infrastructure. [online] 2011, 1 [30.12.2013] Dostupné na internete: <http://www.unescap.org/ttdw/common/TPT/PPP/text/ppp_guidebook.pdf>.
 - [10] WORLD BANK. 2012. PPP in Infrastructure Resource Center. [online] 2012, 4 [2.1.2014] Dostupné na internete: <<http://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/agreements>>.
 - [11] WORLD BANK. 2011. PPP – Reference guide. [online] 2012, 4 [24.2.2014] Dostupné na internete: <<http://www.ppiaf.org/sites/ppiaf.org/files/publication/Public-Private-Partnerships-Reference-Guide.pdf>>.

Innovation of investment protection mechanisms: determination of legal pillars to ensure sustainable development in the EU

Mykola SIDAK - Edita HAJNIŠOVÁ*

Abstract

Ensuring sustainable growth of the Slovak Republic is not possible without effective state investment policy. The most important pillar of the analysis by investors is protection (guaranties, insurance) of investments. The research was based on analysis of main investment protection mechanisms and institutes of investments in Slovak Republic and the European Union, for example: fair equitable treatment, full protection and security, non-discrimination standards, international, european and national legislation on investments, protection of investments by courts. Chosen decision of courts were subjects of analysis, their interpretation and common consent of their application. Base on research, the author proposed de lege ferenda for more effective legislation in investments and sustainable economic growth.

Keywords: *investment, investment protection, investment protection mechanisms, sustainable development, EU, Slovak Republic*

JEL Classifications: K20, K22, K33, K 38

Introduction

During last 70 years the Slovak Republic together with other 27 EU member-states created a single European economic space as well as Economic Union with the aim of a sustainable development of the European Union. In the authors' opinions, European inner single market is a unique international area of the equal investment opportunities with the high rate of investors' rights protection [1].

The EU is permanently, methodologically, systematically, appropriately and effectively conducting a complex of organizational, technical and legal measures, aimed at the creation of stable and predictable conditions on the Economic Union's territory [2; 25; 26]. Such conditions are to facilitate investments' enlistment and maintenance, achievement of goals set while investing, effective investors' activities as well as protection of investors' legal rights and interests.

Predictable, stable and clear investment environment in the EU has been formed. It has effective market principles of legal investment activities regulation (stated in the primary laws of EU as well as legal acts of the secondary law, e.g.: Investment plan for Europe and Acting plan for the creation of capital market union (CMU)); considering the territory of the EU member-states as one whole (as the territory of single economic area [3; 4; 5], based on four pillars: freedom of capital, people, goods and services movement).

It is worth to state that having used investment activities legal regulation, the EU public supervision subjects and EU member-states accumulate competencies concerning two legal institutions: institute of investment protection and institute of EU public interests protection (public safety, social rights, public health, consumers' rights protection and environmental protection). Aforementioned new tendencies have influenced the fact that in Slovakia and in the EU [6; 7; 8] in general the concept of investors' rights protection and *de lege lata* of investment notion is completely changing.

The aim of this complex scientific and practical research is to determine the aspects of ex

lege of investments protection within the EU taking into consideration innovations and analysis of modern tendencies *de lege lata* for the maintenance of the stable development in the Slovak Republic and European Union as well as preparation of conclusions and *de lege ferenda* concerning investments protection.

1 Changes in *de lege lata* of the investment activities in Slovakia and the EU

During last few decades legal regulation and investments protection in Slovakia and the EU were conducted by the normative international bilateral and multilateral investment agreements or agreements concerning foreign investments protection. Bilateral and multilateral agreements (e.g. Agreement on Energetic Chart which the EU, EU member-states and majority of the third countries have signed), as a rule, included normative provisions which regulated investor's status (national status or special status in the regime of most favored treatment), conditions of fair and objective investors' treatment, free investor's capital movement, protection from investment nationalization, creation of *ad hoc* of international commercial arbitration courts (which set disputes between the home country and the investor), conditions of state help provision to the investment project (benefits, facilitations, immunities, privileges concerning taxes and tax fees, free property usage etc.) [9; 10; 14], system of compensation of investors' losses (according to the Directive of the European Parliament and Council of the EU 97/9/ES from 3.03.1997) and others.

Over the last two decades bilateral and multilateral agreements together with the EU law have become parallel sources of investment relations in the European Union. During a few last years the Court of Justice of the European Union (CJEU) has accepted a list of decisions (C-284/16, *Achmea*, ECLI:EU:C:2018:158, 56, 58; C-67/08, *Block*, ECLI:EU:C:2009:92, 21; C-98/15, *Berlington Mađarsko*, ECLI:EU:C:2015:386, 28; C-197/11 a C-203/11, *Libert*, ECLI:EU:C:2013:288, 34; C-570/07 a C-571/07, *Blanco Pérez a Chao Gómez*, ECLI:EU:C:2010:300, 40; C-51/96 a C-191/97, *Deliège*, ECLI:EU:C:2000:199, 58, and others) concerning recognition as unjustified giving special legal status to investors and special legal regime for investments based on bilateral investment agreements (concluded by the EU member-states) [11; 12; 13]. For example, CJEU concerning *Achmea* case has conducted that contractual condition concerning the disputes between investors and the state which is fixed in the bilateral investment agreement within the EU violate the system of legal instruments of violated rights renewal fixed in the EU agreements as well as violate the autonomy, advantage and direct effect of the EU law and the principle of mutual trust between EU member-states.

After a decision on the *Achmea* case has been made, September, 23rd, 2016, the European Commission has decided that bilateral investment agreements do not comply with the principles of the EU law and has sent to Slovakia (as well as Sweden, Austria, Holland and Romania) the demand of all bilateral agreements of investments protection termination [15; 17].

It is worth to state (in order to avoid the wrong interpretation) that after termination of bilateral and multilateral agreements concerning investments protection the European Union lacks material and legal norms and mechanisms of investments protection, on the contrary, the EU law and EU institutions are normative and institutional pillars of investment protection [16; 19; 20]:

a) normative protection is based on the EU primary law, the Chart of the EU main rights, EU secondary law, legal systems of the EU member-states as well as the international law;

b) institutional is based on the creation of judicial authorities of the European Union and the EU member-states.

It is also worth to state that taking into consideration the Agreement on European Economic Area, the EU main rights and EU normative and legal acts are also being used on the territory of the countries which are not the EU member-states, for example: Norway, Iceland, Liechtenstein (on the basis of the principle of investment protection the EU legal norms by the usage of *mutatis mutandis* regulate relations between the EU and aforementioned countries).

2 Mechanisms of investors' rights protection in the Slovak Republic and the European Union

Investors' rights protection is conducted on the territory of the EU *using different mechanisms for rights protection and setting disputes connected with their violation by public authorities* (rule making, justice or administrative authorities) [18; 21; 22]:

A) prevention of violations and non-judicial setting of disputes;

B) renewal of investors' rights in the judicial way;

C) investments protection by the European Commission.

Ad. A) Mechanisms for violations and non-judicial setting of disputes:

1) Prior approval of the content of inner normative and legal acts by the EU member-states with the European Commission as to their correspondence to the EU law. Based on the Directive of the European Commission and the EU Council 2015/1535 from 9 September 2015, all projects of the normative and legal acts that regulate matters of freedom of goods and services movement must undergo through the analysis of the European Commission as to their correspondence to the EU law. The conclusion of the European Commission concerning legitimacy of the projects of normative and legal acts (by the EU member-states) is obligatory for the member-states according to the Treaty on Functioning of the EU, Directives of the EU Council 96/67/EU from 15.10.1996 and Directives of the European Parliament and EU Council 2010/13/EU from 10.03.2010. Prior analysis of the inner-state normative and legal acts which can limit entities' rights (freedom of goods and services movement, based on C-443/98, Unilever, ECLI:EU:C:2000:496, bod 40 a nasl.) based on the EU law (informing of the European Commission concerning adoption of the normative and legal acts and their analysis as to the correspondence with the EU law is also conducted). In this context it is worth to state that the aim of this institution is to provide equal conditions for the economic entities on the EU single market, based on Article 108 of the Treaty on Functioning of the EU.

Authorized bodies of the European Commission for giving conclusions to the projects of normative and legal acts are a separate legal institution. It is separate from the institution of examination by the Court of Justice of the European Union of EU member-states violations while regulating social relations.

2) Application of the legal norms by the authorities of public administration in correspondence with the EU law. Bodies of public administration most often enter into administrative legal relations with investors. That is why, the aforementioned authorities are obliged to use the EU and EU member-state law norms appropriately in intentions determined by the EU. In case of violation, to urgently and proportionally restore violated rights, freedoms and protected by the law investors' interests. Beside this, based on Part 3 Chapter 4 of the Treaty of Functioning of the EU and Decisions in cases C-476/1-Pepic, C-103/88, Costanzo, ECLI:EU:C:1989:256, 32; C-224/97, Ciola, ECLI:EU:C:1999:212, 30; C-341/08, Petersen, ECLI:EU:C:2010:4, 80, in cases of the EU law violations by the inner normative and legal acts, the authorized bodies of the EU member-state are obliged to abrogate or derogate such normative and legal acts. Abrogation or derogation is conducted by the competent bodies for the appropriate and active usage of the EU norms and freedoms. It is worth to mention that legal institutions of abrogation and derogation are used by the competent authorities by their own initiative and without investor's appeal to the court to admit as non-legal the inner-state normative and legal act. Each investor has the right to provide proofs and arguments during decision-making process of the EU member-state public administration authorities [23; 24; 25]. Authorities of public administration are obliged to adhere to the principles of objectiveness, non-discrimination and appropriately justify them (C-349/07, Sopropй, ECLI EU:C:2008:746, 36.; C-55/94, Gebhard, ECLI:EU:C:1995:411, 37; C-269/90, Technische Universität München, EU:C:1991:438, 14; C-19/92, Dieter Kraus, ECLI:EU:C:1993:125, 40; C-34/17, Donnellan, ECLI:EU:C:2018:282, 55). In case of violation of rights, freedoms and protected by the

law interests, the member-state is obliged to return illegally received payments and percent for their usage (C-10/97 i C-22/97, IN.CO.GE.'90, ECLI:EU:C:1998:498, 24; C-591/10, Littlewoods Retail a.O., ECLI:EU:C:2012:478, 25 – 26; C-69/14, Dragoş, ECLI:EU:C:2015:662, 24).

3) *with the aim of appropriate and quick non-judicial resolution of trans-border problems with the EU law application on the territory of the EU member-state, the European Commission and EU member-states have created SVOLIT system in 2002.* The main task of SVOLIT system is to propose pragmatic decisions to physical and legal entities of the EU and European economic area while resolving disputes of rights and freedoms adherence by the public administration authorities.

Ad. B) Renewal of rights in the court is just one of different variants of dispute setting.

1) *Based on Part 1 Article 19 of the Treaty on European Union and Articles 6, 13, 47, 52 of the EU Charter concerning main rights (norms of law of which have a direct action), the EU member-states are obliged to create a system of authorities for the fair protection of physical and legal entities' rights and freedoms* (C-414/16, Vera Egenberger, ECLI:EU:C:2018:257, 78; C-64/16, ECLI:EU:C:2018:117, 29). It is also worth to state here that the Court of Justice of the European Union and European Court of Human Rights are convinced that judicial authorities are built on the principles of *independence, quality and effectiveness* (C-64/16, ECLI:EU:C:2018:117, 41; C-64/16, ECLI:EU:C:2018:117, 41).

2) *Inner-state procedures must provide effective usage of investors' rights which is based on the EU law.* Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December, 2012 reinforces regulation' its aim is to weaken and fasten the access to justice, especially by setting rules and competencies for the Court of Justice of the European Union in trans-border disputes. Procedural aspects of setting disputes is in the competency of the EU member-states, based on Directive 2007/66/EU. (C-612/15, Kolev, ECLI:EU:C:2018:392, body 70 až 72; C-279/09, DEB, ECLI:EU:C:2010:811, bod 59; C-362/12, Test Claimants in the Franked Investment Income Group Litigation, ECLI:EU:C:2013:834, 31). It is worth to state that procedural aspects are based on the principle of equivalence and effectiveness (C-169/14, Sánchez Morcillo, ECLI:EU:C:2014:2099, 31).

3) *Investors have the opportunity to use a wide spectrum of instruments for their rights renewal juridically and in the inner-state court.* The instruments for rights renewal include: the judge's obligation to explain inner-state normative and legal acts; the judge's obligation not to take into consideration any activities which do not correspond with the norms of the EU law; recognition of losses reimbursement for the investor's rights violation; elimination of violation consequences as well as obstacles in the usage of their rights by the investor etc. (based on C-106/89, Marleasing ECLI:EU:C:1990:395; C-91/92, Faccini Dori, ECLI:EU:C:1994:292; C-188/10 and 189/10, Melki a Abdeli, ECLI:EU:C:2010:363, 43, 44; C-689/13, Puligienica, ECLI:EU:C:2016:199, 38; C-6/90 a C-9/90, Francovich, ECLI:EU:C:1991:428; C-224/01, Kübler, ECLI:EU:C:2003:513; C-503/04, ECLI:EU:C:2007/432, 336 etc.; C-276/07, Plantanol, ECLI:EU:C:2008:282, 23). Juridical rights renewal according to the EU law is possible even in case of violation EU member-states' constitutional norms according to the Decision C-213/89, C-46/93 and C-48/93, Brasserie du Pêcheur a Factortame. In this context it is worth to mention that minimal demands concerning non-contractual responsibility of the state for the violation of the EU law stated in Article 340 of the Treaty on Functioning of the European Union and Decisions *ex multi* C-46/93 a C-48/93, Brasserie du Pêcheur a Factortame, ECLI:EU:C:1996:79, 40, 41, 42.

4) *Consideration of cases by the Court of Justice of the European Union (CJEU).* According to Article 19 Treaty of the European Union, the CJEU has the competencies to provide observance of the EU law on the whole territory of the European economic area and has a central place in provision of effectiveness and unity of the EU rules. The EU member-states' courts conduct their activities as the courts of the European Union. They are obliged not to use the norms of inner legislature if they contradict the EU law. If it is impossible to use the norm of the EU law appropriately in the court of the EU member-state, then the EU member-state court addresses the CJEU and asks it to make a prejudicial decision. The CJEU decision in prejudicial order is obligatory for usage

by the national court of the EU member-state (C-689/13, Puligienica, ECLI:EU:C:2016:199, 38). And all bodies of public administration must accept to urgent implementation the CJEU prejudicial decision (C-231/06, C-233/06, Jonkman, ECLI:EU:C:2007:373, 38). The court is obliged to accept the decision without using the appropriate norm of national legislature if the decision of the EU Court has stated it as non-legitimate. The body of public administration which has accepted this normative and legal act, must conduct abrogation or derogation of the legal act (C-689/13, Puligienica, ECLI:EU:C:2016:199, 40). And if the case has been filed to the EU member-state court, and this case is impossible to file to the national court because of the absence of instruments and procedures in the national legislature of the member-state, then the national court will delegate this case to the consideration of the CJEU, based on Article 267 of the Treaty on Functioning of the EU. Before delegating the case to the consideration of the EU national court has to fulfill certain criteria: whether the judicial body is created based on the normative and legal act or is a constantly active body, whether its competencies are obligatory, whether its activity is *inter partes*, whether it's independent, whether uses legal norms (C-54/96, Dorsch Consult, ECLI:EU:C:1997:413, 23).

Ad. C) Investments protection by the European Commission. According to Article 17 of the Treaty on the European Union, the European Commission does not carry responsibility for the active usage, fulfillment and widening of the EU law implementation. In this context it is worth to mention that European Commission analyses and provides conclusions as to the correspondence of the projects of national normative and legal acts to the EU law. This, in its turn, provides protection of the investors' rights on the EU inner market. In case, if EU member-states do not take into consideration recommendations or conclusions of the European Commission in the investment field, then European Commission addresses the Court of Justice of the European Union with the aim of imposing sanctions on the violator-state, based on Article 260 of the Treaty on Functioning of the EU. Individual cases of investors' rights violation or not correspondence of the national normative and legal act to the EU law, the European Union does not consider as it belongs to the competency of the national courts of the EU member-states or the CJEU.

Conclusions

According to the aforementioned and directed by *ex scientia vera*, analyzing *de lege lata*, Court of Justice of the European Union decisions and scientific researches of national and foreign scholars, the author has elaborated the following conclusions as well as *de lege ferenda*:

1) Change of tendencies and concept of investors' rights protection in the EU has lead to termination of bilateral and multilateral investment agreements within the EU and was conducted with the aim of balancing of investors' rights and the EU public interest as well as creation of a new equal system of legal protection in the EU with equal rights of all members of the investment process.

2) Creation of a new system of investors' rights protection is one of the goals of the EU law usage and gradual creation (on the base of the EU) of interstate union with a harmonized legal system on its whole territory.

3) In context of creation of institutional provision of the EU stable development, with the aim of provision of constant organizational, legal, informational, guarantee, financial and other ways of support of the investment activity in the EU, the European Parliament and the EU Council have adopted Regulation 2017/1601 from 26.09.2017 and have created European Fund of Sustainable Development (EFSD).

4) With the aim of provision of the stable economic growth and provision of safety, according to Regulation of the European Parliament and the EU Council 2019/452 from 19.02.2019 control of direct foreign investments from the third countries to the EU is conducted.

5) With the aim of determination of financial responsibility and adoption of decisions in investment disputes by the courts the European Parliament and the EU Council adopted on 23.07.2014 the Regulation 912/2014.

6) Investors' rights protection is conducted on the territory of the EU using different mechanis-

ms and is aimed at protection of rights and setting disputes connected with their violation by the subjects (law violators) which are public bodies (law making, judicial or administrative bodies): prevention of violations and non-judicial setting of disputes; renewal of investors' rights in the courts; protection of investments by the European Commission.

7) With the aim of appropriate and quick non-judicial setting of trans-border disputes using the EU law on the territory of the European economic area European Commission and EU member-states have created SVOLIT system (for adoption of pragmatic decisions by the physical and juridical entities while setting the problems of compliance of rights and freedoms by the bodies of public administration). 8) Investors further during trans-border investing within the EU cannot use bilateral investment agreements that give investors special legal status which does not correspond with the EU law.

9) International commercial arbitration courts, national commercial arbitration courts or commercial courts created *ad hoc* (which were authorized by bilateral or multilateral investment agreements within the EU) do not have a status of the national judicial bodies, based on Article 267 of the Treaty on Functioning of the EU. Thus, they do not have a right to make any decisions concerning investment disputes.

10) EU member-states do not carry responsibility before the European Commission concerning the appropriate legal regulation of the investment sphere according to the EU law.

References

- [1] ALMÁŠIOVÁ, A. - JÁGER, R. - TUROŠÍK, M.: *Die 2 Auswanderung aus dem Gebiet der Slowakei vom 19. zum 20. Jahrhundert = L'Émigration des slovaques à la fin des 19ème et 20ème siècles* In: *Revue internationale des sciences humaines et naturelles*. - Č. 1 (2014), s. 13-29.
- [2] FABUS, M. 2018. *Business environment analysis based on the Global Competitiveness Index (GCI) and Doing Business (DB): case study Slovakia*, *Journal of Security and Sustainability Issues* 7(4): 831-839. [http://doi.org/10.9770/jssi.2018.7.4\(18\)](http://doi.org/10.9770/jssi.2018.7.4(18)).
- [3] FABUŠ, M. - CSABAY, M. 2018. State aid and investment: case of Slovakia, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 6(2): 480-488. [http://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.2\(1\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.2(1)).
- [4] Gerardus Blokdyk: *Technology Investment A Complete Guide* - 2019 Edition. 304 p.
- [5] *Investment Protection in the European Union: Considering EU law in investment arbitrations arising from intra-EU and extra-EU bilateral investment agreements*. Nomos Verlag, 29. 9. 2017 – 548. ISBN-13: 978-3848743476.
- [6] KORDÍK, M. - KURILOVSKÁ, L.: *Intra group compliance agreement as a tool to manage the risks in the daughter companies elektronický dokument*. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. - Roč. 5, č. 4 (2018), s. 1008-1019.
- [7] KORDÍK, M. - KURILOVSKÁ, L.: *Content of a intra group compliance agreement as a risk mitigating factor*. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. - Roč. 6, č. 3 (2019), s. 1195–1204. ISSN 2345-0282 (online) <http://jssidoi.org/jesi>.
- [8] KURILOVSKÁ, L. - KORDÍK, M.: National anti-money laundering/counter-terrorist financing risk assessment as a partial tool for creditor's protection. *Internal Security*. - Roč. 9, č. 1 (2017), s. 47-57. ISSN 2345-0282 (online) <http://jssidoi.org/jesi>.
- [9] KRIEBAUM, U.: *Aligning Human Rights and Investment Protection*. *Transnational Dispute Management*. Volume 10 - Issue #01 – January 2013.
- [10] LYSINA, T. - ZELENÁKOVÁ, M. - PODHOREC, I. - MAMOJKA, M. ML. - KUBINEC, M.: *Akciová spoločnosť: § 154-220g*. In: *Obchodný zákonník, 1. zv.: veľký komentár*. - Žilina: Eurokódex, 2016. - S. 590-922. - ISBN 978-80-8155-065-2.
- [11] MAMOJKA, M. ml.: *Spoločnosť s ručením obmedzeným: § 105-153*. In: *Obchodný zákonník, 1. zv.: veľký komentár*. - Žilina: Eurokódex, 2016. - S. 419-590. - ISBN 978-80-8155-065-2.
- [12] MAMOJKA, M. ML. - LYSINA, T., ZELENÁKOVÁ, M. - KUBINEC, M.: *Jednoduchá spoločnosť na akcie: § 220h-220zl*. In: *Obchodný zákonník 1. zv.: veľký komentár*. - Žilina: Eurokódex,

2016. - S. 923-974 [3,23 AH]. - ISBN 978-80-8155-065-2.
- [13] MAMOJKA, M., ml.: *Porovnanie právnej úpravy štátneho podniku s reglementáciou kapitálových obchodných spoločností (vybrané teoretické a aplikačné kontexty)*. In: *Postavenie a hospodárenie štátnych podnikov*. - : 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2018. - S. 347-417. ISBN 978-80-7400-703-3..
- [14] MCLACHLAN, CAMPBELL - SHORE, LAURENCE - AND WEINIGER, MATTHEW. *International Investment Arbitration. Substantial Principles*. Oxford: Oxford University Press, 2007
- [15] REINISCH, A.: *Standards of Investment Protection*. Published to Oxford Scholarship Online: March 2008. ISBN-13: 9780199547432.
- [16] SHUYAN, L. - FABUŠ, M. Study on the spatial distribution of China's Outward Foreign Direct Investment in EU and its influencing factors, *Entrepreneurship and Sustainability*. 2019. Issues 6(3):1280-1296. [http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.3\(16\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.3(16)).
- [17] SIDAK, M.: *Finansovo-pravove reholjuvannja bankivskych vidnosyn v Jevropejs'komu Sojuzi ta krajinach schidnoji Jevropy: porivnjal'nyj analiz*. - Užhorod : Lira, 2010. - 397 s.
- [18] SIDAK, M. - SLEZÁKOVÁ, A.: *Information as a key instrument to influence the decisions of financial institutions clients in the area of pension savings*. In: *Visuomenes saugumas ir viešoji tvarka*. - [Roč. 7], č. 11 (2014), s. 189-197.
- [19] SIDAK, M. - SLEZÁKOVÁ, A. et al. (2014). *Regulácia a dohľad nad činnosťou subjektov finančného trhu*. Bratislava: Wolters Kluwer.
- [20] SLEZÁKOVÁ, A. - SIDAK, M.: *Vermittlung von Anlagen, Krediten und Verbraucherkredit in der Slowakischen Republik*. In: *Wirtschaft und Recht in Osteuropa*. - Roč. 24, č. 1 (2015), s. 9-12.
- [21] Sornarajah, Muthucumaraswamy. *The International Law on Foreign Investment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- [22] TUROŠÍK, M.: *Ľudské práva v rímskom práve = Human rights in the Roman law*. In: *Zasada proporcionalności a ochrona praw podstawowych w państwach Europy*. - Wałbrzych : Państwowa wyższa szkoła zawodowa im. Angelusa Silesiusa, 2015. - S. 65-72. - ISBN 978-83-63839-33-8 [The principle of proportionality and human and civil rights in the legal systems of the EU member states : international scientific conference. Wałbrzych, 14.-15.11.2014]
- [23] VICEN, V. - HAVIAROVÁ, L.: *Rovnosť ako právna požiadavka (analytické úvahy)*. In: *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*, Bratislava 7. novembra 2013. - Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 2013. - ISBN 978-80-89654-02-4. - CD-ROM, S. 475-483.
- [24] VICEN, V.: *Pojmy "spravodlivosť" a "legálna spravodlivosť" vo vybraných teoretických súvislostiach*. In: *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska: medzinárodná vedecká konferencia*, Bratislava 6. novembra 2014: zborník príspevkov. - Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 2014. - ISBN 978-80-89654-10-9. - S. 293-299.

Miestny rozvoj a sociálne služby¹

Vojtech STANEK*

Local development and social services

Abstract

Local development using the social economy to overcome growing public discontent with existing economic and social development, with significant regional differentiation. In social services, we are moving towards deinstitutionalisation and a more intensive focus on self-government and municipal services.

Keywords: *social policy, social economy, social assistance, social services, self-governing bodies, local development*

JEL Classification: B55, H55, H75, I38

Úvod

Nezamestnanosť sa znižuje, mzdy rastú, hospodárstvo napreduje. A my stále nie sme spokojní, šťastní. Pocity neistoty najmä v určitých regiónoch narastajú. Zaznamenávame rôznu mieru vnímania spoločenských hodnôt, reality v zdravotných a sociálnych službách, v systéme sociálnej ochrany. V trhovej ekonomike jednotlivec svojou aktivitou nevyhnutne ovplyvňuje blaho ostatných, a preto je potrebná určitá regulácia, solidarita, aktívny štát. Práve štát je tou platformou, kde by sa mali stretávať záujmy rozličných jednotlivcov, skupín s cieľom rastu kvality života, slobody, sociálnych istôt.

Nespokojnosť občanov s politickým, hospodárskym, environmentálnym stavom, k tomu globálne megatrendy digitalizácia, starnutie populácie, migrácia, demografické a klimatické zmeny, automatizácia vyžadujú posilnenie riadenia na všetkých stupňoch a efektívnu decentralizáciu.

1 Rozvoj sociálnych služieb

Sociálne služby sú jednou z foriem sociálnej pomoci pre ľudí v nepriaznivej sociálnej situácii. Štát prostredníctvom nich podporuje sociálne začlenenie občanov a uspokojovanie sociálnych potrieb ľudí.

Sociálna ekonomika spája ekonomickú činnosť s uspokojovaním spoločenských potrieb najmä u najzraniteľnejších skupín občanov v spoločnosti. Prispieva k znižovaniu negatívnych dopadov trhovej ekonomiky. Sociálna ekonomika, ako súhrn aktivít občianskych iniciatív, sa historicky formovala spolu s ľudovými zhromaždeniami a družstvami, ktoré tvorili jej základ.

U nás sa sociálna ekonomika spája predovšetkým s rozvojom tretieho sektora. Tento sektor slúži na označenie všetkých mimovládnych non profit organizácií. Z hľadiska charakteristiky jeho vlastností môžeme uviesť nasledujúce: neziskový, dobrovoľnícky, nezávislý, mimovládny, pôsobí medzi štátom a trhom, charitatívny, humanitárny, solidárny, svojpomocný, oslobodený od daní. Vnútorne môžeme organizácie tretieho sektora členiť na tie 1/. ktoré slúžia úzkemu okruhu členov - vzájomne prospešné 2/. ktoré nemajú pôsobnosť vymedzenú členstvom v danej inštitúcii – verejne prospešné. V našich podmienkach v sociálnej oblasti pôsobia neštátne sociálne subjekty

vnímané ako organizácie tretieho sektora. Pod neštátne sociálne subjekty teda patria združenia, neziskové organizácie, neinvestičné fondy nezávislé od vlády, ich poslanie je obhajovať, rozvíjať humanitné a sociálne záujmy na neziskovom princípe. Zákom č.112/2018 Z. z. sa sociálna ekonomika integrovala do našej legislatívy. Sociálna ekonomika sa spája s ideologickým a politickým pluralizmom. Problémy štátov s trhovou ekonomikou viedli k hľadaniu riešení významných sociálno-ekonomických problémov, ako sú nezamestnanosť, nezamestnanosť mladých, chudoba, sociálne vylúčenie, choroba, výrazná sociálna a ekonomická diferenciacia regiónov, dostupnosť zdravotných služieb, kvalita života dôchodcov a podobne.

Európska únia akceptuje sociálnu ekonomiku ako sociálneho partnera a jedného z aktérov pri plnení cieľov Lisabonskej stratégie. Európska komisia uskutočnila dve iniciatívy v tejto oblasti, a to Iniciatívu pre sociálne podnikanie a Nariadenie o európskych fondoch sociálneho podnikania.

Sociálna ekonomika je integrovaná v mnohých politických dokumentoch EÚ a jej podpora je zabezpečená viacerými finančnými i nefinančnými nástrojmi. Centralizovaný plánovitý systém národného hospodárstva do roku 1989 bol typický v usporiadaní sociálnych služieb tým, že tieto boli inštitucionalizované s dominantným poskytovaním služieb ústavnou formou s výhradným zabezpečením verejným sektorom.

V podmienkach Slovenska sa výraznejšie občiansky aktivizmus objavuje po roku 1989, kedy sa rozrástol tretí sektor, ktorý je nosný v sociálnej ekonomike. Počet neziskových organizácií na Slovensku je 3840. Občianskych združení, ktoré patria do neziskového sektora je 50042 a sociálnych podnikov podľa MPSVaR je 24. V súčasnosti rozhodujúcim dokumentom pre rozvoj sociálneho podnikania je zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch z januára 2019. Cieľom dokumentu okrem jasnej nezávislej interpretácie sociálnej ekonomiky, je pozitívny sociálny vplyv, čo znamená napĺňanie verejného alebo komunitného záujmu vo vymedzených oblastiach. Sociálna ekonomika v praxi sa prejavuje v rôznych úrovniach fungovania štátu. Oblasť riešenia sociálnych problémov a sociálnych potrieb patrí do sociálnych služieb. Tieto služby vnímame ako súčasť systému sociálnej ochrany štátu, existujúceho systému sociálneho zabezpečenia v rámci podsystemu sociálnej pomoci. V sociálnej pomoci a jej pôsobení sa v najširšej podobe prejavuje aspekt združovania, dobrovoľnosti, solidarity, vzájomnej pomoci, starostlivosti štátu a môžeme to považovať za spoločný prienik sociálnej ekonomiky a sociálnych služieb.

Oblasť sociálnych služieb má svoje historické základy, z ktorých sa vyvíjala ich súčasná podoba. V súčasnosti sú sociálne služby súčasťou sociálnej politiky štátu a majú riešiť najmä hmotnú a sociálnu núdzu, znevýhodnenie jednotlivcov či skupín obyvateľov. Sociálne služby vnímame ako integrálnu súčasť komunálnej sociálnej politiky a v najširšom zmysle ako súčasť sociálno-ekonomického rozvoja obce, mesta, regiónu, krajiny. V trhovej ekonomike nie je rozhodujúce postavenie štátu ako poskytovateľa služby, ale je len jeden z viacerých poskytovateľov. Sociálne služby sú cieľenou podpornou činnosťou, ktorá sa poskytuje v nepriaznivej sociálnej situácii pri sociálnej integrácii alebo reintegrácii, je to určitá ochrana pred sociálnou exklúziou a znižovaním kvality života.

K základným faktorom ovplyvňujúcim rozvoj sociálnych služieb patrí politické a spoločenské prostredie, legislatívny rámec, ekonomická úroveň a rozvoj, dostupné verejné zdroje, stupeň rozvoja občianskej spoločnosti, schopnosť a kvalita implementovať sociálnu službu. Z hľadiska historického môžeme vidieť v sociálnych službách viaceré prístupy od najširšieho charitatívneho cez medicínsky, normalizačný až občiansky, ktorého charakteristickou črtou je poskytovanie sociálnych služieb v súlade s ľudskými právami. Reforma verejnej správy znamenala odovzdanie kompetencií k sociálnym službám zo štátu na samosprávu. V súvislosti so závislosťou od ekonomického rastu je namieste hovoriť o úrovni príjmov samospráv. Príjmy samospráv v roku 2018 dosiahli 7,2% HDP. V roku 2003 to bolo 6,7% HDP. V porovnaní nám najbližšími krajinami je to však menej. V Maďarsku to v danom roku 2018 bolo 10,2%, v Poľsku 13,3% a v Česku 11,9%. Môžeme povedať, že príjmy samospráv sa javia ako nedostatočne stabilné vrátane predvídateľnosti prostredia, častým zmenám legislatívy.

V posledných 20 rokoch v systéme sociálnych služieb zaznamenávame výrazné zmeny. Za-

viedli sa rôzne nové formy a druhy služieb, zavádzajú sa iné než ústavné formy starostlivosti, ako je ich poskytovanie ambulantnou či terénnou formou s uprednostňovaním v domácom prostredí. Zákon o sociálnych službách určuje, ktoré služby sa poskytujú v akej sociálnej situácii, resp. akej cieľovej skupine a v akom prostredí. Z toho možno odvodiť ich klasifikáciu na druhy a formy. Na zabezpečovaní sociálnych služieb sa podieľa okrem verejného aj súkromný a občiansky sektor. V praxi sa prostredníctvom sociálnej práce poskytujú sociálne služby. Z hľadiska odbornosti môžeme charakterizovať sociálne služby ako odborné, obslužné a ďalšie činnosti.

Druhy sociálnych služieb poznáme: 1. sociálne služby krízovej intervencie, 2. sociálne služby na podporu rodiny s deťmi, 3. sociálne služby na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie, 4. sociálne služby s použitím telekomunikačných technológií, 5. podporné služby. Verejnými poskytovateľmi sú subjekty územnej samosprávy obec a VÚC, ako aj právnické osoby nimi založené alebo zriadené.

Financovanie sociálnych služieb spočíva vo využívaní kombinácie viacerých zdrojov. Vychádza zo základných princípov sociálnych služieb a to spoluúčasť štátu aj občana, ako aj zodpovednosti územnej samosprávy. Financovanie závisí aj od typu poskytovateľa. Oba systémy, verejný a neverejný poskytovateľ - okrem príspevkov zo štátneho rozpočtu, majú možnosť využiť príjmy z podnikateľskej (neverejný) alebo vedľajšej hospodárskej činnosti (VÚC, obec) alebo na základe darovacej zmluvy. Zdrojom verejných poskytovateľov sociálnych služieb môžu byť aj prostriedky združovania obcí VÚC aj združenia osôb v súlade s princípom partnerstva. Môžu to byť u oboch skupín poskytovateľov aj prostriedky zo zisku sociálneho podniku.

Tab. 1 Základné ukazovatele zariadení sociálnych služieb (ZSS)

Rok	2008	2010	2012	2014	2017	2017/2008
Počet ZSS	720	911	1084	1158	1435	199,3
Kapacita miest ZSS	40054	38751	40679	46094	51476	118,05
Počet prijímateľov	34904	36350	38263	47149	55058	157,7
Počet zamestnancov	17229	18769	24223	22062	25106	148,7

Zdroj: Spracované zo Správy o sociálnej situácii SR 2008-2018

Nárast počtu ZSS za 10 rokov bol 199,3%, počet miest v zariadeniach ZSS o 118,5%, počet prijímateľov služieb o 157,7% a počet zamestnancov sa zvýšil na 145,7%.

Tab. 2 Verejný a neverejný poskytovatelia sociálnych služieb

Rok	2012	2014	2016	2017	2018
Verejný poskytovatelia	393	446	686	583	622
Počet klientov	64987	64931	91479	98080	114344
Neverejný poskytovatelia	383	418	559	583	435
Počet klientov	73759	83137	75554	83712	47674

Zdroj: Spracované podľa ŠU SR, pričom do r.2015 je počet poskytovateľov a od toho roka počet služieb

Celkový počet poskytovateľov sociálnych služieb narástol o 13,2% a počet klientov o 138,7%. Tento vývoj môžeme hodnotiť pozitívne vzhľadom na existujúci populačný vývoj. Významné je, že v rámci sociálnej politiky štátu zaznamenávame až dvojnásobný nárast verejných poskytovateľov.

Tab. 3 Podiel prijímateľov služieb v zariadeniach podmienených odkázanosťou v roku 2018

Veková kategória	Podiel v %
0-18 rokov	1
19-39 rokov	10
40-2 rokov	16
63-79 rokov	35
Nad 80 rokov	38

Zdroj: Spracované zo Správy o sociálnej situácii obyvateľstva v SR v r. 2018

Tab. 4 Prijímatelia sociálnych služieb podľa druhu poskytovateľa

Počet prijímateľov	VÚC, obce	Neverejní poskytovatelia	Spolu
Denné centrum	42458	133	42591
Jedáleň	21930	4499	26429
Komunitné centrum	21509	18219	39728
Pomoc cez telekomunikačné technológie	0	1525	1525
Monitoring a signalizácia potreby pomoci	93	265	358
Nízko prahová služba pre deti a rodinu	1429	6922	8351
Nízko prahové denné centrum	990	2139	3129
Požičiavanie pomôcok	369	1285	1654
Práčovňa	2048	228	2276
Prepravná služba	9757	4917	14674
Služba včasnej intervencie	230	989	1219
Sprostredkovanie osobnej asistencie	4	389	393
Stredisko osobnej hygieny	3856	1327	5183
Terénna SS krízovej intervencie	8743	2261	11004
Tlmočnícka služba	0	546	546
Zariadenia starostlivosti o deti do 3 rokov	831	1835	2666
Spolu	114247	47479	161726

Zdroj: Spracované zo Správy o sociálnej situácii obyvateľstva v SR v r. 2018

Záver

Organizácie a firmy pri dosahovaní zisku rešpektujú potreby všetkých partnerov, s ktorými pri svojom podnikaní prichádzajú do kontaktu. Týmito partnermi sú zamestnanci, zákazníci, konkurencia, dodávatelia, ale i lokálna komunita a životné prostredie. Spoločensky zodpovedné podnikanie sa v súčasnosti orientuje ku konceptu „Triple Bottom Line“, v ktorom podnikanie znamená nielen sociálnu zodpovednosť (dobrovoľníctvo, pomoc znevýhodneným), ale tiež znižovanie environmentálneho dosahu firiem a vytváranie ekonomickej hodnoty. V rámci sociálnej politiky sme svedkami ďalších procesov zmien najmä v systéme sociálneho zabezpečenia a tým v štátnej sociálnej podpore a sociálnej pomoci. V sociálnych službách zmeny smerujú k reálnej deinštitucionalizácii a intenzívnejšej orientácii na samosprávu a komunitné služby. Takéto služby sú

akousi osobitnou priereznou kategóriou sociálnych služieb, ktorá zahŕňa všetky formy domácich, rodinne orientovaných, ale i iných služieb na úrovni komunity. Čo bráni samospráve, aby sa tak z hľadiska kvantity, ale i kvality realizovala v oblasti sociálnych služieb? Je to vo financiách, kompetenciách či určitej pohodlnosti konania. Samospráva sa musí u nás starať o miestnu ekonomiku a sociálne záležitosti tak, ako to funguje vo vyspelejších ekonomikách.

Literatúra

- [1] DUDOVÁ, I. – STANEK, V. – POLONYOVÁ, S.: *Sociálna politika*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018. ISBN 978-80-8168-866-9.
- [2] HAMALOVÁ, M. – BELAJOVÁ, A. – ŠEBOVÁ, M.: *Komunálna ekonomika a politika*. Bratislava: Sprint dva, 2011. ISBN 978-80-89393-38-1.
- [3] KONEČNÝ, S. – KONEČNÝ, B.: *Otvorená komunálna politika*. Teória a prax. Bratislava: Mayor, s.r.o 2009. ISBN 978-80-969133-3-6.
- [4] REPKOVÁ, K.: *Analýza vývoja v zabezpečovaní nových kompetencií na úseku sociálnych služieb na Slovensku v rokoch 2009-2010*. Bratislava: IVPR, 2011.
- [5] STANEK, V. a kol.: *Sociálna politika: teória a prax*. 2 vyd. Bratislava: Sprint dva, 2011. ISBN 978-80-89393-28-2.
- [6] ŠÚ SR [online]. [cit.18.10.2017]. Dostupné na internete: <https://slovak.statistics.sk>.
- [7] ŠÚ SR (2013): Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov, a bytov 2011. ISBN 978-80-8121-291-8.
- [8] ŠÚ SR (2018): Miera rizika chudoby (z údajov EU-SILC). Dostupné na internete: <http://statdat.statistics.sk>.

Udržateľnosť dôchodkového systému v Slovenskej republike

Katarína ŠVEJNOVÁ HÖESOVÁ – Hana KRCHOVÁ*

Sustainability of the pension system in Slovak Republic

Abstract

The Slovak Republic has long struggled with the sustainability of the pension system. The long-term trend of demographic change, such as life expectancy and low birth rates, or high replacement rates, are major challenges for the sustainability of PAYGO pension systems worldwide. We will describe in detail the various factors that have a significant impact on the pension system, with focus on retirement age. In recent years, retirement age has been a problem that has largely polarized society in Slovak Republic. An unfortunate step for the sustainability of the pension system is the amendment of the Constitution of the Slovak Republic, which brought the capping of the retirement age. The main aim of the article is to point out the negative impacts of this measure and at the same time to outline possible solutions that would reduce the consequences of this measure.

Keywords: pension system, sustainability of pension system, retirement age

JEL Classification: J26, J11

Úvod

Predlžovanie doby dožitia, čiastočne spôsobené dramatickým znížením detskej úmrtnosti začiatkom dvadsiateho storočia, pokračujúcim trendom v znižovaní úmrtnosti v strednom veku a starobe v posledných desaťročiach, predstavuje obrovskú finančnú záťaž na stabilitu priebežne financovaných dôchodkových systémov. (Poterba, 2014) Hlavným akceleratorom zmien v dôchodkových systémoch na celom svete sa stalo nielen starnutie, ale aj vplyv hospodárskej krízy a následne vzniknutá potreba konsolidácie verejných financií. Jednoduchosť a odolnosť dôchodkového systému proti politickým zásahom sa stali kľúčovými faktormi úspechu. Dôchodkové systémy sveta sa od seba v menšej, či väčšej časti líšia nastavením, parametrami, samozrejme zahŕňajú rôzne typy rizík a spôsoby redistribúcie. (Blake, 2006) Takmer všetky krajiny západného sveta sú konfrontované s rýchlo starnúcou populáciou, ktorá vytvára značný tlak na udržateľnosť priebežne financovaných systémov dôchodkového zabezpečenia. (Fehr, Kallweit, Kindermann, 2012) Dôchodkový systém je systém, ktorý poskytuje príjem členom spoločnosti v dôchodkovom veku. Ako prostriedok na dosiahnutie tohto cieľa sa v zásade opiera o medzigeneračný prevod príjmu vynútený zákonom. V prípade priebežného dôchodkového systému s definovanými dávkami existujú v zásade dva spôsoby, ako systém zastabilizovať: zníženie výdavkov úpravou dôchodkového vzorca, zvýšením dôchodkového veku, zmenou valorizácie dôchodkov alebo zvýšením príjmov. (Hirose, 2011) Hlavným cieľom práce je analyzovať a porovnať súčasné vyrovnanie veku odchodu do dôchodku so zameraním na ekonomický dopad na udržateľnosť verejných financií.

* Ing. Katarína Švejnová Höesová, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: katarina.svejnova@vsemvs.sk

Ing. Hana Krchová, Ph.D., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: hana.krchova@vsemvs.sk

Práca sa bude opierať o empirické aj teoretické výskumné metódy. Ako analytické a porovnávacie metódy budú použité základné analytické metódy na prípravu porovnania dôchodkového veku v krajinách OECD a Európskej únie so zameraním na Slovenskú republiku. Na základe tejto analýzy navrhujeme naše odporúčania na zvýšenie udržateľnosti prvej úrovne slovenského dôchodkového systému.

Kategorizácia dôchodkových systémov

Dôchodkové systémy môžeme charakterizovať na základe pôvodu ich zavedenia. Z historického pohľadu možno všeobecne rozlíšiť dva systémy: Beveridgeanov a Bismarckov systém. V rámci systému Beveridgeanovho systému sú zabezpečované sociálne dávky pre každého občana ako paušálny dôchodok nezávislý od jeho povolania a zárobkov počas aktívneho zamestnania. (Kolmar, 2017) Konštrukcia dôchodkového systému môže slúžiť ako lakmusový papier miery zodpovednosti politickej moci v jednotlivých krajinách sveta. Riešenie problému primeraného života v dôchodku je otázkou, ktorá v posledných rokoch čoraz viac rezonuje a koncept striedanej ekonomiky získava čoraz hlbšie kontúry. Dlhodobý trend demografických zmien, najmä predĺženie strednej dĺžky života a nízka pôrodnosť alebo udržateľnosť dôchodkových systémov, je špičkou obrovských nahromadených problémov obrov. (Mariano, 2008). Podľa Svetovej banky a OECD možno štruktúru dôchodkových systémov rozdeliť podľa rozdelenia svetovej banky a OECD. Toto rozdelenie je iba základné a nezahŕňa rozdiely v rámci dôchodkových systémov rôznych krajín. (Bloom, Canning, Moore, 2014) I. pilier, predstavuje systém dôchodkového poistenia, je priebežne financovaný a dávkovo definovaný. Jeho podstatou je úzka previazanosť na ekonomickú aktivitu občanov a ich príjem. Systémy prvého piliera sa líšia hlavne mierou solidarity alebo priznaných zásluh pri prerozdeľovaní prostriedkov. (Winfried, 2000) Kapitalizačný, alebo tzv. II. pilier dôchodkového systému je príspevkovo definovaný. To znamená, že výška dôchodkovej dávky bude závisieť od zaplatených príspevkov do II. piliera a ich zhodnotenia. Cieľom úspor v rámci druhého piliera je poskytnúť dôchodcom primeranú mieru náhrady. Môžu byť financované prostredníctvom sporenia si na osobnom účte a kapitalizácie majetku na ňom, ktoré spravujú dôchodkové správcovské spoločnosti. Spoločnosti vložené prostriedky sporiteľov investujú na finančných trhoch a tak ich zhodnocujú. III pilier predstavuje individuálne súkromné dôchodkové systémy v súkromnom sektore. Súkromné dôchodkové systémy sú zvyčajne dobrovoľné a sú financované prostredníctvom kapitalizácie majetku z dobrovoľných príspevkov zamestnancov a zamestnávateľov, ktoré spravujú doplnkové dôchodkové spoločnosti. (Európsky parlament, 2011) Mnoho krajín čeliacich demografickej kríze sa rozhodlo zreformovať svoje dôchodkové systémy. Kľúčovou otázkou je, čo je cieľom reformy. (Chybalski, 2016)

Vek odchodu do dôchodku v krajinách OECD

Vek odchodu do dôchodku predstavuje tému, ktorá vytvára napätie a polarizáciu spoločnosti. Na jednej strane barikády stoja ekonómovia, ktorí upozorňujú na udržateľnosť dôchodkových systémov. Na strane druhej stoja pracujúci, ktorí by radi ukončili pracovný pomer čo najskôr. OECD definuje vek odchodu do dôchodku ako vek, odkedy má jednotlivec nárok na dôchodkové dávky. (OECD, 2017) Najnižší vek odchodu do dôchodku je 58 rokov u žien v Turecku a 60 rokov u mužov v Luxembursku, Slovinsku a Turecku. Island, Izrael (iba pre mužov) a Nórsko majú najvyšší vek odchodu do dôchodku, a to vo veku 67 rokov. V deviatich z tridsiatich piatich krajín OECD je vek odchodu do dôchodku medzi mužmi a ženami rozdielny. (OECD, 2017)

Tab.1 Vek odchodu do dôchodku v roku 2016

Krajina	Vek odchodu do dôchodku	Krajina	Vek odchodu do dôchodku	Krajina	Vek odchodu do dôchodku
Austrália	67	Kórea	65	Írsko	68
Rakúsko	65	Lotyšsko	65	Izrael	67

Belgicko	65	Luxemburg	60	Taliansko	71,2
Kanada	65	Mexiko	65	Veľká Británia	68
Čile	65	Holandsko	71	USA	67
Česká republika	65	Nový Zéland	65	Maďarsko	65
Dánsko	74	Nórsko	67	Švajčiarsko	65
Estónsko	65	Poľsko	65	Grécko	62
Fínsko	68	Portugalsko	68	Švédsko	65
Francúzsko	63	Slovinsko	60	Turecko	61
Nemecko	65	Španielsko	65	Island	67

Zdroj: OECD (2017), "Current retirement ages", in *Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators*, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/pension_glance-2017-9-en.

Vek odchodu do dôchodku v Európskej únii

Počet obyvateľov Európskej Únie (EÚ) by sa podľa predpokladov mal zvýšiť z 510,9 milióna v roku 2016 na 528,5 milióna v roku 2040 a mal by zostať stabilný až do roku 2050 a potom by mal nastať v roku 2070 pokles na úroveň 520,3 milióna, zatiaľ čo celková populácia EÚ sa v porovnaní s rokom 2016 zvýši o 1,8%. Pokiaľ ide o horizont projekcie, medzi členskými štátmi existujú veľké rozdiely. U mužov vo všetkých vekových skupinách vo veku 0 až 64 rokov je predpokladaná populácia v roku 2070 nižšia ako populácia v roku 2016 v EÚ. Naopak, vo všetkých vekových skupinách vo veku 65 a viac rokov je predpokladaná populácia v roku 2070 vyššia ako v roku 2015. V prípade žien vo všetkých vekových kategóriách vo veku 0 až 69 rokov je predpokladaná populácia v roku 2070 nižšia ako v roku 2016. Naopak, vo vekových kategóriách nad 69 rokov bude predpokladaná populácia v roku 2070 vyššia ako v roku 2016. (Aging Report, 2018)

Starnutie populácie a klesajúce počty produktívneho obyvateľstva predstavujú jedny z najväčších sociálnych a ekonomických výziev EÚ. Starnutie populácie zároveň prináša aj spoločenské problémy. Sociálny kontext sa postupne mení, viac žien v pracovnom procese, neúplné rodiny, a staršej časti obyvateľstva často hrozí sociálne vylúčenie. Prognózy predpokladajú rastúci počet a podiel starších osôb (vo veku 65 rokov a viac), s obzvlášť rýchlym nárastom počtu veľmi starých osôb (vo veku 85 rokov a viac). Tento demografický vývoj bude mať pravdepodobne značný vplyv na široké spektrum oblastí politiky: najpriamejšie s ohľadom na rôzne požiadavky na zdravie a starostlivosť o staršie osoby, ale aj s ohľadom na trhy práce, sociálne zabezpečenie a dôchodkové systémy, hospodárske bohatstvo, ako aj štátne financie. (Pauhofová, Páleník)

Vek odchodu do dôchodku v Slovenskej republike

Po roku 2003 Slovenská republika uzákonila rozsiahlu reformu dôchodkového systému. Výsledkom bolo, že systém jedného piliera so zavedenými dávkami PAYG (pay as you go) sa zmenil na systém postavený na troch samostatných pilieroch. Slovenská republika pristúpila po roku 2003 k rozsiahlej reforme dôchodkového systému, v dôsledku čoho sa jednopilierový systém so stanovenými dávkami PAYG (pay as you go - systém priebežného financovania s medzigeneračným prerozdelením) zmenil na systém postavený na troch samostatných pilieroch.

I. pilier - povinné dôchodkové poistenie je dávkovo definované a priebežne financované poistenie spravované Sociálnou poisťovňou.

II. pilier - starobné dôchodkové sporenie je príspevkovo definované poistenie financované prostredníctvom kapitalizácie, ktoré spravujú dôchodkové správcovské spoločnosti.

III. pilier - dobrovoľné doplnkové dôchodkové sporenie je príspevkovo definované poistenie financované prostredníctvom kapitalizácie, ktoré spravujú doplnkové dôchodkové spoločnosti.²

Životná úroveň obyvateľstva, okrem príjmu získaného počas produktívneho života, závisí tiež od príjmu plynúceho po produktívnom veku, t. j. od výšky poberaného dôchodku. (Filarská, 2018). V dôsledku existujúcej legislatívy sa vek odchodu do dôchodku v roku 2017 predlžil o 76 dní a v roku 2018 by sa mal opäť predlžiť o 63 dní. Na základe prognóz Eurostatu dosiahne zákonný vek odchodu do dôchodku v roku 2038 65 rokov. Dovtedy sa bude v priemere zvyšovať o 52 dní ročne. Vďaka prepojeniu veku odchodu do dôchodku s očakávanou dĺžkou života sa podobná časť dospelého života strávi v dôchodku. V roku 2016 to bolo v priemere 31% a podľa súčasnej projekcie by to malo byť aj 31% v roku 2070. (Správa o starnutí EÚ, 2018)

Problém starnutia populácie je známy už dlhý čas, a preto sa za posledných 15 rokov prijalo niekoľko dôležitých parametrických a systémových zmien (reformy v rokoch 2004, 2005 a 2012). Skutočný vek odchodu do dôchodku je jedným z najnižších v krajinách Európskej únie. Starnutie populácie okrem nízkej plodnosti prispieva aj k starnutiu populácie. Vo všeobecnosti je to dôsledok úrovně rastu v živote spojenej s dostupnejšou zdravotnou starostlivosťou a vedeckým pokrokom. (EUROSTAT, 2017)

Graf 1 Výdavky na dôchodky v mil. Eur v Slovenskej republike

Zdroj: EUROSTAT vlastné spracovanie

Hospodárenie Sociálnej poisťovne je veľmi často v centre pozornosti politikov a médií. Sociálna poisťovňa hospodári s príjmami a výdavkami v roku 2017 až 7 mld. Eur, čo je približne štvrtina celého rozpočtu verejnej správy. Graf 1. ukazuje rast výdavkov na dôchodky od roku 2007 až do roku 2017, kde si môžeme všimnúť výdavky za posledných 10 rokov.

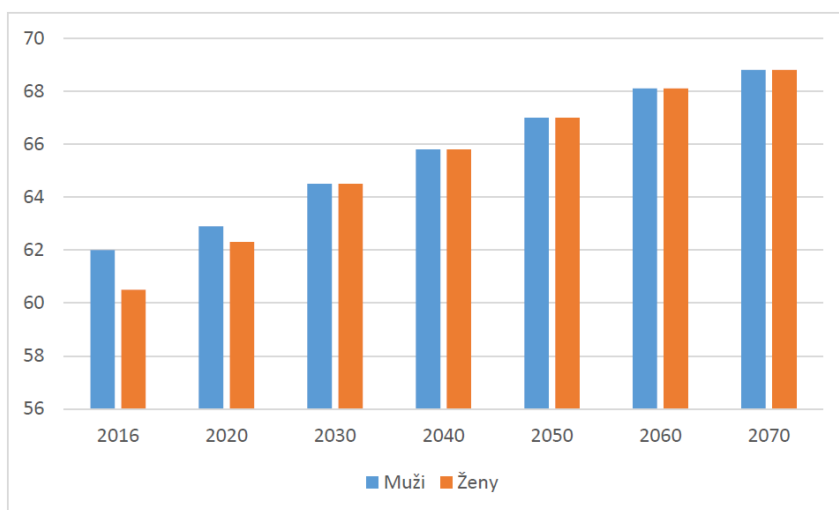
Zvyšovanie priemernej dĺžky dožitia od roku 2000 bolo spôsobené znížením úmrtnosti po 65 rokoch (priemerná dĺžka života slovenských žien vo veku 65 rokov dosiahla v roku 2015 18,8 a u mužov 15,0 rokov). Nie všetky tieto ďalšie roky života však žijú v dobrom zdravotnom stave. Vo veku 65 rokov môžu slovenské ženy a muži očakávať, že budú žiť asi štyri roky svojho zostávajúceho života bez postihnutia, čo predstavuje iba asi 20% zostávajúcich rokov života žien a 30% mužov. (OECD, 2017)

Udržateľnosť dôchodkového systému je do veľkej miery ovplyvnená nielen zvýšením očakávanej dĺžky života, ale aj zvýšením dôchodkov a počtom dôchodcov. Podľa Štatistického

úradu Slovenskej republiky sa starobné dôchodky v priemere zvýšili zo 152, 13 EUR z roku 1999 na 428,31 EUR v roku 2017. Počet vyplácaných dôchodkov sa zároveň zmenil z 771323 z roku 1999 na 1 064 393 od roku 2017. Náklady na dôchodok sa každým rokom zvyšujú. Dôchodkový vek je dôležitým parametrom, ktorý ovplyvňuje počet pracovníkov a dôchodcov. (Európska únia, 2017) Stanovenie strednej dĺžky života v dôchodkovom veku bude pravdepodobne negatívne, do roku 2067 sa podiel mužov 53, ktorí prežijú v dôchodkovom veku, zvýši (v súčasnosti) 79% na 86%. U žien sa počet podielov na dôchodku zvýšil na 93%. (EUROSTAT, 2017)

Podstatou previazania veku odchodu do dôchodku na dĺžku dožitia je automatické prehodnocovanie dôchodkového veku tak, aby sa zvyšoval iba vtedy, ak sa zvýši doba dožitia. Prípadná stagnácia, prípadne pokles strednej dĺžky života sa premietne do stagnácie alebo poklesu dôchodkového veku. Tento princíp poskytuje riešenie, ktoré má vplyv na udržateľnosť dôchodkového systému a zároveň zabezpečí dnešný štandard v dĺžke poberania dôchodku.

Graf 2 Projekcia vývoja veku odchodu do dôchodku do roku 2070 pri nastavení dôchodkového automatu

Zdroj: I

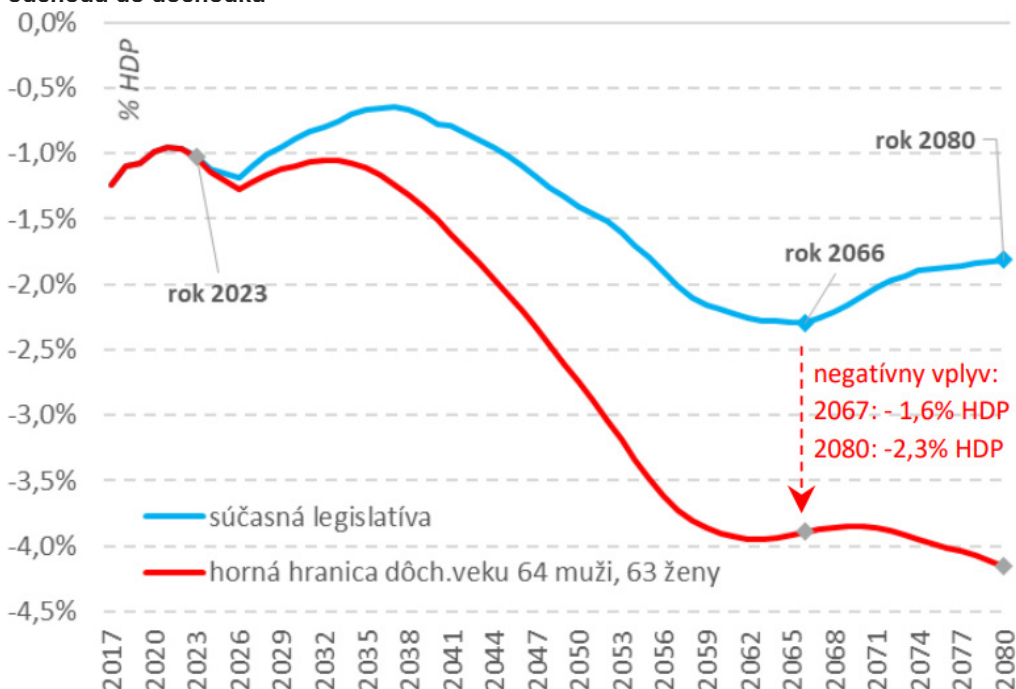
Zastropovanie veku odchodu do dôchodku

Zavedenie stropu na vek odchodu do dôchodku schválené NR SR v ústavnom zákone koncom marca 2019 bude mať výrazne negatívny vplyv na udržateľnosť dôchodkového systému v dlhodobom horizonte. Oproti stavu z roku 2016 vzrastú do roku 2070 výdavky na dôchodky približne o 2,9 % HDP. V európskom porovnaní sa tak Slovensko dostane medzi krajiny s najvyšším rastom výdavkov citlivých na starnutie. Dosiahnutie všeobecného stropu na úrovni 64 rokov sa pri súčasnom nastavení zvyšovania dôchodkového veku očakáva po roku 2028. Opatrenie má na horizonte Programu stability minimálny vplyv (približne 0,01 % HDP v roku 2022). (Ministerstvo financií SR, 2019)

Vek odchodu do dôchodku v Slovenskej republike bude podľa ústavného zákona od marca 2019 stanovený na 64 rokov. Ženy budú môcť odísť do dôchodku skôr, ak vychovávajú dieťa. Ženy, ktoré vychovali jedno dieťa, by mohli odísť do dôchodku vo veku 63,5 rokov, zatiaľ čo ženy s dvoma deťmi vo veku 63 rokov a ženy s tromi alebo viacerými deťmi vo veku 62,5 rokov. Žiaľ, je to zmena, ktorá výrazne zhoršuje udržateľnosť verejných financií. Z dôvodu nárastu počtu dôchod-

cov a nižšej ekonomickej výkonnosti by bolo potrebné nájsť dodatočný príjem pre vyššie výdavky na dôchodky.

Obr. 1 Projekcia deficitu dôchodkového systému po zavedení zastropovania veku odchodu do dôchodku

Zdroj: Rada pre rozpočtovú zodpovednosť

Podľa rady pre rozpočtovú zodpovednosť Obr.1 by sa mal deficit dôchodkového systému spôsobený zavedením stropu zvýšiť o ďalších 1,6% HDP, ktorý sa bude postupne zvyšovať do roku 2080 až na 2,3% HDP. Zníženie veku odchodu do dôchodku zvýši výdavky na dôchodok, čo by mohlo spôsobiť zníženie príjmu z dôchodku. Z pohľadu obyvateľstva je zavedenie pevného veku odchodu do dôchodku jednoznačne výhodné, ale toto riešenie je nevýhodné z hľadiska udržateľnosti dôchodkového systému. Stanovenie veku odchodu do dôchodku stabilizuje počet rokov odchodu do dôchodku pre budúce generácie dôchodcov bez ohľadu na to, či je dĺžka života dlhšia alebo kratšia. Dôchodkový systém je veľmi citlivý a komplikovaný mechanizmus. Riešením udržateľnosti dôchodkového systému z hľadiska dôchodkového veku sú nepretržité pomalé automatické zmeny dôchodkového veku v závislosti od demografických trendov. Každopádne je táto skutočnosť pre obyvateľstvo veľmi zložitá. Vzhľadom na zložitosť systému by určite pomohlo zvýšiť finančnú gramotnosť podnikania, aby sme mali lepšiu predstavu o vplyve opatrení na stabilitu dôchodkového systému. (Porubský, 2018)

Záver

Konštrukciu dôchodkového systému môžeme použiť ako lakmusový papier pre mieru zodpovednosti politických elít. Riešenie primeranosti veku odchodu do dôchodku je otázka, ktorá sa v posledných rokoch stáva čoraz odolnejšou a koncept striedavej ekonomiky získava čoraz hlbšie a výraznejšie obrysy. Dlhodobý trend demografických zmien, najmä predĺženie života a nízka pôrodnosť alebo udržateľnosť dôchodkových systémov, sú špičkou ľadovca obrovského množ-

stva nahromadených problémov.

Za posledné roky došlo k značnému zvýšeniu finančných nárokov na dôchodkové systémy, najmä tých, ktoré vo veľkej miere využívajú výhody prebiehajúceho dôchodkového systému PAY-AS-YOU-GO (PAYG). Politickí vodcovia krajín sveta, v ktorých bol daný typ dôchodkového systému zavedený, museli za posledné dve desaťročia podstúpiť radikálne zmeny, nielen parametrické, ako napríklad predĺženie dôchodku, nepriaznivé podmienky pre predčasný dôchodok alebo zníženie dôchodku, alebo zmena podmienok preceňovania dôchodkov. Vlády v jednotlivých krajinách sveta postupne prešli k zmenám v dôchodkových systémoch, ale inak, a štruktúra dôchodkových systémov sa stala jedinečnosťou každej krajiny.

Boj o dôchodkový vek postavil ľudí a ekonómov proti sebe, ale problém dôchodkového veku je potrebné vidieť z dlhodobého hľadiska. Očakáva sa, že do roku 2050 budú šesťdesiatdva a dve miliardy. Je zrejme, že nie všetci ľudia budú žiť do dôchodku v dobrom zdravotnom stave a skutočne existujú veľké rozdiely v sociálno-ekonomických skupinách. Demografické zmeny sú neodmysliteľne spojené so zmenami v hospodárskej štruktúre a organizácii ekonomických činností. Udržiateľnosť dôchodkového systému musí byť najvyššou prioritou každej krajiny.

Analýza veku odchodu do dôchodku v krajinách OECD a krajín Európskej únie nám umožnila pozrieť sa na súčasné trendy. Postupne sa zvyšuje vek odchodu do dôchodku, pričom Dánsko stúpa zo 65 na 74 a najnižší dôchodkový vek v Turecku, 58 pre ženy a 60 pre mužov. V ďalšej časti článku sme sa podrobne zaoberali stanovením dôchodkového veku v Slovenskej republike. Slovenská republika je jednou z európskych krajín, ktoré sú najviac ohrozené starnutím, ale udržiateľnosť dôchodkového systému sa v dôsledku ústavného zákona o veku odchodu do dôchodku 64 až marca 2019 dramaticky zmení. Okrem veku odchodu do dôchodku máme aj dĺžku života 65 rokov, odchod do dôchodku a odchod do dôchodku. Analyzovali sme vplyv stanovenia veku odchodu do dôchodku a uviedli sme, že stanovenie tohto limitu je významným zásahom do udržiateľnosti dôchodkového systému. Táto dohoda ohrozí stabilitu verejných financií a zníži dôchodky pre budúcich dôchodcov. Analýza ukázala, že jediným možným riešením pre vek odchodu do dôchodku je prepojenie veku odchodu do dôchodku s očakávanou dĺžkou života, ktorá je najlepšou alternatívou k udržiateľnosti dôchodkového systému.

Literatúra

- [1] POTERBA, J. M. (2014). *Retirement Security in an Aging Population*. *American Economic Review*, 104(5), 1–30. doi:10.1257/aer.104.5.1.
- [2] BLAKE, D., 2006, *Pension economics*. ISBN 0-470-05844-7, Chichester: John Wiley, OECD (2015), "Current retirement ages", in *Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators*, OECD Publishing, Paris.
- [3] GRECH, A.G., 2018, *What Makes Pension Reforms Sustainable?*, <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/8/2891/htm>, doi:10.3390/su10082891.
- [4] KENICHI HIROSE, 2011, *Pension Reform in Central and Eastern Europe in times of crisis, austerity and beyond*. ISBN 978-92-2-125639-7, International Labour Organization.
- [5] KOLMAR, M., *Beveridge versus Bismarck public-pension systems in integrated markets*, *Regional Science and Urban Economics*, Volume 37, Issue 6, 2007, ISSN 0166-0462, <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2007.01.003>.
- [6] RAJOY, M. (2008). *Demographic trends in Southern Europe: rethinking the welfare state*. *European View*. 7. 195-202. 10.1007/s12290-008-0053-7.
- [7] BLOOM, D. E. - CANNING, D. - MOORE, M. (2014), *Optimal Retirement with Increasing Longevity*. *Scand. J. of Economics*, 116: 838-858. doi:10.1111/sjoe.12060.
- [8] WINFRIED SCHMÄHL Dr. rer. pol. (2000) *Increasing Life Expectancy, Retirement Age, and Pension Reform in the German Context*, *Journal of Aging & Social Policy*, 11:2-3, 61-70, DOI: 10.1300/J031v11n02_07.
- [9] Pension systems in the EU – contingent liabilities and assets in the public and private sector, Study, Policy Department A - Economic and Scientific Policy/ECON, European Parliament,

- 2011, <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies.do?language=EN>
- [10] CHYBALSKI, F., *The Multidimensional Efficiency of Pension System: Definition and Measurement in Cross-Country Studies*, Soc Indic Res.2016, doi:10.1007/s11205-015-1017-3.
- [11] OECD 2017, *Pensions at a Glance 2015*, OECD and G20 indicators, OECD Publishing, ISBN 978-95-64-28750-1, https://doi.org/10.1787/pension_glance-2017-9-en.
- [12] PAUHOFOVÁ, I. - PÁLENÍK, M.: *Nerovnosť a chudoba v Európskej únii a na Slovensku* : zborník statí , 2012 ISBN 978-80-553-1225-5.
- [13] FILARSKÁ, J. - KOTULIČ, R. - KRAVČÁKOVÁ VOZÁROVÁ, I. - IVANKOVÁ, V. - VAVREK, R. (2018). *Pension reform in Slovakia and its influence on the future income of the population in the post productive age*. Journal of Applied Economic Sciences. 13. 685-704.
- [14] The 2018 Ageing Report Economic & Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016-2070) ISBN 978-92-79-77460-7 Publications Office of the European Union, 2018, Luxembourg. https://ec.europa.eu/info/publications/economic-and-financial-affairs-publications_en.
- [15] EUROSTAT People in the EU - statistics on an ageing society, 2017, ISSN 2443-8219, URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=People_in_the_EU_%E2%80%93_statistics_on_an_ageing_society&oldid=375268.
- [16] Pension systems in the EU – contingent liabilities and assets in the public and private sector, Study, Policy Department A - Economic and Scientific Policy/ECON, European Parliament, 2011, <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies.do?language=EN>.

Priame zahraničné investície a postavenie malých a stredných podnikov v SR¹

Judita TÁNCOŠOVÁ*

Foreign direct investment and the position of small and medium-sized enterprises

Abstract

The aim of the paper is to point out the role of small and medium-sized enterprises in the process of international business and their establishment in international economic relations, especially as suppliers and subcontractors to large corporations with FDI. We evaluate the development of FDI inflows and the state of FDI in Slovakia, followed by their regional and sectoral direction. We follow the development of the number of business entities, especially small and medium-sized enterprises in Slovakia, as well as their regional distribution and sectoral aspect. We point out the development trends between 2010 and 2017 and come to some conclusions and statements about their effective implementation in enterprises with FDI.

Keywords: *foreign direct investment, the structure of FDI, small and medium-sized enterprises, regional and sectoral orientation of FDI, the regional and sectoral distribution of SMES*

JEL Classification: E22, E24, F23, L25

Úvod

Priame zahraničné investície (ďalej PZI) sú dôležitým faktorom ovplyvňujúcim ekonomiky v strednej a východnej Európe, ale aj vo svete a týka sa samozrejme aj Slovenska. V súčasnosti snáď neexistuje žiadna firma, ktorá by nejakým spôsobom neparticipovala na medzinárodných ekonomických vzťahoch, resp. na medzinárodnom podnikaní v najširšom rámci. Je možné konštatovať, že dnes stále menej firiem je schopných sa ubrániť intenzívnemu tlaku medzinárodnej konkurencie a aby udržali svoju konkurencieschopnosť, zapájajú sa do rôznych foriem medzinárodného podnikania. PZI sú dnes už pomerne dobre teoreticky spracované a odrážajú motiváciu investorov, ich význam pre ekonomiku, pre regionálny rozvoj a ovplyvňujú tvorbu HDP, zamestnanosť, export a ďalšie ukazovatele ekonomiky (Bevan a Estrin 2000/1, Dudáš 2010/2, Fabuš 2014/3,).

Na jednej strane zahraniční investori svojimi medzinárodnými aktivitami prispievajú k ekonomickému rastu národných ekonomík, na druhej strane, potom všetky podnikateľské subjekty sú nútené internacionalizovať svoje aktivity, aby udržali svoju konkurencieschopnosť (Táncošová, 2017/4). Do tohto procesu samozrejme vstupujú aj malé a stredné podniky (ďalej MSP). Silnie konkurencia medzi ekonomikami o získanie zahraničných investorov, nakoľko žiadna nemá do-

¹ IGP 1/2017 Vývoj medzinárodného podnikania a medzinárodného manažmentu v podmienkach globalizácie.

* prof. Ing. Judita Táncošová, VŠEMvs, ÚEM, Katedra ekonómie a financií, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: judita.tancosova@vsemvs.sk

statok vnútorných zdrojov, a preto je nevyhnutnosťou vytvárať vhodné podmienky pre ich vstup. Zintenzívňovanie konkurencie sa týka hlavne (ale nielen) ekonomík s podobnou úrovňou hospodárskeho rozvoja, resp. s podobnými „konkurenčnými výhodami“, ktoré sú cieľom pre alokáciu PZI. Tým, že sa zblížuje ekonomická úroveň krajín a silnie liberalizácia všetkých foriem medzinárodných ekonomických vzťahov, predovšetkým medzinárodných kapitálových pohybov, čo je typické pre súčasnú globalizáciu, narastá zároveň aj význam a zosilňuje sa konkurencia medzi zúčastnenými aktérmi.

PZI patria k najčastejšie využívaných a najefektívnejším formám vstupu zahraničného kapitálu. Sú to formy medzinárodných dlhodobých kapitálových pohybov, ktorých význam narastá už od obdobia po druhej svetovej vojne. Zvlášť intenzívne sa prejavuje prílev PZI v období po prekonaní celosvetovej finančnej recesie po roku 2010, ktorý pretrváva až do súčasnosti. S výraznejším zvýšením prílevu PZI rastie aj výkonnosť slovenskej ekonomiky, ktorá po prekonaní recesie priamo ovplyvnila rast HDP, rast zamestnanosti a životnej úrovne, ako aj spotreby. To akceleruje ďalšie zvyšovanie prílevu PZI do ekonomiky, čo je dôvod, ktorý láka nových zahraničných investorov do viacerých oblastí.

PZI na Slovensku sa najvýraznejšie presadili v priemyselnej výrobe, hlavne automobilovom a elektrotechnickom priemysle, na ktoré nadviazali svoju činnosť početné malé a stredné podniky ako dodávatelia a subdodávatelia. To opätovne generuje rast zamestnanosti a ovplyvňuje rozvoj regiónov. Práve veľké zahraničné investície do týchto odvetví sú často sprevádzané aj menšími investičnými projektmi do menej preferovaných regiónov, čím vytvárajú možnosť znižovania regionálnych disparít. Na druhej strane ich nerovnomerná lokalizácia naďalej nedovoľuje úplne eliminovať regionálne a odvetvové rozdiely a môže viesť aj k ich prehĺbaniu.

Zámerom tohto príspevku je poukázať na úlohu MSP v tomto procese a ich etablovaní sa v medzinárodných ekonomických vzťahoch, predovšetkým ako dodávateľov a subdodávateľov veľkým korporáciám s PZI.

1 Vývoj PZI a MSP od roku 2010

PZI sa najčastejšie definujú ako najefektívnejšia forma medzinárodných ekonomických vzťahov a medzinárodného podnikania, pretože prispievajú k výraznému zvyšovaniu nedostatočných vnútorných investičných zdrojov, a tým ovplyvňujú ekonomický rast a ďalšie dôležité makroekonomické ukazovatele. Je dokázateľné, že v podnikoch s PZI je dosahovaná vyššia produktivita práce na jedného pracovníka a celkovo tieto podniky fungujú efektívnejšie, čím v podobe spill-overs efektov ovplyvňujú rozvoj regiónov a vytvárajú priestor pre realizáciu MSP. Pozrime sa na vývoj PZI na Slovensku od roku 2010 (po prekonaní recesie).

Tab. 1 PZI v ekonomike SR v rokoch 2010 – 2018 (v mil. Eur)

Roky	Majetková účasť a reinvestovaný zisk	Ostatný kapitál	Celkom
2010	31,793	5,871	37,665
2011	34,021	6,151	40,173
2012	34,131	7,648	41,779
2013	35,249	6,822	42,071
2014	34,039	6,938	40,969
2015	35,917	6,347	42,265
2016	37,011	4,485	41,496

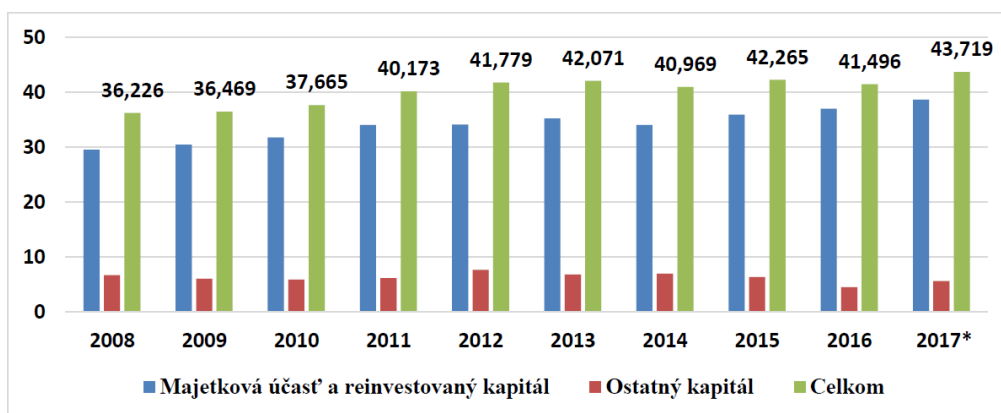
2017*	38,659	5,600	43,719
2018*	41,257	5,780	47,037

Zdroj: spracované podľa [www.nbs.sk/Priame zahraničné investície v rokoch 2010 – 2018](http://www.nbs.sk/Priame_zahranične_investície_v_rokoch_2010_2018)

Poznámka: v roku 2017 ide o predbežné údaje a rok 2018 – odhad podľa údajov NBS

Na základe vývoja PZI na Slovensku je vidieť od roku 2010 postupné zvyšovanie celkového stavu, ktorý je členený v štruktúre majetková účasť a reinvestovaný kapitál, ďalej je to ostatný kapitál a celkový stav. Majetková účasť je definovaná ako súhrn peňažných a nepeňažných vkladov investovaných do základného kapitálu, v ktorom sú zahrnuté aj majetkové akcie. Reinvestovaný zisk sa vymedzuje ako podiel priamych investorov v pomere k majetkovej účasti a ostatný kapitál zahŕňa podnikové úverové operácie. Z hľadiska vývoja PZI tvorí výnimku rok 2014, v ktorom došlo k určitému poklesu v majetkovej účasti a reinvestovanom kapitáli, ale v ďalších rokoch opäť dochádza k rastu. Vývoj stavu PZI v tejto štruktúre zachytáva grafické znázornenie (obr. 1).

Obr. 1 Grafické znázornenie stavu PZI v Slovenskej republike (v mil. Eur)

Zdroj: www.nbs.sk; vlastné spracovanie.

Poznámka: číselné údaje sú zaokrúhlené a za rok 2016 sú posledné definitívne údaje, rok 2017 je odhad

Pozrime sa na vývoj MSP v SR, ktoré sú významnou súčasťou všetkých vyspelých ekonomík, vrátane Slovenska, pretože patria k najvýznamnejším prispievateľom k HDP, ktorý závisí od ich dynamiky vývoja, sú tiež najväčším zamestnávateľom a významne sa podieľajú na tvorbe pridanej hodnoty. Vo všeobecnosti platí, že MSP na Slovensku tvoria viac ako 99 %-ný podiel z celkového počtu podnikateľských subjektov, sú najvýznamnejším zamestnávateľom, poskytujú okolo 73 % pracovných príležitostí a na tvorbe pridanej hodnoty sa podieľajú cca 55 %.

Z hľadiska veľkostných typov MSP až 97 % sú mikropodniky s menej ako 10 zamestnancami, malé podniky zamestnávajúce od 10 do 49 zamestnancov a ostatné percento sú stredné podniky s 50 a viac zamestnancami. Z hľadiska odvetvového zamerania MSP ide hlavne o obchod a služby v obchode, ďalej stavebníctvo a potom priemysel prípadne ďalšie. Vývoj počtu subjektov MSP v ekonomike Slovenska, z hľadiska veľkostnej štruktúry, vyjadruje nasledujúca tabuľka.

Tab. 2 Vývoj počtu MSP podľa veľkosti v rokoch 2010 až 2018

Podniky / Roky	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
FO - podnikatelia	410308	402325	387452	382213	369514	338467	346992	348326	363750
mikropodniky	538038	534766	535834	545859	548330	515236	541719	550016	542525
malé podniky	11 881	17 968	13 121	14 898	14 158	12 984	12 662	14 159	14 328
stredné podniky	2 806	2 874	2 653	2 744	2 753	2 843	2 741	2 956	2 988
veľké podniky	584	598	615	626	628	666	636	662	680
Spolu MSP	553309	555608	551608	563501	565241	531063	557122	567131	559841

Zdroj: SBA SR. Správa o stave malého a stredného podnikania v Slovenskej republike v rokoch 2010 až 2019. Vlastné spracovanie

Východiskový rok **2010** je možné hodnotiť podľa počtu subjektov pôsobiach v ekonomike SR ako pozitívny. Stav z hľadiska veľkostnej štruktúry MSP, ktoré tvoria až 99,9 % z celkového počtu podnikateľských subjektov je podobný, ako v ďalších krajinách EÚ. Z tohto počtu je až 97,2 % mikropodnikov, malých podnikov 2,1 % a stredných podnikov 0,5 %. Celkovo sa MSP na celkovej zamestnanosti podieľali až 72,2 % s počtom zamestnaných 1 273 830 osôb, z toho mikropodniky, ako najpočetnejšie, s podielom 43,8 % a s počtom zamestnaných 772 976 osôb.

Záverečný rok **2018** je možné hodnotiť z hľadiska veľkostných kategórií ako rok s pozitívnou vývojovou tendenciou. Početnosť MSP sa v sledovanom roku znížila na 559 841, t. j. o 7 290 podnikateľských subjektov. Z hľadiska štruktúry ide o pokles len v kategórii mikropodnikov v medziročnom porovnaní o 1,4 %, ktoré tvorili v tomto roku 96,8 % podiel, ďalej malé podniky s podielom 2,6 % a stredné podniky s najnižším zastúpením 0,5 %. Čo sa týka zamestnanosti, ktorá sa zvýšila takmer vo všetkých veľkostných kategóriách a v MSP (0 – 249) bola na úrovni 73,2 %, s počtom zamestnaných osôb 1 407 324. Okrem mikropodnikov, kde bolo zamestnaných 251 228 (13,1 %), bol zaznamenaný pokles zamestnaných osôb o 0,5 % oproti roku 2017. V malých podnikoch s počtom zamestnaných 239 988 (12,5 %) a v stredných podnikoch s počtom zamestnaných 278 608 (14,5 %).

Na základe týchto údajov v roku 2018 patria MSP stále k najväčším zamestnávateľom v ekonomike SR, ich podiel na zamestnanosti v podnikovej ekonomike bol na úrovni vyššej ako 73 % a na celkovej zamestnanosti s podielom 58,8 %. Dynamika rastu pridanej hodnoty MSP bola vysoká aj v roku 2018 a jej podiel predstavoval 54,6 % a v medziročnom porovnaní (oproti 2017) sa zvýšila o 11,0 % a dosiahla úroveň 24 179,0 mil. Eur, ktorá je najvyššia za posledných osem rokov.

Na základe predchádzajúceho je možné uviesť, že postavenie a úloha MSP v národnom hospodárstve Slovenska je významné, a to aj z dlhodobého hľadiska, čo dokumentujú jednotlivé číselné údaje o podieloch na zamestnanosti, na HDP, na pridanej hodnote a na ďalších dôležitých ukazovateľoch. V ďalšom sa zameriame na regionálny a odvetvový aspekt PZI a MSP.

2 Regionálny aspekt a odvetvové smerovanie PZI

PZI a ich regionálne rozmiestnenie v SR je možné hodnotiť ako vysoko nerovnomerné a zahraniční investori zvyčajne vstupujú do rozvinutých oblastí a regiónov, t. j. tam, kde majú vytvorené najvýhodnejšie podmienky a môžu sa efektívne realizovať. Samozrejme to závisí od motivácie investorov, ktorá predurčuje aj ich vstup a lokalizáciu. Je možné konštatovať, že región, ktorý je

schopný pritiahnúť zahraničných investorov dosahuje vyšší regionálny HDP, vytvára dostatok pracovných miest a zvyšuje zamestnanosť, čo celkovo prispieva k ekonomickému rastu (Táncošová 2014/5).

Keď sa pozrieme na vývoj stavu PZI v jednotlivých regiónoch SR vidíme, že v sledovanom období sa situácia v rozmiestnení PZI výraznejšie nemení. Najviac PZI je umiestňovaných v krajoch západného Slovenska, hlavne do Bratislavského kraja. Najnižší prílev a stav je dlhodobo v krajoch na východnom Slovensku, hlavne v Prešovskom a Banskobystrickom kraji. Tento stav je vyjadrený v číselných údajoch v nasledujúcej tabuľke 3.

Tab. 3 Stav PZI v SR a v jednotlivých krajoch (v mil. Eur)

Kraje	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
SR	37,7	40,2	41,8	42,1	41,0	42,3	45,2
Bratislavský	25,2	27,3	28,9	29,8	28,4	29,0	31,1
Trnavský	3,1	2,3	2,4	2,0	1,8	1,7	1,8
Trenčiansky	1,8	2,1	2,0	2,1	2,3	2,3	2,7
Nitriansky	1,6	1,6	1,7	1,6	1,6	2,0	2,4
Žilinský	2,3	2,7	2,7	2,7	2,7	3,1	3,1
Banskobystrický	0,8	1,1	1,1	0,7	0,8	0,8	1,0
Prešovský	0,4	0,5	0,5	0,6	0,7	0,9	0,8
Košický	2,5	2,6	2,5	2,6	2,7	2,5	2,3

Zdroj: www.nbs.sk; vlastné spracovanie.

Poznámka: číselné údaje sú zaokrúhlené a za rok 2016 sú posledné dostupné údaje

Je jednoznačné, že PZI smerujú hlavne do Bratislavského kraja, a to v celom sledovanom období, nasleduje Trnavský a Žilinský kraj. Najnižší stav PZI je v Prešovskom a Banskobystrickom kraji. Definitívne údaje za rok 2017 a 2018 ešte nie sú dostupné, ale môžeme predpokladať, že sa situácia výrazne nezmení, resp. zostane nezmenená. Príčinou tohto stavu sú podmienky, ktoré sú kraje schopné poskytnúť zahraničným investorom, ku ktorým patria napr. vzdelanostná úroveň a kvalifikovanosť pracovnej sily a požadovaná štruktúra kvalifikácie, vybudovanie infraštruktúry, dostupnosť z hľadiska trhov a mnohé ďalšie. Výhody Bratislavského kraja sú práve v lepších podmienkach a dopravných uzloch, t. j. blízkosti hranice s Rakúskom, Maďarskom a Českom.

Ak hodnotíme prílev PZI v rokoch 2010 až 2016 vidíme kolísaný trend vývoja (pozri obr. 2). K relatívne najpriaznivejším patrili roky 2010 až 2012, keď okrem Trnavského a Košického kraja boli dosahované kladné čísla. V rokoch 2013 a 2014, v rámci celej SR boli dosiahnuté mínusové hodnoty, ale opäť podčiarkujeme vysokú regionálnu nerovnomernosť.

Tab. 4 Prílev PZI do krajov Slovenska (v tis. Eur)

Kraje	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
SR	1 336 250	2 511 474	2 320 630	-454 968	-386 116	95 664	728 067
Bratislavský	982 081	1 845 057	1 489 734	373 428	-433 924	-537 519	-107 088
Trnavský	109 824	-199 409	602 173	-428 225	-154 896	110 107	33 879
Trenčiansky	58 410	145 654	106 124	65 277	51 162	86 884	444 999
Nitriansky	-206 873	58 865	180 678	57 578	-1 803	293 196	67 482
Žilinský	244 234	325 057	25 900	-46 744	29 769	185 461	-101 709

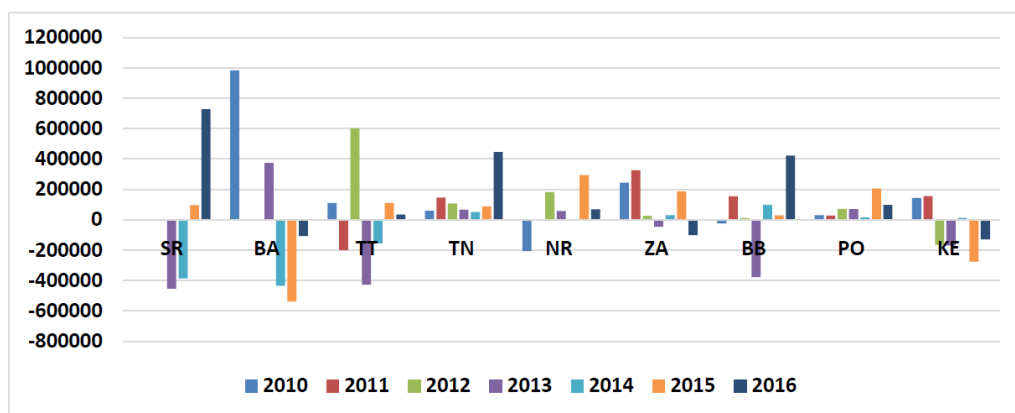
Banskobystrický	-23 212	153 911	9 680	-377 024	96 918	28 562	422 569
Prešovský	29 445	27 074	71 157	70 410	15 122	204 781	97 640
Košický	142 340	155 265	-164 816	-169 669	11 536	-275 809	-129 706

Zdroj: *www.nbs.sk*; *vlastné spracovanie*.

Poznámka: číselné údaje sú zaokrúhlené a za rok 2016 sú posledné dostupné údaje

Vysoká nerovnomernosť je lepšie znázornená na obr. 2 a vidíme, že nielen celkový vývoj prílevu, ale hlavne regionálne rozloženie sa prejavilo v jednotlivých krajoch s rôznou nerovnomernosťou.

Obr. 2 Prílev PZI do krajov Slovenska (v tis. Eur)

Zdroj: *www.nbs.sk*; *vlastné spracovanie*.

Poznámka: číselné údaje sú zaokrúhlené a za rok 2016 sú posledné definitívne údaje

Najvýraznejší pokles bol zaznamenaný v roku 2013 v Trnavskom a Banskobystrickom kraji, ale mínusové hodnoty boli vykázané už aj v Bratislavskom kraji. Takýto negatívny trend pokračoval aj v ďalších rokoch a až v roku 2015 bol zaznamenaný určitý nárast a kladné prírastky PZI (opäť s rôznym vývojom v jednotlivých krajoch).

Veľká nerovnomernosť je aj v odvetvovom smerovaní PZI a v celom sledovanom období sa celkové PZI umiestňujú v relatívne malom počte odvetví, približne v siedmich, zatiaľ čo ostatné odvetvia sú zastúpené len minimálnym vstupom PZI.

Môžeme uviesť, že v roku 2010 z celkových PZI 37,7 mil. Eur vstupuje do siedmich odvetví až 35,5 mil. Eur (94,5 %). Najväčší podiel PZI smeruje do priemyselnej výroby (hlavne automobilového priemyslu), čo bolo 12,9 mil. Eur, t.j. viac ako 34 %-ný podiel na celkových PZI.

Aj v roku 2016 z celkových PZI vo výške 45,2 mil. Eur až 39,0 mil. Eur, čo je v percentuálnom vyjadrení 86,3 %, smeruje len do siedmich odvetví. Do priemyselnej výroby smeruje až 14,6 mil. Eur, t.j. podiel viac ako 32 % na celkových PZI je umiestnený do tejto výroby. V nasledujúcej tabuľke je vidieť rozdelenie PZI do jednotlivých položiek priemyselnej výroby.

Tab. 5 Stav PZI v SR v odvetviach priemyselnej výroby

Odvetvia	2010		2016	
	PZI celkom 37,6 mil. Eur		PZI celkom 45,2 mil. Eur	
	v mil. Eur	v %	v mil. Eur	v %
Priemyselná výroba celkom	12,9	34,2	14,6	32,3
Výroba a spracovanie kovov	1,65	4,4	2,6	5,7
Výroba počítačových, elektronických a optických výrobkov	1,23	3,3	0,74	1,6
Výroba strojov a zariadení	0,97	2,6	2,1	4,6
Výroba motorových vozidiel a ostatných dopravných prostriedkov	2,5	6,6	3,2	7,1
Výroba z gumy a plastu	0,8	1,8	1,1	2,4

Zdroj: www.nbs.sk/sk/statistcke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie;vlastne-spracovanie

Z číselných údajov je vidieť, že z najväčšieho podielu PZI smerujúcich do priemyselnej výroby ide do výroby motorových vozidiel a ostatných dopravných prostriedkov, a to predstavovalo v roku 2016 až 7,1 % a hodnotu 3,2 mil. Eur. Práve toto odvetvie znamená aj najväčšiu možnosť participácie MSP podnikov ako dodávateľov a subdodávateľov. Pozrime sa teraz akú úlohu a postavenie majú tieto veľkostné typy podnikov na automobilovom priemysle.

3 Regionálny a odvetvový aspekt MSP

Vývoj počtu MSP v regiónoch SR od roku 2010 prešiel viacerými vývojovými tendenciami v jednotlivých právnych a veľkostných formách. Môžeme konštatovať, že počet MSP (právnických osôb) každoročne rástol, počet fyzických osôb – podnikateľov klesal. Určitá zmena nastala až po roku 2016 a došlo k nárastu MSP fyzických, ako aj právnických osôb. Nerovnomernosť vo vývoji počtu MSP v jednotlivých regiónoch Slovenska vyjadrujú aj nasledovné údaje: až 22,3 % z celkového počtu MSP pôsobila na území Bratislavského kraja, 13,4 % v Žilinskom kraji a najmenej 9,6 % pôsobilo v Trenčianskom kraji. V nasledujúcej tabuľke vidíme vývoj počtu MSP, z regionálneho aspektu, v roku 2010 a v rokoch 2016 a 2017, ako aj zmenu roku 2017 oproti predchádzajúcemu roku.

Tab. 6 Vývoj počtu MSP v regiónoch SR

Kraje	2010	2016	2017	Zmena v roku 2017 oproti 2016 v %
SR	552 725	557 122	567 131	↑ 1,8
Bratislavský kraj	111 569	122 774	126 464	↑ 3,0
Trnavský kraj	57 629	55 528	56 559	↑ 1,9
Trenčiansky kraj	57 385	53 667	54 273	↑ 1,1
Nitriansky kraj	65 938	68 103	68 947	↑ 1,2

Žilinský kraj	72 928	75 386	76 199	↑ 1,1
Banskobystrický kraj	57 098	55 856	56 650	↑ 1,4
Prešovský kraj	72 928	69 404	70 616	↑ 1,7
Košický kraj	57 449	56 394	57 423	↑ 1,8

Zdroj: www.mhsr.sk; Štatistický úrad SR; vlastné spracovanie

Je možné uviesť, že realizácia MSP v jednotlivých odvetviach sa za celé sledované obdobie (od roku 2010) výraznejšie nemení a najviac početne zastúpené sú MSP v podstate v piatich odvetviach. Napr. odvetvová štruktúra MSP v SR ako podiel MSP v jednotlivých odvetviach na ich celkovom počte v roku 2016 (bez oblastí financií a poisťovníctva) bol zastúpený 15,9 % podielom priemyslu, 19,8 % podielom v stavebníctve, 25,5 % podielom v obchode a 25,9 % podielom v ostatných aktivitách. Menšie zastúpenie má odvetvie doprava a skladovanie 4,3 %, informácie a komunikácia 4,6 % a 4 % v oblasti ubytovacích služieb. Obdobná situácia bola aj v roku 2017 a 2018. Keď sa pozrieme na odvetvovú štruktúru MSP podľa veľkostných kategórií podnikov, tak v roku 2017 bola situácia nasledovná (pozri tab. 7).

Tab. 7 Odvetvová štruktúra podľa veľkostných kategórií v roku 2017 (v %)

Podniky podľa veľkosti	Mikropodniky (0 – 9)	Malé (10 – 49)	Stredné (50 – 249)
pôdohospodárstvo	4	6	6
priemysel	13	21	39
stavebníctvo	17	10	6
obchod	21	24	15
služby	45	39	34

Zdroj: *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2017. SBA, Bratislava, 2018*

Ako vidieť MSP sa odvetvovo zameriavajú na relatívne málo odvetví, z hľadiska veľkostnej štruktúry najviac MSP pôsobilo v službách, potom v priemysle a v obchode. Práve priemysel je významným odvetvím, do ktorého prúdi najviac PZI v celom sledovanom období. Z priemyslu je to hlavne automobilový priemysel (ďalej AP), v ktorom spolu pôsobi (Tier 1, Tier 2 a Tier 3)² viac ako 370 podnikov, z tohto počtu bolo až 217 MSP (podľa počtu zamestnaných). Okrem týchto troch typov dodávateľov sa viažu na automobilový priemysel aj ďalší dodávatelia, napr. Integrovaný dodávateľia inžinierskych služieb; malé inžinierske firmy, univerzitné vedecké oddelenia, výskumné ústavy SAV; konzultačné služby; dodávatelia softvérových služieb; klastre; dodávatelia technológií a lokálne výskumno-vývojové inštitúcie (pozri bližšie: www.sario.sk 2011/6).

V ďalšom členení podľa veľkostných kategórií (počtu zamestnancov) bolo 49 mikropodnikov, 55 malých a 113 stredných podnikov, ktoré patria k dodávateľom a subdodávateľom AP, resp. klasifikovaných podľa typu siete Tier 1, Tier 2 a Tier 3.

Všetky tieto spoločnosti nielenže prispievajú k celkovej priemyselnej výrobe v SR, prispievajú k tvorbe HDP, exportu, ale sú aj významnými zamestnávateľmi. Z tohto pohľadu až 26 % HDP SR je tvorené priemyselnou výrobou, až 13 % HDP SR je priamo generované AP, 46, 8 % podiel AP na priemyselnej výrobe (z toho 18 % výrob automobilov a 28,8 sú dodávatelia dielov) a podiel AP na priemyselnom exporte SR je 35 %. Podiel zamestnanosti v AP a strojárstva na celkovej zamestnanosti je 11,2 % a z regionálneho hľadiska je najvyšší podiel v Trnavskom kraji (17,8 %)

a najnižší podiel je v Bratislavskom kraji (7,6 napriek najvyššiemu absolútnemu počtu).

V automobilovom priemysle na Slovensku je v súčasnosti zhruba 370 subdodávateľských firiem a do reťazca od najnižšieho subdodávateľa po konečného výrobcu je zapojených priamo alebo nepriamo približne 180.000 zamestnancov. Práve táto väzba na AP je na jednej strane priestorom pre MSP a ich realizáciu, ale na druhej strane, táto monotónnosť v odvetvovom zameraní slovenskej ekonomiky aj hrozbou práve v období recesie.

Záver

Úloha malých a stredných podnikov je v každej ekonomike významná a ako bolo v stati uvedené, ovplyvňujú svojou činnosťou veľkosť HDP, regionálneho HDP, podieľajú sa na tvorbe pridanej hodnoty významnou mierou, sú najväčším zamestnávateľom, sú schopné dynamicky reagovať na voľný priestor na trhu a pod. MSP na Slovensku tvoria viac ako 99 % podiel z celkového počtu podnikateľských subjektov, sú najvýznamnejším zamestnávateľom, poskytujú okolo 73 % pracovných príležitostí a na tvorbe pridanej hodnoty sa podieľajú cca 55 %, čo naznačuje ich veľký význam. Z hľadiska veľkostných typov MSP až 97 % sú mikropodniky s menej ako 10 zamestnancami a ostatné percento sú malé a stredné podniky.

Naším zámerom bolo poukázať na miesto MSP v medzinárodnom podnikaní, nakoľko dnes už žiadny subjekt nemôže nemať medzinárodné aktivity a neinternacionalizovať svoju činnosť z hľadiska realizácie na niektorých formách. MSP sa realizujú v podstate vo všetkých formách medzinárodných ekonomických vzťahov a my sme sa pokúsili o ich prepojenie na podniky s PZI.

Prílev PZI do ekonomiky Slovenska v sledovanom období má rastúci trend, ale aj tak je pre potreby našej ekonomiky nepostačujúci. Problémom sa javí regionálna, ale aj odvetvová nerovnomernosť. Najvyšší prílev je do Bratislavského kraja a najnižší do Prešovského kraja. Vyšší či nižší prílev PZI naznačuje aj podmienky, ktoré zahraniční investori volia, keď sa rozhodujú o lokalizácii PZI. Z hľadiska odvetvového smerovania najviac PZI v celom období išlo do relatívne nízkeho počtu cca siedmych odvetví. Najväčší prílev PZI v celom sledovanom období bol do priemyselnej výroby a hlavne do automobilového priemyslu, ktorej podiel v súčasnosti predstavuje viac ako 46%.

Ako vidieť z hľadiska realizácie MSP v tomto odvetví je ich miesto nezastupiteľné v celej šírke dodávateľských vzťahov v klasifikovaní podľa typov dodávateľských sietí Tier 1, Tier 2, a Tier 3 a ďalšie (ako bolo vyššie uvedené). Pokúsili sme sa poukázať na úlohu MSP ako dodávateľov a subdodávateľov v AP, ktorú je vidieť aj z pohľadu počtu zamestnaných osôb, ktorú toto odvetvie na seba viaže. Napr. v roku 2017 sa počet zamestnaných v automobilovom priemysle zvýšil a stav zamestnanosti (k októbru 2017) bol cca 20 tisíc priamo pracujúcich v troch automobilkách (Volkswagen, KIA a PCA), ďalších približne 80 000 zamestnávala sieť priamych automobilových dodávateľov (Tier 1, Tier 2 a Tier 3) a cca 11 tisíc ľudí zamestnávajú ešte nepriami dodávateľia. Situácia sa v roku 2018 mení aj v súvislosti so vstupom štvrtej automobilky Land Rover v Nitre.

Opäť je možné konštatovať, že práve automobilový priemysel viaže na seba mnoho MSP v celej ekonomike Slovenska. Zároveň je potrebné upozorniť, že automobilový priemysel z pohľadu podielu na celkovej priemyselnej produkcii tvorí od roku 2010 viac ako 37 %, z čoho vyplýva, že veľké zmeny v automobilovom priemysle môžu spôsobiť veľký prepád v celej priemyselnej výrobe, ale aj v celej ekonomike.

Literatúra

- [1] BEVAN, A. - ESTRIN, S. 2000. *The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies*. Centre for New and Emerging Markets, London Business School 2001. <http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/39726/wp342.pdf?sequence=3>.

- [2] DUDÁŠ, T. 2010. *Priame zahraničné investície v slovenskej ekonomike*. Bratislava : EKO-NÓM, 2010. ISBN 978-80-225-3084-2.
- [3] FABUŠ, M. 2014. Foreign direct investment and its impact on the Slovak Republic's economy. In: *Economic Annals-XXI*, 9-10(1), 42-45. http://soskin.info/userfiles/file/2014/9-10_2014/1/Fabus.pdf.
- [4] TÁNCOŠOVÁ, J. 2017. Priame zahraničné investície ich vývoj a súčasný stav. In *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska: efektívnosť verejnej správy – malé a stredné podnikanie - európske hospodárstvo*. Bratislava : Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, 2017. ISBN 978-80-89654-39-0, pp. 361-368.
- [5] TÁNCOŠOVÁ, J. 2014. Investment attractiveness of Slovak republic and its determinants. In: *Economic Annals-XXI*, 3-4(1), 8-11. http://soskin.info/userfiles/file/2014/3-4_2014/1/Tancosova.pdf.
- [6] *Automobilový priemysel na Slovensku. 2011. S. 14* [online] [cit.2719-29-10] Dostupné na: <http://www.sario.sk-sario-automobilový-priemysel>.
- [7] *Malé a stredné podnikanie v Slovenskej republike* [online] [cit.2019-22-10] Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/msp_v_cislach_2018.pdf.
- [8] *Malé a stredné podnikanie v Slovenskej republike. 2019.* [online] [cit.2019-22-10] Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/msp_v_cislach_2018.pdf.
- [9] *Priemyselná výroba a jej postavenie v hospodárstve SR. Máj 2018. s. 40.* [online] [cit.2019-29-10] Dostupné na: <https://www.economy.gov.sk/uploads/files/ezNh8gXF.pdf>.
- [10] *Porovnanie podmienok podnikania MSP v krajinách strednej Európy. September 2018. S. 167.* [online] [cit.2019-27-10] Dostupné na: https://www.npc.sk/media/uploads/files/Porovnanie_podmienok_podnikania_MSP_v_krajinach_strednej_Europy_II3158H.pdf.
- [11] *Prehľad finančných údajov v automotive SR. Analýzy automobilového priemyslu. 2018.* [online] [cit.2019-30-10] Dostupné na: <https://www.okba.sk/finance/>.
- [12] *Priame zahraničné investície* [online] [cit.2019-29-10] Dostupné na: <https://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie>.
- [13] *Správa o stave malého a stredného podnikania v Slovenskej republike v roku 2010. S. 135* [online] [cit.2019-20-10] Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/stav_msp_2010.pdf.
- [14] *Správa o stave podnikateľského prostredia v Slovenskej republike. Marec 2019. S. 44* [online] [cit.2019-27-10] Dostupné na: <https://www.mhsr.sk/uploads/files/tj29ai1O.pdf>.

Súčasný pohľad na verejnú správu s očakávaním vyššieho štandardu služieb

Silvia VADKERTIOVÁ*

Current view of public administration expecting a higher service standard

Abstract

The presented contribution deals with the questions how to integrate and synthesize the content of the new civil society and its ideology, which is under the processes of its continuous creation, with the new technological developments, ethical dimension and public sector area. At the same time it tries to answers to questions that are important shortcomings in public administration. . The shortcomings of public administration include bureaucracy, incompetence of public officials and public sector employees, lack of ethical leadership, lack of sensitivity and reliability to citizens, politically biased institutions and public sector organizations, lack of transparency, inefficient and insufficient implementation of technological innovation, abuse of power and finally, some negative effects of globalization on the public administration are highlighted. The second part of the presented explains several solutions that concern the public sector.

Keywords: *ethical management, government, management principles, public administration*

JEL Classification: R52, D73

Úvod

Verejná služba je chápaná ako služba štátu, štátnym inštitúciami a orgánom, verejnoprávnym spoločnostiam, mestám a obciam, no najmä je to služba občanovi. Je v záujme celej spoločnosti, ako sú tieto služby pre občana zabezpečené a rovnako ako sú k občanovi dostupné.

Verejná správa je inštitucionálny typ organizácie a na jej budovanie ako sústavy formálnych organizácií majú veľký význam organizačné princípy, ktoré predstavujú praktické preverenie a uplatnenie teoretických poznatkov v organizačnej činnosti. Ide predovšetkým o uplatnenie princípov. Takto vnímanú verejnú správu vykonávajú orgány štátnej správy a územnej samosprávy, ale aj orgány záujmovej samosprávy, verejnoprávne subjekty, štátne organizácie a iné zariadenia vykonávajúce spoločensky prospešnú službu. V súvislosti s charakterom verejnej správy ako verejno-mocenskej spravovacej činnosti je nutné poznamenať, že zodpovednosť verejnej správy je chápaná ako celospoločenská zodpovednosť, ktorá okrem politickej, právnej zahŕňa aj eticko-morálnu zodpovednosť, ktorá sa často vyskytuje na periférii spoločenského záujmu, i keď jej obsah a hodnoty nachádzajú čoraz viac svoje miesto vo formujúcom sa obsahu novej občianskej ideológie. Etické princípy humanity, tolerancie, vzájomnej závislosti, idey ľudských práv a občianskych slobôd právneho štátu, ekologickej, technologickej a globálnej bezpečnosti sú víziami novej dotvárajúcej sa občianskej spoločnosti, ktorá čoraz viac nachádza svoje zakotvenie nielen v ekonomickej a technickej oblasti, ktoré sú pre rozvoj ľudskej spoločnosti nepopierateľne opodstatnené, ale aj v eticko-morálnom rozmere vývinu ľudstva. (Džatková, 2015).

Podľa podstaty verejno-právnych združení, ktoré verejnú správu vykonávajú, rozlišujeme

územnú a záujmovú samosprávu. Súčasný európsky pohľad na verejnú správu ako vednú disciplínu posudzuje verejnú správu ako interdisciplinárnu oblasť, ktorá pozostáva zo štyroch pilieroch, a tými sú ekonómia, politické vedy, právo a sociológia. Medzi podstatné súčasti verejnej správy sú štátna správa, samospráva a verejnoprávne korporácie.

Verejná správa vykonávaná priamo štátom sa nazýva štátna správa. Štátna správa sa posudzuje ako určitý druh činnosti štátu, ale aj ako činnosť určitého druhu štátnych orgánov.

Nová občianska ideológia, nie je úplne novým fenoménom a jej počiatky siahajú hlboko do filozoficko-etických úvah a koncepcií filozofov. Začínajúc od staroveku až do dnešných dní so zreteľom na svoj systémový charakter a komplexnosť nie je stále dotvorená, je v neustálom vývinom procese. Vychádza z toho, že ľudstvo s neustále rýchlejšie rozvíjajúcou sa technológiou je stále neisté v nachádzaní jasnej hodnotovo-normatívnej perspektívnej orientácii. Formulácia nových ideí, tak ako dnes i v minulosti odzrkadľuje úsilie a tendenciu ľudí po mierovom, spravodlivejšom a politicky účinnejšom a transparentnejšom usporiadaní vzťahov na planéte.

Cieľom reformného úsilia sa stávajú otázky demokracie, dôvery verejnosti, vzťahy vláda - občan a snaha o efektívnosť meranú prostredníctvom uspokojenia zákazníkov. Hľadajú sa nové interakcie medzi vládou, trhmi a občianskou spoločnosťou, akési „holistické mapy“.

Verejná správa v pohybe prebiehajúcich zmien

V predložennom príspevku v kontexte s novo vytvárajúcou sa občianskou spoločnosťou a jej ideológiou sa snažíme poukázať na miesto a ukotvenie verejnej správy v kontexte sústavne prebiehajúcich zmien. A rovnako si zodpovedať na dve základné problémové okruhy otázok, s ktorými sa súčasná verejná správa musí vysporiadať na všetkých jej stupňoch.

V čom spočívajú nedostatky v súčasnej verejnej správe?

1 Odbyrokratizovanie verejnej správy a nekompetentnosti etického vodcovstva

Zbyrokratizovanie verejnej správy do značnej miery určujú formálne byrokratické postupy, príkazy a zákazy, ktorým sa pripisuje až neopodstatnená dôležitosť. Táto sa podobá podľa Marcha a Olsena až k akémusi druhu rituálneho správania sa, ktoré označuje Adams a Balfour ako administratívne zlo. (Adams, Balfour, 2005). Znakom daného správania sa, konania a rozhodovania vo verejnej správe je absolutizácia tzv. úradných štandardných postupov, ktoré sa stavajú samé osebe cieľom aktivít verejných činiteľov, ktoré zaznávajú prípadne nepriaznivé dopady na komunitu a občana. Takéto správanie sa vyznačuje tým, že vzbuduje dojem unudenosti, nezaujmu, bezmocnosti, neefektívnosti a v neposlednom rade vedie k neslušnému správaniu, ktoré môže vyústiť až k zneužívaniu moci. Je potrebné pri prijímaní pracovníkov do verejnej správy klásť dôraz na jedincov samostatne mysliacich, s vlastným názorom a kritickým postojom, osobnosti schopné vlastnej sebareflexie a schopnosti vlastného ďalšieho vývoja a sebazdokonaľovania, ktoré svojou činnosťou a konaním sú orientovaní slúžiť praxi a občanovi. Toto novodobé poslanstvo etiky verejnej správy je v ostrom kontraste s tradičnými koncepciami verejnej správy, svoje novodobé vyjadrenie nachádza aj v etickom kódexe ASPA (American Society for Public Administration), ktorý vymedzuje zamestnancom verejnej správy ako jeden z najzákladnejších princípov verejnej správy, a tým je zodpovednosť za rozhodnutia, ktoré musia byť v súlade s rešpektovaním základných demokratických princípov a službe občanom.

Jedným zo spôsobov ako prekonať zbyrokratizovanie verejnej správy a vzájomne ju priblížiť k občianskej demokratickej spoločnosti tkvie v plnení deklarovaných prísľubov našich politikov vytvárať efektívne miesta prvého kontaktu s občanom a primerané komunikačné kanály smerujúce k dialógu s občianskou komunitou.

Zmeny v tradičných pravidlách, predpisoch vo verejnej správe musia byť sprevádzané zmenami v kontrolných mechanizmoch a inštitúciách.

- **Vytváranie miest prvého kontaktu**, ktoré sa postupne vytvárajú na úrovni samosprávy. Ich podstatou je priblížiť sa k občanovi, odstraňovať byrokratické prekážky pri úradných výkonoch a zabezpečovať efektívne, rýchle a hlavne transparentné služby. Kancelária prvého kontaktu je centrálny kontaktný bod pre všetkých občanov, ktorí prichádzajú za službami mesta. Ich úlohou je promptne a efektívne reagovať na požiadavky občanov, zjednodušiť vybavovanie ich žiadostí, uľahčiť im orientáciu v rámci úradu a v mestských službách.

- **Od uzatvorenosti k otvorenosti vytvoriť kanály na dialóg smerom k občanom**. Občania majú vnímať, že mesto, obec ich počúva, zaujíma sa o ich problémy a má potrebu ich riešiť. Obce by mali vytvárať koncepty a zámery takým spôsobom, aby boli zrozumiteľné a transparentné pre všetkých účastníkov rozhodovacieho procesu. Veľmi dôležitý je tzv. zmysel pre malé veci. Pre ľudí sú hmatateľné konkrétne drobné rozhodnutia, ktoré podstatným spôsobom ovplyvňujú ich každodenný život. Verejná správa nemá byť uzatvorená sama do seba, ale otvorená smerom k službe občanovi. Dôležitú úlohu, preto zohrávajú otázky transparentnosti informačných tokov, komunikácie s občanmi.

- **Od rigidity k flexibilitnosti** - verejný sektor by mal promptne reagovať na súčasné výzvy. Možno hovoriť o posunoch od ideologickej nepružnosti k pragmatizmu, od manažmentu rigidity ku kreativitě, od rigidity kariéry k individualizmu, od štandardných koncepcií k flexibilným odpovediam.

2 Spolitizovanie verejnej správy podmienené politickými vplyvmi a častými zmenami vlád

Nie je vhodné, ak spravujú politici štátnu správu, pretože byť dobrým politikom neznamená byť aj dobrým administrátorom. Úspech v riadení štátnej správy rovnako dokážu zabezpečiť schopní manažéri i bez straníckej príslušnosti. Zmena politického zoskupenia vedie k zmene odborne kompetentných a eticky zreých verejných zamestnancov. V takomto prípade nemožno hovoriť o vyspelej demokracii. Je nesporné, že predpokladom efektívne a kvalitne fungujúcej verejnej správy je profesionálna úroveň úradných činiteľov. Keďže nároky na služby sa permanentne stupňujú, je potrebné neustále zdokonaľovanie a kultivovanie profesionality administrátorov a prístup k občanom. V transparentne fungujúcom štáte, vláda sleduje svoj hlavný cieľ, ktorý spočíva predovšetkým v transparentnosti a občianskej participácii, ktoré sú súčasťou štátnych štruktúr, postupov a inštitúcií motivované snahou nájsť mimovládne inovatívne riešenia, ktoré sa dotýkajú kolektívnych problémov a sú v súlade s požiadavkami občanov po transparentných riešeniach. Je to cesta k získaniu opätovnej dôvery občana, legitimacy a autority štátu.

3 Nestabilita projektov a zamestnancov vo verejnej správe pri politických zmenách

Podpora reforiem verejnej správy prostredníctvom politiky súdržnosti je spojená s jednotlivými krajinami, ich odporúčaniami a národnými programami reforiem. Analýza OECD „SR: Rozvoj udržateľného a strategického rámca pre reformu verejnej správy“ uvádza, že súčasná verejná správa na Slovensku je charakterizovaná najmä nekvalitným a nejednotným systémom riadenia ľudských zdrojov a vysokou fluktuáciou zamestnancov často spojenou s previazanosťou na politický cyklus. Podľa OECD správy, je fluktuácia spôsobená niekoľkými faktormi vrátane relatívnej neatraktívnosti pôsobenia vo verejnej správe, ale aj samotným dopadom politického cyklu. Odporúča sa posilniť kapacity ústredných orgánov štátu pre stanovenie jasných a konzistentných noriem v oblasti ľudských zdrojov v rámci verejnej správy a monitorovanie ich implementácie.

4 Netransparentné čerpanie finančných prostriedkov z eurofondov

Netransparentnosť v procesoch riadenia a časová tieseň sú podľa Najvyššieho kontrolného úradu SR (NKÚ) najzávažnejšie problémy pri čerpaní eurofondov. Rizikami sú nedostatočný a často veľmi formálny vnútorný kontrolný systém, malý záujem oprávnených žiadateľov o určité typy výziev, ale i absencia hodnotiteľov vo vysoko odborných oblastiach hodnotenia. Kritériá hodnotenia a výberu projektov nezohľadňujú kvalitu projektu a zásady riadneho finančného hos-

podárenia. Sú zaznávané princípy hospodárnosti, efektívnosti a účinnosti. Z tohto dôvodu osoby angažované vo verejnej politike a verejnej správe, ktorí sa uchádzajú o politickú funkciu, musia byť neprestajne žiadaní o sprístupnenie všetkých svojich kontaktov, najmä finančných, aby sa mohlo kvalifikovane hodnotiť ich vplyv na rozhodnutia.

5 Nedôsledná komunikácia s verejnosťou a s verejnou mienkou, ktorá je nenahraditeľným základom politickej moci súčasnosti

Politicky vyspelá verejná mienka, ktorej súčasťou sú vžitie morálne hodnoty a normy spolu s verejnou politikou majú vo vnútri štátu dôležité miesto ako významný faktor, ktorý má vyvažovať v politike mocenský faktor vládnutia. Posilňuje rešpektovanie plurality aktérov a účastníkov verejnej politiky, ich odlišné názorové prístupy a riešenia, ktoré v konečnom dôsledku dotvárajú pluralitný charakter demokratickej spoločnosti. V zásade je politika verejnou záležitosťou a najúčinnjšou a najlepšie fungujúcou kontrolou je kontrola verejná, i keď verejná mienka „*je síce ťažko uchopiteľná, ale zároveň aj nenahraditeľný základ moci, ktorý možno ľahko stratiť z večera na ráno. Tam, kde stratia inštitúcie a predstavitelia moci podporu obyvateľstva, rozpadá sa spoločenský politický poriadok a stáva sa zraniteľným voči protivníkovi*“ (Sutor, 1999, s.65).

Jednou s požiadaviek aktívnej účasti verejnosti je aj angažovanie sa na tzv. laickej kontrole. Občianska verejná kontrola, ktorej prednosť je v nestrannosti, má za cieľ ovplyvniť transparentnosť kontrolovaného systému a zabrániť neetickému konaniu. Kontrola zo strany verejnosti je vhodná, ak sa vyvodzuje politická zodpovednosť za mnoho ráz vyskytujúce sa nemorálne politické rozhodnutia. Vychádzajúc z dokumentov Európskej únie je súčasťou zabezpečenia dobrej správy vecí verejných uplatňovanie politík: súdržnosti, partnerstva, zrozumiteľnej politiky zameranej na dosahovanie konkrétnych výsledkov v uplatňovaní transparentných a jasných postupov. V dodržiavaní zásady partnerstva a subsidiarity sa dáva dôraz na väčšiu angažovanosť regionálnych a miestnych orgánov, predovšetkým ak majú legislatívnu právomoc, keďže dobre poznajú potenciál a potreby svojich regiónov.

6 Negatívne vplyvy na verejnú správu

a) zneužívanie moci vo verejnej správe, ako aj mocenský tlak vyvolaný vplyvom exterého prostredia

Etika, ako zdôrazňujú mnohí teoretici, vôbec nemusí byť v protiklade k moci, ak sa moc odvíja od svojho pôvodného komunikatívneho charakteru. Sutor (1997) definuje štyri základné princípy zaobchádzania s verejnou mocou, ktoré sú v súlade s požiadavkami etickej kultúry demokratickej občianskej spoločnosti.

- **Umiernenosť:** striedmy prístup pri uplatňovaní moci. Nedodržiavanie tejto zásady môže spôsobiť okamžité výhody pre disponenta, no z dlhodobého hľadiska donáša nepriaznivé následky a v konečnom dôsledku vedie až ku strate moci.

- **Vzájomnosť:** ľudská komunikácia nie je trvalo dosiahnuteľná iným spôsobom. To sa vzťahuje k držiteľom moci, keďže záujmy je možné presadiť vo vzájomnom spolužití, ak sú kompatibilné so záujmami ostatných.

- **Rovnováha:** v jej podmienkach sa môžu rozvíjať stabilné vzájomné vzťahy.

- **Prijateľnosť:** požadovať alebo vynucovať od druhých niečo, čo je pre nich neprijateľné, poškodzuje minimum dôvery dôležitej pre dosahovanie záujmov spoločnosti.

Samolúboosť a bezhraničná vôľa po uplatnení môžu utvoriť nebezpečné spojenie v úsilí po vláde, v túžbe po moci, ktorá oslepuje vo vzťahu k pôvodu a podmienenosti vydaných pozícií (Sutor, 1997). Nedodržiavanie princípov správneho užívania moci vedie nevyhnutne k strate legitimity a eventuálne až k násiliu. Racionálne užívanie moci teda nevyhnutne smeruje k zabráneniu násiliu v spoločnosti. Racionalitu užívania moci ako veličinu môžeme považovať za podstatu etickej kultúry v politike. V konaní politických predstaviteľov sa prejavuje najmä ako rešpektovanie názorov,

práv a odlišnosti záujmov ostatných aktérov politiky. Správnym spôsobom utváraná etická kultúra v politike sa však nespolieha len na dobrú vôľu politikov pri dodržiavaní pravidiel múdreho disponovania mocou. Nevyhnutný je správne vybudovaný systém inštitúcií a politického systému, ktorý zverenú moc obmedzuje, rozdeľuje, kontroluje a zároveň kritizuje. (Gluchman, 2011).

b.) negatívny dopad globalizačných trendov na verejnú správu. Globalizácia je nový jav, a práve z tohto dôvodu nie je celkom možné a jasné predpokladať jej celkové dopady a dôsledky, keďže globalizačné procesy neustále prebiehajú a nie sú neukončené. Ako poznamenáva Novotný (2009, s.407) „*nejedná sa o zavŕšený proces, ale viac-menej o prejavujúce sa tendencie. Zatiaľ čo internacionalizácia má výrazne silné demokratizačné prvky, rozširuje zdroje sily a moci, vytvára nové centrá vplyvu a prináša novú koordináciu a reguláciu vzťahov; globalizácia má výrazne centralizačný charakter a prináša prvky podriadenosti a autoritatívneho riadenia a asymetrické vzťahy.*“

7 Nedôsledné využitie informačných technológií

Mnohí odborníci uvádzajú na verejnú správu, informačné technológie, sú témou, ktorá je dnes stále aktuálna a živá, nakoľko súčasný stav zavádzania služieb e-governmentu na Slovensku je značne vzdialený od optimálneho stavu, ktorý si vyžaduje rýchlo napredujúci pulz novodobého sveta informatiky.

Slovensko, ako poznamenáva generálny riaditeľ sekcie operačných programov (Molnár, 2014) sa nachádza aj dnes stále v pozícii budovania e-governmentu, ktorý spočíva v budovaní základných registrov a v ich prepojení, aby sa pre občanov vytvorila príležitosť využívať sofistikované elektronické služby na úrovni 21. storočia. Ak sa fáza e-governmentu zvládne, Slovensko prikrôči k zavedeniu m-governmentu, čo je tzv. mobilný government, kde sa k jednotlivým aplikáciám prístupuje z mobilného zariadenia.

8 Absencia etického manažmentu vo verejnej správe

Etika vo verejnej službe je často diskutovanou problematikou, a to nielen z aspektu teoretického, ale aj z pozície uplatniteľnosti eticko – morálnych princípov a noriem v praxi verejnej správy. Podstatným cieľom etiky verejnej správy na štátnej, ako i na miestnej úrovni je prispieť k zabezpečeniu správneho fungovania verejnej správy cez ochranu a podporu verejnej dôvery v bezúhonnosť, nestrannosť a efektívnosť verejnej správy. Aby sa dané ciele plnili, je nutné motivovať pracovníkov verejnej správy, aby konali v zmysle zákona, verejného záujmu a etiky, t.j. aby boli politicky neutrálni, nestranní v rozhodovaní a s ohľadom na potreby občanov. Weber (1990, s. 28) upozorňuje „*na skutočnosť, že absencia politických a je možné k tomu dodať aj vyspelých etických lídrov v spravovaní spoločnosti postupne uvoľňuje priestor pre byrokratickú sféru, tento fakt vníma negatívne, pretože aj s prihliadnutím na stavovskú poctivosť úradníkov sú títo ultimatívne motivovaní snahou žiť „z politiky“ a nie „pre politiku*“.

Silný líder s náležitou charizmou a rešpektom pre politickú a verejnú právnu etiku je jeden zo spôsobov, ako prelomiť konflikty fragmentárnych záujmov v spoločnosti a zmobilizovať ľudí konať v prospech spoločenských cieľov a celkovej dynamizácii politického a verejného života. Dôvera občanov v presadzovaní verejného záujmu, ktorý stojí nad vlastnými osobnými záujmami, ako aj nad skupinovými záujmami, je nevyhnutným predpokladom demokratickej spoločnosti a demokratických princípov.

V podmienkach verejného sektora zohráva dôležitú úlohu proces uspokojovania takých potrieb, ktoré nie je možné uspokojiť pôsobením trhu, prípadne ide o poskytovanie takých potrieb, o ktoré trh nemá záujem. Sú to také potreby, kde celkové náklady jednotlivca sú vzhľadom na efekt z individuálneho uspokojovania danej potreby neprimerane vysoké, avšak prínosy z pohľadu spoločnosti ako celku paradoxne výrazne prevyšujú nevyhnutné náklady na uspokojovanie danej potreby pre všetkých. Súčasný vývoj, preto naznačuje nutnosť určitého prehodnotenia doterajších prístupov a akceptáciu požiadaviek na posilňovanie významu tzv. verejných hodnôt.

V čom spočíva súčasná budúcnosť Verejnej správy?

1 Etický manažment

Efektívne vodcovstvo a riadenie vo verejnej správe musí mať potrebnú etickú orientáciu, ak má byť prosperujúce pre určitú organizáciu v dlhodobom horizonte, vybudované a neustále kultivované etické zázemie je zárukou profesionálneho úspechu a prežitia. Vyžaduje to presadzovanie etického správania najmä vedúcich pracovníkov verejnej správy, ako aj radových pracovníkov. Presadzovať podporu a kontrolu etického konania a rozhodovania ako súčasť riadiacej práce, ale i vytváranie etických komisií v súčinnosti s osobným hodnotením pracovníkov verejného sektora.

2 Úspešnosť vo verejnej správe spočíva vo vzájomnom vzťahu medzi implementáciou etiky a IT technológiou

Vklad do prvotriednej technológie, služieb a etického líderstva je neodvratnou investíciou do budúcnosti. Jedným z predpokladov je premyslený a odborne vybudovaný vnútorný komunikačný systém úradu, cez ktorý sú zverejňované nové zákony a doplnky k nim, ako aj rôzne vnútorné nariadenia, nové smernice, kódexy a metodické pokyny. Elektronizácia služieb a uskutočňovanie jednotlivých projektov v rámci e-governmentu otvára nové možnosti výmeny papierových dokumentov za ich elektronickú podobu. Týmto sa zabezpečí dlhodobé elektronické archivovanie podpísané elektronickým podpisom, systémom, ktorý súčasne zaručuje adekvátnu ochranu pred jej zneužitím.

3 Implementácia systémovej a dátovej integrácie v riadení organizácií verejnej správy

Je zameraná na päť kľúčových oblastí vo svojich manažérskych operáciách, a to na: ekonomicko-komerčné aktivity, oblasť procesov, na človeka a ľudský kapitál, etiku a IT systémy. Hlavnou výzvou pre dnešnú budúcnosť verejnej správy zostáva zosúladenie technológie s komerčnými a etickými cieľmi v dosahovaní flexibilnejších, systémovo komplexnejších, spoľahlivejších a zároveň aj rýchlejšej realizácie požadovanej služby. Pretrvávajúcim cieľom verejnej správy teda zostáva dať občanom k dispozícii moderný, dôveryhodný, spoľahlivý a bezpečný nástroj na komunikáciu s úradmi, ktorý splní zmysel tejto hodnoty skvalitniť bežný život občana v úspore jeho času a pri šetrení času občana pri styku so štátnymi, samosprávnymi a miestnymi orgánmi.

4 Elektronizácia služieb vo verejnej správe

Umožní skrátiť čas na vybavenie jednotlivých žiadostí, znižuje potrebu návštev úradov a služby, sú prístupné doslova hocikde a hocikedy, čo je zatiaľ len nenaplneným snom občana. Jedným z prvých úspechov v oblasti e-governmentu je tzv. nová etapa pilotného projektu Ústredného portálu verejnej správy, kedy v súlade so zákonom č. 305/2013 Z. z. o e-governmente Ústredný portál verejnej správy zaznamenáva prvé úspešné pokusy občanov v komunikácii podnikateľov, ako aj fyzických osôb, komunikovať s orgánmi verejnej moci a úradmi reálne elektronicky, a to prostredníctvom prístupnenia elektronických schránok od 1.1.2014.

5 Vymedzenie pracovnej náplne pracovníkov verejného sektora

Ide o vymedzenie jasných kompetencií a zodpovednosťou pracovníkov verejného sektora. Verejní zamestnanci na všetkých úrovniach majú byť informovaní s tým, aké sú prioritné hodnoty, vízie a strategické ciele tej ktorej organizácie, orgánu či úradu. Majú poznať úlohy a ciele svojho pracoviska s **presne vymedzenou pracovnou náplňou**, jasnými kompetenciami, požadovanými profesionálnymi cnosťami a zodpovednosťou, ktorá sa očakáva od pracovníkov verejného sektora. Tento aspekt je vyjadrený aj v dokumente OECD „Odporúčania pre členské štáty“ z roku 1998,

kde je zdôraznená nutnosť oboznámenia sa pracovníkov so základnými princípmi a štandardami, ktoré sa od nich očakávajú, s vymedzením hraníc akceptovateľného správania sa v nasledovnom znení (OECD, 1998).

6 Osobný kontakt ako významný prvok vo vzťahu k občanom

Pri komunikácii, ktorú dnes uľahčujú a urýchľujú už spomínané moderné technológie nemožno opomenúť dôležitosť osobného kontaktu „face to face“ a na dodržiavanie zásad etiky a etikety pri osobnej komunikácii a vedení aktívneho dialógu s občanmi nové princípy riadenia novej občianskej spoločnosti. Úspech komunikácie zabezpečuje jednak plynulý tok všetkých kanálov informačného systému, ale i osobná komunikácia medzi riadiacimi úradníkmi a zamestnancami, pričom dôležitú úlohu zohráva aj opačný smer, zamestnanci a riadiaci pracovníci, rovnako i komunikáciu medzi zamestnancami navzájom.

Záver

Svet informačných technológií je nesmierne dynamický a mení sa doslova zo dňa na deň, tak ako je to zdôrazňované špecialistami na informačné technológie. Ich budúcnosť je oveľa bližšie, ako sa zdá, ich integrácia do života väčšiny oblastí nášho každodenného života, a teda aj do verejnej správy je neodmysliteľná, a s tým súvisí aj dôraz na jej etický a humánny aspekt o to naliehavejšie.

Budúcnosť nám prináša stále nové inovácie, ale musíme vziať na zreteľ, že občan nie je len príjemcom informácií a pasívnym objektom výkonu moci, ale hlavný činiteľ pridaných občianskych hodnôt v novom vyvíjajúcom sa svete digitálnej spoločnosti, ktorá vyžaduje nielen otvorený prístup k informáciám, ale aj napĺňanie výzvy k aktívnej účasti na vládnutí a vzájomnej spolupráci. Súčasné meniace sa podmienky sociálno-ekonomického rozvoja vo vyspelých krajinách sveta, dôsledky globalizačných procesov, ako aj dopady súčasnej svetovej hospodárskej krízy, vytvárajú potrebu prehodnotiť náhľady na riadenie verejnej správy. Koncept verejnej hodnoty reálne odráža potrebu optimalizovať používanie trhovo a kolektívne orientovaných nástrojov riadenia verejnej správy v súčasných nestabilných podmienkach.

Za kľúčový atribút univerzálnosti a použiteľnosti konceptu verejnej hodnoty považujeme najmä ponímanie hodnoty ako odrazu kolektívneho presvedčenia občanov o zmysle fungovania správy verejných vecí, ako niečoho, čo presahuje jednoduchý súčet individuálnych preferencií. Sú to najmä istoty, ako sú ochrana životov a zdravia, kvalita a bezpečnosť životného prostredia, rešpektovanie rozmanitosti cieľov, presadzovanie kvality verejných služieb a posilňovanie dôveryhodnosti, ako je pripravenosť na riešenie krízových situácií dotknutých občanov – jednotlivcov komunity. Uvedený prístup má zásadný vplyv na rozsah štruktúry a obsah kompetencií manažérov organizácií verejného sektora. Vyžaduje komplexnú pripravenosť s dôrazom na predvídanie, analyzovanie, hodnotenie čoraz častejšie a zásadnejšie sa meniacich interných a najmä externých podmienok. Efektívna verejná správa je teda predpokladom pre rozvoj a implementáciu politík, ktoré budú vytvárať zónu dôvery a istoty, podporia investície a inkluzívny udržateľný rozvoj.

Literatúra

- [1] ADAMS, G. B. – BALFOUR, D. L. (2005): *Public – service Ethics and Administrative Evil: Prospects and problems*. In: Ethics in Public Management by H. George Frederickson and Richard K. Ghere, New York: M.E. Sharpe, Inc., s.114-139. ISBN 0-7656-1460-X.
- [2] DŽATKOVÁ, V. (2015): *Vplyv hnutia Tea Party na posilňovanie občianskeho aktivizmu*. In Politické vedy. Roč. 18, č. 1, 2015. ISSN 1335–2741, s. 107-123. Dostupné aj na internete: <http://www.politickevedy.fpvmmv.umb.sk/userfiles/file/1_2015/DZATKOVA.pdf>.

- [3] GLUCHMAN, V. (2011): *Etika a politika*. Prešov. Filozofická fakulta prešovskej univerzity, 413 s. ISBN 978-80-555-0266-3.
- [4] MOLNÁR, R. (2014): *Chcem dokončiť projekty, aby z nich ľudia mali čo najväčší úžitok*. In: [1] Infoware, Informačné technológie a Biznis, No. 9-10, roč. X., Bratislava: Digital Visions, s.r.o. ISSN 1335-4787.
- [5] NOVOTNÝ, A.(2009): *Teorie a praxe mezinárodních vztahů*. 2.rozšírené vydanie. Bratislavská vysoká škola práva. ISBN 978-80-89363-18-6.
- [6] PRINCIPLES FOR MANAGING ETHICS IN THE PUBLIC SERVICE OECD RECOMMENDATION, 23 April 1998. PUMA Policy Brief, No. 4, Public Management Service, May 1998.
- [7] SUTOR, B.(1997): *Politická etika*. Preklad z nemeckého originálu Politische Ethik Ľudovít Tibenský. Trnava: Dobrá kniha. ISBN 80-7141-222-8.
- [8] Verejná etika na miestnej úrovni, súbor modelových iniciatív. Dokument Rady Európy vydaný v spolupráci s Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky, Bratislava: PPA. ISBN 80-969071-9-0.
- [9] WEBER, M. (1990): *Politika ako povolanie*. Preklad Ladislav Kiczko. Bratislava: Spektrum, 77s. ISBN 80-218-0055-0.
- [10] Rozvoj udržateľného a strategického rámca pre reformu VS; OECD; 2014.

Stratégia – inovácie – kvalita, vyspelá spoločnosť¹

František VOJTECH - Michal LEVICKÝ*

Strategy - Innovation – Quality, advanced society

Abstract

The aim of the paper is to evaluate how quality, innovation and strategy are related. On the basis of generalized knowledge to evaluate the current state in this issue. Find answers to the question why the implementation of quality management systems does not mean a clear improvement. How quality will be defined in the future. As the continuation of the scientific and technological revolution at the present stage under the name Industry 4.0 affects innovative processes at home and abroad. What causes Slovakia to be far behind the European average in innovation processes? What strategies at home and around the world have been adopted to move the company forward? Finally, we will present specific activities of the organization supporting research and development, which is the basic pillar of the development of an advanced society.

Keywords: quality, innovation, strategy, system implementation, innovation processes

JEL Classification: P36, P39

Úvod

Ak dáme do vzájomnej súvislosti pojmy stratégia, inovácie a kvalita zistíme, že ich spája poznanie doposiaľ nepoznaných skutočností. Môžeme konštatovať, že vedecko-technický pokrok je determinovaný hlavne už spomínanými pojmami. Je to proces myšlienok, hlavne nových nápadov procesov, alebo produktov, ktoré môžu byť následne realizované v praxi. Ak chceme tieto procesy, alebo produkty realizovať, mali by sme vychádzať zo všeobecných teoretických poznatkov o danej problematike.

1 Analýza základných pojmov a ich vzájomnej závislosti

Analýza nám pomáha pochopiť podstatu toho, čo vnímame, ale ešte dokonale nepoznáme. Je založená na postupnom rozširovaní a prehľbovaní nášho pohľadu na konkrétny problém. Pokúšame sa odhaliť jadro problému, identifikovať ho a skúmať jeho vplyv.

Ako by sme analyzovali podstatu stratégie a jej potrebu v súčasnosti? Stratégia je premena úmyslov na výsledky. Z toho môžeme usudzovať, že stratégia a strategické myslenie je vždy

¹ Príspevok je publikovaný za podpory prostriedkov z grantu VŠEMvs IGA 3/2019 – Vytvorenie mechanizmu na hodnotenie vplyvu migračných tokov na sociálny a ekonomický rozvoj územia.

* doc. Ing. František Vojtech, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: frantisek.vojtech@vsemvs.sk

Ing. Michal Levický, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: michal.levicky@vsemvs.sk

prejavom prípravy na budúcnosť. Stratégia vyžaduje uskutočňovanie zmien v určitom časovom horizonte. Zmeny správania zasahujú do bežného života a vyžadujú od ľudí zmeniť zaužívané štýly, postupy a prostredie. Štvrtá priemyselná revolúcia – Industrie 4.0 je významným fenoménom súčasnosti, ale predovšetkým budúcnosti. Pre tento pojem zatiaľ neexistuje presná definícia stratégie. Ako ju nastaviť je výzvou pre všetkých, ktorí sa touto problematikou zaoberajú

Ak sme konštatovali, že stratégia je uskutočňovanie zmien, inovácia je vlastne zavedenie zmien, ktoré sú v spoločenskom, politickom a ekonomickom prostredí nové. Z toho nám vychádza, že ide o proces, v ktorom sa kombinujú existujúce veci ponovom. Je to praktické prenesenie nových ideí do produktov, služieb, procesov, systémov a spoločenských vzťahov. V súvislosti s Industrie 4.0 je to vlastný proces digitalizácie, robotizácie a prienik umelej inteligencie do celého fungovania spoločnosti. Všetko sa to uskutočňuje v nadväznosti na obrovský posun poznania v kľúčových vedách.

Ak konštatujeme, že všetky tieto stratégie a inovácie majú slúžiť človeku, tak nám ako z jednoduchšej rovnice vyplýva výsledok vo forme kvality. Tú by sme veľmi všeobecne charakterizovali ako zhodu s požiadavkami doby. Medzi najdôležitejšie štyri požiadavky súčasnej doby patria otázky geopolitického vývoja, technologickej revolúcie, zmeny prírodného prostredia a globalizovanie planéty Zem.

2 Charakteristika a legislatíva európskej inovačnej stratégie

Položme si otázku ako pokračovanie vedecko-technickej revolúcie v súčasnej etape pod názvom Industry 4.0 vplyva na inovačné procesy v Európe? Aké stratégie boli prijaté, aby sa spoločnosť posúvala dopredu?

Ak chceme na tieto otázky odpovedať, je potrebné sa vrátiť na začiatok vzniku spoločenstva. Tam, kde sa inovačná stratégia začala rodiť. V zmluve o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva z roku 1957 boli v Hlave IV, Európska investičná banka, v článku 130 sa spomína financovanie projektov určených na modernizáciu. 25. júla 1983 Rada prijíma uznesenie o rámcových programoch pre výskum, vývoj a demonštračné činnosti Spoločenstva a prvý rámcový program na obdobie rokov 1984 - 1987. Dňa 28. februára 1984 Rada prijíma rozhodnutie o Európskom strategickom programe pre výskum a vývoj informačných technológií (Esprit I). O tento program sa mohli uchádzať všetky členské krajiny.

Na zasadnutí Európskej rady v Bruseli vo februári 1988 sa rozhodlo o zásadnej zmene vo fungovaní fondov solidarity, dnes nazývaných „štrukturálne fondy“. Tie boli dané každej členskej krajine na realizáciu. V každom z programových období, ktoré začalo prvým programovým obdobím na roky 1989 -1993, boli realizované projekty výskumu a vývoja.

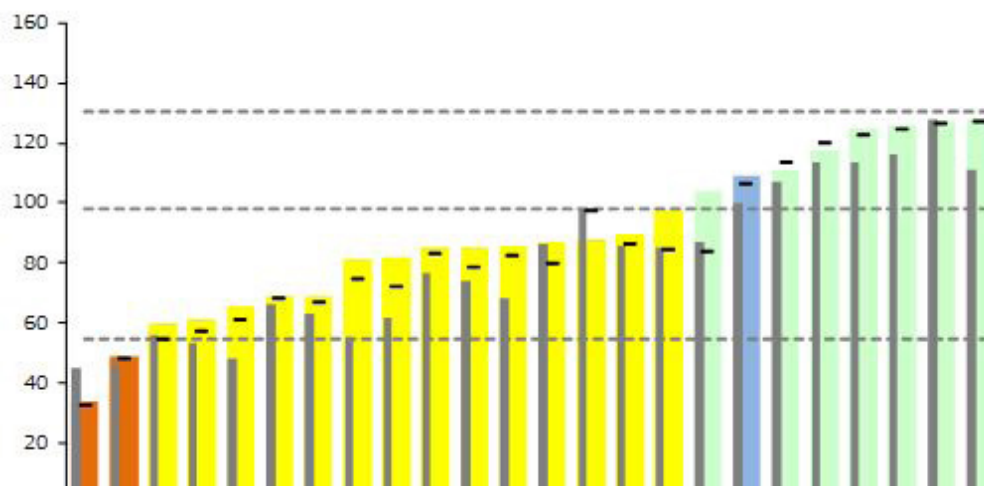
To platilo aj o druhom, 1994 -1999, treťom, 2000 - 2006, štvrtom, 2007 – 2013. Piate programové obdobie, 2014 – 2020, ktoré v súčasnosti prebieha, je charakterizované Stratégiou Európa 2020. Základom tejto stratégie sú tri priority. Prvá je inteligentný rast, kde cieľom je vytvoriť také hospodárstvo, ktoré sú založené na znalostiach a inováciách. Druhá priorita je udržateľný rast, ktorého cieľom je budovanie udržateľného a konkurencieschopného hospodárstva, ktoré efektívne využíva zdroje. Tretia priorita, Inkluzívny rast, je založený na podpore hospodárstva s vysokou mierou zamestnanosti, ktoré zabezpečí sociálnu a územnú súdržnosť.

Na začiatku kapitoly sme spomenuli, že Európska únia od roku 1984 realizovala viacročné rámcové programy, na základe ktorých financovala oblasť výskumu a inovácií. Rámcové programy pre výskum a vývoj reprezentujú nadstavbovú vedecko-technickú politiku EÚ vo vzťahu k čiastočným programom jednotlivých členských krajín. Vychádzajú z podrobných analýz stavu ekonomiky, spoločenských, ekologických podmienok a potrieb v EÚ s cieľom stanoviť také priority vo výskume a technologickom rozvoji, ktoré zabezpečia EÚ potrebnú konkurenčnú schopnosť v porovnaní s najvyspelejšími krajinami sveta.

Pripomeňme si aspoň čiastočne obdobia jednotlivých rámcových programov. Druhý rámcový program, 1987 – 1990, bol schválený ako Esprit II. Siedmy rámcový program na obdobie 2017 – 2013 mal päť špecifických programov: spolupráca, myšlienky, ľudia, kapacity, jadrový výskum. V súčasnosti prebieha 8. rámcový program na obdobie 2014 – 2020. Cieľom je podstatné zvýšenie prínosu výskumu a inovácií v EÚ k udržateľnému rastu, tvorbe pracovných príležitostí, ako aj na riešenie naliehavých výziev, ktorým Európa v súčasnosti čelí. V súčasnosti sa pripravuje 9. rámcový program. Európa, tak ako aj celý svet, čelí novým veľkým spoločenským výzvam a megatrendom, ktoré budú ovplyvňovať našu budúcnosť. 9. rámcový program by mal reflektovať tieto megatrendy, veľké spoločenské výzvy a technológie budúcnosti. Medzi hlavné megatrendy, ktoré budú v najbližších desaťročiach ovplyvňovať vývoj v Európe a vo svete, môžeme zaradiť: zdravie a blahobyt; b) prírodné zdroje a energetiku; c) klimatické zmeny a životné prostredie; d) demografiu; e) vývoj spoločnosti; f) globalizáciu; g) ekonomiku, zamestnanosť a produktivitu.

Ako sú na tom v inováciách jednotlivé krajiny a aký je súčasný stav v inováciách? Európska komisia dňa 22.7.2018 zverejnila „Európsky prehľad výsledkov inovácie na rok 2018“. Z dokumentu vyplýva, že Inovačná výkonnosť v EÚ sa naďalej zvyšuje, ale na zabezpečenie globálnej konkurencieschopnosti Európy treba vyvinúť ďalšie úsilie. Tohtoročné vydanie európskeho prehľadu výsledkov inovácie poukazuje na pozitívny trend vo väčšine krajín EÚ – najmä na Malte, v Holandsku a Španielsku, pričom lídrom v oblasti inovácie EÚ je naďalej Švédsko. EÚ dobieha kľúčových konkurentov, ako je Kanada, Japonsko a Spojené štáty. Preklenutie tohto rozdielu v oblasti inovácie a udržanie náskoku pred Čínou si však bude vyžadovať zosúladené úsilie s cieľom prehĺbiť európsky inovačný potenciál. Slovensko sa umiestnilo celkovo na šiestej priečke od konca rebríčka, ďaleko za európskym priemerom.

Tabuľka 1 Prehľad výsledkov inovácie na rok 2018

Legenda: Európsky prehľad výsledkov inovácií – poradie krajín. Farebné stĺpce znázorňujú inovačnú výkonnosť v roku 2018, horizontálne spojovníky ukazujú výkonnosť za rok 2017 a sivé stĺpce výkonnosť v roku 2011, všetky údaje v porovnaní s priemerom EÚ v roku 2011.

Zdroj: Európsky prehľad výsledkov inovácie na rok 2018 (European Innovation Scoreboard 2018, EN) Main report

Zistenia potvrdzujú nedávny Obnovený program Komisie pre výskum a inovácie, v ktorom sa vedúci predstavitelia EÚ vyzývajú, aby začali hneď teraz konať s cieľom pomôcť Európe stať sa globálnou autoritou v oblasti inovácie, pretože na to má potenciál. Komisia navrhla doteraz

najambicióznejší európsky program financovania výskumu a inovácie, Európsky horizont, s navrhovaným rozpočtom 100 miliárd EUR na obdobie 2021 – 2027. Iba finančné prostriedky EÚ však nebudú postačovať. Na zachovanie a zlepšenie nášho európskeho spôsobu života je nevyhnutné zosúladené úsilie verejného a súkromného sektora.

3 Kvalita a inovácie a jej legislatívny vývoj na Slovensku

Slovenská republika ako členský štát Európskej únie je zaviazaná a má povinnosť vypracovať jednotnú Stratégiu inteligentnej špecializácie, ako východiskový dokument z ex-ante kondicionalít pre Viacročný finančný rámec 2014 -2020. Táto stratégia v podmienkach SR musí nielen spĺňať priority *Stratégie Európa 2020*, vrátane jej kľúčových iniciatív, ale aj definovať opatrenia pre splnenie cieľov Národného programu reforiem a špecifických odporúčaní Rady pre Slovenskú republiku. Jej vypracovanie a akceptácia Európskou komisiou je podmienkou k uzavretiu Partnerskej dohody medzi SR a EK.

Ministerstvo hospodárstva SR v spolupráci s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR vypracovalo, v zmysle vyššie uvedeného, *Stratégiu výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu SR* (RIS3), ktorú vláda SR schválila na svojom rokovaní dňa 13. 11. 2013 uznesením č. 665/2013. Na tvorbe RIS3 sa spolupodieľal Úrad vlády SR, zástupcovia podnikateľského, akademického a výskumného sektora. RIS3 predstavuje základný rámcový strategický dokument pre podporu výskumu a inovácií v nadchádzajúcom programovacom období 2014 – 2020 a je základom pre tvorbu operačných programov. Zároveň je kľúčovým dokumentom, zameraným na udržateľný hospodársky rast a zvýšenie zamestnanosti na Slovensku prostredníctvom cielenej podpory výskumu a inovácií a dosiahnutia kritickej masy v jednotlivých strategických prioritách pri súčasnom zohľadnení regionálnych špecifik. V Stratégii sa uvádza, ako sa dosiahne implementácia priorít. Tá bude dosiahnutá takými procesmi, ktoré zladia a vzájomne zosynchronizujú programy, plány, projekty, akcie a výzvy priorít RIS3 z hľadiska času ich realizácie, koncentrovaného využitia všetkých druhov zdrojov, v priestorovom regionálnom rozmere a v konkurenčne schopných sektoroch hospodárstva. Transformácia, zlúčenie súčasnej rozdrobenej riadiacej štruktúry a zavedenie jasných a koordinovaných rozhodovacích procesov zabezpečí, aby vykonávacie programy, plány, akcie, výzvy vyplývajúce z jednotlivých priorít boli vzájomne zosúladené a vybilancované tak, aby zvyšovali synergický efekt pre hospodárstvo a znalostný rozvoj Slovenskej republiky, ako aj lepšie využitie finančných zdrojov pre výskum a inovácie - zdroje z podnikateľskej sféry, z verejných rozpočtov SR, štrukturálnych investičných fondov EÚ, programu Horizont 2020, bánk, inštitucionálnych investorov, rizikového kapitálu. Z verejných národných zdrojov sú to predovšetkým financie na štátne programy výskumu a vývoja a rozvoja infraštruktúry výskumu a vývoja, stimuly na podporu výskumu a inovácií, spoluúčasť na financovaní programov štrukturálnych fondov EÚ, financovanie výskumu v SAV a univerzitách a rezortných výskumných inštitúciách, VEGA a KEGA. Zvyšovanie potenciálu ľudských zdrojov a s tým spojeného rastu znalostného potenciálu SR je možné dosiahnuť ich efektívnym zapojením do Európskeho výskumného priestoru prostredníctvom vstupu do európskych vedeckých riešiteľských sietí a podieľaním sa na inováciách a priemyselnom výskume nadnárodných spoločností podnikajúcich v SR. Tým je možné získať rýchlejší rast nehmotných, hmotných a finančných zdrojov nevyhnutných na trvalo udržateľný rast vedeckého a inovačného potenciálu SR.

Ak sa prenesieme cez Partnerskú dohodu k občanovi, hmatateľným výsledkom pre neho je kvalita. A tú zase dosiahneme cez stratégiu. Na Slovensku je to „Národný program kvality SR 2017 – 2021. Materiál bol v decembri 2016 predložený na rokovanie vlády SR, ktorá ho uznesením vlády SR č. 594 zo 14. decembra 2016, schválila. Do platnosti tak vstúpila stratégia, ku ktorej sa môžu pridať organizácie vo verejnom a súkromnom sektore a jeho hlavnou úlohou je napomôcť organizáciám zamerať úsilie pri neustálom zlepšovaní kvality s cieľom poskytovať kvalitnejšie produkty a služby.

S prihliadnutím na možné smery vývoja problematiky zlepšovania kvality, sú strategické ciele tohto programu široko koncipované tak, aby umožnili usmerňovanie a hodnotenie úsilia

vynaloženého na zlepšovanie kvality produktov a služieb zlepšovaním organizácií, na zavádzanie komplexného manažérstva kvality a zvyšovanie kultúry kvality, na podporu a skvalitňovanie aplikácie modelov komplexného manažérstva kvality EFQM (European Foundation for Quality Management) a CAF vo verejnom a súkromnom sektore a na oceňovanie najlepších podnikov a organizácií na ich ceste k výnimočnosti udeľovaním NCSRK a iných ocenení. Vytyčené prioritné oblasti, na ktoré sa stratégia zameriava, podporujú dosiahnutie strategických cieľov. Vo vzťahu k strategickým cieľom a prioritným oblastiam sú zadefinované podporné nástroje-princípy, ich základné funkcie a možnosti ich využitia.

Jedným z konkrétnych strategických nástrojov, ktorý vychádza s „Národného programu kvality SR 2017 – 2021“, je Slovenská akreditačná agentúra pre vysoké školstvo. Bola zriadená k 1. novembru 2018 zákonom č. 269/2018 Z. z. o zabezpečovaní kvality vysokoškolského vzdelávania a o zmene a doplnení zákona č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Agentúra je verejnoprávna inštitúcia, ktorá vykonáva činnosť externého zabezpečovania kvality vysokoškolského vzdelávania. Rozhoduje o rozsahu oprávnení vysokých škôl na uskutočňovanie vysokoškolského vzdelávania v Slovenskej republike, oprávnení vysokých škôl uskutočňovať habilitačné a inauguračné konanie a ukladá a kontroluje napĺňanie opravných opatrení zo strany vysokých škôl. Agentúra vydáva štandardy pre vnútorný systém zabezpečovania kvality vysokoškolského vzdelávania, štandardy pre študijné programy a štandardy pre habilitačné konanie a inauguračné konanie. K návrhu štandardov sa má možnosť vyjadriť verejnosť pred ich schválením.

4 Slovensko a inovačné procesy

Po teoretickej stránke sme si rozobrali potrebu stratégií, inovácií a kvality, ich vzájomné súvislosti. Na ukážku, ako to funguje v praxi, sme si vybrali dva subjekty. Digitálnu koalíciu, ktorá združuje subjekty verejného a súkromného sektora a SARIO, ktorá sa z pozície štátnej agentúry podieľa aj na skvalitňovaní domáceho podnikateľského prostredia.

Digitálna koalícia vznikla z iniciatívy IT Asociácie Slovenska s podporou Úradu podpredsedu vlády SR pre investície a inovácie dňa 27. septembra 2017. Jej cieľom je mobilizovať naprieč spektrom verejných, súkromných, akademických a občianskych organizácií a inštitúcií na Slovensku pre zlepšovanie digitálnych zručností občanov, IT špecialistov, všetkých zamestnancov vo vzdelávaní. Digitálna koalícia je súčasťou národných Digitálnych koalícií. Národné koalície spájajú spoločnosti náročné na IKT a IKT, poskytovateľov vzdelávania a odbornej prípravy, ministerstvá školstva a zamestnanosti, verejné a súkromné služby zamestnanosti, združenia, neziskové organizácie a sociálnych partnerov, ktorí vyvíjajú konkrétne opatrenia na to, aby digitálne zručnosti priniesli na všetky úrovne spoločnosti. Spolupracujú v takých oblastiach, ako je zvyšovanie odbornosti v priemysle, certifikácia zručností, zlepšovanie učebných osnov v školách a univerzitách a zvyšovanie povedomia o kariére v oblasti IKT, najmä medzi mladými ľuďmi a ženami. V súčasnosti existuje 23 národných koalícií.

Digitálna koalícia má 67 členov s 219 záväzkami v rôznom stave plnenia. Na ukážku, ako pomáhajú jednotliví členovia inovačným procesom, sme si vybrali niektoré organizácie pôsobiace vo verejnom, ale aj súkromnom sektore.

Ak si pozrieme záväzky agentúry SARIO, zistíme dva záväzky, ktoré sa priebežne plnia. Je to Analýza podmienok a podpora udržania zahraničných investícií v Slovenskej republike. Ročne vo Výročnej správe organizácia prezentuje požiadavky v oblasti prípravy ľudských zdrojov pre potreby zahraničných investorov pôsobiacich na Slovensku. Druhým záväzkom je Podpora vstupu zahraničných spoločností so zameraním na R&D na Slovensko. Prezentácia výhod vstupu zahraničných spoločností na Slovensko na medzivládnych komisiách, mítingoch SARIO so zahraničnými podnikateľmi so zameraním na R&D, prednostne v IKT sektore. Prezentácia podpory Digitálnej koalície so zameraním na R&D, prednostne v IKT sektore, domácim spoločnostiam, ktoré sa na Slovensku a zahraničí zúčastňujú na medzivládnych komisiách, mítingoch SARIO so

zahraničnými podnikateľmi a na zahraničných misiách. Takýchto aktivít organizácia zrealizovala v roku 2018 celkovo 76.

Na druhej strane si môžeme pozrieť záväzky organizácií zo súkromného sektora. Patrí tam Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave. Tá prijala dva záväzky: Vytvorenie spoločného magisterského študijného programu s vybranými univerzitami na Ukrajine a druhý - orientovaný na vytvorenie bakalárskeho profesijne orientovaného študijného programu zameraného na IKT. Obe sú splnené a naďalej sa plnia.

Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu je štátna agentúra v gescii Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky zameraná na získavanie zahraničných investícií a podporu exportných aktivít slovenských spoločností. Agentúra poskytuje domácim subjektom a zahraničným investorom široké portfólio služieb už 18 rokov. V priebehu roka 2018 sa uzavreli významné investičné projekty, zorganizovali sa podujatia zvyšujúce kredit slovenských spoločností doma aj v zahraničí, aktivity a úspechy agentúry boli ocenené aj na medzinárodnej scéne. V priebehu roka 2018 uzavrela agentúra SARIO 26 investičných projektov, ktorých realizácia má potenciál vytvoriť takmer 4 180 nových priamych pracovných miest a sumárna výška investícií by mala dosiahnuť 319 mil. eur. Až v 14 prípadoch išlo o zriadenie nových prevádzok, v 12 prípadoch o expanzné projekty etablovaných spoločností. Na atraktivitu slovenského podnikateľského prostredia poukazuje aj počet aktívnych, resp. rozpracovaných investičných projektov. K 31. decembru 2018 má agentúra SARIO zaregistrovaných a rozpracovaných 70 investičných projektov, v celkovom objeme takmer 2,7 mld. eur a s potenciálom vytvoriť viac ako 24 000 nových pracovných miest. Najväčší záujem prejavujú investori z Nemecka, USA, Slovenska, Južnej Kórey, Talianska, Švajčiarska, Francúzska, Spojeného kráľovstva či Japonska.

V roku 2018 agentúra SARIO zorganizovala spolu 54 podnikateľských misií a podujatí na podporu exportu. Na podujatiach sa zúčastnilo 1 925 spoločností, ktoré absolvovali spolu 3 454 B2B rokovaní. Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu prispieva aj k budovaniu odbornosti podnikateľov, a to predovšetkým organizáciou vzdelávacích, odborných aj osvetových seminárov na rôzne témy. Tie pokrývajú konkrétne teritória, techniku zahraničného obchodu, podporujú budovanie podnikateľského prostredia alebo inak reflektujú záujmy podnikateľov. Slovenská kooperačná burza Bratislava 2018 poskytla príležitosť nájsť nových partnerov 174 firmám zo Slovenska a 19 krajín sveta.

Záver

Z informácií o stave inovačných procesov v Európskej únii a na Slovensku sme zistili, že súčasná legislatíva vytvára priestor pre naplnenie inovačných stratégií. Ďalej sme ukázali, že je dosť finančných zdrojov na ich presadenie v praxi a že sa to dá, sme premietli na vybratých zástupcoch verejného a súkromného sektora.

Tieto výsledky nás naviedli na otázku: „Prečo implementácia inovačných systémov, systémov manažérstva kvality a systémov riadenia, neznamená jednoznačné zlepšenie.“ Ako odpoveď sa nám núka výchova a vzťah k hodnotám. Zároveň sa nám potvrdzuje, že kvalita je spôsob myslenia.

Literatúra

- [1] EURÓPSKA KOMISIA. 2014 Horizont 2020 Stručný opis programu. Rámcový program EÚ pre výskum a inovácie. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2014. ISBN 978-92-79-38930-6.
- [2] EURÓPSKA KOMISIA. 2014. Výskum a inovácie. Luxemburg. Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2014. ISBN 978-92-79-42400-7.
- [3] EURÓPSKA KOMISIA: EUROPE 2020, Dostupné na http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.

- [4] EURÓPSKA ÚNIA: Zmluvy EÚ. 2018. Dostupné na [http://europa.eu/european union/law/treaties_sk](http://europa.eu/european_union/law/treaties_sk).
- [5] Európsky prehľad výsledkov inovácie na rok 2018 (European Innovation Scoreboard 2018, EN) Main report.
- [6] KOLLÁR, V. - MATÚŠOVÁ, S.: *Manažment inovácií*. Bratislava: VŠEMVS v Bratislave, 2019. ISBN 978-80-8078-668-7.
- [7] Odporúčanie Európskeho Parlamentu a Rady z 18. júna 2009 o vytvorení Európskeho systému kreditov pre odborné vzdelávanie a prípravu (ECVET) (2009/C 155/02).
- [8] PAPULOVÁ, Z.: *Strategické analýzy s podporou strategického myslenia*. Bratislava: KART-PRINT, 2012. ISBN 978-80-89553-10-5.
- [9] Úrad pre normalizáciu, meteorológiu a skúšobníctvo Slovenskej republiky: Národný program kvality SR - Stratégia zlepšovania kvality produktov a služieb zlepšovaním organizácií 2017 – 2021.
- [10] Zákon č. 172/2005 Z. z. o organizácii štátnej podpory výskumu a vývoja a o doplnení zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov.

Malé a stredné podniky v odvetví pôdohospodárstva na Slovensku¹

*František VOJTECH - Michal LEVICKÝ**

Small and medium-sized enterprises in the agricultural sector in Slovakia

Abstract

The importance and contribution of small and medium-sized enterprises in the economy of countries is a long-term discussed topic. In terms of sectoral structure, agricultural enterprises have a specific position in the category of small and medium-sized enterprises. The paper deals with the basic characteristics of small and medium-sized enterprises with an emphasis on enterprises in the agricultural sector. Despite the fact that their representation in the group of SMEs is minor, this category of enterprises together with enterprises from some other sectors of the economy has the potential of using both conditions and marginal areas, which can significantly contribute to the solution of the problem of regional disparities.

Keywords: *small and medium - sized enterprises, agriculture*

JEL Classification: R11, Q19

Úvod

Podnikanie patrí k lákavej činnosti. Podnikateľ sa môže stať ekonomicky nezávislý, získať spoločenské postavenie, nadobudnúť pocit voľnosti a slobody a rozhodovať o svojich aktivitách dobrovoľne a samostatne. Podnikanie dokonca umožňuje do svojich aktivít zapájať i ďalších členov rodiny. Podnikanie síce poskytuje na jednej strane ekonomickú voľnosť, no na strane druhej aj zodpovednosť za všetky činy a aktivity (Papula a kol., 2018). Najviac podnikateľských jednotiek patrí do kategórie malých a stredných podnikov a preto tvoria jednu z najdôležitejších zložiek celého hospodárstva. Malé a stredné podniky sú často považované za významných inovátorov, a to najmä v hospodárskom sektore (Kitching, Blackburn, 1998). Podľa Solíkovej (2013) jedno z najdôležitejších postavení v hospodárstve Európskej únie majú práve malé a stredné podniky, a to najmä v oblasti rastu a zamestnanosti. Väčšina malých a stredných podnikov je aktívna len vo svojej domovskej krajine, len malá časť z nich sa zúčastňuje na cezhraničných aktivitách. Malé a stredné podnikanie sa na prvý pohľad zdá ako nejaký priestor, v ktorom podniky určitej kategórie pôsobia iba prechodne. (Papula, 2015). Prirodzene má veľká časť z nich snahu počas svojho životného cyklu rásť a postupne sa posunúť do kategórie veľkých podnikov. Význam a prínos malých a stredných podnikov v ekonomike krajín je dlhodobo diskutovanou témou. Z hľadiska odvetvovej štruktúry majú v kategórii malých a stredných podnikov špecifické postavenie poľnohospodárske podniky. Potenciál tejto kategórie podnikov spolu s podnikmi z niektorých ďalších

¹ Príspevok je publikovaný za podpory prostriedkov z grantu VŠEMvs IGP 3/2019 - Vytvorenie mechanizmu na hodnotenie vplyvu migračných tokov na sociálny a ekonomický rozvoj územia

* doc. Ing. František Vojtech, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy V Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: frantisek.vojtech@vsemvs.sk

Ing. Michal Levický, PhD., Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta prírodných vied, Ústav ekonomiky a manažmentu, Trieda Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, e-mail: mlevicky@gmail.com

odvetví hospodárstva spočíva v možnostiach využitia podmienok i marginálnych oblastiach, čím prispievajú k riešeniu problému regionálnych rozdielov. Príležitosťou pre malé a stredné podniky (MSP) v odvetví pôdohospodárstva a poľnohospodárstva predstavuje nárast dopytu po čerstvých či spracovaných kvalitných lokálnych potravinách. Ich význam tiež spočíva v tom, že vstupy do výroby často nakupujú od obchodných partnerov v ich blízkosti, čím sa tvorí multiplikačný efekt. Podniky môžu svojou činnosťou tiež vytvárať dopyt po investíciách do služieb či infraštruktúry, z čoho môže mať opäť prospech celý región. Malé a stredné podniky v tomto odvetví majú možnosť lepšie poznať požiadavky, vkus a zvyklosti miestneho obyvateľstva, ktorému môžu ponúknuť cenovo dostupné a výživné potraviny. Ich prínos spočíva tiež v príspevku k zamestnanosti, špeciálne mladých ľudí, čím sa eliminujú výrazné negatívne dopady internej migrácie obyvateľstva.

1 Stav podnikania malých a stredných podnikov na Slovensku

Ako naznačuje tabuľka 1, v porovnaní s rokom 2016 došlo v roku 2017 k zlepšeniu kvantitatívnych výsledkov takmer u všetkých všeobecných a demografických ukazovateľoch. Počet malých a stredných podnikov medziročne vzrástol o 1,8 % (resp. o 10 009 podnikateľských subjektov) - z 557 122 aktívnych podnikateľských subjektov na 567 131. Pozitívny trend zaznamenali aj ukazovatele počtu vzniknutých a zaniknutých MSP. Tento pozitívny trend sa prejavil medziročným rastom počtu vzniknutých MSP o 11,2 % a zároveň poklesom počtu zaniknutých podnikateľských subjektov o 2,4 %, čo priaznivo vplývalo na výšku čistého prírastku MSP, ktorý sa medziročne zvýšil viac ako dvojnásobne. Napriek miernemu nárastu počtu vyhlásených konkurzov MSP o 4,4 %, počet povolených reštrukturalizácií MSP výrazne klesol – až o 32,4 %.

Tab. 1 Všeobecné a demografické ukazovatele MSP

Ukazovateľ	2016	2017	Zmena
Počet MSP	557 122	567 131	↑ 1,8 %
Počet vzniknutých MSP	58 838	65 404	↑ 11,2 %
Počet zaniknutých MSP	53 878	52 599	↓ 2,4 %
Čistý prírastok MSP	4 960	12 805	↑ 258,2 %
Počet vyhlásených konkurzov MSP	273	285	↑ 4,4 %
Počet povolených reštrukturalizácií MSP	68	46	↓ 32,4 %

Zdroj: spracované na základe SBA (2018) a Vojtech-Mižičková-Levický (2019)

Z regionálneho hľadiska boli malé a stredné podniky koncentrované predovšetkým na území Bratislavského kraja, kde pôsobila viac ako pätina (22,3 %) z celkového počtu aktívnych malých a stredných podnikov. Na základe tabuľky 2 ďalej možno konštatovať, že druhý najvyšší podiel počtu malých a stredných podnikov dosiahol Žilinský kraj – na úrovni 13,4 %. Najmenej MSP pôsobilo v Trenčianskom kraji (9,6 %). V medziročnom porovnaní vzrástol počet MSP vo všetkých krajoch SR – najviac v Bratislavskom kraji o 3,0 % (resp. o 3 690 podnikateľských subjektov).

Tab. 2 Počet podnikateľských subjektov v krajoch SR v roku 2017

Kraj	2016	2017	Zmena
Banskobystrický	55 856	56 650	↑ 1,4 %
Bratislavský	122 774	126 464	↑ 3,0 %
Košický	56 394	57 423	↑ 1,8 %
Nitriansky	68 103	68 947	↑ 1,2 %
Prešovský	69 404	70 616	↑ 1,7 %
Trenčiansky	53 677	54 273	↑ 1,1 %
Trnavský	55 528	56 559	↑ 1,9 %
Žilinský	75 386	76 199	↑ 1,1 %
Spolu	557 122	567 131	↑ 1,8 %

Zdroj: spracované na základe SBA (2018) Vojtech-Mižičková-Levický (2019)

Ekonomické a finančné ukazovatele MSP, uvedené v tabuľke 3, zaznamenali v roku 2017 taktiež pozitívny trend. Medziročne došlo k zlepšeniu výsledkov všetkých makroekonomických ukazovateľov MSP – hrubá produkcia vzrástla o 7,1 %, pridaná hodnota o 8,9 %, zisk pred zdanením o 7,5 % a zamestnanosť o 1,4 %. V zahranično-obchodných aktivitách došlo taktiež k zvýšeniu aktivity zo strany MSP. Predovšetkým v objeme dovozu, ktorý vzrástol o 4,2 % na 26 622,0 mil. €. Objem vývozu vzrástol len nepatrne – o 0,1 % na úroveň 17 978,1 mil. €. Na základe tohto vývoja možno konštatovať, že exportná aktivita slovenských MSP mierne zaostáva. Podľa predbežných odhadov dosiahla výška poskytnutých úverov MSP nižší objem (o 3,5 %) ako v roku 2016 - predovšetkým v dôsledku poklesu výšky poskytnutých dlhodobých bankových úverov pre MSP. Úroková sadzba úverov pre MSP sa medziročne v roku 2017 znížila o 0,1 p. b., čo bolo spôsobené postupným a stabilným trendom uvoľňovania úverových podmienok pre MSP.

Tab. 3 Ekonomické a finančné ukazovatele MSP

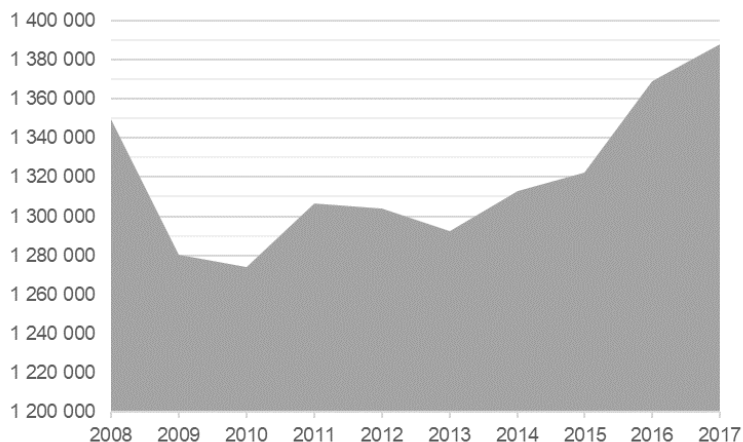
Ukazovateľ	M. j.	2016	2017	Zmena
Hrubá produkcia	mil. Eur	54 876,1	58 784,6	↑ 7,1 %
Pridaná hodnota	mil. Eur	19 999,3	21 774,6	↑ 8,9 %
Zamestnanosť	osoby	1 368 782	1 387 848	↑ 1,4 %
Zisk pred zdanením	mil. Eur	4 627,5	4 974,1	↑ 7,5 %
Vývoz	mil. Eur	17 957,7	17 978,1	↑ 0,1 %
Dovoz	mil. Eur	25 554,7	26 622,0	↑ 4,2 %
Poskytnuté bankové úvery pre MSP	mil. Eur	13 523,0	13 051,0	↓ 3,5 %
Poskytnuté krátkodobé b. úvery pre MSP	mil. Eur	5 394,0	5 442,0	↑ 0,9 %
Poskytnuté dlhodobé b. úvery pre MSP	mil. Eur	8 129,0	7 609,0	↓ 6,4 %

Úroková sadzba MSP	%	3,1	3,0	↓ 3,2 %
Oneskorenie platieb B2B MSP	dni	19	19	=

Zdroj: spracované na základe SBA (2018) Vojtech-Mižičková-Levický (2019)

Z hľadiska zamestnanosti majú MSP na Slovensku nezastupiteľné miesto. V roku 2017 sa podieľali na zamestnanosti v podnikovej ekonomike 73,8 % a v celom hospodárstve 59,1 %. V porovnaní s rokom 2016 sa podiel MSP na zamestnanosti v podnikovej ekonomike znížil o 0,3 p. b. – predovšetkým v dôsledku dynamickejšieho rastu zamestnanosti veľkých podnikov. V absolútnom vyjadrení sa v roku 2017 zvýšil počet osôb zamestnaných MSP o 1,4 % (resp. o 19 066) osôb na 1 387 848, čo je najvyššia hodnota od roku 2008. Vývoj počtu zamestnaných osôb MSP v r. 2008-2017 znázorňuje obr. 1.

Obr. 1 Vývoj počtu zamestnaných osôb MSP v rokoch 2008-2017

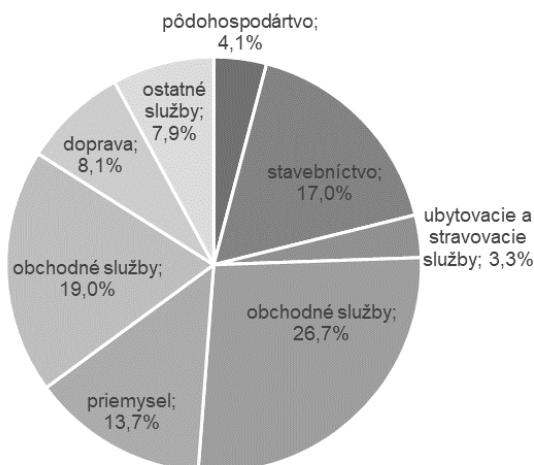

Zdroj: vlastné spracovanie na základe SBA (2018) a ŠÚ SR

2 Malé a stredné podniky v odvetví poľnohospodárstva na Slovensku

Z hľadiska odvetvovej kategorizácie v roku 2018 tvorila najväčšiu časť skupina malých a stredných podnikov pôsobiach v odvetví obchodných služieb (26,7 % z celkového počtu, resp. absolútne 149 528 podnikov). Druhé najväčšie zastúpenie mala skupina podnikov pôsobiach v oblasti obchodu, a to 19 %, resp. v absolútnej početnosti 10 6 643. Nasleduje oblasť stavebníctva (17 %, resp. 95 315 podnikov) a priemysel (13,7 %, resp. 76454 podnikov). Ostatné odvetvia zaznamenali podľa početnosti podnikov menej ako 10 %. Konkrétne podniky pôsobiace v odvetví dopravy (8,1 %, resp. 45 572 podnikov) a v ostatných službách ako je zdravotníctvo, vzdelávanie či zábava (7,9 %, resp. 44 462 podnikov). Skupina podnikov pôsobiach v oblasti pôdohospodárstva sa dlhodobo radí k jednej z najmenej početných skupín podnikov podľa odvetvia. V roku 2018 bolo zastúpenie pôdohospodárskych podnikov v skupine malých a stredných podnikov len 4,1 %, pričom medziročný pokles početnosti malých a stredných podnikov v tejto kategórii bol 7,7 %. Menšie zastúpenie má už len skupina podnikov pôsobiach v odvetví ubytovania a stravovania (len 3,3 %). Odvetvová štruktúra malých a stredných podnikov v roku 2018 je znázornená v obrázku 2.

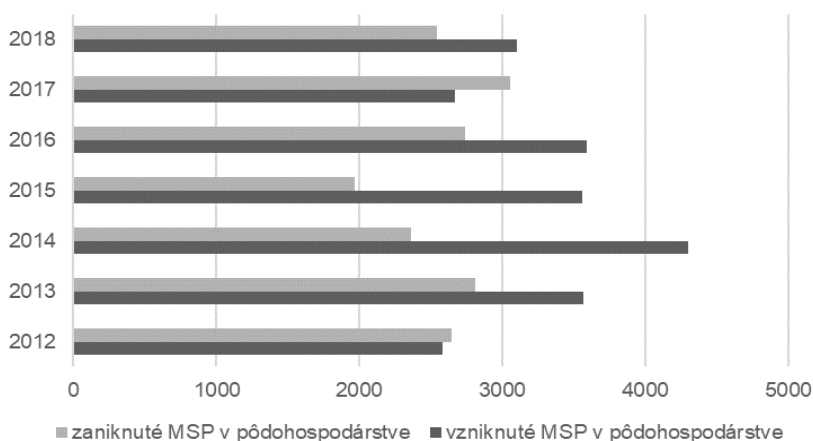
Obr. 2 Odvetvová štruktúra malých a stredných podnikov v roku 2018 (na základe relatívnych početností podnikov)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe SBA (2018)

Obrázok 3 dokumentuje počty vzniknutých a zaniknutých malých a stredných podnikov v odvetví pôdohospodárstva v období rokov 2012 až 2018. S výnimkou rokov 2012 a 2017 možno konštatovať nárast absolútneho počtu pôdohospodárskych podnikov, ktorý bol najintenzívnejší v rokoch 2014 a 2015. Za posledných 7 rokov spolu vzniklo 23 355 pôdohospodárskych malých a stredných podnikov a zaniklo 18 106 podnikov. Celkový čistý nárast za sledované obdobie predstavoval 5 249 podnikov.

Obr. 2 Vývoj počtu vzniknutých a zaniknutých MSP v odvetví pôdohospodárstva

Zdroj: vlastné spracovanie na základe SBA (2019) a ŠÚSR

Z teritoriálneho hľadiska bola spomedzi všetkých krajov SR najpočetnejšia skupina samostatne hospodáriacich roľníkov registrovaná v Banskobystrickom kraji. Predstavovala 19,7 % samostatne hospodáriacich roľníkov na Slovensku. Samostatne hospodáriaci roľníci sa vo väčšej miere koncentrovali i v ďalších krajoch ležiacich v oblastiach s vhodnými podmienkami pre poľnohospodárstvo. V Nitrianskom kraji bolo pôsobilo 18,8 % samostatne hospodáriacich roľníkov z celkového počtu podnikateľov z tejto kategórie a v Košickom kraji to bolo 14,4 %. Najnižší výskyt samostatne hospodáriacich roľníkov je charakteristický v krajoch so silným zastúpením priemyslu a vysokou mierou urbanizácie. (SBA, 2018). Do tejto skupiny krajov patrí Bratislavský kraj s podielom na úrovni 4,1 % a Trenčiansky kraj s 6,2 % (SBA, 2019). Ak by sme chceli štruktúru malých a stredných podnikov bližšie analyzovať z teritoriálneho hľadiska, bolo by potrebné transformovať početnosti podnikov na rovnaký základ (napr. hektár poľnohospodárskej pôdy, alebo počet obyvateľov kraja). Tabuľka 4 predstavuje kontingenčnú tabuľku, ktorá zaznamenáva vzťah formy podnikania a veľkosti podniku v odvetví pôdohospodárstva.

Tab. 4 Relatívne počty veľkostných kategórií podnikov vo vzťahu k právnemu usporiadaniu podniku

	mikropodnik	malý podnik	stredný podnik	veľký podnik
fyzická osoba podnikateľ	99,65%	0,34%	0,01%	0,00%
živnostník	99,63%	0,36%	0,01%	0,00%
právnická osoba	87,67%	10,29%	2,01%	0,03%

Zdroj: vlastné spracovanie na základe SBA (2019) a ŠÚSR

Systémové zlepšovanie podmienok na podnikanie malých a stredných podnikov je významný faktor vytvárania nových pracovných miest a znižovania miery nezamestnanosti, nakoľko malé a stredné podniky predstavujú majoritného tvorca pracovných miest v regiónoch Slovenska. Z odvetvového hľadiska je možné sledovať stav a vývoj zamestnanosti podľa veľkostných kategórií za skupinu podnikov – právnických osôb. Najvyšší podiel dosahovali v roku 2018 malé a stredné podniky vo forme právnickej osoby na zamestnanosti v odvetví pôdohospodárstva, a to až 93,3 %. Nasleduje odvetvie ubytovania a stravovania (91,6 %) a stavebníctva (88,1 %). Približne dve tretiny pracovných miest vytvárajú malé a stredné podniky – právnické osoby v odvetví obchodu (68,6 %), obchodných služieb (67,6 %) a ostatných služieb (61,9 %). Viac ako polovicu (53,8 %) dosahuje podiel tejto kategórie podnikov v doprave a informačných a komunikačných činnostiach. Jediným odvetvím, v rámci ktorého sa prejavuje dominancia veľkých podnikov v podobe právnickej osoby na zamestnanosti je priemysel. (SBA, 2019)

Záver

Ako sme uviedli v úvode príspevku, význam a prínos malých a stredných podnikov v ekonomike krajín je dlhodobo diskutovanou témou. Z hľadiska odvetvovej štruktúry majú v kategórii malých a stredných podnikov špecifické postavenie poľnohospodárske podniky. V súčasnosti predstavuje zastúpenie pôdohospodárskych malých a stredných podnikov na celkovom počte malých a stredných podnikov len 4,1 %. Za posledných 7 rokov spolu vzniklo 23 355 pôdohospodárskych malých a stredných podnikov a zaniklo 18 106 podnikov. Celkový čistý nárast za sledované obdobie predstavoval 5 249 podnikov. Z hľadiska právnej formy podnikov má najväčšie zastúpenie podnik fyzickej osoby – živnostníka, a to až 51,11 %. Z hľadiska právnej formy podnikov je odvetvie pôdohospodárstva špecifické existenciou podniku fyzickej osoby – samostatne hospodáriaceho roľníka. Títo v roku 2018 tvorili 15,97 % z malých a stredných podnikov v pôdohospodárstve.

Literatúra

- [1] GOZORA, V. (2018). *Economic and Social Effects of Small and Medium Enterprises..* In 16th International Scientific Days : Papers of Scientific Days, Gyöngyös 12-13 April 2018. - Gyöngyös : Líceum, 2018. - ISBN 978-615-5621-74-1, S. 1841-1847.
- [2] KITCHING, J. - BLACKBURN, R. (1998) „*Intellectual property management in the small and medium enterprise (SME)*“, Journal of Small Business and Enterprise Development, Vol. 5 Issue: 4, pp.327-335, DOI 10.1108/EUM00000000006797.
- [3] PAPULA, J. a kol. (2015). *Podnikanie a podnikateľské myslenie I.* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-950-2.
- [4] PAPULA, J. a kol. (2018). *Ako začať a úspešne podnikáť.* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7552-985-5.
- [5] Slovak Business Agency (2019). *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2018.* [online]. [cit. 2019-10-9]. Dostupné z: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/msp_v_cislach_2018.pdf.
- [6] Slovak Business Agency (2018). *Správa o stave malého a stredného podnikania v Slovenskej republike v roku 2017.* [online]. [cit. 2019-10-9]. Dostupné z: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/sprava_o_stave_msp_v_sr_v_roku_2017.pdf
- [7] SOLÍKOVÁ, V. (2013). *Small and medium sized enterprises (SMEs) and transfer pricing Změny zaměstnanosti ve výzkumu a vývoji v českých krajích.* In Acta Univ. Agric. Silvic. Mendelianae Brun. 2012, 60, 349-356 ISBN ISSN 2464-8310 DOI doi.org/10.11118/actaun201260020349.
- [8] Štatistický úrad Slovenskej republiky, (2019). *Databáza DataCUBE.* [online]. [cit. 2019-10-10]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/>.
- [9] VOJTECH, F. – MIŽIČKOVÁ, J. – LEVICKÝ, M. (2019) *Vplyv faktorov právneho prostredia na rodinné podniky v regiónoch Slovenskej.* In 22. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách: konferenční sborník, Velké Bílovice, june 12-14, 2019 ; editor: Viktorie Klímová, Vladimír Žítek. - Brno: Masarykova univerzita, 2019. - ISBN 978-80-210-9268-6, CD-ROM, s. 117 - 124.
- [10] Zákon číslo 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení a doplnení neskorších predpisov.

Informácie a pokyny pre autorov príspevkov

Redakcia prijíma a uverejňuje príspevky v slovenskom, českom a anglickom jazyku. Za originalitu, odbornú i formálnu správnosť príspevku zodpovedá autor. V časopise nie je možné publikovať článok, ktorý už bol uverejnený v inom periodiku. Redakcia si vyhradzuje právo uverejnenia len pôvodných príspevkov, ktoré spĺňajú obsahové a všetky formálne náležitosti vedeckého článku.

Príspevky sa predkladajú:

- jedenkrát elektronicky (e-mailom na adresu: edita.kulova@vsemvs.sk)
- a v dvoch tlačенých exemplároch na adresu redakcie časopisu ČasOpis, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava. Príspevky je potrebné odovzdať vo formáte MS Word. Rozsah príspevku je limitovaný na max. 10 strán, pri recenziách a správach je rozsah limitovaný na max. 5 strán predpísaného formátu vrátane grafov, tabuliek a literatúry.

Základné formátovanie

NASTAVENIA STRANY:

- Veľkosť papiera je B5 (ISO) (rozmery šírka 17,59 cm, výška 24,99 cm).
- Okraje stránky musia byť nastavené na 2 cm zo všetkých strán.
- Musí sa zvoliť voľba zrkadlových okrajov.
- Vzdialenosť záhlavia a päty od okraja stránky má byť 1,25 cm.

TEXT:

- Typ písma textu príspevku musí byť Arial s veľkosťou 10 bodov.
- Riadkovanie 1,5.
- Prvý riadok každého odseku má byť odsadený o hodnotu 0,8 cm.
- Za každým odsekom je potrebné nastaviť medzeru 6 bodov.
- Pred každým nadpisom je potrebné vynechať dva prázdne riadky a za každým nadpisom jeden voľný riadok.

OBRÁZKY:

- Musia byť začlenené do textu článku s číslovaním.
- Pred a za obrázkom sa vynecháva jeden voľný riadok.
- Označenie obrázka sa musí začínať skratkou a číslom (Obr. 1), za ktorými sú dve medzery a nasleduje popis obrázka.
- Skratky Obr. a číslo obrázka sú napísané tučnými písmenami.

GRAFY:

- Musia byť začlenené do textu článku s číslovaním.
- Pred a za grafom sa vynecháva jeden voľný riadok.
- Označenie grafu sa musí začínať slovom (Graf 1) a číslom, za ktorými sú dve medzery a nasleduje popis grafu.
- Slová Graf a číslo grafu sú napísané tučnými písmenami.
- Grafy je potrebné uviesť v Exceli, a to aj ako prílohu v elektronickej verzii k rukopisom.

TABUĽKY:

- Musia byť začlenené do textu článku s číslaním.
- Pred a za tabuľkou sa vynecháva jeden voľný riadok.
- Označenie tabuľky sa musí začínať skratkou a číslom (Tab. 1), za ktorými sú dve medzery a nasleduje popis tabuľky.
- Skratka Tab. a číslo tabuľky sú napísané tučnými písmenami.
- Pod každým obrázkom, tabuľkou i grafom musí byť uvedený zdroj, z ktorého autor údaje čerpal.

ROVNICE:

- Musia byť napísané v editore rovníc Microsoft Equation, ktorý je súčasťou textového editora MS Word.
- Matematické symboly je nutné písať aj vo vnútri textu pomocou editora rovníc.

ANGLICKÝ NÁZOV A ABSTRAKT:

- V každom príspevku musí byť uvedený anglický názov a abstrakt rozsahu 8 riadkov v anglickom jazyku.
- Pod abstraktom je potrebné uviesť kľúčové slová (keywords) v angličtine (viď http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.html).

LITERATÚRU:

- Uvádzať v súlade s normou STN ISO 690 v abecednom poradí podľa vzoru uvedenom v šablóne.
- Odvolania na literatúru sa označujú v texte metódou mena, dátumu a poradia v zozname literatúry tak, že na príslušnom mieste v texte sa do zátvoriek napíše meno autora, dátum publikovania dokumentu/ číslo podľa toho, ako sú tieto údaje uvedené abecednom profile v zozname literatúry; napr. (Kotler,2001/14).

Recenzovanie príspevkov:

Recenzovanie príspevkov zabezpečuje redakčná rada. Recenzné konanie voči autorovi príspevku je anonymné.

Príspevky nie sú honorované.

Instructions for authors

The scientific journal - Public administration and Regional Development publishes scientific contributions, discussion contributions and reviews related to its focus. Contributions must be at the required professional and scientific level. They are published in the Slovak, Czech, Russian or English language.

The editor's office of the journal accepts contributions electronically (by email to: edita.kulova@vsemvs.sk), or in a written form in 3 copies together with a CD in the text editor Word (operation system Windows), page size A4 (21×29.7), 2 cm margins, font type: ARIAL, single line spacing.

Title of Article (size 12 pt bold, centred)

Title (size 11pt bold, italic, centred)

Name and SURNAME* (size 10,5pt, italic)

Abstract (size 10pt bold)

Body text (size 10pt, italic, max. 8 lines)

Keywords (size 10pt bold)

text (size 10pt, italic)

Introduction (size 10pt bold)

Text (size 10pt, normal)

1 Title of chapter (size 10pt bold)

Text (size 10 pt normal) 1.1

Subchapter title (size 10pt bold)

Text (size 10 pt normal)

Conclusion (size 10pt bold)

Text (size 10 pt normal) Bibliography

Autori článkov

Milanka Bogavac, assoc. professor, PhD, Dr. h. c., Faculty of Business and Law, "Union – Nikola Tesla" University, Belgrade, Serbia, e-mail: bogavac.milanka@gmail.com

Lyudmila Prigoda, prof. Dr., Maykop State Technological University, Maykop, Russian Federation, e-mail: lv_prigoda@mail.ru

Zoran Čekerevac, prof. Dr. Dr. h. c., Faculty of Business and Law, "Union – Nikola Tesla" University, Belgrade, Serbia, e-mail: zoran@cekerevac.eu

PaedDr. Jarmila Brtková, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Inštitút cudzích jazykov, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: jarmila.brtkova@vsemvs.sk

Bc, Bence Csinger; J. Selye University, Faculty of Economics, MSC student, e-mail: csinger.bence@gmail.com

PhDr. Enikő Korcsmáros, PhD., J. Selye University, Faculty of Economics, Head of the Department of Economics, e-mail: korcsmarose@uj.sk

doc. Ing. Iveta Dudová, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: iveta.dudova@vsemvs.sk

Dr. h. c., prof. mpx. h. c., prof. Ing. Vladimír Gozora, PhD., MBA, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra manažmentu, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vladimir.gozora@vsemvs.sk

Ing. Pavol Grman, Fakulta ekonomiky a manažmentu, SPU v Nitre, tr. A. Hlinku 2, 949 76, Nitra, e-mail: xgrmanp@is.uniag.sk

Ing. Petronela Švikruhová, PhD., Fakulta ekonomiky a manažmentu, SPU v Nitre, tr. A. Hlinku 2, 949 76, Nitra, e-mail: petronela.svikruhova@uniag.sk

Ing. Radka Kataníková, Fakulta ekonomiky a manažmentu, SPU v Nitre, tr. A. Hlinku 2, 949 76, Nitra, e-mail: radka.katanikova@gmail.com

doc. Ing. Mária Hudáková, PhD., Katedra krízového manažmentu, Fakulta bezpečnostného inžinierstva, Žilinská univerzita v Žiline, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, e-mail: maria.hudakova@fbi.uniza.sk

Ing. Matej Masár, Univerzita v Žiline, Fakulta bezpečnostného inžinierstva, Katedra krízového manažmentu, Univerzitná 8215/1, 010 26 00 Žilina, e-mail: matej.masar@fbi.uniza.sk

Ing. Daniel Brezina, Univerzita v Žiline, Fakulta bezpečnostného inžinierstva, Katedra krízového manažmentu, Univerzitná 8215/1, 010 26 00 Žilina, e-mail: daniel.brezina@fbi.uniza.sk

JUDr. Mgr. Petra Hullová, Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav medzinárodného a európskeho práva, Tomášikova 20, 821 02 Bratislava, e-mail: hullovap@gmail.com

prof. Ing. Ladislav Kabát, CSc., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: ladislav.kabat@vsemvs.sk

doc. Ing. Zuzana Kapsdorferová, PhD., Fakulta ekonomiky a manažmentu, SPU v Nitre, tr. A. Hlinku 2, 949 76, Nitra, e-mail: zuzana.kapsdorferova@uniag.sk

PhDr. Vladimír Kováčik, PhD., Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovenská republika, e-mail: vladimir.kovacik@ucm.sk

prof. JUDr. Jozef Kuril, CSc., Katedra bezpečnostného manažmentu, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, Bratislava, e-mail: jozef.kuril@vsemvs.sk

assoc. prof. Peter Madzík, PhD., Katolícka univerzita v Ružomberku, Inštitút Štefana Náhaliku v Poprade, Katedra manažmentu, Nábr. Jána Pavla II. 15, 058 01 Poprad, e-mail: peter.madzik@ku.sk

PhDr. Ing. Pavol Križo, PhD. MBA, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: pavol.krizo@vsemvs.sk

Mgr. Andrej Rácik, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Katedra ekonómie a financií, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, email: andrej.racik@vsemvs.sk

doc. Ing. Eva Romančíková, CSc., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra ekonómie a financií, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: eva.romancikova@vsemvs.sk

prof. Mykola Sidak, DrSc., School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: mykola.sidak@vsemvs.sk

JUDr. Edita Hajnišová, PhD. 2Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, Šafárikovo námestie 6, 814 99 Bratislava, e-mail: edita.hajnisova@flaw.uniba.sk

prof. Ing. Vojtech Stanek, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vojtech.stanek@vsemvs.sk

Ing. Katarína Švejnová Höesová, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: katarina.svejnova@vsemvs.sk

Ing. Hana Krchová, Ph.D., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: hana.krchova@vsemvs.sk

prof. Ing. Judita Tancošová, VŠEMvs, ÚEM, Katedra ekonómie a financií, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, judita.tancosova@vsemvs.sk

PhDr. Silvia Vadkertiová, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Katedra verejnej správy, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: silvia.vadkertiova@vsemvs.sk

doc. Ing. František Vojtech, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova16, 851 04 Bratislava, e-mail: frantisek.vojtech@vsemvs.sk

Ing. Michal Levický, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova16, 851 04 Bratislava, e-mail: michal.levicky@vsemvs.sk

Recenzenti:

Nina Baculíková
Iveta Dudová
Michal Fabuš
Vladimír Gozora
Jozef Kirchmayer
Vojtech Kollár
Marián Kováč
Michal Levický
Silvia Matúšová
Ľubomír Nebeský
Eva Romančíková
Mykola Sidak
Vojtech Stanek
Judita Táncošová
František Vojtech

VEREJNÁ SPRÁVA A REGIONÁLNY ROZVOJ

Verejná správa a regionálny rozvoj je recenzovaný vedecký časopis Vysokej školy ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave. Uverejňuje vedecké príspevky, príspevky do diskusie a recenzie. Je orientovaný predovšetkým na problematiku verejnej správy a regionálneho rozvoja, manažmentu, marketingu, financií, malého a stredného podnikania, ale aj na iné oblasti, ktoré sú v súlade s profilom a zameraním školy. Jeho poslaním je publikovať významné výsledky vedeckého výskumu trvalejšieho obsahu z oblasti verejnej správy a príbuzných tém, vytvárať priestor pre publikovanie výsledkov výskumných projektov Vysokej školy ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave a ponúkať priestor na publikovanie dôležitým záujmovým skupinám (verejná správa, domáce a zahraničné vysoké školy, výskumné inštitúcie).

PUBLIC ADMINISTRATION AND REGIONAL DEVELOPMENT

Public Administration and Regional Development is a reviewed scientific journal of the School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava. It publishes scientific articles, contributions to discussions and reviews. It mainly focuses on problems in public administration and regional development, management, marketing, finance, small and medium sized entrepreneurship as well as on other areas that are related to the profile and aim of the school. Its mission is to publish significant results of scientific research with continuous content from the field of public administration and related topics, to create space for publishing results from research projects of the School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava and to offer space for publishing articles to important interest groups (public administration, domestic and foreign universities, research institutions).

School of Economics and Management in Public Administration

Chairperson of Editorial Board: Dr. h. c. prof. Ing. Viera Cibáková, CSc., rector

Editor in Chief: prof. Ing. Vojtech Kollár, CSc.

Order and distribution of the Scientific Journal are administrated by editor.

Reg. No 2950/09

Scientific Journal

No. 2, Dec. 2019, Volume XV.

Vedecký časopis Verejná správa a regionálny rozvoj vydáva Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave. Vychádza 2-krát ročne.

ISSN 1337-2955